

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

اربعین
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

دستنامه

حفظ قرآن کریم

۱۵۰ اشعار و ۱۵۰ سوال و جواب در باره حفظ قرآن کریم

تأليف: طرح تربیت حافظان قرآن کریم
در استان مقدس امامزادهگان و بقیع مشرکه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آسان حفظ : درسنامه حفظ قرآن کریم

نویسنده:

علی قاسمی

ناشر چاپی:

اسوه - سازمان اوقاف و امور خیریه جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست	۵
آسان حفظ : درسنامه حفظ قرآن کریم	۲۲
مشخصات کتاب	۲۲
اشاره	۲۴
فهرست	۲۸
مقدمه ی ناشر	۵۸
بخش یکم: چرا قرآن آن را حفظ کنیم؟	۶۳
اشاره	۶۳
فصل یکم: جایگاه نظافت آن کریم در آیات قرآن	۶۴
اشاره	۶۴
خود آزمایی:	۶۸
فصل دوم: بایگاه حفظ قرآن کریم در روایات معصومان	۶۹
اشاره	۶۹
دسته ی یکم: توصیه نسبت به حفظ قرآن	۷۰
دسته ی دوم: ترغیب به حفظ از طریق بیان امتیازات معنوی	۷۰
درجه ی حافظ قرآن در بهشت	۷۰
هم نشینی حافظ قرآن با انبیاء	۷۱
دسته سوم: ترغیب به حفظ از طریق بیان امتیازات اجتماعی	۷۱
اولویت حافظ قرآن در مناصب اجتماعی در عصر نبوی	۷۱
شریف ترین امت	۷۲
توصیه به اکرام حافظان قرآن	۷۲
بیان تأثیرات مثبت حفظ قرآن بر جامعه	۷۳
دسته چهارم: ترغیب از طریق بیان فواید و برکات حفظ قرآن	۷۳
اشاره	۷۳

۷۳	بهره مندی از عقل
۷۳	مصونیت از بلا
۷۴	آموزش گناهان
۷۴	سرشناسی و مهتری در بهشت
۷۴	حق شفاعت
۷۴	دسته ی پنجم: تشویق های مادی برای حفظ قرآن
۷۵	دسته ی ششم: توصیه های ویژه به حافظان
۷۵	تشویق به مرور کردن آیات
۷۶	آموزش برخی دعاها برای فراموش نکردن قرآن
۷۷	توصیه های اخلاقی ویژه به حافظان قرآن
۷۹	رهنمودهایی درباره ی تقویت حافظه
۷۹	اشاره
۸۰	الف) رعایت بهداشت
۸۰	ب) تغذیه ی سالم
۸۱	ج) تقویت روان
۸۲	د) ورزش حافظه
۸۴	فصل سوم: حفظ قرآن از دیدگاه علماء
۸۴	اشاره
۸۴	- شهید اول رحمه الله
۸۵	- شهید ثانی رحمه الله
۸۵	- سید بن طاووس رحمه الله
۸۶	- صاحب جواهر رحمه الله
۸۶	- آیت الله العظمی بروجردی رحمه الله
۸۸	- آیت الله العظمی بهجت رحمه الله
۸۸	- علامه شهید مطهری رحمه الله
۸۹	- آیت الله العظمی مکارم شیرازی مد ظله العالی

۸۹	- آیت الله العظمی صافی گلپایگانی مد ظله العالی
۹۰	- آیت الله العظمی جعفر سبحانی مد ظله العالی
۹۱	- آیت الله معرفت رحمه الله
۹۱	- آیت الله حسن زاده آملی مد ظل العالی
۹۱	- آیت الله العظمی امام خامنه ای مد ظل العالی
۹۱	اشاره
۹۵	نتیجه گیری
۹۷	فصل چهارم: پاسخ به چند پرسش
۹۷	یکم: دلیل تأکید معصومان علیهم السلام بر حفظ قرآن
۹۷	اشاره
۹۷	الف) جلوگیری از مہجوریت قرآن کریم
۹۸	ب) بهره مندی مسلمانان از اثرات تربیتی انس با قرآن
۹۸	ج) مصونیت قرآن از تحریف
۹۹	د) مصونیت جامعه ی اسلامی از خطر انحرافات فکری و اخلاقی
۱۰۰	دوم: فضیلت قرائت از روی مصحف
۱۰۳	سوم: عقوبت فراموشی آیات
۱۰۶	چهارم: عقوبت عمل نکردن به قرآن
۱۰۸	پنجم: حافظان بی عمل
۱۰۹	ششم: توسعه ی صنعت چاپ و ضرورت حفظ
۱۱۱	هفتم: اولویت پرداختن به مفاهیم
۱۱۴	فصل پنجم: برخی فواید حفظ قرآن کریم
۱۱۴	یکم: توفیق تدبیر
۱۱۴	دوم: تسلط بر دستورالعمل هدایت و بندگی
۱۱۵	سوم: عشق به محبوب
۱۱۶	چهارم: توفیق عمل
۱۱۶	پنجم: افتخار آفرینی برای تشیع

۱۱۷	ششم: پاسخ گویی به شبهات
۱۲۰	بخش دوم: چگونه قرآن را حفظ کنیم؟
۱۲۰	اشاره
۱۲۱	فصل یکم: مقدمات حفظ قرآن کریم
۱۲۱	یکم: نیت و انگیزه
۱۲۳	دوم: تصمیم و اراده‌ی قوی
۱۲۴	سوم: نظم
۱۲۴	چهارم: دعا و توسل
۱۲۵	پنجم: ایجاد فراغت و فرصت کافی و مناسب
۱۲۶	ششم: انتخاب هم بحث و همراه
۱۲۷	هفتم: انتخاب استاد و راهنما
۱۲۷	هشتم: انتخاب مصحف مناسب حفظ
۱۲۷	اشاره
۱۲۷	۱- رسم الخط مصحف
۱۲۸	۲- ساده بودن
۱۲۸	۳- رنگ مناسب زمینه ی صفحه
۱۲۹	۴- قطع و اندازه ی مناسب
۱۲۹	۵- مصحف ترجمه دار آری یا خیر؟
۱۳۰	نهم: انتخاب ترجمه ی مناسب
۱۳۰	دهم: انتخاب تلاوت ترتیل مناسب
۱۳۰	اشاره
۱۳۱	ویژگی های ترتیل مناسب
۱۳۱	۱- اتقان در فصاحت و تجوید
۱۳۲	۲- رعایت مواضع صحیح وقف و ابتداء
۱۳۲	۳- تنوع و زیبایی نغمات
۱۳۳	۴- برخورداری از سرعت مناسب

۱۳۳	 اشاره
۱۳۳	 خود آزمایی:
۱۳۴	 فصل دوم: علوم و مهارت های مورد نیاز
۱۳۴	 اشاره
۱۳۴	 یکم: قرائت صحیح و روان
۱۳۶	 دوم: تجوی
۱۳۷	 سوم: صرف و نحو
۱۳۹	 چهارم: ترجمه و مفاهیم آیات
۱۳۹	 پنجم: آشنایی با اصول و روش های حفظ قرآن
۱۴۱	 فصل سوم: شرایط آغازین
۱۴۱	 سن مناسب برای شروع حفظ
۱۴۲	 حفظ کل قرآن در سنین کودکی آری یا خیر؟
۱۴۴	 حفظ قرآن در دوران جنینی!!!
۱۴۵	 بهترین سنین
۱۴۵	 مدت زمان حفظ کل
۱۴۹	 زمان مناسب برای حفظ
۱۴۹	 اشاره
۱۵۰	 الف) انتخاب بهترین زمان برای حفظ
۱۵۱	 ب) ثابت بودن زمان حفظ
۱۵۱	 ج) آرامش و سکوت در زمان حفظ
۱۵۱	 مکان مناسب برای حفظ
۱۵۱	 اشاره
۱۵۱	 الف) استفاده از مکان های مقدس
۱۵۲	 ب) ثابت بودن مکان حفظ
۱۵۲	 ج) سادگی مکان
۱۵۴	 فصل چهارم: آشنایی با گونه ها و روش های حفظ قرآن

۱۵۴ آشنایی با گونه های حفظ قرآن

۱۵۴ اشاره

۱۵۴ یکم: حفظ کل قرآن

۱۵۴ دوم: حفظ بخشی از قرآن

۱۵۵ یکم: حفظ ترتیبی

۱۵۵ دوم: حفظ موضوعی

۱۵۶ سوم: حفظ سوره های منتخب

۱۵۷ آشنایی با روش های رایج حفظ قرآن

۱۵۷ اشاره

۱۵۷ یکم: حفظ سطر محور

۱۵۸ دوم: حفظ لحن محور

۱۵۸ سوم: حفظ محتوا محور

۱۶۶ فصل پنجم: روش حفظ آیات جدید

۱۶۶ اشاره

۱۶۶ مراحل هشت گانه ی حفظ

۱۶۶ مرحله ی یکم: گوش دادن

۱۶۷ مرحله ی دوم: خواندن

۱۶۷ مرحله ی سوم: ترجمه و درک معنا

۱۶۸ مرحله ی چهارم: تقطیع و تکرار

۱۷۰ مرحله ی پنجم: پیوند محفوظات

۱۷۰ الف) برقراری پیوند میان جملات هر آیه

۱۷۰ ب) برقراری پیوند میان آیات

۱۷۱ مرحله ی ششم: تحکیم و تکمیل حفظ

۱۷۱ مرحله ی هفتم: تکرار محفوظات جدید

۱۷۲ مرحله ی هشتم: نوشتن محفوظات

۱۷۴ مراحل حفظ برای خردسالان

۱۷۴	راه های بهسازی حافظه هنگام حفظ آیات جدید
۱۷۴	اشاره
۱۷۴	یکم: دسته بندی مناسب محفوظات
۱۷۵	دوم: تمرکز بر آیات مورد نظر
۱۷۵	سوم: تقطیع مناسب
۱۷۶	چهارم: ارتباط دادن آیات به خاطرات شخصی
۱۷۷	پنجم: استفاده از تداعی های تجسمی
۱۷۸	ششم: استراحت دادن به ذهن بعد از حفظ
۱۷۹	فصل ششم: روش حفظ شماره ی آیات
۱۷۹	فواید حفظ شماره ی آیات
۱۷۹	یکم: استحکام و تسلط بیشتر بر محفوظات
۱۸۰	دوم: سرعت انتقال و دست رسی به محفوظات
۱۸۰	آسیب های احتمالی حفظ شماره ی آیات
۱۸۰	اشاره
۱۸۰	یکم: وابستگی به شماره
۱۸۱	دوم: حفظ نامطلوب شماره
۱۸۱	سوم: نداشتن رویه ی یکسان
۱۸۱	چهارم: افراط در حفظ آمار و ارقام
۱۸۲	روش حفظ شماره ی آیات
۱۸۵	فصل هفتم: روش حفظ آیات مشابه
۱۸۵	اشاره
۱۸۵	یکم: تکرار زیاد بهترین راه جلوگیری از اشتباه
۱۸۶	دوم: دقت در تفاوت آیات مشابه
۱۸۷	سوم: بهره گیری از تجربیات اساتید حفظ
۱۸۷	چهارم: علامت گذاری قسمت های مهم
۱۸۸	پنجم: توجه به صرف و نحو

ششم: رمز گردانی ۱۸۸

اشاره ۱۸۸

۱. رمزگردانی محتوایی ۱۸۹

۲. رمزگردانی بصری ۱۹۱

۳. رمز گردانی صوتی ۱۹۲

۴. رمز گردانی از الفاظ آیه ۱۹۳

۵. رمزگردانی از طریق مجموعه سازی ۱۹۴

۶. رمزگردانی با توجه به وقف و ابتداء ۱۹۴

فصل هشتم: روش مرور محفوظات ۱۹۶

اشاره ۱۹۶

اصول کارآمدی و اثر بخشی مرور ۱۹۷

اشاره ۱۹۷

یکم: نظم و استمرار ۱۹۷

دوم: مرور از حفظ ۱۹۸

سوم: استفاده از حافظه ی بصری ۱۹۸

چهارم: توجه به معانی آیات ۱۹۸

پنجم: مدیریت رفع خطاها ۱۹۹

ششم: اولویت بندی محفوظات در مرور ۲۰۰

هفتم: کنترل خیال هنگام مرور ۲۰۳

هشتم: مرور با پرده ی صوتی پایین ۲۰۳

نهم: تجسم تصویر آیات ۲۰۳

دهم: مرور در وقت نشاط ۲۰۴

یازدهم: مرور با محوریت سوره ۲۰۴

دوازدهم: استراحت ذهنی ۲۰۴

سیزدهم: رعایت آداب تلاوت ۲۰۴

چهاردهم: تقدیم ثواب تلاوت به معصومان و اولیاء ۲۰۴

پانزدهم: تمرکز هنگام مرور	۲۰۵
گونه های مرور محفوظات	۲۰۵
اشاره	۲۰۵
یکم: مباحثه	۲۰۶
دوم: مرور انفرادی	۲۰۷
سوم: استفاده از ترتیل اساتید برجسته	۲۰۸
چهارم: مرور ذهنی	۲۰۹
پنجم: چشم خوانی	۲۰۹
ششم: کتابت	۲۱۰
مقدار مرور آیات	۲۱۱
اشاره	۲۱۱
الف) آیات روز گذشته	۲۱۱
ب) محفوظات جدید (ده درس قبل)	۲۱۱
ج) محفوظات گذشته	۲۱۲
مرور آهنگین یا ساده	۲۱۳
سرعت تلاوت هنگام مرور	۲۱۴
فصل نهم: عوامل تقویت تمرکز حواس	۲۱۶
یکم: تقویت انگیزه	۲۱۶
دوم: آمادگی جسمی و روانی	۲۱۷
سوم: زمان و مکان مناسب	۲۱۷
چهارم: نظم و انضباط در کار	۲۱۷
پنجم: محیط اجتماعی مناسب	۲۱۸
اشاره	۲۱۸
۱. جلسات حفظ و قرائت	۲۱۹
۲. مسابقات قرآن	۲۱۹
۳. خانواده ی قرآنی	۲۲۰

۲۲۰	۴. فضای فرهنگی کشور
۲۲۰	تمریناتی برای تمرکز حواس
۲۲۰	اشاره
۲۲۱	یکم: شمارش کلمات
۲۲۱	دوم: خواندن بدون ترتیب
۲۲۱	سوم: عکس برداری از صفحه
۲۲۱	چهارم: یادآوری تصویر ذهنی
۲۲۲	پنجم: تخلیه ی ذهنی
۲۲۲	ششم: مرور ذهنی
۲۲۳	فصل دهم: روش مباحثه ی محفوظات
۲۲۳	اشاره
۲۲۳	فواید مباحث
۲۲۵	شیوه های مباحثه
۲۲۵	اشاره
۲۲۵	یکم: آیه به آیه
۲۲۶	دوم: صفحه به صفحه
۲۲۷	سوم: دو صفحه به دو صفحه
۲۲۷	چهارم: مقطع به مقطع
۲۲۷	پنجم: تکمیلی
۲۲۸	ششم: زمانی
۲۲۸	هفتم: مسابقه ای
۲۲۹	مهارت ها و آداب مباحثه
۲۲۹	اشاره
۲۲۹	یکم: برنامه ریزی صحیح
۲۳۰	دوم: رقابت در مباحثه
۲۳۰	سوم: آمادگی قبل از مباحثه

۲۳۱	چهارم: پرسش و پاسخ
۲۳۱	پنجم: ثبت سابقه ی مباحثه
۲۳۱	ششم: توجه به آداب تلاوت
۲۳۲	هفتم: مراعات حال هم مباحثه
۲۳۳	فصل یازدهم: روش تحکیم و تثبیت محفوظات
۲۳۳	اشاره
۲۳۴	راه کارهای تثبیت
۲۳۴	اشاره
۲۳۴	یکم: گذشت زمان
۲۳۴	دوم: تکرار محفوظات
۲۳۵	سوم: تدریس حفظ
۲۳۵	چهارم: خواندن سوره ها در زمان های سفارش شده
۲۳۵	پنجم: خواندن قرآن در نماز
۲۳۷	ششم: بهره گیری از آیات قرآن در گفتار و نوشتار
۲۳۸	هفتم: مرور آیات به تناسب شرایط
۲۳۹	هشتم: تأمل و تدبر در آیات
۲۴۰	نهم: فعالیت در عرصه ی پژوهش و تفسیر قرآن
۲۴۲	فصل دوازدهم: بررسی روش حفظ و مرور در دیگر کشورها
۲۴۲	اشاره
۲۴۲	سوریه
۲۴۳	الجزائر
۲۴۴	لیبی
۲۴۵	مصر
۲۴۶	عمان
۲۴۷	سودان
۲۴۸	تونس

۲۴۹	ترکیه
۲۵۰	تحلیل روش های یاد شده
۲۵۰	اشاره
۲۵۰	روش حفظ، کتابت یا تلقین و یا تکرار
۲۵۲	مدت زمان حفظ
۲۵۲	پیشرفت انفرادی و یا جمعی
۲۵۳	استماع ترتیل
۲۵۳	مصحف یکسان
۲۵۳	مرور محفوظات
۲۵۵	فصل سیزدهم: روش بازسازی محفوظات
۲۵۵	اشاره
۲۵۷	اقدامات آغازین برای بازسازی
۲۵۷	اشاره
۲۵۷	یکم: شناسایی
۲۵۸	دوم: برنامه ریزی و اجرا
۲۵۹	شیوه ی بازسازی محفوظات
۲۵۹	اشاره
۲۵۹	مرحله ی یکم: تقطیع و تکرار
۲۵۹	مرحله ی دوم: پیوند محفوظات
۲۶۰	مرحله ی سوم: تحکیم و تکمیل حفظ
۲۶۰	مرحله ی چهارم: تکرار محفوظات
۲۶۰	یادسپاری چند نکته
۲۶۲	فصل چهاردهم: مهارت های شرکت در مسابقات قرآنی
۲۶۲	هدف از شرکت در مسابقات قرآن
۲۶۲	اشاره
۲۶۲	یکم: رونق بخشیدن به فعالیت های قرآنی

دوم: تسلط بر محفوظات	۲۶۳
سوم: دفاع از کیان مکتب اهل بیت علیهم السلام	۲۶۳
مهم ترین مسابقات حفظ قرآن	۲۶۴
چگونه احتمال موفقیت در مسابقات را بالا ببریم؟	۲۶۵
شیوه ی داوری مسابقات حفظ	۲۶۸
اشاره	۲۶۸
یکم: حسن حفظ	۲۶۸
دوم: تجوید	۲۷۰
سوم: صوت و لحن	۲۷۰
چهارم: وقف و ابتداء	۲۷۱
فرم ثبت ریز نمرات بخش صحت حفظ	۲۷۲
بخش سوم: روش کلاس داری و تدریس حفظ قرآن کریم	۲۷۸
اشاره	۲۷۸
فصل یکم: آشنایی با ویژگی های مربی توانمند در حفظ قرآن	۲۷۹
اشاره	۲۷۹
یکم: بهره مندی از حفظ قرآن کریم	۲۸۰
دوم: آشنایی با مبانی حفظ قرآن کریم	۲۸۲
سوم: تسلط بر اصول حفظ قرآن کریم	۲۸۲
چهارم: توانایی برنامه ریزی و مدیریت حفظ شاگردان	۲۸۳
پنجم: حسن استماع و دقت در تذکر اشکالات شاگردان	۲۸۳
ششم: تسلط بر اصول و فنون عمومی کلاس داری و تدریس	۲۸۴
هفتم: تسلط بر اصول و فنون اختصاصی کلاس داری و تدریس حفظ قرآن	۲۸۵
هشتم: آشنایی با اصول تعلیم و تربیت اسلامی	۲۸۵
نهم: تسلط بر تجوید نظری و عملی	۲۸۶
دهم: بهره مندی از تلاوت نیکو و ترتیل زیبا	۲۸۶
یازدهم: آشنایی با وقف و ابتداء	۲۸۷

دوازدهم: آشنایی با ترجمه و تفسیر	۲۸۸
سیزدهم: داشتن اطلاعات به روز در زمینه ی مهارت های یادشده	۲۸۹
فصل دوم: آشنایی با اصول عمومی کلاس داری	۲۹۱
اشاره	۲۹۱
الف) آشنایی با ویژگی های شخصیتی مربی موفق	۲۹۱
ب) آشنایی با وظایف و بایدهای مربی در کلاس	۲۹۴
ج) آشنایی با نقاط ضعف و نبایدهای مربی در کلاس	۲۹۸
فصل سوم: آشنایی با اصول و فنون اختصاصی کلاس داری و تدریس حفظ قرآن کریم	۳۰۰
آشنایی با روند کلی آموزش حفظ در کشور	۳۰۰
آشنایی با بخش های مهم کلاس حفظ در دوره های بلند مدت	۳۰۱
اشاره	۳۰۱
۱. ارزیابی و پرسش محفوظات	۳۰۱
اشاره	۳۰۱
الف) پرسش از حفظ روزانه	۳۰۱
ب) پرسش از یک درس قبل	۳۰۱
ج) پرسش از محفوظات جدید	۳۰۲
د) پرسش از محفوظات گذشته	۳۰۲
۲. پرسش از ترجمه و مفاهیم	۳۰۳
۳. پرسش هایی برای تقویت محفوظات	۳۰۳
۴. فعالیت های تکمیلی	۳۰۳
۵. مرحله ی پایانی کلاس	۳۰۳
زمان بندی کلاس حفظ در دوره های بلند مدت	۳۰۴
آشنایی با بخش های مهم کلاس حفظ در دوره های کوتاه مدت	۳۰۵
اشاره	۳۰۵
الف) بخش های مشترک با دوره های بلند مدت	۳۰۵
ب) مباحثه ی محفوظات	۳۰۵

ج) کلاس ترجمه و تفسیر	۳۰۶
د) کلاس های حفظ حضوری	۳۰۶
دوره های آزمایشی و توان سنجی در آغاز	۳۰۷
اصول برنامه ریزی برای مرور محفوظات	۳۰۸
اشاره	۳۰۸
یکم: توجه به هدف از مرور	۳۰۸
اشاره	۳۰۸
الف) مرور برای حفظ وضعیت و کیفیت موجود	۳۰۸
ب) مرور برای ارتقاء کیفیت محفوظات و تسلط کامل	۳۰۸
دوم: توجه به میزان مرور روزانه	۳۰۹
سوم: توجه به مرور محفوظات جدید	۳۰۹
چهارم: توجه به بازه ی زمانی مناسب برای یک دور مرور	۳۱۰
پنجم: مرور بیشتر اجزاء جدید	۳۱۰
ششم: سرعت بالاتر نیازمند مرور بیشتر	۳۱۱
هفتم: میزان مرور در طرح شش ساله	۳۱۱
هشتم: میزان مرور در طرح سه ساله و چهار ساله	۳۱۱
نهم: میزان مرور در طرح دو ساله	۳۱۲
دهم: میزان مرور در طرح یک ساله	۳۱۲
یازدهم: میزان مرور پس از اتمام حفظ	۳۱۲
دوازدهم: عدم غفلت از مرور کل محفوظات	۳۱۲
سیزدهم: انتخاب الگوی مناسب برای مرور	۳۱۳
توصیه های مهم در اداره ی کلاس حفظ	۳۱۴
اشاره	۳۱۴
یکم: فرهنگ سازی برای اهتمام شاگردان به کیفیت حفظ جدید	۳۱۴
دوم: تلاوت استاد در ابتدای کلاس	۳۱۵
سوم: همخوانی در ابتدای کلاس	۳۱۵

چهارم: تلاوت حفظ جدید توسط همه ی شاگردان	۳۱۵
پنجم: تلاوت پیوسته ی حفظ جدید	۳۱۵
ششم: توجه به ارتباط صفحات	۳۱۶
هفتم: اتکاء شاگردان بر حافظه	۳۱۶
هشتم: انتخاب نفرات آغازین	۳۱۷
نهم: تمرکز شاگردان در زمان تلاوت دوستان خود	۳۱۷
دهم: تشویق پس از تلاوت	۳۱۸
یازدهم: فرهنگ سازی برای اهتمام شاگردان به محفوظات جدید	۳۱۹
دوازدهم فرهنگ سازی برای اهتمام شاگردان به محفوظات گذشته	۳۱۹
سیزدهم: پرسش از کل محفوظات	۳۲۰
چهاردهم: ریشه یابی اشکالات هنگام پرسش	۳۲۱
پانزدهم: تأکید بر ارائه ی محفوظات به استاد	۳۲۱
شانزدهم: ایجاد فضای مناسب برای پرسش	۳۲۲
هفدهم: ثبت سابقه ی هر فرد در پرسش محفوظات	۳۲۲
هجدهم: استفاده از شیوه های متنوع در پرسش	۳۲۶
نوزدهم: رعایت نحوه ی صحیح پرسش	۳۲۷
بیستم: آشنایی با عوامل فراموشی حافظه ی بلند مدت	۳۲۷
اشاره	۳۲۷
الف) عامل تغییر و پویایی ذهن	۳۲۷
ب) عامل سرکوبی	۳۲۸
ج) فراموشی ساده	۳۲۸
بیست و یکم: اداره ی فعال و با نشاط کلاس	۳۲۸
بیست و دوم: ارائه راهکارهای مناسب به حفاظ	۳۲۹
بیست و سوم: ثبت امتیازات	۳۲۹
بیست و چهارم: هماهنگی مربی با نظام آموزشی	۳۳۳
بیست و پنجم: اهتمام به حفظ شماره ی آیات	۳۳۳

۳۳۳	بیست و ششم: انگیزه بخشی
۳۳۴	بیست و هفتم: سطح انتظارات استاد از کلاس
۳۳۴	بیست و هشتم: برنامه ریزی برای تقویت محفوظات
۳۳۵	بیست و نهم: پرسش از کیفیت انجام تکلیف ها
۳۳۵	سی ام: انجام مباحثه در کلاس
۳۳۶	سی و یکم: تذکرات مهم در پایان کلاس
۳۳۶	سی و دوم: استفاده از دفترچه ی تکالیف حفظ
۳۳۸	خلاصه ی مهمترین وظایف استاد حفظ
۳۴۱	سخن پایانی: توصیه هایی به مسئولان
۳۴۱	اشاره
۳۴۲	توصیه هایی به مسئولان
۳۴۴	اهمیت و ضرورت توسعه ی فرهنگ حفظ قرآن
۳۴۵	موانع و محدودیت های توسعه ی فرهنگ حفظ قرآن
۳۴۵	راه کارهای پیشنهادی در حوزه ی آموزش
۳۴۶	راه کارهای پیشنهادی در حوزه ی تبلیغ و ترویج
۳۴۸	راه کارهای پیشنهادی در حوزه ی مدیریتی کشور
۳۴۹	فهرست منابع
۳۴۹	اشاره
۳۴۹	منابع تفسیری
۳۴۹	منابع روایی
۳۵۰	منابع نرم افزاری
۳۵۱	سایر منابع
۳۵۳	درباره مرکز

سرشناسه : حسن مهدوی، محمدصادق، 1371- قاسمی، علی، 1360 - Qasemi, Ali

عنوان قراردادی : حفظ آسان: روش آسان و ماندگار حفظ قرآن کریم. اردو

عنوان و نام پدیدآور : آسان حفظ/مؤلف علی قاسمی ؛ محقق و مترجم محمدصادق حسن مهدوی.

مشخصات نشر : قم: سپهر حکمت، معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه اسوه، 1401.

مشخصات ظاهری : 67ص.

شابک : 978-622-6793-89-6

وضعیت فهرست نویسی : فیا

یادداشت : کتاب حاضر برگرفته از کتاب "درسنامه حفظ قرآن کریم..." تألیف محمد حاج ابوالقاسم سیدمصطفی حسینی، علی قاسمی است.

یادداشت : کتابنامه :ص. 67.

عنوان دیگر : درسنامه حفظ قرآن کریم: تحلیل چرایی، چگونگی و اصول کلاس داری حفظ قرآن کریم.

موضوع : قرآن -- حفظ -- راهنمای آموزشی (عالی) (Higher) Study and teaching -- Memorizing -- (Qur'an)

شناسه افزوده : مهدوی، محمدصادق حسن، 1371-، مترجم

شناسه افزوده : حاج ابوالقاسم، محمد، 1354 - . درسنامه حفظ قرآن کریم: تحلیل چرایی، چگونگی و اصول کلاس داری حفظ قرآن کریم

شناسه افزوده : حسینی، سیدمصطفی، 1361 - . درسنامه حفظ قرآن کریم: تحلیل چرایی، چگونگی و اصول کلاس داری حفظ قرآن کریم

شناسه افزوده : قاسمی، علی، 1360 - . درسنامه حفظ قرآن کریم: تحلیل چرایی، چگونگی و اصول کلاس داری حفظ قرآن کریم

رده بندی کنگره : BP80/8

رده بندی دیویی : 297/151

شماره کتابشناسی ملی : 8962301

اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیپا

درسنامه حفظ قرآن کریم

تحلیل چرایی، چگونگی و اصول کلاسداری حفظ قرآن کریم

تهیه و تنظیم: مؤسسه فرهنگی قرآن و عترت نورالثقلین

کارگروه علمی: استاد شهریار پرهیزکار، حجج اسلام استاد محمد رضا شهیدی پور، دکتر محمد حاج ابوالقاسم، سید ابوالفضل حکیمی، سید مصطفی حسینی، علی قاسمی

کارگروه تألیف: حجج اسلام دکتر محمد حاج ابوالقاسم، سید مصطفی حسینی، علی قاسمی

ویرایش محتوایی و تنظیم: نهایی حجت الاسلام علی قاسمی

مقابله و بازبینی: حجج اسلام علی مقنی نصر آبادی حسین رحیمی، مرتضی رحیمیان محقق

صفحه آرایی: سید قاسم سیدیان

ناشر: معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه

نوبت چاپ: سوم- تابستان 1391

شمارگان: 1000 نسخه

قطع: وزیری

شابک: 978-600-5985-56-6

نشانی: قم خیابان شهدا (صفاییه)، کوچه 33 پلاک 6- تلفن: 0251 - 7839474-7840490

نشانه پایگاه اینترنتی www.salamquran.ir

پست الکترونیک: salam.quran@gmail.com

حق چاپ برای مؤسسه نورالثقلین محفوظ است.

خیراندیش دیجیتال: کانون فرهنگی اندیشه اصفهان

ویراستار کتاب: شهناز محققیان

ص: 1

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم

با گلرخان بگویند، ما را به خود پذیرند

از عاشقان بی دل، همواره دست گیرند

دردی است در دل ما، درمان نمی پذیرد

دستی به عاشقان ده، کز شوق دل بمیرند

تقدیم بر سلاله پاک پیامبر رحمت صلی الله علیه و آله، عالم ربانی، بزرگ معلم قرآن، ولی امر مسلمین جهان، حضرت آیت الله العظمی
امام خامنه ای مد ظله العالی

ص: 2

درسنامه حفظ قرآن کریم

تحلیل چرایی، چگونگی و اصول کلاس داری حفظ قرآن کریم

حجج اسلام دکتر محمد حاج ابوالقاسم

سید مصطفی حسینی

علی قاسمی

ص: 3

درسنامه حفظ قرآن کریم

تحلیل چرایی، چگونگی و اصول کلاسداری حفظ قرآن کریم

تهیه و تنظیم: مؤسسه فرهنگی قرآن و عترت نورالثقلین

کارگروه علمی: استاد شهریار پرهیزکار، حجج اسلام استاد محمد رضا شهیدی پور، دکتر محمد حاج ابوالقاسم، سید ابوالفضل حکیمی، سید مصطفی حسینی، علی قاسمی

کارگروه تألیف: حجج اسلام دکتر محمد حاج ابوالقاسم، سید مصطفی حسینی، علی قاسمی

ویرایش محتوایی و تنظیم: نهایی حجت الاسلام علی قاسمی

مقابله و بازبینی: حجج اسلام علی مقنی نصر آبادی حسین رحیمی، مرتضی رحیمیان محقق

صفحه آرایی: سید قاسم سیدیان

ناشر: معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه

نوبت چاپ: سوم- تابستان 1391

شمارگان: 1000 نسخه

قطع: وزیری

شابک: 978-600-5985-56-6

نشانی: قم خیابان شهدا (صفاییه)، کوچه 33 پلاک 6- تلفن: 0251 - 7839474-7840490

نشانه پایگاه اینترنتی www.salamquran.ir

پست الکترونیک: salam.quran@gmail.com

حق چاپ برای مؤسسه نورالثقلین محفوظ است.

ص: 4

مقدمه ی استاد شهریار پرهیز کار...19

مقدمه ی ناشر...22

بخش یکم: چرا قرآن را حفظ کنیم

فصل یکم: جایگاه حفظ قرآن کریم در آیات قرآن...28

یکم: (وَأَذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ)...29

دوم: (وَلَقَدْ يَسْرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ)...29

سوم: (بَلْ هُوَ آيَتْ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ)...30

فصل دوم: جایگاه حفظ قرآن کریم در روایات معصومان...29

دسته ی یکم: توصیه نسبت به حفظ قرآن...34

دسته ی دوم: ترغیب به حفظ از طریق بیان امتیازات معنوی...34

درجه ی حافظ قرآن در بهشت...34

همنشینی حافظ قرآن با انبیاء...35

دسته سوم: ترغیب به حفظ از طریق بیان امتیازات اجتماعی...35

اولویت حافظ قرآن در مناصب اجتماعی در عصر نبوی...35

شریف ترین امت...36

توصیه به اکرام حافظان قرآن...36

بیان تأثیرات مثبت حفظ قرآن بر جامعه...37

دسته چهارم: ترغیب از طریق بیان فواید و برکات حفظ قرآن...37

بهره مندی از عقل...37

مصونیت از بلا...37

آمزش گناهان...38

سرشناسی و مهتری در بهشت...38

حق شفاعت...38

دسته ی پنجم: تشویق های مادی برای حفظ قرآن...38

دسته ی ششم: توصیه های ویژه ی اهل بیت علیهم السلام به حافظان...39

تشویق به مرور کردن آیات...39

آمزش برخی دعاها برای فراموش نکردن قرآن...40

توصیه های اخلاقی ویژه به حافظان قرآن...41

رهنمودهایی درباره ی تقویت حافظه...43

الف) رعایت بهداشت...44

ب) تغذیه ی سالم...44

ج) تقویت روان...45

د) ورزش حافظه...46

فصل سوم: حفظ قرآن از دیدگاه علماء...48

شهید اول...48

شهید ثانی...49

سید بن طاووس...49

صاحب جواهر...50

آیت الله العظمی بروجردی...50

آیت الله العظمی بهجت...51

علامه شهید مطهری...51

آیت الله العظمی مکارم شیرازی...52

آیت الله العظمی صافی گلپایگانی...52

آیت الله العظمی سبحانی...53

آیت الله معرفت...54

آیت الله حسن زاده آملی...54

آیت الله العظمی امام خامنه ای...54

ص: 6

فصل چهارم: پاسخ به چند پرسش...60

یکم: دلیل تأکید معصومان علیهم السلام بر حفظ قرآن...60

الف) جلوگیری از مہجوریت قرآن کریم...60

ب) بهره مندی مسلمانان از اثرات تربیتی انس با قرآن...61

ج) مصونیت قرآن از تحریف...61

د) مصونیت جامعه ی اسلامی از خطر انحرافات فکری و اخلاقی...62

دوم: فضیلت قرائت از روی مصحف...63

سوم: عقوبت فراموشی آیات...66

چهارم: عقوبت عمل نکردن به قرآن...69

پنجم: حافظان بی عمل...71

ششم: توسعه صنعت چاپ و ضرورت حفظ...72

هفتم: اولویت پرداختن به مفاهیم...74

فصل پنجم: برخی فواید حفظ قرآن کریم...77

یکم: توفیق تدبیر...77

دوم: تسلط بر دستورالعمل هدایت و بندگی...77

سوم: عشق به محبوب...78

چهارم: توفیق عمل...79

پنجم: افتخار آفرینی برای تشیع...79

ششم: پاسخ گویی به شبهات...80

بخش دوم: چگونه قرآن را حفظ کنیم

فصل یکم: مقدمات حفظ قرآن کریم...84

یکم: نیت و انگیزه...84

دوم: تصمیم و اراده‌ی قوی...86

سوم: نظم...87

چهارم: دعا و توسل...87

ص: 7

پنجم: ایجاد فراغت و فرصت کافی و مناسب...88

ششم: انتخاب هم بحث و همراه...89

هفتم: انتخاب استاد و راهنما...90

هشتم: انتخاب مصحف مناسب حفظ...90

1. رسم الخط مصحف...90

2. ساده بودن...91

3. رنگ مناسب زمینه ی صفحه...91

4. قطع و اندازه ی مناسب...92

5. مصحف ترجمه دار آری یا خیر؟...92

نهم: انتخاب ترجمه ی مناسب...93

دهم: انتخاب تلاوت ترتیل مناسب...93

ویژگی های ترتیل مناسب...94

1. اتقان در فصاحت و تجوید...94

2. رعایت مواضع صحیح وقف و ابتدا...95

3. تنوع و زیبایی نغمات...95

4. برخورداری از سرعت مناسب...96

فصل دوم: علوم و مهارت های مورد نیاز...97

یکم: قرائت صحیح و روان...97

دوم: تجوید...99

سوم: صرف و نحو...100

چهارم: ترجمه و مفاهیم آیات...102

پنجم: آشنایی با اصول و روش های حفظ قرآن...102

فصل سوم: شرایط آغازین...104

سن مناسب برای شروع حفظ...104

حفظ کل قرآن در سنین کودکی آری یا خیر؟...105

حفظ قرآن در دوران جنینی!!!...107

بهترین سنین...108

ص: 8

مدت زمان حفظ کل...108

زمان مناسب برای حفظ...112

الف) انتخاب بهترین زمان برای حفظ...113

ب) ثابت بودن زمان حفظ...114

ج) آرامش و سکوت در زمان حفظ...114

مکان مناسب برای حفظ...114

الف) استفاده از مکان های مقدس...114

ب) ثابت بودن مکان حفظ...115

ج) سادگی مکان...115

فصل چهارم آشنایی با گونه ها و روش های حفظ قرآن...117

آشنایی با گونه های حفظ قرآن...117

یکم: حفظ ترتیبی...118

دوم: حفظ موضوعی...118

سوم: حفظ سوره های منتخب...119

آشنایی با روش های رایج حفظ قرآن...120

یکم: حفظ سطر محور...120

دوم: حفظ لحن محور...121

سوم: حفظ محتوا محور...121

فصل پنجم: روش حفظ آیات جدید...129

مراحل هشتگانه ی حفظ...129

مرحله ی یکم: گوش دادن...129

مرحله ی دوم: خواندن...130

مرحله ی سوم: ترجمه و درک معنا...130

مرحله ی چهارم: تقطیع و تکرار...131

مرحله ی پنجم: پیوند محفوظات...133

الف) برقراری پیوند میان جملات هر آیه...133

ب) برقراری پیوند میان آیات...133

ص: 9

مرحله ی ششم: تحکیم و تکمیل حفظ...134

مرحله ی هفتم: تکرار محفوظات جدید...134

مرحله ی هشتم: نوشتن محفوظات...135

مراحل حفظ برای خردسالان...137

راه های بهسازی حافظه هنگام حفظ آیات جدید...137

یکم: دسته بندی مناسب محفوظات...137

دوم: تمرکز بر آیات مورد نظر...138

سوم: تقطیع مناسب...138

چهارم: ارتباط دادن آیات به خاطرات شخصی...139

پنجم: استفاده از تداعی های تجسمی...140

ششم: استراحت دادن به ذهن بعد از حفظ...141

فصل ششم: روش حفظ شماره ی آیات...142

فواید حفظ شماره ی آیات...142

یکم: استحکام و تسلط بیشتر بر محفوظات...142

دوم: سرعت انتقال و دسترسی به محفوظات...143

آسیب های احتمالی حفظ شماره ی آیات...143

یکم: وابستگی به شماره...143

دوم: حفظ نامطلوب شماره...144

سوم: نداشتن رویه ی یکسان...144

چهارم: افراط در حفظ آمار و ارقام...144

روش حفظ شماره ی آیات...145

فصل هفتم: روش حفظ آیات مشابه...148

یکم: تکرار زیاد بهترین راه جلوگیری از اشتباه...148

دوم: دقت در تفاوت آیات مشابه...149

سوم: بهره گیری از تجربیات اساتید حفظ...150

چهارم: علامت گذاری قسمت های مهم...150

پنجم: توجه به صرف و نحو...150

ص: 10

ششم: رمز گردانی...151

1. رمز گردانی محتوایی...152

2. رمز گردانی بصری...154

3. رمز گردانی صوتی...155

4. رمز گردانی از الفاظ آیه...156

5. رمز گردانی از طریق مجموعه سازی...157

6. رمز گردانی با توجه به وقف و ابتدا...157

فصل هشتمک روش مرور محفوظات...159

اصول کارآمدی و اثر بخشی مرور...160

یکمک نظم و استمرار...160

دوم: مرور از حفظ...161

سوم: استفاده از حافظه ی بصری...161

چهارم: توجه به معانی آیات...161

پنجم: مدیریت رفع خطاها...162

ششم: اولویت بندی محفوظات در مرور...163

هفتم: کنترل خیال هنگام مرور...166

هشتم: مرور با پرده ی صوتی پایین...166

نهم: تجسم تصویر آیات...166

دهم: مرور در وقت نشاط...167

یازدهم: مرور با محوریت سوره...167

دوازدهم: استراحت ذهنی...167

سیزدهم: رعایت آداب تلاوت...167

چهاردهم: تقدیم ثواب تلاوت به معصومان و اولیاء...167

پانزدهم: تمرکز هنگام مرور...168

گونه های مرور محفوظات...168

یکم: مباحثه...169

دوم: مرور انفرادی...170

سوم: استفاده از ترتیل اساتید برجسته...171

ص: 11

چهارم: مرور ذهنی...172

پنجم: چشم خوانی...172

ششم: کتابت...173

مقدار مرور آیات...174

الف) آیات روز گذشته...174

ب) محفوظات جدید (ده درس قبل)...174

ج) محفوظات گذشته...175

مرور آهنگین یا ساده...176

سرعت تلاوت هنگام مرور...177

فصل نهم: عوامل تقویت تمرکز حواس...179

یکم: تقویت انگیزه...179

دوم: آمادگی جسمی و روانی...180

سوم: زمان و مکان مناسب...180

چهارم: نظم و انضباط در کار...180

پنجم: محیط اجتماعی مناسب...181

1. جلسات حفظ و قرائت...182

2. مسابقات قرآن...182

3. خانواده ی قرآنی...183

4. فضای فرهنگی کشور...183

تمریناتی برای تمرکز حواس...183

یکم: شمارش کلمات...184

دوم: خواندن بدون ترتیب...184

سوم: عکس برداری از صفحه...184

چهارم: یادآوری تصویر ذهنی...184

پنجم: تخلیه ی ذهنی...185

ششم: مرور ذهنی...185

فصل دهم: روش مباحثه ی محفوظات...186

ص: 12

فواید مباحثه...186

شیوه های مباحثه...188

یکم: آیه به آیه...188

دوم: صفحه به صفحه...189

سوم: دو صفحه به دو صفحه...190

چهارم: مقطع به مقطع...190

پنجم: تکمیلی...190

ششم: زمانی...191

هفتم: مسابقه ای...191

مهارت ها و آداب مباحثه...192

یکم: برنامه ریزی صحیح...192

دوم: رقابت در مباحثه...193

سوم: آمادگی قبل از مسابقه...193

چهارم: پرسش و پاسخ...194

پنجم: ثبت سابقه ی مباحثه...194

ششم: توجه به آداب تلاوت...194

هفتم: مراعات حال هم بحث...195

فصل یازدهم: روش تحکیم و تثبیت محفوظات...196

راه کارهای تثبیت...197

یکم: گذشت زمان...197

دوم: تکرار محفوظات...197

سوم: تدریس حفظ...198

چهارم: خواندن سوره ها در زمان های سفارش شده...198

پنجم: خواندن قرآن در نماز...198

ششم: بهره گیری از آیات قرآن در گفتار و نوشتار...200

هفتم: مرور آیات به تناسب شرایط...201

هشتم: تأمل و تدبیر در آیات...202

نهم: فعالیت در عرصه ی پژوهش و تفسیر قرآن...203

ص: 13

فصل دوازدهم: بررسی روش حفظ و مرور در دیگر کشورها...205

سوریه...205

الجزائر...206

لیبی...207

مصر...208

عمان...209

سودان...210

تونس...211

ترکیه...212

تحلیل روش های یاد شده...213

روش حفظ، کتابت یا تلقین و یا تکرار...213

مدت زمان حفظ...215

پیشرفت انفرادی یا جمعی...215

استماع ترتیل...216

مصحف یکسان...216

مرور محفوظات...216

فصل سیزدهم: روش بازسازی محفوظات...218

اقدامات آغازین برای بازسازی...220

یکم: شناسایی...220

دوم: برنامه ریزی و اجرا...221

شیوه ی بازسازی محفوظات...222

مرحله ی یکم: تقطیع و تکرار...222

مرحله ی دوم: پیوند محفوظات...222

مرحله ی سوم: تحکیم و تکمیل حفظ...223

مرحله چهارم: تکرار محفوظات...223

یادسپاری چند نکته...223

فصل چهاردهم: مهارت های شرکت در مسابقات قرآن...225

ص: 14

هدف از شرکت در مسابقات قرآن...225

یکم رونق بخشیدن به فعالیت های قرآنی...225

دوم: تسلط بر محفوظات...226

سوم: دفاع از کیان مکتب اهل بیت علیهم السلام...226

مهم ترین مسابقات حفظ قرآن...227

چگونه احتمال موفقیت در مسابقات را بالا ببریم...228

شیوه ی داوری مسابقات حفظ...231

یکم: حسن حفظ...231

دوم: تجوید...233

سوم: صوت و لحن...233

چهارم: وقف و ابتدا...234

بخش سوم: روش کلاس داری و تدریس حفظ قرآن کریم

فصل یکم: آشنایی با ویژگی های مربی توانمند حفظ قرآن...242

یکم: بهره مندی از حفظ قرآن کریم...243

دوم: آشنایی با مبانی حفظ قرآن کریم...245

سوم: تسلط بر اصول حفظ قرآن کریم...245

چهارم: توانایی برنامه ریزی و مدیریت حفظ شاگردان...246

پنجم: حسن استماع و دقت در تذکر اشکالات شاگردان...246

ششم: تسلط بر اصول و فنون عمومی کلاس داری و تدریس...247

هفتم: تسلط بر اصول و فنون اختصاصی کلاس داری و تدریس حفظ قرآن...248

هشتم: آشنایی با اصول تعلیم و تربیت اسلامی...248

نهم: تسلط بر تجوید نظری و عملی...249

دهم: بهره مندی از تلاوت نیکو و ترتیل زیبا...249

یازدهم: آشنایی با وقف و ابتدا...250

دوازدهم: آشنایی با ترجمه و تفسیر...251

سیزدهم: داشتن اطلاعات به روز در زمینه ی حفظ و مهارت های یاد شده...252

فصل دوم: آشنایی با اصول عمومی کلاس داری...254

ص: 15

الف) آشنایی با ویژگی های شخصیتی مربی موفق...254

ب) آشنایی با وظایف و بایدهای مربی در کلاس...256

ج) آشنایی با نقاط ضعف و نبایدهای مربی در کلاس...259

فصل سوم: آشنایی با اصول اختصاصی کلاس داری و تدریس حفظ قرآن کریم...261

آشنایی با روند کلی آموزش حفظ در کشور...261

آشنایی با بخش های مهم کلاس حفظ در دوره های بلند مدت...262

1. ارزیابی و پرسش محفوظات...262

الف) پرسش از حفظ روزانه...262

ب) پرسش از یک درس قبل...262

ج) پرسش از محفوظات جدید...263

د) پرسش از محفوظات گذشته...263

2. پرسش از ترجمه و مفاهیم...264

3. پرسش هایی برای تقویت محفوظات...264

4. فعالیت های تکمیلی...264

5. مرحله ی پایانی کلاس...264

زمان بندی کلاس حفظ در دوره های بلند مدت...265

آشنایی با بخش های مهم کلاس حفظ در دوره های کوتاه مدت...266

الف) بخش های مشترک با دوره های بلند مدت...266

ب) مباحثه ی محفوظات...266

ج) کلاس ترجمه و تفسیر...267

د) کلاس های حفظ حضوری...267

دوره های آزمایشی و توان سنجی در آغاز...268

اصول برنامه ریزی برای مرور محفوظات...269

یکم: توجه به هدف از مرور...269

الف) مرور برای حفظ وضعیت و کیفیت موجود...269

ب) مرور برای ارتقاء کیفیت محفوظات و تسلط کامل...269

دوم: توجه به میزان مرور روزانه...270

سوم: توجه به مرور محفوظات جدید...270

ص: 16

چهارم: توجه به بازه ی زمانی مناسب برای یک دور مرور...271

پنجم: مرور بیشتر اجزاء جدید...271

ششم: سرعت بالاتر نیازمند مرور بیشتر...272

هفتم: میزان مرور در طرح شش ساله...272

هشتم: میزان مرور در طرح سه ساله و چهار ساله...272

نهم: میزان مرور در طرح دو ساله...273

دهم: میزان مرور در طرح یک ساله...273

یازدهم: میزان مرور پس از اتمام حفظ...273

دوازدهم: عدم غفلت از مرور کل محفوظات...273

سیزدهم: انتخاب الگوی مناسب برای مرور...274

توصیه های مهم در اداره ی کلاس حفظ...275

یکم: فرهنگ سازی برای اهتمام شاگردان به کیفیت حفظ جدید...275

دوم: تلاوت استاد در ابتدای کلاس...276

سوم: همخوانی در ابتدای کلاس...276

چهارم: تلاوت حفظ جدید توسط همه ی شاگردان...276

پنجم: تلاوت پیوسته ی حفظ جدید...276

ششم: توجه به ارتباط صفحات...277

هفتم: اتکاء شاگردان بر حافظه...277

هشتم: انتخاب فقرات آغازین...278

نهم: تمرکز شاگردان در زمان تلاوت دوستان خود...278

دهم: تشویق پس از تلاوت...279

یازدهم: فرهنگ سازی برای اهتمام شاگردان به محفوظات جدید...280

دوازدهم: فرهنگ سازی برای اهتمام شاگردان به محفوظات گذشته...280

سیزدهم: پرسش از کل محفوظات...281

چهاردهم: ریشه یابی اشکالات هنگام پرسش...282

پانزدهم: تأکید بر ارائه ی محفوظات به استاد...282

شانزدهم: ایجاد فضای مناسب برای پرسش...283

هفدهم: ثبت سابقه ی هر فرد در پرسش محفوظات...283

ص: 17

هجدهم: استفاده از شیوه های متنوع در پرسش...287

نوزدهم: رعایت نحوه ی صحیح پرسش...288

بیستم: آشنایی با عوامل فراموشی حافظه ی بلند مدت...288

الف) عامل تغییر و پویایی ذهن...288

ب) عامل سرکوبی...289

ج) فراموشی ساده...289

بیست و یکم: اداره ی فعال و با نشاط کلاس...289

بیست و دوم: ارائه راه کارهای مناسب به حفاظ...290

بیست و سوم: ثبت امتیازات...290

بیست و چهارم: هماهنگی مربی با نظام آموزشی...294

بیست و پنجم: اهتمام به حفظ شماره ی آیات...294

بیست و ششم: انگیزه بخشی...294

بیست و هفتم: سطح انتظارات استاد از کلاس...295

بیست و هشتم: برنامه ریزی برای تقویت محفوظات...295

بیست و نهم: پرسش از کیفیت انجام تکلیف ها...296

سی ام: انجام مباحثه در کلاس...296

سی و یکم: تذکرات مهم در پایان کلاس...297

سی و دوم استفاده از دفترچه ی تکالیف حفظ

خلاصه ی مهمترین وظایف استاد حفظ...297

سخن پایانی: توصیه هایی به مسئولان...304

اهمیت و ضرورت توسعه ی فرهنگ حفظ قرآن...304

موانع و محدودیت های توسعه ی فرهنگ حفظ قرآن...305

راه کارهای پیشنهادی در حوزه ی آموزش...305

راه کارهای پیشنهادی در حوزه ی تبلیغ و ترویج...306

راه کارهای پیشنهادی در حوزه ی مدیریتی کشور...308

فهرست منابع...311

ص: 18

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى خير خلقه محمد وآله الطاهرين المعصومين عليهم السلام

قبل از انقلاب بود حدود سال 1355 دوازده ساله بودم که همزمان با یادگیری فنون تلاوت به تشویق والدین محترم حفظ قرآن هم به فعالیت هایم اضافه شد. می توان گفت در آن زمان مقوله ای به نام حفظ قرآن به شکلی که الآن شاهد آن هستیم وجود خارجی نداشت؛ الاً احتمالاً موارد بسیار نادری آن هم به سبک خواندن قدیمی و نه همراه با ضوابط تلاوت استاد حفظ نداشتیم و اغلب با روش آزمون سعی و خطا پیش می رفتیم و به مشکلاتی نیز برمی خوردیم. در آن وقت شاید تنها قاری قرآنی که حافظ هم بود بنده بودم که از برکات فوق العاده ی حفظ در آن دوران هر چه بگویم به یقین کم گفته ام.

یادم هست که در سال 1364 پس از پخش تلاوت ترتیل کل قرآن از رادیو - که به سبکی نو تلاوت کردم و به فضل خدا مورد استقبال فراوان مردم عزیز واقع شد - با سیلی از نامه ها و تماس ها روبرو شدم که حاکی از آن بود که تلاوت ترتیل قرآن با آن سبک گویا برای اولین بار به گوششان خورده بود و جالب می نمود. البته در خلال این تماس ها علاوه بر ترتیل، از حفظ قرآن نیز سخن زیاد به میان می آمد و حاکی از ارتباط تنگاتنگ تلاوت ترتیل با ضابطه و قاعده با حفظ قرآن بود و بسیاری با همین تلاوت ترتیل مشغول حفظ قرآن نیز شدند. تا این که در سال 1366 در مسابقات بین المللی ایران این حقیر و نیز مردم عزیز کشورمان برای نخستین بار مقام اول حفظ کل قرآن آن هم با کیفیتی خوب و با یک اجراء مطلوب و توأمان حفظ و تلاوت ترتیل را تجربه کردیم که بسیار به ذائقه ی مردم و به ویژه جوانان، شیرین آمد و بی تردید می توان گفت به اراده ی حق تعالی پس از این موفقیت قدرتمند که قبلاً سابقه نداشت

به تدریج حرکت قابل ملا-حظه و در واقع یک نهضت چشم گیر به سمت حفظ مرتل قرآن به جلوداری جوانان پرشور صورت گرفت که شاهد این مطلب انبوه مراجعات خارج از انتظار و باور نکردنی مردم به این بنده ی کوچک حق تعالی در طلب حفظ قرآن و آشنایی با شیوه های آن بود که حکایات شیرین و عجیب آن خود کتابی مفصل می تواند باشد. در آن وقت به ذهنم رسید که آن چه در تجربه دارم به صورت جزوه ای در بیان فضیلت و چگونگی حفظ قرآن کریم به علاقه مندان این امر شریف عرضه کنم که در سال 1367 عملی شد.

به تدریج متوجه شدم که ذهن خلاق و جستجوگر جوانان عزیز و مؤمن، طالب بیش از این هاست علاوه بر پرسش های جدید و متنوع در بحث روش حفظ از این موضوع زیاد می پرسند که اساساً چه نیازی به حفظ قرآن است؟ وارد مراحل تازه ای شده بودیم و سؤال ها، تر و پیچیده تر و راهبردی تر شده بود. مطالب زیادی در این خصوص جمع آوری کردم تا این که از حُسن اتفاق با برادرانی فاضل از حوزه ی مبارکه ی علمیه ی قم برخورد کردم که همگی از حفاظ پر تجربه و نیز صاحبان اندیشه و خلاقیت فکری بالایی بودند و آن چه را که روزی آرزوی جمع آوری و عرضه ی آن را به جامعه ی تشنه ی انس با قرآن کریم داشتم در حد و اندازه های ممتاز و بسیار قوی موجود دیدم و خدای بی همتا و منان را بسیار شکر گفتم که این مهم به این خوبی و جامعیت توسط این بزرگواران آماده شده است و آن همین کتاب ارزشمند و پربهایی است که خوانندگان ارجمند در پیش روی دارند.

این که اصولاً چرا قرآن را حفظ کنیم؟ و این که اهمیت آن چقدر است؟ در فرهنگ ناب اسلامی چه سابقه ای دارد؟ و پاسخ به شبهاتی در این زمینه موضوع بسیار مهم و مطرحی بود که برادر عزیز و خوش سلیقه و حافظ ممتاز قرآن جناب حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای سید مصطفی حسینی به زیبایی هر چه تمامتر از عهده ی آن برآمدند و حتماً موجب استفاده ی خود این بنده واقع شد که زحمات گران سنگ این بزرگوار در این مقوله انصافاً مورد تقدیر و تمجید می باشد. و اما در باب چگونگی حفظ قرآن اگر چه قبلاً نوشته هایی ارائه شده بود، لیکن شکل جامع و فراگیر و منظم آن که در بر گیرنده ی برخی مطالبی است که قبلاً به تفصیل

نیامده بود را به خوبی و اتقان نزد حافظ ممتاز بین المللی جناب حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای محمد حاج ابوالقاسم یافتیم که به خوبی و جامعیت و با زحمات فراوان ایشان به رشته ی تحریر درآمده بود و پاسخگوی بسیاری از سؤالات در بیان روش حفظ و مرور و نیز ارائه دهنده ی نمونه برنامه ریزی های تجربه شده برای علاقه مندان به حفظ قرآن کریم است که قطعاً تلاش ایشان در این خصوص نزد خدای تعالی مأجور و مشکور خواهد بود. و نیز در بخش شیوه ی آموزش و کلاس داری حفظ از حافظ محترم قرآن و فاضل گرامی حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای علی قاسمی که سالیان متمادی در برنامه ریزی برای آموزش حفظ قرآن فعالیت نموده اند و تجربیات خود و دیگر اساتید را در این مجموعه جمع آوری کرده اند و البته در تدوین نهایی و ویراستاری محتوایی این اثر نیز سعی بلیغی داشتند کمال امتنان را داریم. البته نمی توان نادیده گرفت حضور بسیار مؤثر و پرفایده ی استاد گرانمایه و شهیر حضرت حجت الاسلام والمسلمین استاد محمدرضا شهیدی پور را که بسیار باعث برکت بود و نیز دقت نظرها و طرح به موقع برخی مطالب مهم از سوی حافظ ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای سید ابوالفضل حکیمی کمک شایانی در تدوین این اثر نفیس بود و در نهایت این درسنامه ی جامع حفظ قرآن کریم را یک افتخار برای جامعه ی تشیع می دانم که ان شاء الله ماندنی خواهد بود و می تواند و بلکه باید در مجامع دانشگاهی و حوزوی تدریس شود.

از خداوند عزّ و جلّ برای همه ی عزیزانی که در هیأت علمی مؤسسه ی فعال و تأثیر گذار نور الثقلین در قم مقدس و در جوار کریمه ی فخریه اهل بیت حضرت فاطمه ی معصومه - روحی فدا تربت ها- این خدمت گزاری را به خوبی به انجام رساندند آرزوی توفیقات روزافزون و انس و حشر با قرآن و عترت را دارم.

کمترین خادم قرآن کریم و عترت، شهریار پرهیزکار

1390/6/30

ص: 21

قرآن کریم معتبرترین منبع معارف الاهی است که از جانب خدای سبحان بر پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله نازل گشت قرآنی که امروز پیش روی ماست بدون شک و بی کم و کاست، همان وحی الاهی است که توسط امین وحی بر پیامبر رحمت صلی الله علیه و آله فرود آمد رسالت این کتاب شریف، رهایی انسان از تاریکی های جهل و نادانی و رساندن او به نور معرفت و بندگی خداوند است.

(كِتَبُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ). (1)

قرآن سراسر نور است. نوری آشکار و روشن (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا) (2) جای جای آن آکنده از پیام های روشن هدایت و پند و موعظه است؛

(هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَ مَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ) (3)

برای آنان که راه خدا را در پیش گیرند و رضایت و خوشنودی او را بجویند.

(يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ) (4)

ص: 22

1- ابراهیم / 1

2- نساء / 174

3- آل عمران / 138

4- مائده / 16

قرآن کلام زیبای الاهی است؛ (اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ) (1) هر که آن را فراروی خود قرار دهد او را به سوی بهشت کشاند و در دریای رحمت و فضل خدا وارد شده و به راه مستقیم رهنمون شود؛

(فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ، فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمًا) (2)

در قرآن درمان بزرگترین دردهاست؛ درد کفر و نفاق و تباهی و گمراهی؛

(وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا) (3)

حقیقت قرآن بسیار ژرف و عمیق و بلند است.

(وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيَّ حَكِيمٌ) (4)

اما برای فهم و پندپذیری آسان گشته است تا هر کس به قدر دانش و توان خویش در آن تدبر و اندیشه کرده و از دریای بیکران معارفش بهره گیرد.

(وَلَقَدْ يَسْرَنَا الْقُرْآنَ لِّلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ) (5)

یکی از راه های برقراری انس دایمی با قرآن کریم و بهره مندی از آن حفظ آیات نورانی آن است چرا که حافظ قرآن برای حفظ آیات و تسلط بر آن خود را مقید به مرور دایمی آیات آن می داند این انس دایمی به مرور زمان باعث تسلط حافظ بر مفاهیم روشنگر و هدایت آفرین قرآن می گردد. بی تردید این عامل، گام لازم و نخست برای سعادت است. از همین رو سخنان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت پاک او علیهم السلام، آکنده از سفارش و تشویق به حفظ قرآن است.

ص: 23

1- زمر/ 23

2- نساء / 175

3- اسراء/ 82

4- زخرف/ 4

5- قمر/ 17

این نیاز هم اکنون برای جامعه‌ی اسلامی ما بیش از پیش ضروری می‌نماید. چرا که در جهان امروز که دنیای غرب در اثر اعراض از یاد خدا و شیفتگی نسبت به دنیا و ظواهر آن، با تمام قوا تلاش دارد، افکار غلط و ناصحیح خود را از طریق استثمار رسانه‌ها با ابزارهای گوناگون همگانی کند، تنها کتاب اصیلی که برای هدایت و سعادت بشریت باقی مانده قرآن کریم است.

از همین رو بارها در فرمایشات مقام عظمای ولایت حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای مد ظله العالی منزلت العالی، توسعه و ترویج انس با قرآن از طریق حفظ و تلاوت مستمر آن به عنوان یک استراتژی اثر بخش و نقش آفرین در مقابل تهاجمات فرهنگی، غرب مورد تأکید قرار گرفته است. ایشان در بیانات متعددی بر اهمیت حفظ و ترویج آن این گونه تأکید فرموده اند:

«من اطمینان دارم اگر حرکت قرآنی در کشور ما - که امروز بحمدالله رو به گسترش و موج برداری است - همین طور موج بردارد و گسترش پیدا کند، این کشور، این پرچم اسلام، این انقلاب و این نظام مقدس اسلامی پایه هایش آن چنان مستحکم خواهد شد که هیچ قدرتی نه امروز و نه در آینده نخواهد توانست اندک ترلزی در آن به وجود آورد»⁽¹⁾

«حفظ قرآن بسیار با ارزش است ... بر حفظ قرآن، همت گمارید»⁽²⁾

مسأله‌ی حفظ را خیلی جدی بگیرید متأسفانه ما و بچه‌هایمان حفظ قرآن نداریم. بگذارید یک خُرده جلو برویم و در سطح کشور مسأله‌ی حفظ قرآن را گسترش بدهیم»⁽³⁾

«شما جوانان و نوجوانانی که قرآن را فرا می‌گیرید این را بدانید که یک ذخیره‌ی مادام‌العمر برای اندیشیدن و فکر کردن را برای خودتان فراهم می‌کنید این چیز بسیار با ارزشی است ... حضور قرآن در ذهن انسان، نعمت بسیار بزرگی است. فرق است بین کسی که برای

ص: 24

1- بیانات در دیدار نخبگان قرآنی (دانشجویان و دانش آموزان)، 78/8/5

2- سخنرانی در جمع اساتید و طلاب حوزه علمیه مشهد، 1367/6/10.

3- بیانات در مراسم تودیع با قاریان قرآن استاد شحات محمد انور و استاد محمد بسیونی، 1369/12/1.

مطلبی بارها آیات قرآن و فهرست های قرآنی را جستجو می کند تا ببیند در این باره آیه ای وجود دارد یا نه با آن کسی که آیات قرآن در ذهن اوست قرآن در دل اوست، آیات قرآن جلوی چشم اوست؛ نگاه می کند، آن چه را که در هر بخشی از معارف اسلامی به آن نیاز دارد، از قرآن استنباط و استخراج می کند و روی آن فکر و تأمل می کند و از آن استفاده می برد. انس با قرآن در دوران کودکی و نوجوانی تا دوران جوانی یک نعمت بسیار بزرگ است. البته این مقدمه است؛ آشنایی با الفاظ و ظواهر قرآن گام اول است؛ اما گام اول لازم اگر دانش پژوهان دینی و قرآنی این قدم را بر ندارند قدم های بعدی دشوار و گاهی هم ناممکن خواهد شد». (1)

مقام معظم رهبری در آخرین مطالبه ی خویش از جامعه ی قرآنی کشور و مسئولین فرموده اند که ما باید در کشور حداقل ده میلیون حافظ قرآن داشته باشیم. (2)

با عنایت به فرمایشات امام و مقتدایمان مؤسسه ی فرهنگی قرآن و عترت نورالثقلین، بر خود وظیفه دانست که گامی هر چند کوچک در راه تحقق فرمایش ایشان و توسعه ی حفظ قرآن از طریق بازکاوی اصول و روش های حفظ مرور و صیانت از محفوظات و شیوه های تدریس و کلاس داری آن به جامعه ی قرآنی بردارد.

نوشتار پیش رو حاصل جلسات مستمری است که بیش از یک سال با حضور اساتید برجسته و پیش کسوتان عرصه ی حفظ قرآن کریم در این مؤسسه تشکیل گردیده است.

جلسات یادشده با حضور اساتید معظم شهریار پرهیز کار حُجج اسلام محمدرضا شهیدی پور، دکتر محمد حاج ابوالقاسم، سید مصطفی حسینی سید ابوالفضل حکیمی و علی قاسمی برگزار گردید.

پس از جلسات سیاست گذاری مقرر گشت پیش نویس مباحث توسط کارگروه تألیف

ص: 25

1- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار جمعی از حافظان و قاریان قرآن نونهال و نوجوان کشور 1380/06/28

2- دیدار با جمعی از قاریان و حافظان کشور 1390/5/11.

متشکل از حجج اسلام دکتر محمد حاج ابوالقاسم، سید مصطفی حسینی و علی قاسمی به جلسه ارائه گشته و توسط اعضاء کارگروه مورد نقد و بررسی و نقض و ابرام علمی قرار گرفته و حاصل مباحث در قالب این نوشتار در اختیار جامعه قرآنی میهن اسلامی قرار گیرد.

اینک که به توفیق خدای سبحان مجموعه ی حاضر پس از انجام مراحل گوناگون حضور شما اساتید معظم و علاقه مندان به حفظ قرآن کریم تقدیم می گردد امید است مورد توجه و استفاده ی شما قرار گیرد اما از آن جا که هیچ کار بشری مصون از خطا نیست صمیمانه در انتظار پیشنهادها و نظرات شما گرامیان خواهیم بود.

امید است این اثر، ناچیز مورد قبول خالق بی نیاز قرار گرفته و با نظر لطف و رحمت و عنایت خویش در روز فقر و نیازمندی ما را در زمره ی بندگان صالح خویش محشور فرماید.

مؤسسه ی فرهنگی قرآن و عترت نورالثقلین

1390/7/2، مطابق 25 شوال 1432

ص: 26

بخش یکم: چرا قرآن آن را حفظ کنیم؟

اشاره

ص: 27

در انجام هر کار، نیک در صورتی که ارزشمندی و قدر و منزلت آن امر بر ما روشن باشد با انگیزه‌ی والاتر و عزمی راسخ‌تر در آن راه گام بر می‌داریم. حفظ قرآن کریم یکی از بهترین شیوه‌های انس با کلام الاهی است که شناخت میزان ارزش و جایگاه آن در فرهنگ اسلامی یاریگر خوبی برای پیمودن آگاهانه‌ی آن طریق است.

از راه‌های مهم شناخت فرهنگ اسلامی و ارزشمندی امور در دین اسلام بررسی آن موضوع از دیدگاه قرآن و معصومان علیهم السلام است.

قرآن به عنوان کتابی الاهی که تک‌تک واژگان و کلماتش از سوی خالق بی‌همتا صادر گشته است مهمترین منبع دانش‌های اسلامی است. ارزشمندی و منزلت اموری که در این کتاب والا مورد تأیید و تأکید واقع گشته، مورد قبول همگان است با بررسی تفاسیر قرآن کریم در می‌یابیم که در آیات متعددی، مفسران بزرگ قرآن نکات جالبی راجع به حفظ قرآن استفاده نموده‌اند. در ادامه گزیده‌ای از این موارد را بررسی می‌نماییم.

1- خداوند متعال در آیاتی از سوره احزاب در ضمن دستوراتی به همسران پیامبر به آنان فرموده است:

(وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ ءَايَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا) (1)

«و آن چه را از آیات خداوند و حکمت (علوم عقلی و احکام شرعی) در خانه های شما بازگو می شود حفظ کنید و به خاطرتان باشد؛ حقا که خدا همواره ریزبین و آگاه است».

علامه ی طباطبایی رحمه الله مفسر بزرگ قرآن کریم و صاحب تفسیر المیزان در تفسیر این آیه می فرماید:

«از ظاهر سیاق بر می آید که مراد از «ذکر»، معنای مقابل «فراموشی» باشد، که همان «یاد آوری» است چون این معنا مناسب تأکید و تشدید است که در آیات شده است ... و در کلمه ی (فِي بُيُوتِكُنَّ) تأکیدی دیگر است، (چون می فهماند مردم باید امثال امر خدا را از شما [همسران پیامبر] یاد بگیرند؛ آن وقت سزاوار نیست شما که قرآن در خانه هایتان نازل می شود اوامر خدا را فراموش کنید). پس معنای آیه این است که شما زنان پیغمبر باید آن چه را که در خانه هایتان از آیات خدا و حکمت تلاوت می شود حفظ کنید و همواره به خاطرتان بوده باشد تا از آن غافل ننماید و از خط سیری که خدا برایتان معین کرده تجاوز نکنید». (2)

2- دومین آیه ی مورد بحث آیه ی (وَلَقَدْ يَسْرْنَا الْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ) (3)

است که چند بار در سوره ی مبارکه ی قمر تکرار شده است و معنایش آن است که «به راستی ما قرآن را برای تذکر و پندآموزی آسان و قابل فهم کردیم، پس آیا پند گیرنده ای هست؟»

ص: 29

1- احزاب / 34.

2- المیزان، ج 16، ص 468.

3- قمر / 17

با توجه به تفسیری که در آیهی، قبل از واژه ی «ذکر» ارائه گشت در این جا نیز مفسران بزرگی چون مرحوم طبرسی - مؤلف تفسیر مجمع البیان - بر این باور است که مراد از آسان سازی قرآن برای ذکر این است که آن را برای حفظ و قرائت آسان نمودیم تا همه ی آیات آن قابلیت از بر خواندن را داشته باشد؛ (1) پس آیا کسی هست که در این زمینه از قرآن بهره گیرد.

علامه ی شهید استاد مرتضی مطهری رحمه الله در کتاب آشنایی با قرآن در ذیل این آیه می فرمایند:

«قرآن از کتاب هایی است که آمادگی اش برای حفظ شدن از هر کتاب دیگری بیشتر است. عجیب است! شعر را می شود حفظ کرد و قرآن شعر هم نیست، نثر است ... در میان نثرها تنها کتاب نثری در عالم که قابل حفظ کردن است، یعنی اصلاً ذهن آن را برای حفظ کردن می پذیرد قرآن است. نکته ی قابل توجهی که از این آیه استفاده می شود و در خارج نیز محقق شده است، این که هیچ کدام از کتاب های آسمانی جز قرآن قابلیت حفظ کردن را ندارند». (2)

روشن است خداوند حکیم این ویژگی را عبث و بیهوده در این کتاب آسمانی قرار نداده است. افزون بر آن مطابق برخی احادیث قدرت حفظ قرآن یکی از موهبت های بزرگ پروردگار بر امت اسلام است؛ پس بر هر مسلمانی است که به میزان توان خود از قرآن حفظ نموده و آن را توشه ی راه و موجب انس و تدبّر در آیات سازد. چرا که مطابق فرمایش نورانی رسول اکرم صلی الله علیه و آله «خداوند دوست می دارد اثر نعمت خود بر بندگانش را ببیند». (3)

3- آیه ی نورانی دیگر که شایسته است مورد بحث قرار گیرد، آیه ی 49 سوره ی عنکبوت (بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ) است

ص: 30

1- «أي سهلناه للحفظ و القراءة حتى يقرأكله ظاهراً...»؛ مجمع البیان، ذیل آیه ی شریفه.

2- آشنایی با قرآن، ج 5، ص 227.

3- (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ إِذَا أُنْعِمَ عَلَى عَبْدِهِ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَيْهِ...) بحار الأنوار، ج 74، ص 161.

در آیه ی پیشین خدای متعال خطاب به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید: «پیش از این که قرآن را بر تو نازل کنیم نه کتابی می خواندی و نه می نوشتی؛ که اگر این گونه بود موجب تردید کوردلان می شد». پس از آن در آیه ی بعد، تأکید می فرماید: «بلکه این قرآن آیات روشنی است در سینه های کسانی که به آن ها علم [الاهی] داده شده و هرگز آیات ما را جز ستمکاران انکار نمی کنند»

(بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ) (1)

در تفاسیر روایی شیعه از جمله «البرهان» مصداق بارز و برجسته ی «صاحبان علم» که قرآن در سینه های آنان جای گرفته را «ائم» علیهم السلام که جانشینان بر حق پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله هستند معرفی می نماید این امر به خوبی دلالت بر ارزشمندی حفظ و از بر داشتن قرآن به عنوان مقدمه ی انس و عمل می کند. چرا که یکی از خصوصیات امامان معصوم علیهم السلام او که محبوب ترین آفریده های خدا پس از نبی مکرم اویند، حفظ آیات الاهی می باشد از همین رو شایسته است، شیعیان و پیروان راستین آنان نیز به ایشان تأسی کرده و در حفظ، انس، تدبیر و عمل به قرآن بکوشند.

البته مرحوم علامه ی طبرسی رحمه الله در تفسیر جوامع الجامع علاوه بر پیامبر و ائمه علیهم السلام، دانشمندانی که قرآن را حفظ نموده و معنای آن در سینه های خود جای داده اند و در سینه هایشان رسوخ نموده را مصداق این آیه می داند» (2)

این نکته نیز قابل توجه است که خدای سبحان جایگاه قرآن را سینه ها و قلوب مؤمنان معرفی می نماید نه فقط اوراق و صفحات قرآن؛

(بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ...)

این امر به خوبی دلالت بر فضیلت و ارزشمندی حفظ قرآن کریم دارد. روشن

ص: 31

1- عنکبوت/49.

2- «هم النبي والأئمة والعلماء الذين حفظوه ووعوه ورسخ معناه في قلوبهم»؛ تفسیر جوامع الجامع، ج 3، ص 250.

است هنگامی مؤمنان نهایت بهره و استفاده را از آیات درر بار قرآن خواهند برد که سینه ی خود را مملو از این آیات نورانی سازند.

خود آزمایی:

1. یکی از آیات قرآن کریم که دلالت بر ارزشمندی حفظ قرآن کریم دارد را بیان نموده و نحوه ی استدلال به آن را توضیح دهید.

2. در مورد آیه ی (بَلْ هُوَ آيَةٌ بَيِّنَةٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ ...) در تفاسیر روایی شیعه مصداق «صاحبان علم» که قرآن در سینه های آنان جای گرفته را «اثمه» علیه السلام معرفی می نماید با توجه به این نکته چگونه می توان ارزشمندی حفظ قرآن برای عموم مردم را از این آیه استفاده نمود؟

ص: 32

پس از قرآن کریم مهمترین منبعی که برای شناخت فرهنگ اسلامی به آن مراجعه می‌شود گفتار رفتار و تقریر معصومان علیهم السلام است چرا که آنان به عنوان معلمان و مفسران قرآن کریم از سوی خدای تعالی عهده دار هدایت و راهبری بشریتند. با بررسی فرمایشات نورانی این عزیزان در می‌یابیم که ایشان در ضمن سخنان فراوانی که در این باره بیان فرموده اند اقدام به تدوین یک نظام جامع برای تشویق ترغیب و هدایت جامعه‌ی اسلامی به انس با قرآن از طریق حفظ آن نموده اند.

با توجه به این که در مجامع کامل روایی باب یا ابوابی به حفظ و حافظان قرآن اختصاص یافته است بیان تمام روایات این موضوع نیازمند کتاب مستقلی است؛ از همین رو برای رعایت اختصار در این نوشتار فقط به بیان اجمالی و فهرست گونه‌ی این روایات در شش دسته بسنده می‌نماییم.

دسته ی یکم: توصیه نسبت به حفظ قرآن

با بررسی تاریخ و روایات وارده از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و اله و ائمه علیهم السلام به روایاتی بر می خوریم بر می خوریم که آنان اصحاب و یاران خویش را به صورت های گوناگون به حفظ قرآن کریم توصیه فرموده اند. ناگفته پیداست که تشویق به یک امر، نشانگر مطلوبیت و اهمیت آن امر در نظر آن مردان پاک الاهی است.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله به یاران و اصحاب خویش توصیه می فرمود: «قرآن را بخوانید و آن را به خاطر سپارید چرا که خداوند قلبی که قرآن را در خود جای داده است عذاب نمی کند». (1)

این امر تا بدان جا مورد توجه و عنایت حضرت بود که درباره ی افراد بی بهره ی از حفظ قرآن این گونه سخن می راندند: «کسی که در اندرویش چیزی از قرآن نیست همانند خانه ای ویران است». (2)

دسته ی دوم: ترغیب به حفظ از طریق بیان امتیازات معنوی

درجه ی حافظ قرآن در بهشت

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: درجات بهشت به تعداد آیات قرآن است. چون صاحب قرآن وارد بهشت شود به او گفته می شود بخوان و بالا برو که هر آیه ای را درجه ای است پس [در آن روز] برتر از درجه حافظ قرآن درجه ای نیست. (3)

ص: 34

- 1- (اَقْرَءُوا الْقُرْآنَ وَ اسْتَظْهِرُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ قَلْبًا وَعَى الْقُرْآنَ)؛ مستدرک الوسائل ج، 4 ص، 245، بَابُ اسْتِحْبَابِ حِفْظِ الْقُرْآنِ وَ تَحْمِلِ الْمَشَقَّةِ فِي تَعَلُّمِهِ وَ حِفْظِهِ
- 2- (إِنَّ الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الْخَرِبِ)؛ میزان الحکمه، ج 10، ص 4816، ح 16474.
- 3- عَنْ مُوسَى بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَدَدُ دَرَجِ الْجَنَّةِ (عَدَدُ آيِ الْقُرْآنِ فَإِذَا دَخَلَ صَاحِبُ الْقُرْآنِ الْجَنَّةَ قِيلَ لَهُ ازْقَا وَ اَقْرَأْ [اَقْرَأْ وَ اَزْقَا] لِكُلِّ آيَةٍ دَرَجَةٌ فَلَا تَكُونُ فَوْقَ حَافِظِ الْقُرْآنِ دَرَجَةٌ)؛ بحار الأنوار، ج 89، ص 22.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «گرامی ترین مردم نزد خداوند پس از انبیاء، علماء و پس از ایشان حاملان قرآنند مانند انبیاء از دنیا خارج می شوند و به همراه ایشان محشور می گردند و با ایشان از پل صراط عبور کرده و پاداششان نیز همانند پاداش انبیاء است پس خوش به حال طالبان علم و حاملان قرآن به سبب شرف و کرامتی که در نزد خداوند دارند...» (1).

دسته سوم: ترغیب به حفظ از طریق بیان امتیازات اجتماعی

اولویت حافظ قرآن در مناصب اجتماعی در عصر نبوی

در عصر نبوی حفظ قرآن چنان اهمیت داشت که حتی غلامان حافظ قرآن نیز بر مردم عادی مقدم شمرده می شدند مسلمانان سخت به یادگرفتن و حفظ قرآن اهمیت می دادند و اصولاً شخصیت افراد در آن عصر تا حد زیادی با این معیار شد که تا چه اندازه از آیات قرآن را حفظ کرده بودند. (2) وقتی مهاجران شناخته می شد به مدینه هجرت کردند سالم غلام ابو حذیفه به دلیل این که از همه به فنون قرائت و حفظ قرآن آشناتر بود امامت جماعت آن ها را بر عهده داشت. (3)

بر کسانی که اطلاعی از تاریخ اسلام دارند منزلت بلند قاریان و حافظان قرآن و مقام رفیع ایشان در میان مردم [عصر نبوی] پوشیده نیست. (4)

با توجه به همین جایگاه رفیع بوده است که تاریخ، نام حافظان قرآن در

ص: 35

1- جَامِعُ الْأَخْبَارِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: (إِنَّ أَكْرَمَ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ حَمَلَةُ الْقُرْآنِ يَخْرُجُونَ مِنَ الدُّنْيَا كَمَا يَخْرُجُ الْأَنْبِيَاءُ وَيُحْشَرُونَ مِنْ قُبُورِهِمْ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَيَمْرُونَ عَلَى الصِّرَاطِ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَيَأْخُذُونَ ثَوَابَ الْأَنْبِيَاءِ فَطُوبَى لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَحَامِلِ الْقُرْآنِ مِمَّا لَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْكَرَامَةِ وَالشَّرَفِ)، مستدرک الوسائل، ج 4، ص 244، ح 4604

2- تفسیر نمونه، ج 11، ص 17.

3- ر.ک: معجم حفاظ القرآن عبر التاريخ، ج 1، ص 257

4- البيان في تفسير القرآن، ص 253.

عصر پیامبر صلی الله علیه و آله را ثبت نموده است و نام مولای متقیان علی علیه السلام در صدر آن می درخشد. (1)

بسیاری از منصب ها و مسئولیت ها همچون فرماندهی و امامت جماعت به حسب میزان آشنایی و حفظ اشخاص از قرآن کریم به ایشان محول می گردید که تاریخ شواهد بسیاری بر آن اقامه کرده است.

از جمله این که روزی نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله قصد داشت جمعیتی را [برای انجام مأموریتی] به مکانی بفرستد. ایشان از یک یک آنان می پرسید که چه مقدار از قرآن و کدام سوره را حفظ دارد تا به جوانی که از همه سنش کمتر بود رسید؛ او در جواب این سؤال، حضرت اظهار داشت: قسمتی از قرآن به علاوه ی سوره ی بقره را حفظ دارد. حضرت رو به جمعیت کرد و فرمود اکنون بروید؛ این جوان امیر بر شما است. گفتند: ای پیامبر خدا او از همه ی ما سن کمتری دارد. حضرت فرمود آری ولی سوره ی بقره را حفظ دارد. (2)

همچنین در هنگام خاک سپاری شهدای جنگ احد، فرمود: ببینید، کدام یک از آن ها [آیات] بیشتری از قرآن حفظ کرده است پس [برای اکرام و بزرگداشتش] او را پیش از دیگران به خاک بسپارید. (3)

شریف ترین امت

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه وسلم فرمود: «شریف ترین مردم امت من حاملان قرآن و شب زنده دارانند». (4)

توصیه به اکرام حافظان قرآن

پیامبر رحمت صلی الله علیه و آله فرمود: «حامل قرآن، پرچم دار اسلام است، هر که او را گرامی

ص: 36

1- کشاف الفهارس، ص 133.

2- ترجمه ی مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج 1، ص 55.

3- عن رسول الله صلی الله علیه وسلم فی غزوة أحد فی دفن الشهداء؛ (وانظروا أكثر هم جمعا للقرآن فاجعلوه أمام صاحبه فی القبر). میزان الحکمة، ج 3، ص 2523

4- عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم أشرف (أُمَّتِي حَمَلَةُ الْقُرْآنِ وَأَصْحَابُ اللَّيْلِ) معانی الأخبار، ص 178.

بدارد خداوند را گرامی داشته است و هر که به او اهانت کند، لعنت خداوند بر اوست»⁽¹⁾.

بیان تأثیرات مثبت حفظ قرآن بر جامعه

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در سخنی گهربار یکی از فواید حفظ قرآن و حاملان این کتاب مقدس را از بعد اجتماعی این گونه بیان فرموده اند: «قرآن را فرا گیرید؛ زیرا حامل و حافظ قرآن همانند کسی است که انبانی پر از مشک را به دوش گیرد، اگر آن را باز کند بوی خوش آن مشام ها را معطر نماید و اگر آن را نگاه دارد، عطر نگاه داشته است»⁽²⁾.

دسته چهارم: ترغیب از طریق بیان فواید و برکات حفظ قرآن

اشاره

در برخی روایات فواید و خواصی برای حفظ قرآن ذکر شده است؛ این امر نشانگر اهمیت و سودمندی حفظ قرآن کریم است. در عین حال نوعی تشویق و تحریص مسلمانان بر این امر مقدس نیز به شمار می رود در ادامه به برخی از این احادیث اشاره می شود.

بهره مندی از عقل

رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «هر که قرآن را حفظ نماید خداوند او را تا پایان عمر از نعمت عقل بهره مند می نماید»⁽³⁾.

مصونیت از بلا

رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «هنگامی که خداوند بلایی را از آسمان می فرستد،

ص: 37

1- (حَامِلُ الْقُرْآنِ حَامِلٌ رَايَةِ الْإِسْلَامِ، مَنْ أَكْرَمَهُ فَقَدْ أَكْرَمَ اللَّهُ، وَ مَنْ أَهَانَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ). میزان الحکمة، ج 3، ص 2523

2- مستدرک الوسائل، ج 4، ص 246.

3- (مَنْ جَمَعَ الْقُرْآنَ مَتَّعَهُ اللَّهُ بِعَقْلِهِ حَتَّى يَمُوتَ)؛ میزان الحکمه، ج 10 ص 4818، ح 16488.

حافظان قرآن و آنان که بر اوقات نماز مراقبت می کنند و آبادگران مساجد را از آن حفظ می کند». (1)

آموزش گناهان

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: «کسی که قرآن را از حفظ بخواند و گمان کند خدای تعالی او را نمی آمرزد در شمار کسانی است که آیات الاهی را به تمسخر گرفته است». (2)

سرشناسی و مهتری در بهشت

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «حاملان و حافظان قرآن سرشناسان اهل بهشت اند». (3)

حق شفاعت

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود: «کسی که قرآن را به خاطر سپرده و حفظ نماید و حلال آن را حلال و حرام آن را حرام بداند خدای تعالی او را وارد بهشت سازد و شفاعت او را برای ده نفر از خاندانش که تمامی اهل آتشند [اما مستحق شفاعت] بپذیرد». (4)

دسته ی پنجم: تشویق های مادی برای حفظ قرآن

با مطالعه ی تاریخ و سیره به مواردی دست می یابیم که معصومین علیهم السلام برای تشویق به حفظ برای حافظان قرآن سهم ویژه ای از بیت المال مسلمین قرار داده اند.

امام علی علیه السلام در زمان خلافت خویش برای سوق دادن مسلمانان به سمت

ص: 38

1- (إِذَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَاثَةً مِنَ السَّمَاءِ عُوفِي مِنْهَا حَمَلَهُ الْقُرْآنَ وَرِعَاةُ الشَّهِمِ أَيْ الْحَافِظُونَ لِأَوْقَاتِ الصَّلَاةِ وَالْعُمَارِ الْمَسَاجِدِ)؛ مستدرک الوسائل، ج 3، ص 150.

2- مستدرک الوسائل، ج 4، ص 269

3- بحار الانوار، ج 89، ص 177

4- مستدرک الوسائل، ج 4، ص 245

حفظ قرآن و قدردانی از تلاش های حافظان و نشان دادن جایگاه آنان در جامعه ی اسلامی می فرمودند: «کسی که اسلام را بپذیرد و قرآن را حفظ نماید سالانه دویست دینار از بیت المال مسلمانان سهم دارد اگر در دنیا از آن محروم گردد، در روز قیامت که به آن نیازمندتر است به طور کامل آن را دریافت خواهد نمود».⁽¹⁾

دسته ی ششم: توصیه های ویژه به حافظان

تشویق به مرور کردن آیات

یکی از وظایف مهمی که حافظ قرآن با آن مواجه است، مرور و یادآوری آیات است. در این باره از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمودند: «با یادآوری و مرور آیات قرآن، بر حفظ آن مواظبت کنید».⁽²⁾

همچنین در حدیثی دیگر می فرمایند: اگر حافظ قرآن همت گمارد و شب و روز به مرور و قرائت آن پردازد آن را به یاد می آورد در غیر این صورت آن را فراموش می کند».⁽³⁾

بی توجهی و غفلت از مرور آیات موجب ضعف در محفوظات و فراموشی آن می گردد. از یاد بردن آیات حفظ شده آن قدر ناپسند و نازیباست که اهل بیت علیهم السلام آن را موجب حسرت ابدی می دانند.

امام صادق علیه السلام فرمود: «هر که سوره ای از قرآن را فراموش نماید، آن سوره با صورتی زیبا و درجه ای رفیع در بهشت بر او تمثّل یافته [و ظاهر می گردد]؛ هنگامی که فرد آن سوره ی [تمثّل یافته] را مشاهده می کند، می گوید: تو چقدر زیبا، هستی ای کاش تو برای من بودی؛ پس آن سوره پاسخ وره پاسخ می دهد آیا مرا

ص: 39

1- (مَنْ دَخَلَ فِي الْإِسْلَامِ طَائِعًا وَقَرَأَ الْقُرْآنَ ظَاهِرًا فَلَهُ فِي كُلِّ سَنَةٍ مِائَتَا دِينَارٍ فِي بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ إِنْ مُنِعَ فِي الدُّنْيَا أَخَذَهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَافِيَهُ أَحْوَجَ مَا يَكُونُ إِلَيْهَا)؛ الخصال، ج 2، ص 602

2- (تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ بِالتَّذَكُّرَةِ)؛ کلید حفظ قرآن ص 67 به نقل از اسدالغابه، ج 3، ص 537

3- (إِذَا قَامَ صَاحِبُ الْقُرْآنِ فَقَرَأَهُ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ ذَكَرَهُ وَإِذَا لَمْ يَقُمْ بِهِ نَسِيَهُ)؛ همان ص 68 به نقل از صحیح مسلم، ج 1، ص 544، حدیث

نمی شناسی؟ من همان سوره ای هستم [که مرا حفظ نموده بودی]، اگر مرا فراموش نمی کردی تو را به این درجه ی معنوی [والا-] می رساندم». (1)

آموزش برخی دعاها برای فراموش نکردن قرآن

یکی از شواهد بسیار ارزشمند در شناخت سیره ی پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله و فرزندان

پاکش درباره ی حفظ قرآن وارد شدن برخی ادعیه ی مخصوص حفظ و فراموش نکردن آیات قرآن است پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دعایی را به حضرت علی علیه السلام برای فراموش نکردن قرآن آموختند و فرمودند: این گونه دعا کن:

(اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِتَرْكِ مَعَاصِيكَ أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي، وَارْحَمْنِي مِنْ تَكَلُّفٍ مَا لَا يَعْينِي، وَارْزُقْنِي حُسْنَ النَّظَرِ فِيمَا يُرِيدُكَ، وَالزِّمَّ قَلْبِي حِفْظَ كِتَابِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِي، وَارْزُقْنِي أَنْ أَتْلُوهُ عَلَى النَّحْوِ الَّذِي يُرِيدُكَ عَنِّي. اللَّهُمَّ نَوِّرْ بَكِتَابِكَ بَصَرِي، وَاشْرَحْ بِهِ صَدْرِي، وَأُطْلِقْ بِهِ لِسَانِي، وَاسْتَعْمِلْ بِهِ بَدَنِي، وَقَوِّنِي بِهِ عَلَى ذَلِكَ، وَأَعِنِّي عَلَيْهِ، إِنَّهُ لَا يُعِينُ عَلَيْهِ إِلَّا أَنْتَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ) (2)

«بارخدايا! به من رحمت آر که تا زنده هستم هیچ گاه نافرمانی تو نکنم و به من رحمت آر که در چیزهای بیهوده به زحمت نیفتم و نیک اندیشی در آن چه که تو را خشنود می کند روزیم فرما و حفظ کردن کتابت را آن گونه که به من آموختی با قلبم ملازم و همراه گردان و تلاوت آن را به گونه ای که تو را از من خشنود گرداند، روزیم فرما بارخدايا به وسیله ی کتابت دیده ی (بصیرت) مرا روشن گردان و سینه ام را فراخ ساز و زبانم را باز و گویا کن و پیکرم را در راه آن به کار گیر و در این باره با قرآن نیرویم بخش و بر آن کمک فرما که در این زمینه جز تو کسی کمک نکند؛ معبودی جز تو نیست».

ص: 40

-
- 1- (مَنْ نَسِيَ سُورَةً مِنَ الْقُرْآنِ مُثِّلَتْ لَهُ فِي صُورِهِ حَسَنَةٌ وَدَرَجَةٌ زَفِيعَةٌ فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا رَأَاهَا قَالَ مَا أَنْتَ مَا أَحْسَنَكَ لَيْتَ لِي فَيَقُولُ أَمَا تَعْرِفُنِي أَنَا سُورَةُ كَذَا وَكَذَا وَلَوْ لَمْ تَنْسِنِي رَفَعْتُكَ إِلَى هَذَا)، الكافي، ج 2، ص 608
 - 2- بحار الأنوار، ج 89، ص 208.

در برخی کتاب های روایی نماز مخصوصی برای شروع حفظ قرآن کریم با آداب ویژه ای ذکر شده است. همه ی این امور به خوبی نشان دهنده ی ارزش والای حفظ قرآن و جایگاه آن نزد رهبران حقیقی جامعه ی اسلامی است. (1)

توصیه های اخلاقی ویژه به حافظان قرآن

در سیره ی پیامبر صلی الله علیه و آله به فرمایشاتی بر می خوریم که ایشان نکات اخلاقی ویژه ای را به حافظان و حاملان قرآن کریم گوشزد نموده اند. توصیه های اخلاقی ویژه به حافظان نشانگر جایگاه اجتماعی مهمی است که اهل قرآن در جامعه ی نبوی از آن برخوردار بوده اند و اعمال و رفتار آنان به صورت خاص مورد توجه پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نیز بوده است. طبیعی است، این افتخار بزرگ و امتیاز ویژه - یعنی حفظ آیات و انس با مفاهیم انسان ساز آن کتاب عزیز و جایگاه با کرامت خود قرآن به عنوان قانون اساسی مسلمانان و برترین کتاب هدایت و سعادت آنان - باعث می شد همواره در جامعه ی دینی و در میان مسلمانان مورد توجه و عنایت خاص باشند. در نتیجه حافظان قرآن افراد برگزیده و ممتازی به شمار آمده و مورد توجه دیگر مؤمنان و الگو و اسوه بوده اند. این در جای خود امری صحیح درست و برگرفته از فرهنگ دینی بود. چنان که امام صادق علیه السلام از قول جد بزرگوارشان رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل می کنند که حضرت فرمود: «اهل قرآن از لحاظ رتبه های معنوی در زمره ی برترین انسان ها (به جز انبیاء و پیامبران) هستند. حقوق اهل قرآن را پایمال نکنید. زیرا آنان دارای مقام والایی نزد خداوند هستند». (2)

اما این امر مسئولیت سنگینی را به دوش حافظان و حاملان قرآن می گذارد.

ص: 41

1- ر.ک: مستدرک الوسائل، ج 4، ص 384 تا 386 ح 4986 و 4987. همچنین ر.ک: بحار الأنوار، ج 86، ص 288.

2- ثواب الأعمال، ص 99

چرا که همواره به عنوان الگوهای رفتاری دیگر مسلمانان زیر ذره بین دقیق آنان قرار گرفته و صلاح و سلامت اخلاقی آنان در باقی افراد جامعه نیز تأثیرگذار بوده است. از سوی دیگر انحرافات اخلاقی و خصوصیات نازیبا و ناشایست احتمال سستی، انحراف و خدای ناکرده بدینی نسبت به دین و پیروان آن را در پی داشت. اکنون نمونه هایی از دغدغه های نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله را بازگو می کنیم:

حضرت در بیاناتی فرمود: «سزاوارترین مردم به خشوع داشتن در آشکار و نهان حافظ قرآن است؛ سزاوارترین افراد به انجام عبادات، نماز و روزه در آشکار و نهان، حافظ قرآن است سپس با صدای بلند فرمود ای حامل قرآن به واسطه ی قرآن تواضع نما تا خدا درجه ی تو را بالا برد و تکبر نورز تا خدا تو را زبون نسازد؛ ای حامل قرآن خود را با قرآن برای خدا بیارای تا خدا به تو آراستگی دهد. نه برای مردم تا خدا تو را بدان زشت کند. هر که قرآن را ختم نماید، گویی نبوت در سینه اش جای داده شده است جز این که بر او وحی نمی شود. کسی که قرآن را در سینه ی خود جای داده با کسی که با او به جهالت برخورد می کند جاهلانه رفتار نمی کند و بر کسی که بر او غضب کند، غضب نمی کند و با کسی که با او تندی کند به تندی برخورد نمی کند؛ بلکه با عفو و گذشت و بخشش برخورد می کند و به جهت تعظیم و بزرگداشت قرآن، صبر و بردباری می نماید» (1).

نبی رحمت صلی الله علیه و آله با موشکافی دقیق و بازکاوی جایگاه حاملان قرآن این

ص: 42

1- عَمْرٍو بْنِ جُمَيْعٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ لَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (إِنَّ أَحَقَّ النَّاسِ بِالتَّحُشُّعِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ لِحَامِلِ الْقُرْآنِ وَإِنَّ أَحَقَّ النَّاسِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ بِالصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ لِحَامِلِ الْقُرْآنِ ثُمَّ نَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا حَامِلِ الْقُرْآنِ تَوَاضِعْ بِهِ يَرْفَعَكَ اللَّهُ وَلَا تَعَزَّزْ بِهِ فَيَذِلَّكَ اللَّهُ، يَا حَامِلِ الْقُرْآنِ تَزَيَّنْ بِهِ لِلَّهِ يُزَيِّنَكَ اللَّهُ بِهِ وَلَا تَزَيَّنْ بِهِ لِلنَّاسِ فَيُشِينَكَ اللَّهُ بِهِ مَنْ خَتَمَ الْقُرْآنَ فَكَأَنَّمَا أُذِرْجَتِ النَّبِيُّ بَيْنَ جَنْبَيْهِ وَلَكِنَّهُ لَا يُوحَى إِلَيْهِ وَمَنْ جَمَعَ الْقُرْآنَ فَتَوَلَّاهُ لَا يَجْهَلُ مَعَ مَنْ يَجْهَلُ عَلَيْهِ وَلَا يَغْضَبُ فِيمَنْ يَغْضَبُ عَلَيْهِ وَلَا يَجِدُ فِيمَنْ يَجِدُ وَلَكِنَّهُ يَعْفُو وَيَصْفَحُ وَيَغْفِرُ وَيَحْلُمُ لَتَعْظِيمِ الْقُرْآنِ وَمَنْ أُوتِيَ الْقُرْآنَ فَظَنَّ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ أُوتِيَ أَفْضَلَ مِمَّا أُوتِيَ فَقَدْ عَظَّمَ مَا حَقَّرَ اللَّهُ وَحَقَّرَ مَا عَظَّمَ اللَّهُ وَفِيهِ، وَرُويَ لَا تَبْلَى عَشْرَةَ الْعَازِي وَالْمُؤَذِّنَ وَالْعَالِمَ وَحَامِلِ الْقُرْآنِ وَالشَّهِيدَ وَالتَّيَّيَّ وَالْمَرْأَةَ إِذَا مَاتَتْ فِي نَفْسِهَا وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا وَمَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَتِهَا، وسائل الشيعة، ج 6، ص 181.

توصیه ها را بیان فرموده است. پرداختن به این موضوع بسیار حائز اهمیت است که چرا حضرت بر انجام عبادات و تذلل و خشوع در برابر خداوند هم در نهان و هم به صورت آشکارا تأکید می فرماید؟

پیداست که این جایگاه آن قدر خطیر است که حاملان قرآن در معرض برخی خطرات و آسیب های اخلاقی و اجتماعی هستند؛ از همین رو اگر اهل دقت و خودسازی و توجه به معبود نباشند نمی توانند به سلامت راه معرفت را بپیمایند احتمال لغزش هست نکته ی قابل توجه این است که معمولاً در فرهنگ دینی انجام عبادات واجب به صورت آشکار و عبادت های مستحب به صورت نهانی فضیلت دارد هر یک از این دو شیوه نیز ثمرات و اثرات متفاوتی دارد. بنابراین با توجه به تأکید یاد شده حامل قرآن برای یاری طلبیدن از خدای متعال در انجام وظایف خود و بیمه شدن در برابر لغزشگاه ها لازم است ارتباط خویش با معبود را به خصوص در خلوت خویش ارتقاء بخشیده با او انس گرفته و برای راه یابی و ماندگاری در صراط مستقیم و پیمودن راه معرفت از او مدد جوید.

رهنمودهایی درباره ی تقویت حافظه

اشاره

* رهنمودهایی درباره ی تقویت حافظه (1)

در یک نگاه کلی به احادیثی که درباره ی پیش گیری از ناتوان شدن نیروی حافظه و یا تقویت شادابی و جوان ماندن نیروی عقل وارد شده است می توان آن ها را به چهار دسته تقسیم نمود:

یکم: احادیثی که برای پیشگیری از فرسودگی نیروی حافظه و یا تقویت آن، رعایت برخی از امور بهداشتی را توصیه کرده اند.

دوم: روایاتی که تغذیه ی درست و استفاده از برخی خوردنی ها و اجتناب از برخی دیگر را در جوان ماندن نیروی حافظه و قوای ادراکی مؤثر می دانند.

ص: 43

1- برگرفته از مباحث مطرح شده در کتاب کلید حفظ قرآن، صص 48 تا 53 با اندکی تصرف.

سوم: رهنمودهایی که قوت و یا ضعف قوه ی حافظه را از بعد مسایل روانی نگریسته و با آن مرتبط دانسته و برخی اقدامات فرهنگی را در این زمینه سودمند می دانند.

چهارم: روایاتی که تأکید دارند پیشگیری از ناتوانی نیروی حافظه و تقویت، آن از طریق به کارگیری و ورزش دادن آن امکان پذیر است.

اکنون برخی از این رهنمودها را بیان می نماییم:

الف) رعایت بهداشت

سلامتی و توانمندی قوای ادراکی و نیروی حافظه ارتباط مستقیم با سلامتی و شادابی جسم دارد؛ تا آن جا که در مثل آمده است: «عقل سالم در بدن سالم است». این امر مورد قبول روایات نیز هست. (1) از این رو اجتناب از همه ی عوامل بیماری زا و بهره گیری از اموری که موجب تقویت و نشاط جسم است، مانند ورزش و تفریحات سالم در جوان ماندن قدرت حافظه مؤثر است.

علاوه بر آن در روایات اسلامی بر موارد دیگری از جمله مسواک زدن، (2) ناخن گرفتن، روغن مالی پوست، استراحت کافی، خواب میان روز و حجامت کردن تأکید شده است.

ب) تغذیه ی سالم

غذای سالم و استفاده ی درست از خوردنی ها و آشامیدنی ها نیز مانند موارد پیشین برای پیشگیری از فرسودگی نیروی حافظه ضروری است. اما آن چه در

ص: 44

1- (... قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ) خَمْسُ خِصَالٍ مَنْ فَقَدَ وَاحِدَةً مِنْهُنَّ لَمْ يَزَلْ نَاقِصَ الْعَيْشِ زَائِلَ الْعَقْلِ مَشْغُولَ الْقَلْبِ فَأَوَّلُهَا صِحَّةُ الْبَدَنِ (...)
وسائل الشيعة ج 20، ص 51، ح 25010.

2- ثَلَاثَةٌ تُذْهِبُ الْبُلْغَمَ وَتَرِيدُ فِي الْحِفْظِ الصَّوْمُ وَالسَّوَاكُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ ؛ بحار الأنوار، ج 59، ص 272

این باره مورد توجه روایات است عبارت است از:

عسل، عدس، گوشت (1)، کرفس، کدو، به، خُرفه، اترج، باقلا، سرکه، انار همراه بیه ی آن، مویز (2)، حلوا، کُندر (3)، زعفران، قرنفل (4)، حَرْمَل (سداب) (5)، چغندر.

همچنین پرهیز از خوردن، پنیر، سیب ترش، گشنیز و پس خورده ی موش که در روایات اسلامی موجب کم شدن حافظه و فراموشی معرفی شده است.

مهم ترین نکته ای که در پیش گیری از ضعف قوای ادراکی و حافظه از نظر تغذیه مورد تأکید روایات است عبارت است از اجتناب از پرخوری و عادت دادن خود به کم خوری و روزه داری.

(ج) تقویت روان

اموری که موجب تقویت روانی انسان است نیز به جوان ماندن قدرت اندیشه و نیروی حافظه کمک می کند:

ص: 45

1- به ویژه گوشت نزدیک گردن.

2- مویز یا زیب به انگور سیاه که دانه های آن ها درشت است گفته می شود وقتی که این دانه ها را خشک کنند بدان مویز می گویند. اگر کسی بخواهد از حافظه قدرتمندی برخوردار باشد باید صبح ها ناشتا (قبل از صبحانه) بیست و یک دانه به ویژه اگر سرخ و بی دانه باشد مصرف کند. محققان می گویند خوردن مویز از بروز بیماری آلزایمر جلوگیری می کند.

3- کندر: تراوش های خشک و صمغی شکل که پس از شکاف بر روی تنه گونه های مختلف از گونه (Boswellia) و خانواده ی (Burseraleac) به دست می آید و دارای 24 گونه است. کندر دارای خواص بسیار زیادی از جمله تقویت کننده و تیز کننده حافظه و ضد فراموشی است نام فارسی آن کندر و نام علمیش Boswellia Papyrifera ی Host می باشد. (به نقل از پایگاه اطلاع رسانی انجمن تحقیقات طب سنتی ایران دانشگاه علوم پزشکی تهران)

4- قرنفل گیاهی است دو ساله از جنس میخک ها (Dianthus) راسته ی میخک سانان (Caryophyllales) خانواده ی میخکیان (Caryophyllaceae) با گله ای کوچک مخملی به رنگ های صورتی، سفید، قرمز، بنفش و مخلوط سفید و قرمز. قرنفل به نام های لونک و قرفلون نیز نامیده می شود دارای خواص بسیاری از جمله تقویت حافظه، نشاط آور و تقویت کننده ی اعصاب می باشد.

5- نام های فارسی: اسفند، اسپند، سپند، سداب کوهی، حرمل، حرمله، سپنج، اورلیک و نام های انگلیسی آن: (Wild rue-syrian rue -harne-African rue) می باشد. حرمل یا اسفند، گیاهی چند ساله و علفی است که در بسیاری از زمین ها و مراتع ایران می روید گیاهی پر برگ است و برگ های آن به رنگ سبز روشن و دارای تقسیمات باریک، دراز و نامنظم هستند. دارای خواص بسیاری از جمله آمیب کش ضد باکتری، ضد عفونی کننده، مسکن و ... می باشد. در کشورهای مختلف به نحوه های گوناگونی از جمله روغن محلول و استفاده می شود. مصرف این گیاه دارویی حتما باید با مشورت و تجویز اهل فن و پزشک باشد.

یاد خدا و یاری جستن از او قرائت قرآن به ویژه خواندن «آیه الکرسی» رعایت ادب و مهربانی با افراد نادان از عوامل تقویت نیروی عقل و حافظه شمرده شده است.

در برخی روایات از مولا علی علیه السلام به نقل از نبی اکرم صلی الله علیه و آله خواندن این دعا بعد از هر نماز توصیه شده است. (1)

(سُبْحَانَ مَنْ لَا يَعْتَدِي عَلَى أَهْلِ مَمْلَكَتِهِ سُبْحَانَ مَنْ لَا يَأْخُذُ أَهْلَ الْأَرْضِ بِالْأَوَانِ الْعَذَابِ سُبْحَانَ الرَّءُوفِ الرَّحِيمِ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِي فِي قَلْبِي نُورًا وَ بَصَرًا وَ فَهْمًا وَ عِلْمًا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)

(د) ورزش حافظه

ورزش، همان طور که می تواند قوای جسمانی انسان را تقویت کند، قادر است قوای روحی و ادراکی او را نیز توانمند و شاداب و بانشاط سازد؛ ورزش قوای ادراکی به کارگیری صحیح و منظم آن در تحصیل دانش است. از این رو در روایات اسلامی تحصیل علم و زیاد بودن فعالیت های علمی یکی از عوامل پیش گیری از فراموشی و تقویت اندیشه شناخته شده است.

امام علی در این باره می فرماید: «آن که بسیار ب-ه بحث و درس علمی پردازد آن چه را فراگرفته فراموش نکند...» (2)

ص: 46

1- مستدرک الوسائل، ج 5، ص 78، ح 5391

2- (مَنْ أَكْثَرَ مُدَارَسَةَ الْعِلْمِ لَمْ يَنْسَ مَا عِلِمَ ...) غرر الحکم، ص 49، ح 271.

1. نمونه ای از فرمایشات معصومین علیهم السلام که در آن به حفظ قرآن توصیه شده است را بیان فرمایید.
2. دو نمونه از امتیازات، معنوی که معصومان علیهم السلام با ذکر آن یاران خویش را به حفظ قرآن تشویق و ترغیب می نمودند، را نام ببرید.
3. دو نمونه از امتیازات اجتماعی حافظان قرآن که معصومان علیهم السلام بر آن تأکید می ورزیدند را نام ببرید.
4. یک حدیث از مواردی که اهل بیت علیهم السلام در آن فواید و برکات حفظ قرآن را بازگو نموده اند را ذکر نمایید.
5. آیا اهل بیت علیهم السلام برای ترویج حفظ قرآن از تشویق های مادی هم بهره می گرفتند؟ با ذکر حدیثی توضیح دهید.

ارزشمندی و فضیلت انس با قرآن از طریق حفظ آیات گهربارش، در فرهنگ قرآن و سیره ی معصومان علیهم السلام به خوبی روشن گشت. در این بخش، گزیده ای از سخنان علمای بنام جهان اسلام و شاگردان برجسته مکتب اهل بیت علیهم السلام که همگی آشنای با فرهنگ دینی و مذاق شریعت بوده و پس از پیامبر خدا و امامان معصوم علیهم السلام، مرجع و راهنمای راهیان طریق، معرفتند درباره ی حفظ قرآن را بیان می نماییم.

- شهید اول رحمه الله

*شهید اول رحمه الله (1)

ایشان در وصیت نامه ی خود این چنین می نگارد: «آیاتی از قرآن را برگزین و ورد خود ساز اگر حفظ قرآن در توانت، باشد حتماً آن را حفظ و از برنما و اگر

ص: 48

1- ابو عبد الله شمس الدین محمد بن مکی بن محمد شامی عاملی جزینی معروف به شهید اول در سال 734 هجری در جزین، از قرای جبل عامل متولد شد. شهید، اول از بزرگان فقهای امامیه و از اعظام مجتهدان تاریخ اسلام می باشد. عالم عامل کامل، محدث، رجالی، اصولی، ادیب و شاعر و در اصطلاح رجال «امام الفقه» نامیده شده است. وی در روز پنج شنبه نهم جمادی الأولى سال 786 هجری در عهد سلطنت برقوق با فتوای قاضی برهان الدین مالکی و عباد بن جماعه شافعی، پس از تحمل یک سال حبس و زندان در قلعه ی شام به شهادت رسید در همان ایام حبس بود که کتاب ارزشمند اللمعة الدمشقیة را در مدت 7 روز تألیف کرد؛ در حالی که از منابع فقه تنها المختصر النافع در اختیارش بود. به دلیل کینه ها و عداوت های دیرینه ای که از تشیع و علمای شیعه و آن بزرگوار داشتند، بدن شریفش را به دار کشیده و سنگسار کردند و مورد اهانت ها قرار دادند.

آن توان را در خود ندیدی هر مقدار از آیات را توانستی حفظ کن و در این امر کوتاهی مکن» (1).

- شهید ثانی رحمه الله

*شهید ثانی رحمه الله (2)

«اولین کاری که طالب علم موظف به انجام آن است، حفظ متقن قرآن کریم می باشد؛ چرا که قرآن اساس علوم و اهم آن می باشد. سیره ی متقدمین [و علمای گذشته] بر این بود که فقه و حدیث را به غیر حافظ قرآن، تعلیم نمی دادند. پس از حفظ قرآن اشتغال فرد به سایر علوم نیز نباید به گونه ای باشد که منجر به فراموشی قرآن گردد و یا آن را در معرض فراموشی قرار دهد...» (3)

- سید بن طاووس رحمه الله

*سید بن طاووس رحمه الله (4)

وی در وصیت به فرزند خویش چنین می نگارد: «... برای تعظیم و تجلیل از مقام وحی و همچنین احیای شعائر اسلامی تمام قرآن را حفظ و از بر نما». (5)

ص: 49

1- وصیت نامه ی شهید اول؛ ر.ک غایه المراد، ص 183.

2- فقیه عالیقدر و دانشمند بزرگوار شیعه شیخ زین الدین بن علی بن احمد عاملی جبعی معروف به شهید ثانی در سیزدهم شوال 911 هجری قمری متولد شد. وی یکی از اعیان و مفاخر فقهای نامدار شیعه و یکی از اکابر متبحرین در علوم اسلامی و یکی از استوانه های فقهی و اجتهادی در طول ادوار فقه اسلامی می باشد که از نظر آثار و برکات وجودی کم نظیر است. او که در قرن دهم هجری می زیست با تلاش و کوشش خستگی ناپذیر، فقه آل محمد صلی الله علیه وسلم را به نقاط مختلف جهان بسط و انتشار داد شهید ثانی نیز مانند بسیاری از شهدای فضیلت قربانی مطامع دنیوی افرادی فرومایه گشت ایشان را به جرم رافضی و شیعه بودن در راه سفر حج به شهادت رسانده و سر بریده او را به حضور سلطان وقت آوردند مدت سه روز جسد او بر روی زمین ماند و سرانجام پیکر شریف او را به دریا افکندند. جریان شهادت آن بزرگوار در سال 966 هجری قمری رخ داد.

3- القسم الثالث آدابہ فی درسہ و قراءتہ و ما یعتمدہ حینئذ مع شیخہ و رفقتہ و هو أمور؛ الاول: و هو أهمها أن یبتدئ أولاً بحفظ کتاب الله تعالی العزیز حفظاً متقناً فهو أصل العلوم وأهمها و كان السلف لا یعلمون الحدیث و الفقه إلا لمن حفظ القرآن وإذا حفظه فلیحذر من الاشتغال عنه بغيره اشتغالا یؤدی إلى نسیان شیئ منه أو تعریضه للنسیان، بل یتعهد دراسته و ملازمه ورد منه کل یوم ثم آیام ثم جمعة دائماً أبداً؛ منیة المرید، الشہید الثانی، ص 263

4- ابن طاووس از اکابر فقهای امامیه عالم به حدیث و رجال، متکلم ادیب و مصنف بزرگ شیعه می باشد. موسوعه ی طبقات الفقهاء، ج 7، ص 37.

5- گنجینه ی وصایا، ص 197 به نقل از کشف المحجۃ لثمرۃ المہجد.

*صاحب جواهر رحمه الله (1)

«آن چه که مقتضای حکمت و مصلحت بوده است شدت تشویق و تأکید بر حفظ، نگارش، تعلیم و تعلم قرآن بوده است؛ چرا که قرآن، سرچشمه ی نبوت و از بزرگ ترین منتهای الاهی بر امت اسلام است» (2).

- آیت الله العظمی بروجردی رحمه الله

*آیت الله العظمی بروجردی رحمه الله (3)

«از حفظ داشتن قرآن توشه ای برای انسان است. افسوس بر کسی که از دنیا برود و توشه ای نداشته باشد» (4) زندگی آیت الله بروجردی، ص 165. (5)

ص: 50

1- شیخ محمد حسن بن شیخ باقر بن شیخ عبدالرحیم بن آقا محمد بن ملا عبد الرحیم شریف اصفهانی، معروف به (صاحب جواهر) در سال 1200 ق به دنیا آمد. با پشتکار و نبوغی که داشت توانست در 25 سالگی به درجه ی اجتهاد نایل آید و نگارش کتاب بی همتای «جواهر الکلام» را آغاز کند. وی ظاهری بس آراسته داشت. بسیار قانع، فروتن و شکیب بود. به شاگردانش احترام خاصی می گذاشت. ایشان در روز اول شعبان 1266 ق به دیدار معبود شتافت.

2- بل کان من مقتضی الحکمة والمصلحة شدة الحث والتأکید فی حفظ القرآن و ضبطه و تعلمه و تعلیمه، لانه مفجر النبوة، و من أعظم منن الله علی هذه الامة؛ جواهر الکلام شیخ محمد حسن نجفی، ج 13، ص 360.

3- آیت الله العظمی سید حسین بن سید علی طباطبایی بروجردی در سال 1292 قمری در شهرستان بروجرد چشم به جهان گشود ملکات نفسانی و خصایص اخلاقی معظم له بسیار است از جمله او عاشق فقه و فقاوت و دلباخته ی مکتب پر فیض اهل بیت رسالت علیهم السلام بود. او علاوه بر مقام مرجعیت دارای شخصیتی جذاب و با عظمت بود که چشم همگان را بر می کرد در بیان حق از ملامت ملامت کنندگان ترسی نداشت دارای ایمانی محکم بود و آن چنان صداقتی داشت که ضرب المثل شده بود در زندگی زاهد و بخشنده بود. اهل شب زنده داری بود و نماز شب او ترک نمی شد. ترس از خدا در تمام وجودش ریشه داشت. اکثر اوقات در حال تلاوت قرآن کریم بود. او حافظ نصف قرآن، متواضع، بسیار مهربان و اهل تحقیق و بسیار پر مطالعه بود. در خوراک و پوشاک لباس های ایرانی می پوشید و زندگی را با املاک و مایملک خود اداره می کرد در طول عمرش همان طور که خود در ضمن نام های مرقوم داشته از پادشاهان و صاحب منصبان هدیه ای را نمی پذیرفت و از مداحان و چاپلوسان خوشش نمی آمد او حافظ بسیاری از احادیث در ابواب مختلف فقه، متخصص در علم رجال، ادیب، شاعر و متخصص در فلسفه و هیئت و ریاضیات بود. چند روز قبل از وفات مرحوم آیت الله بروجردی عده ای خدمت ایشان می رسند در حالی که آقا را خیلی ناراحت می بینند. آقا در چنین حالتی می گوید خلاصه عمر ما گذشت و ما رفتیم و نتوانستیم چیزی برای خود از پیش بفرستیم و عمل با ارزشی انجام دهیم یکی از حضار می گوید آقا شما دیگر چرا؟ بحمد الله شما این همه آثار خیر از خود باقی گذاشته اید. ایشان در جواب حدیثی که ظاهراً قدسی است می فرمایند: (خَلَصَ الْعَمَلُ فَإِنَّ النَّاقِدَ بَصِيرٌ بَصِيرٌ)؛ یعنی اعمال خود را خالص گردانید چرا که خداوند بیناست بیناست و با این جمله همه ی حضار را منقلب می کنند. آیت الله بروجردی این ستاره ی فروزان سرانجام پس از سال ها تدریس، تبلیغ، تربیت طلاب، تقویت حوزه ها و تألیف و تحقیق، در 13

شوال المکرم سال 1380 قمری مطابق با 10 فروردین 1340 شمسی از آسمان حرم اهل بیت افول کرد و جهانی را در عزای خود فرو برد.
بدن مطهر او را در کنار مرقد مطهر حضرت فاطمه ی معصومه علیها السلام در راهرو مسجد اعظم به خاک سپردند

-4

-5

- آیت الله العظمی بهجت رحمه الله

*آیت الله العظمی بهجت رحمه الله (1)

«قرآن را حفظ کنیم تا همیشه با ما باشد و ما با او باشیم به قرآن تحصّن بکنیم و آن را وسیله ی حفظمان در فتن و شدائد دنیا قرار بدهیم».

(2)

«... قرآن را حفظ کنید نتیجه ی حفظ قرآن قابل توصیف نیست ... قاعداً حفظ قرآن خیلی آسان است.... [چرا که] (سَهِّلَ اللَّهُ حِفْظَهُ لِأُمَّتِهِ)، خداوند، حفظ قرآن را بر امت رسول خدا صلی الله علیه و آله آسان نموده است ولی ابقا و نگهداری از آن تکرار لازم دارد زیرا که فرمود: (تَعَاهَدُوا هَذَا الْقُرْآنَ، فَإِنَّهُ وَحْشِي). قرآن را تکرار کنید، که زود از خاطر می رود».(3)

- علامه شهید مطهری رحمه الله

*علامه شهید مطهری رحمه الله (4)

حفظ کردن قرآن مثل تلاوت کردن آن امر بسیار مطلوبی است و مخصوصاً بعد از آن که انسان حفظ کرد نباید بگذارد فراموش بشود. شاید گناه هم داشته باشد که انسان قرآن را حفظ کند و بعد این قدر نخواند تا فراموش بشود. افرادی که حافظه شان ضعیف است لااقل اگر یک سوره دو سوره پنج سوره حفظ

ص: 51

1- آیت الله العظمی محمد بهجت فومنی در اواخر سال 1334 هـ. ق چشم به جهان گشود. در سن 18 سالگی به محضر پر فیض عارف کامل حضرت آیت الله سید علی آقای قاضی بار می یابد و مورد ملاطفت و عنایات ویژه ی آن استاد معظم قرار می گیرد و در عنفوان جوانی چنان مراحل عرفان را سپری می کند که غبطه ی دیگران را بر می انگیزد گواهی استادان و هم دوره ای ها و نیز شاگردان برجسته نمایانگر دقت نظر و نبوغ برجستگی علمی ایشان است. ویژگی بارز ایشان تقوا و خودسازی بود ایشان در نوجوانی به میدان خودسازی گام نهاد و در فراگیری علوم و تزکیه ی نفس چنان جدی بود که گویا کاری غیر از آن ندارند و همواره در آموزش های اخلاقی بر این نکته اصرار دارند که تلاشی پیگیر و ریاضتی فراگیر لازم است تا انسان در جبهه ی ستیز با رذیلت های اخلاقی و در جهاد اکبر با هواهای نفسانی، سر بلند و پیروز گردیده و به سازندگی خویش پردازد یکی از علمای بارز می گوید یکی از آقایان که از حالات ایشان مطلع بودند می گفت آقا هر شب یا غالب اوقات وقت خود را به خلوت و فکر در مجاری معارف الاهی می گذرانند، و هیچ گاه حاضر نبودند که وقت خود را به باطل بگذرانند و در محافل بیهوده شرکت کنند و کاملاً در مقام احتراز از صحبت های بیهوده بود ایشان زاهد عارفی است که پیوسته بی رغبت به دنیا و آزاده و بی تکلف زیسته است، زندگی ساده ی او در خانه ای قدیمی و محقر در قم و مقاومت ایشان در برابر خواسته های مکرر علما و مردم برای تعویض خانه گواهی صادق بر روح بزرگ و زاهدانه ی این پیر فرزانه است افسوس که چراغ عمر شریفش در سال های اخیر خاموش گشت و ندای معبود را لبیک گفت.

2- به سوی محبوب ص 71

3- در محضر آیت الله بهجت؛ ص 115

4- در محضر حضرت آیت الله بهجت ص 115

می کنند نگذارند که همان سوره ها فراموش بشود؛ چون بعضی حرام و گناه می دانند که انسان قرآن را حفظ کند و بعد بگذارد فراموش بشود»⁽¹⁾.

- آیت الله العظمی مکارم شیرازی مد ظله العالی

«من معتقدم که طلبه ها دو دسته اند؛ یک دسته حافظه های قوی و زمینه های ذهنی مناسبی برای حفظ قرآن دارند به گونه ای که اگر وقت بگذارند، به راحتی می توانند حافظ قرآن شوند من به این گونه افراد سفارش می کنم که حفظ قرآن را به طور جدی پیگیری کنند حوزه ها یک عده حافظ قرآن در سطح عالی، داشته باشند؛ ولی گروه دیگری هم هستند که تا این اندازه آمادگی ندارند و اگر بخواهند حافظ قرآن شوند باید همه ی وقتشان را روی حفظ بگذارند. من به این دسته توصیه می کنم آیاتی را که برای استشهاد بر مسایل مختلف، مورد نیاز است، حتما از حفظ داشته باشند»⁽²⁾.

ایشان در یکی از جلسات درس خارج خود فرموده بودند: «مرحوم آیت الله العظمی خویی رحمه الله در دوران پیری به حفظ قرآن مشغول شدند» و آن چه که معروف است این است که در همان سنین پیری موفق به حفظ بیش از بیست و پنج جزء از کلام الله مجید شده بودند.

- آیت الله العظمی صافی گلپایگانی مد ظله العالی

«حفظ قرآن کریم بسیار فضیلت دارد و سیره ی متشرعه [و دین داران] از هنگام نزول قرآن در بین همه ی طبقات مؤمنین بر حفظ آن بوده و هست و وضوح مطلب به قدری است که محتاج به شرح و تفصیل نیست»⁽³⁾.

ص: 52

1- آشنایی با قرآن، ج 5، ص 228.

2- مجله ی پیام قرآن؛ پیش شماره ی 6، شهریور 72، ص 52.

3- استفتاء.

«اگر خداوند عمر دوباره ای به من بدهد در درجه ی اول در وقت صرفه جویی می کنم. مثلاً ما روزی «مقامات حریری» و یا اشعار عرب را حفظ می کردیم. اما از حفظ قرآن باز می ماندیم در صورتی که باید قرآن را حفظ می کردیم».⁽¹⁾

در دیداری که تعدادی از حافظان قرآن با ایشان داشتند این گونه سؤال شد که، برخی افراد روایاتی را که در فضل حفظ و حافظ قرآن آمده است توجیه و تأویل کرده و می گویند مراد حفظ الفاظ نیست آیا این سخن درستی است؟

ایشان در پاسخ فرمودند: «اصولاً در زمان پیغمبر، قرآن، حفظی بوده است. کتابت کم بود؛ چند نفر معدود قرآن را می نوشتند؛ همه حفظی بود؛ حفظ قرآن مهم است قدم اول است انسان می خواهد نماز بخواند، قدم اول حفظ قرآن است حفظ نماز است».

ایشان در پاسخ سؤال دوم که در خصوص تأثیر حفظ قرآن در تحصیل بود، فرمودند:

«قرآن نور است. انسان اگر در ذهنش نور باشد معلوم است که مؤثر است.

من امتحان کرده ام کسانی که با قرآن مأنوسند، کم یا زیاد، کمتر گناه می کنند...؛ همین انس با قرآن انسان را از گناه نگاه می دارد».

در بسیاری از روایاتی که در خصوص حفظ قرآن به آن استناد شد واژه ی «حَمَلَه» یا «حامل قرآن» در آن به کار رفته بود ممکن است برخی در تطبیق این واژه بر حافظ قرآن تردید کرده باشند؛ از همین رو مسأله را در محضر حضرت آیت الله العظمی سبحانی طرح نمودیم ایشان فرمودند: «مراد این است که محتوای قرآن با او باشد، بلکه «حَمَلَه» حافظ قرآن بهتر تطبیق می کند».

ص: 53

- آیت الله معرفت رحمه الله

«امروزه همانند دوره ی صدر اسلام حفظ قرآن در سینه ها یکی از ضروریات جامعه ی اسلامی به شمار می رود و اساساً حاکمیت قرآن در صورتی است که تک تک افراد جامعه از آیات مربوط به هر حادثه و پیش آمد، آگاهی داشته و مستحضر باشند و حمله ی قرآن به کسانی می گویند که قرآن را در سینه حامل باشند نه آن که صرفاً در نوشته ها و در محفظه ی کتابخانه ها. خلاصه، حفظ ضبط و قرائت صحیح قرآن یکی از واجبات شرعی است؛ در همه ی زمان ها به ویژه در عصر حاضر و در سایه ی حکومت عدل اسلامی وفق الله تعالی الحاملین للقرآن العاملین به».⁽¹⁾

- آیت الله حسن زاده آملی مد ظل العالی

«حقیقت امر این است که از همان ابتدا عشق عجیبی به دیوان شعرا و نیز نظم و شعر داشتم. روی این ذوق، همان وقت تمام دوبیتی های بابا طاهر را حفظ بودم و تمام رباعیات خیام را و اکثر غزلیات حافظ را همین طور دیگران را.

ای کاش از همان وقت کسی به من می گفت که آقا به جای این که این ها را حفظ کنی، شروع کن به حفظ قرآن و الآن این حسرت برای من به جای مانده است که این عشق و علاقه ای که به دواوین ⁽²⁾ شعرا داشتم، کاش در حفظ قرآن به کار می بردم».⁽³⁾

- آیت الله العظمی امام خامنه ای مد ظل العالی

اشاره

«نپرداختن به حفظ قرآن در حال حاضر، واقعاً نقیصه ای در حوزه های ما به شمار می آید در بعضی از حوزه های اهل سنت - همان طور که مسبوق است از

ص: 54

1- استفتاء.

2- دیوان ها

3- میراث ماندگار ص 563

بدو ورود، حفظ قرآن جزو شرایط است. در دیگر حوزه ها نیز اگر شرایط حفظ قرآن نباشد؛ ولی بدان تشویق می شوند غالب اهل سنت، با قرآن انس زیادتری دارند....

حفظ قرآن بسیار با ارزش است برادران اهل سنت در حوزه های علمیه شان، با این که در غالب مسایل و مباحث به قدر حوزه های ما، عمق علمی و فقهی ندارند این امتیاز بزرگ را بر ما دارند که طلبه اول که وارد می شود، به تلاوت و فراگیری قرآن و بعد هم به حفظ آن می پردازد.

شما غالباً جوان هستید و برای جوان حفظ قرآن کاری ندارد. من خودم تأسف می خورم که این همه شعر و نثر و عین عبارات خیلی از کتاب ها را به فارسی و عربی حفظ داشتم - که حالا دیگر یواش یواش زایل که حالا دیگر یواش یواش زایل می شود ولی قرآن را حفظ نداشتم کسی نبود به ما بگوید قرآن را حفظ کنید. من الان وقتی بعضی از جوانانی را که حافظ قرآنند، می بینم - که بحمدالله بعد از انقلاب، ما از این قبیل افراد زیاد داریم - یا بعضی بزرگان اهل علم را که حافظ قرآنند، می بینم می بینم، غبطه می خورم و می گویم حاضر بودم اگر چیزی از امور معنوی داشتم بدهم و آن حفظ قرآن را بگیرم نمی شود دیگر. این ها معامله ای نیست. حالا هم که دیگر از ما و حافظه و اشتغالایمان گذشته؛ اما وقت شما نگذشته است بر حفظ قرآن، همت گمارید». (1)

«مردم مسلمان ایران باید حفظ قرآن را جدی بگیرند ... و آن را به عنوان سرمایه ای بزرگ در زندگی خویش به کار گیرند.

این شرف بزرگی است که آیات الاهی برای همیشه در ذهن و دل شما ماندگار، باشد ما به قرآن نیاز داریم...»

من از نوجوان ها خواهم می کنم که قدر سنین فراگیری و حفظ را که الآن در

ص: 55

آن هستند بدانند و قرآن را حفظ کنند.

نوجوانان باید قرآن را حفظ کنند تا معارف آن در سینه ها نفوذ پیدا کند». (1)

«شما جوانان و نوجوانانی که قرآن را فرا می گیرید، این را بدانید که یک ذخیره ی مادام العمر برای اندیشیدن و فکر کردن را برای خودتان فراهم می کنید. این چیز بسیار با ارزشی است ممکن است در سنین جوانی، معانی و معارف عمیقی را از آیات قرآن استنباط نکنید و نتوانید درست بفهمید - فقط چیزهای سطحی و اندکی از معارف را بفهمید - اما به موازات بالا رفتن سطح معلومات و پیشرفت علمی هر چه علم شما بیشتر بشود از آیات قرآن که در حافظه ی شما و در ذهن شماست بیشتر استفاده می کنید حضور قرآن در ذهن انسان، نعمت بسیار بزرگی است. فرق است بین کسی که برای مطلبی، بارها آیات قرآن و فهرست های قرآنی را جستجو می کند تا ببیند در این باره آیه ای وجود دارد یا نه، با آن کسی که آیات قرآن در ذهن اوست قرآن در دل اوست، آیات قرآن جلوی چشم اوست؛ نگاه می کند، آن چه را که در هر بخشی از معارف اسلامی به آن نیاز دارد، از قرآن استنباط و استخراج می کند و روی آن فکر و تأمل می کند و از آن استفاده می برد. انس با قرآن در دوران کودکی و نوجوانی تا دوران جوانی، یک نعمت بسیار بزرگ است. البته این مقدمه است؛ آشنایی با الفاظ و ظواهر قرآن گام اول است؛ اما گام اول لازم اگر دانش پژوهان دینی و قرآنی، این قدم را بر ندارند، قدم های بعدی دشوار و گاهی هم ناممکن خواهد شد». (2)

«بایستی در اوقاف و جاهای دیگر واقعاً برنامه ریزی وسیعی برای حفظ قرآن ... بشود؛ اصلاً جلسه بگذارید و ترتیبی بدهید که بشود بچه ها را از کوچکی در دبستان وادار به حفظ قرآن کنند - البته مجبورشان نکنند - جایزه قرار بدهند و مثلاً بگویند هر بچه ای که در دوره ی دبستان این قدر از قرآن را حفظ بکند این

ص: 56

1- قرآن کتاب هدایت؛ ص 43.

2- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار جمعی از حافظان و قاریان قرآن نونهال و نوجوان کشور؛ 1380/06/28

مقدار امتیاز خواهد گرفت؛ یا اگر کسی در دبیرستان این مقدار قرآن را حفظ کند به قدر این واحدها یا این درس ها نمره یا امتیاز مادی می دهیم من حاضرم در این مورد کمک کنم و هر چه که بخواهید پشتیبانی بکنید، من آماده ام ... مسأله ی حفظ را خیلی جدی بگیرید. متأسفانه ما و بچه هایمان، حفظ قرآن نداریم بگذارید یک خرده جلو برویم و در سطح کشور مسأله ی حفظ قرآن را گسترش بدهیم؛ آن گاه حرفی نداریم که در موقع سربازی، حافظان قرآن را معاف کنیم. البته ما نباید این طور بگوییم که حافظ قرآن معاف است؛ چون مسأله ی سربازی در این جا غیر از سربازی در مصر است. سربازی در این جا مثل قرآن خواندن است و جهاد فی سبیل الله است جهاد فی سبیل الله با قرآن خواندن عدلین هستند؛ این ها از هم جدا نیستند». (1)

«ما که در یک جامعه ی بزرگ و در یک کشور پهناور زندگی می کنیم، بایستی هزاران نفر (2) حافظ قرآن داشته باشیم. کسانی که در سنین بالا هستند، شانس حفظ کردنشان کم تر است؛ اگر چه شانسانشان منتفی نیست. البته بعضی ها وقت نمی کنند؛ اگر وقت می کردند می توانستند تجربه و آزمایش کنند. من خودم وقت نمی کنم؛ و الا در همین سن هم شروع به حفظ قرآن می کردم.

جوانان این را بدانند که حتی در سنین ما اگر وقت و مجال بود جا داشت بهتر بود که کسی برای حفظ قرآن صرف وقت می کرد؛ در سنین جوانی این کار لازم است اصلاً بهتر این است که همه ی مردم ما اُنسشان با قرآن به گونه ای باشد که آیات قرآن به گوششان آشنا باشد؛ وقتی آیه ای را می خوانند، صدر و ذیل و قبل و بعد آیه برایشان آشنا باشد» (3)

ص: 57

1- بیانات در مراسم تودیع با قاریان قرآن استاد شحات محمد انور و استاد محمد بسیونی، 1369/12/01.

2- شایان ذکر است که مقام معظم رهبری در تازه ترین مطالبه ی خود از جامعه ی قرآنی و مسئولین فرهنگی کشور، فرموده اند ما باید حداقل ده میلیون حافظ قرآن در کشور داشته باشیم؛ سخنرانی در پایان دیدار جمعی از قاریان و حافظان کشور در ماه مبارک رمضان، 1390/5/11.

3- سخنرانی در پایان مراسم قرائت قاریان قرآن در ماه مبارک رمضان، 1370/12/27.

یک جنبه ی مهم تر دیگر حفظ قرآن است برادران شماها چرا قرآن را حفظ نمی کنید؟ شماها جوانید. والله مکرر اتفاق افتاده که با خودم فکر کرده ام و گفته ام که اگر ممکن باشد هرچه دارم بدهم و حفظ قرآن را بگیرم؛ ولی افسوس که ممکن نیست. در این سن من دیگر نمی توانم قرآن را حفظ کنم؛ اما شما جوانید، شما بچه اید و می توانید حفظ کنید حافظه ی شما حافظه ی جوانی است. سنین بیست و پنج ساله و زیر سی سال - که غالب قراء ما بحمدالله در این سن هستند - سنین حفظ قرآن است کلام خدا و آیات کریمه ی الاهی را حفظ کنید و از حفظ بخوانید...» (1)

«باید وارد شوید و قرآن را حفظ کنید من در برنامه های این دو سه روز که پخش شد، دیدم بچه های کوچک ما قرآن را با خصوصیات، آیه سوره، صفحه به صفحه و خط به خط حفظ کرده اند بسیار کار جالبی است بسیار زیباست واقعاً باید از پدران و مادران این بچه ها تجلیل کرد بسیار اهمیت دارد که انسان این طور با نوجوان خودش کار کند و او را این گونه بار بیاورد این ها می ماند». (2)

نتیجه گیری

از بررسی بیانات علما و بزرگان دینی به دست می آید که حفظ قرآن کریم، قطعاً از مستحبات مورد تأکید شریعت اسلام می باشد. به علت خواص و آثار حفظ قرآن آرزوی هر دین پژوه این است که بتواند جملات نورانی قرآن را به خاطر سپرده و از حفظ داشته باشد.

فقها و مراجع محترم تقلید، بیشترین آشنایی را با منابع و جایگاه هر کدام از مسایل در اسلام دارند؛ با مراجعه ی به این نواب عام امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف اهمیت، آثار و برکات حفظ قرآن بیشتر برای انسان ملموس و نمایان می گردد.

ص: 58

1- بیانات در دیدار با قاریان قرآن شعبان عبدالعزیز صیاد محمود صدیق منشاوی، 1370/01/22.

2- بیانات در مراسم تودیع با قاریان قرآن شعبان عبدالعزیز صیاد محمود صدیق منشاوی، 1370/02/06.

1. شهید ثانی رحمه الله سیره ی علمای پیشین در مورد آموزش فقه و حدیث را چگونه توصیف فرموده است؟
2. چند نمونه از ثمرات و برکات حفظ قرآن که در فرمایشات علماء ذکر شده است را نام ببرید.
3. فرمایش یکی از علماء در مورد حفظ قرآن را به دلخواه ذکر نمایید.
4. از میان علمای معاصر چه شخصیتی بیشترین تأکید را نسبت به حفظ قرآن داشته اند؟ یک نمونه از بیانات ایشان را ذکر نمایید.
5. چند مورد از فواید و برکات حفظ که در بیانات مقام معظم رهبری ذکر شده است را نام ببرید.

اشاره

آن چه مسلم است اهمیت و جایگاه والای حفظ قرآن در فرهنگ دینی و سیره ی حکومتی پیامبر اکرم و اهل بیت علیهم السلام است. اما مهم تر از آن این سؤال است که دلیل این اهمیت و قدر و منزلت حفظ قرآن و تأکید بر آن چه بوده است؟

پاسخ این سؤال مجالی گسترده می طلبد اما به اختصار باید گفت که مهم ترین دلایل تأکید و سوق دادن مسلمانان به حفظ قرآن کریم موارد زیر بوده است:

الف) جلوگیری از مهجوریت قرآن کریم

خداوند متعال برای هدایت و سعادت انسان ها دین مبین اسلام را تا روز قیامت به عنوان آخرین دین الاهی تشریع فرمود قرآن کریم به عنوان قانون اساسی این دین که توسط امین وحی خویش به پیامبر ابلاغ می گشت، در میان

آنان از جایگاه والایی برخوردار بود. لازمه‌ی ماندگار شدن دین خاتم تا قیامت، این بود که آیات و دستورات قرآن کریم میان مسلمانان زنده و پابرجا مانده و از مهجوریت و متروکیت دور. بماند به همین علت حفظ قرآن به عنوان یکی جاودانه کردن قرآن و دوری آن از مهجوریت، مورد تأکید پیامبر از راه های مهم گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام پس از او قرار می گرفت.

(ب) بهره مندی مسلمانان از اثرات تربیتی انس با قرآن

با گسترش و فراگیر شدن دین مبین اسلام میان توده های مختلف مردم و اقوام و ملل گوناگون مسئولیت تربیت معنوی و دینی پیروان در جامعه ی اسلامی از مهم ترین دغدغه های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بوده است. جهت ترویج آموزه های قرآن کریم میان مسلمانان لازم بود که تک تک آنان با قرآن شریف و دستورات گران مایه ی آن انس یابند برای این که این دستورات، هدایت مورد توجه دائمی و همیشگی آنان قرار گیرد و در باورها و کردار آنان تبلور یابد باید قرآن در متن زندگی مسلمانان وارد می شد طبعاً حفظ قرآن یکی از ابزارهای کارآمد برای تحقق این هدف بزرگ بوده است. بدین منظور پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام یاران و پیروان خویش را به حفظ انس تکرار و یادآوری آیات انسان ساز قرآن کریم سوق می داده اند.

(ج) مصونیت قرآن از تحریف

در عصر نزول قرآن کریم تعداد افراد باسواد در جزیره العرب بسیار اندک بود. در این شرایط طبیعی است که قرآن مکتوب نیز خیلی در اختیار مردم نبود. این امر می توانست به عنوان عنصری نامطلوب به جاودانگی و مصونیت قرآن از تحریف خدشه وارد نماید. تعدادی از صحابه زیر نظر پیامبر صلی الله علیه و آله در سِمْتِ کاتبان وحی به نوشتن قرآن می پرداختند. اما این اقدام با توجه به گستره ی قلمرو اسلام و مسلمانان - که هر روز در حال فراگیر شدن بود - برای محافظت و مصونیت

قرآن کافی نبود به همین خاطر مهمترین ابزار آموزش و محافظت از قرآن تکیه بر قدرت حفظ و به یادسپاری مردم بود که پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله با هوشیاری تمام اصحاب و یاران خویش را به حفظ آیات قرآن تشویق می نمودند. بدین ترتیب که پس از نزول وحی و آیات قرآن کریم پیامبر آیات را برای صحابه قرائت می نمود و هر یک از صحابه به حفظ آن مبادرت می ورزید. صحابه پس از حفظ، آیات را بر پیامبر صلی الله علیه و آله اقراء نموده و حضرت به تصحیح تلاوت آنان می پرداخت. بی شک، از عوامل مهم در عدم تحریف قرآن، وجود همین حافظان صحیفه ی الهی در میان توده ی مردم در عصر نزول و اعصار پس از نزول قرآن کریم بوده است چون با وجود این حفاظ هیچ فردی جرأت تحریف قرآن را نداشته و حتی از خطاهای احتمالی آنان نیز جلوگیری می نموده است.

(د) مصونیت جامعه ی اسلامی از خطر انحرافات فکری و اخلاقی

از دلایل مهم سوق دادن مسلمانان به سوی حفظ قرآن کریم، زمینه سازی جهت عمل به آموزه های سعادت گر آن کتاب و حاکمیتش در جامعه ی اسلامی است جامعه ای حقیقتاً اسلامی نامیده می شود که عزم عمومی تک تک افراد آن، توجه و عمل به قرآن کریم باشد. یعنی فرهنگ عمومی اجتماع توجه به قرآن باشد. حفظ قرآن به عنوان راهی مناسب برای عمومی کردن فرهنگ قرآن و حاکمیت احکام آن در متن اجتماع محسوب می گردد چون همه ی آحاد با اعتقاد به نورانیت و تقدس والای قرآن دغدغه ی حفظ و به یادسپاری متقن آیات آن را دارا بوده و با تکرار و یادآوری مکرر دل و جان خویش را آماده ی تأثیرات این کلام روح افزا می نمایند در اثر این یادآوری و انس و تکرار و ممارست است که گزاره های جان فزای قرآن که ضامن سعادت و هدایت بشریت است به عنوان باورهای عمومی و همگانی تبدیل گشته و همگان در اجرای آن می کوشند.

از سوی دیگر هر امر پراهمیت و والایی باید دارای عناصری باشد که آن را

از گزندها و آسیب ها حفظ نماید. جامعه ی اسلامی و اجتماع مسلمانان به عنوان نتیجه ی تبلور احکام عملی شریعت و دین دارای قدر و منزلت و جایگاه ویژه ای است که برای محافظت آن از خطر انحراف های فکری و اخلاقی باید واکسینه شود. قرآن کریم در کنار عترت و امامان معصوم علیهم السلام در واقع همان عنصری است که اصول و گزاره های آن حکم قانون اساسی جامعه ی اسلامی را دارا بوده و ضامن حفظ جامعه از این خطرات است از این رو حفظ قرآن عاملی است که برای زنده نگه داشتن قرآن و در صحنه ماندن آن به خوبی ایفای نقش می نماید

دوم: فضیلت قرائت از روی مصحف

در برخی روایات آمده است که قرائت قرآن از روی مصحف برتر و بافضیلت تر از خواندن از حفظ است؛ با توجه به این روایات آیا باز هم حفظ قرآن دارای استحباب و ثواب می باشد؟

اسحاق بن عمار نقل می کند به امام صادق علیه السلام عرض کردم: فدایت گردم من قرآن را حفظ دارم، آن را از حفظ بخوانم بهتر است یا با نگاه کردن به قرآن؟ حضرت فرمود: هنگام تلاوت به قرآن نگاه کن و این بهتر است، آیا نمی دانی که نگاه کردن به قرآن عبادت است؟
(1)

در پاسخ به سؤال مطرح شده توجه به چند نکته لازم است:

نخست این که خواندن از روی مصحف و خواندن از حفظ دارای خواص و فایده های متفاوتی است و ما بی نیاز از هیچ یک از آن ها نخواهیم بود. گاهی گاهی لازم است از روی مصحف قرائت کرد و زمانی نیاز است از حفظ آیات را قرائت نمود. برای مثال گاهی هدف ما تلاوت و تدبر در آیات و بهره ی معنوی از آیات است؛

ص: 63

1- (قَالَ: قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنِّي أَحْفَظُ الْقُرْآنَ ، عَلَى ظَهْرِ قَلْبِي فَأَقْرُؤُهُ عَلَى ظَهْرِ قَلْبِي أَفْضَلُ أَوْ أَنْظُرُ فِي الْمُصْحَفِ قَالَ فَقَالَ لِي بَلِ اقْرَأْهُ وَ أَنْظُرْ فِي الْمُصْحَفِ فَهُوَ أَفْضَلُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ النَّظَرَ فِي الْمُصْحَفِ عِبَادَةٌ)؛ الکافی، ج 2، ص 614

مانند ختم ختم قرآن در ماه مبارک رمضان. در این گونه موارد، طبق فرمایش امام علیه السلام خواندن از روی مصحف افضل است و دارای ثواب بیشتر. چرا که هنگام قرائت از روی مصحف علاوه بر آن که زبان با قرائت و گوش با شنیدن آیات، مشغول عبادت الاهی هستند چشم نیز با دیدن خط نورانی قرآن مشغول عبادت است. اما این امر دلالت ندارد که حفظ قرآن دیگر دارای اهمیت و استحباب نیست و بر آن ثواب و پاداش معنوی تعلق نمی گیرد چرا که برای به دست آوردن نظر معصومان علیهم السلام در یک موضوع نباید به یک فرمایش ایشان بسنده کرد؛ بلکه لازم است همه ی فرمایشات ایشان در یک موضوع مورد بررسی قرار گیرد.

نبی رحمت صلی الله علیه و آله در سخنی نورانی فرمودند: هر کس که خدا نعمت حفظ کتاب خود را به او عطا کند و آن کس گمان کند که به دیگران نعمتی بزرگ تر از این نعمت داده شده است بی گمان نسبت به بزرگ ترین نعمت، تحقیر و ناسپاسی روا داشته است». (1)

از همین رو باید توجه داشت که مهمترین کارکرد حفظ قرآن، حضور آیات الاهی در ذهن انسان است تا حافظ قرآن بتواند یک سرمایه ی سرشار و دایمی برای اندیشیدن به همراه داشته باشد همه به خوبی می دانند که مطالب مفید و متعالی داخل کتاب ها و کتابخانه ها هیچ گاه به هنگام فکر و اندیشه به آسانی در دسترس انسان نخواهد بود؛ اما اگر مطالب از راه فراگیری مطالعه و تکرار در ذهن و جان انسان جای گیرند همواره در اختیار او و حاضر نزد اوست

نباید فراموش کرد که انسان در تمامی لحظات قرآن به همراه ندارد ولی نیاز انسان به قرآن همیشگی و در تمام لحظات است؛ جای گیری آیات در ذهن و جان انسان بر سر دو راهی ها و لحظات حساس راه گشا و فریادرس او خواهد بود.

(بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ). (2)

ص: 64

1- (مَنْ أَعْطَاهُ اللَّهُ حِفْظَ كِتَابِهِ فَظَنَّ أَنَّ أَحَدًا أُعْطِيَ أَفْضَلَ لَمْ يَمَّا أُعْطِيَ فَقَدْ غَمَطَ أَفْضَلَ النَّعْمَةِ)؛ میزان الحکمه، ج 10، ص 4816، ح

از سوی دیگر در روایات بسیاری بر تلاوت قرآن در نماز خصوصاً در نماز شب تأکید شده است. همچنین یکی از اوصاف متقین تلاوت قرآن در نمازها و راز و نیازهای شبانه ذکر گردیده و مستحب است در نوافل شب، سوره های طولانی قرآن قرائت گردد با این وجود برخی از فقها و مراجع معظم تقلید تلاوت از روی قرآن را در نماز جایز نمی شمارند حال چگونه می توان از این افتخار بزرگ و عبادت روح افزا و برکات معنوی آن بهره مند گشت؟ از همین رو یکی از بهره های بسیار بزرگ حافظان توانایی قرائت آیات در نماز می باشد.

امام صادق علیه السلام می فرماید: «گروهی از مردم قرآن را قرائت می کنند تا [دیگران] بگویند فلانی قاری قرآن است گروه دیگر قرآن را تلاوت می کنند تا بدان مال دنیا طلب نمایند؛ در این دو گروه خیری نیست گروه دیگر قرآن می خوانند تا از آن در نماز و [لحظه لحظه ی] شب و روز خود بهره گیرند این گروه سودمند بوده و راه درست را می پیمایند»⁽¹⁾.

همچنین در بسیاری از موارد همچون گفتگوها، مناظرات و مباحث علمی و اعتقادی، حضور آیات نورانی قرآن در ذهن انسان راه گشا خواهد بود. چرا که در بسیاری موارد دسترسی سریع به آیات می تواند مؤثر باشد.

جالب است بدانید امروزه حافظه شناسان و اساتید مجرب حفظ قرآن نیز به این نتیجه رسیده اند که اگر حافظ قرآن بخواهد از حفظی قوی و متقن بهره مند گردد باید بهترین استفاده را از حافظه ی بصری (دیداری) ببرد. از همین رو یکی از اصول حفظ قرآن این است که حافظ باید در تقویم زمانی مشخصی، حتماً محفوظات خود را علاوه بر مرور از حفظ از روی مصحف نیز قرائت نماید تا جایگاه هر یک از آیات در ذهن او تثبیت گردد. تلاوت از روی مصحف تأثیر به سزایی در تسلط بر محفوظات دارد و شاید قسمتی از این تأکید امام علیه السلام

ص: 65

1- (إِنَّ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ لِيُقَالُ فَلَانٌ قَارِئٌ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ لِيُطْلَبَ بِهِ الدُّنْيَا وَ لَا خَيْرَ فِي ذَلِكَ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ لِيَنْتَفِعَ بِهِ فِي صَلَاتِهِ وَ لَيْلِهِ وَ نَهَارِهِ). الكافي، ج 2، ص 607.

در خصوص تلاوت از روی مصحف برای محافظت از محفوظات باشد؛ چون برخی از حفاظ به واسطه ی عدم استفاده از مصحف و بهره نگرفتن از حافظه ی دیداری به مرور زمان محفوظاتشان دچار خلل شده و به ضعف می گراید.

البته این بخشی از برکات تلاوت از روی مصحف می باشد. در روایات آمده است، بهره ی چشم از قرآن نگاه کردن به آیات است. در حدیثی دیگر از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «هر کس قرآن را از روی مصحف تلاوت نماید، خداوند عذاب پدر و مادرش را سبک می نماید اگر چه مشرک باشند و کسی که قرآن را از حفظ تلاوت کرده و سپس گمان کند که خداوند او را نمی آمرزد در شمار کسانی است که آیات الاهی را به مسخره گرفته است»⁽¹⁾.

همان گونه که مشاهده فرمودید پیامبر صلی الله علیه و آله در این حدیث به هر دو نوع تلاوت اشاره فرموده و برای هر یک برکات و ثمراتی بیان نموده اند. تلاوت از روی مصحف موجب تخفیف در عذاب والدین و تلاوت از حفظ موجب آمرزش گناهان است. روشن است ما به هر دو شیوه نیازمند بوده و از برکاتش بهره مند خواهیم شد بر این اساس هیچ کدام از این دو جای دیگری را نمی گیرد.

سوم: عقوبت فراموشی آیات

بر اساس برخی روایات اگر کسی قرآن را فراموش کند، مورد عقوبت قرار خواهد گرفت. آیا بهتر نیست به خاطر یک عمل مستحبی خود را به مهلکه نیانداخته و به انجام واجبات بسنده نماییم؟

به نظر می رسد افراد دو گونه اند؛ عده ای که می خواهند از زیر بار هر گونه تکلیفی شانه خالی کنند و عده ای که حاضرند به قیمت تحمل مقداری رنج و زحمت زمینه را برای تعالی و تکامل خود مهیا سازند و در این مسیر از هر گونه

ص: 66

1- (مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي الْمَصِّحَةِ خَفَّفَ اللَّهُ تَعَالَى الْعَذَابَ عَنْ وَالِدَيْهِ وَإِنْ كَانَا مُشْرِكَيْنِ وَمَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ عَنْ حِفْظِهِ ثُمَّ ظَنَّ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَغْفِرُهُ فَهُوَ مِمَّنْ اسْتَهْزَأَ بِآيَاتِ اللَّهِ) مستدرک الوسائل، ج 4، ص 269.

اگر همان گونه که از آیات روایات و سخن بزرگان به دست آمد معلوم شود که حفظ قرآن در پیشرفت معنوی ما نقش بزرگی را می تواند ایفا کند، چرا اقدام به حفظ قرآن نکنیم و لو این که ملتزم به محافظت همیشگی از آن باشیم. برای کسی که برای انس دائمی با قرآن اقدام به حفظ آن کرده است، اصلاً چه بهتر که فراموش کردن آن امری غیر مجاز باشد. چرا که انسان دچار هزار و یک سستی و کاهلی و تبلی است و کم هستند افرادی که بدون الزام و وجوب ملازمت و ممارست دایمی به کاری پیدا کنند.

اما با بررسی روایات در می یابیم که احادیثی که فراموش نمودن آیات حفظ شده را مورد مذمت قرار می دهند به دو دسته کلی تقسیم می شوند. دسته ای که بیانگر حسرتی ابدی در قیامت برای کسانی است که قرآن را فراموش می کنند از جمله این روایت که امام صادق علیه السلام فرمود: هر که سوره ای از قرآن را فراموش نماید آن سوره با صورتی زیبا و درجه ای بالا در بهشت بر او ظاهر می گردد و چون او را ببیند می گوید تو چقدر زیبا هستی ای کاش تو از آن من بودی پس می گوید آیا مرا نمی شناسی من فلان سوره هستم و اگر مرا فراموش نمی کردی تو را به این درجه می رساندم. (1)

و دسته ی دیگری از روایات که عقوبت و عذابی را برای او بیان می کند، از جمله روایت ذیل:

رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: همانا اگر کسی قرآن را فراگرفته و سپس آن را از روی عمد فراموش، نماید در روز قیامت خداوند را در غل و زنجیر ملاقات می نماید؛ در حالی که خداوند به ازاء هر آیه ماری را بر او گمارده است؛ مگر این که او

ص: 67

1- (مَنْ نَسِيَ سُورَةً مِنَ الْقُرْآنِ مُثِّلَتْ لَهُ فِي صُورِهِ حَسَنَةٌ وَ دَرَجَةٌ رَفِيعَةٌ فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا رَآهَا قَالَ مَنْ أَنْتَ مَا أَحْسَنَ نِكَ لَيْتَ لِي فَتَقُولُ أَمَا تَعْرِفُنِي أَنَا سُورَةٌ كَذَا وَ كَذَا لَوْ لَمْ تَنْسِنِي لَرَفَعْتُكَ إِلَى هَذَا)؛ الکافی، ج 2، ص 608.

با توجه به این دسته از روایات و آیاتی همچون آیه ی:

(قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ ءَايَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى) (2)

برخی از علما فراموش کردن آیات را کاری حرام می دانند.

اما در مقام جمع میان روایات این باب باید گفت: بسیاری از علما و مفسرین آیه ی فوق و روایات یاد شده را در مورد فراموشی الفاظ قرآن ندانسته و معنای آن را ترک عمل به قرآن می دانند در نتیجه قائلند که از روایات در نهایت کراهت فراموشی آیات بر می آید.

از آن جایی که حفظ قرآن مستحب است پس ظاهراً نگه داشتن و تکرار آن مستحب است. الا این که دلیل معتبر از اجماع یا روایت بر آن دلالت کند و اگر این دلیل بود فقهاء آن را از واجبات می شمردند. (3)

از سوی دیگر روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است که راوی نقل می کند از امام درباره ی مردی سؤال کردم که آیات را فرا گرفته و فراموش کرده است (تا سه بار برای آن حضرت گفتم) آیا بر او گناهی هست؟ حضرت فرمودند «خیر». (4)

نکته ی قابل توجه این است که در برخی از روایات دسته ی اول می فرماید فرد داخل بهشت می شود سپس دچار حسرت می شود و این با حرمت ناسازگار است علاوه بر این که قرآن تمثیل یافته بر او سلام می کند. پس این مطلب خود شاهی است که مراد از روایت کراهت فراموشی آیات است نه حرمت آن. (5)

در روایتی که از دسته ی دوم نقل شد، قید «متعمداً» آمده است؛ در نتیجه عذاب اخروی در صورتی است که شخص به سبب اعراض از آیات و سستی و تهاون

ص: 68

1- (أَلَا وَ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ ثُمَّ نَسِيَ مُتَعَمِّدًا لَقِيَ اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامِ مَغْلُولًا يَسْأَلُهُ اللَّهُ عَلَيْهِ بِكُلِّ آيَةٍ نَسِيَ بِهَا حَيَّةٌ تَكُونُ قَرِينَتُهُ إِلَى النَّارِ إِلَّا أَنْ يُغْفَرَ لَهُ)؛ امالی شیخ صدوق، ص 256.

2- طه/ 126.

3- برگرفته از کتاب نفحات الرحمن، ج 1، ص 38

4- اصول کافی، ج 6، ص 412، ح 5.

5- اصول کافی ج 2 ص 608 باب من حفظ القرآن ثم نساه.

نسبت به آیات قرآن کریم و عدم اعتنا و سبک شمردن آن، آیات را فراموش کند که این خود از بزرگ ترین گناهان است.

پس با توجه به این مباحث می توان نتیجه گرفت که فراموش نمودن قرآن پس از حفظ در صورتی که از روی عمد تهاون استخفاف و اعراض نسبت به آن باشد دارای حرمت است ولی در صورتی که تعمداً در کار نباشد و بدون قصد بی احترامی و سبک انگاشتن قرآن باشد، حرمتی ندارد.

این افتخاری است برای حافظان قرآن که توفیق تلاوت بیشتر و انس همیشگی را می یابند. چنان که مقام معظم رهبری آیت الله العظمی امام خامنه ای حفظ الله می فرمایند: «چون بقای حفظ نیاز به تکرار دارد به طور طبیعی توفیق تلاوت پیدا می کنید آن وقت ناگهان شما می بینید درباره ی هر مسأله ای از مسائل اسلامی که بحث می شود آیه ای از قرآن در ذهنتان هست چه قدر خوب است! چه قدر ذهن انسان منشرح می شود!» (1)

چهارم: عقوبت عمل نکردن به قرآن

با توجه به این که تارک عمل به قرآن قطعاً مورد عقوبت قرار خواهد گرفت آیا بهتر نیست عموم مردم حفظ قرآن را رها نمایند؟

در گذشته بعضی از افراد را مشاهده می کردیم که به خیال خود برای فرار از عمل به احکام از فراگیری آن دوری می کردند سؤال این است که آیا با این اقدام، دیگر عمل به واجبات و ترک محرمات از عهده ی آنان ساقط می شود؟ یا این که با این عمل شخص مستحق دو عذاب است؟! چرا که فراگیری احکام نیز به خودی خود واجب دیگری است که او ترک کرده است.

آیا این گمان که قرآن را حفظ نکنیم تا در صورت فراموشی و یا ترک عمل

ص: 69

مورد سؤال قرار نگیریم ما را به سعادت و رستگاری می رساند؟ آیا نه این است که باید در مسیر بندگی از هر وسیله ای که ما را به پیمودن بهتر راه کمک می کند، استفاده کنیم؟

شاید احادیثی که در ادامه ملاحظه می فرمایید در جهت مقابله با چنین القائاتی صادر شده باشد:

ابوذر غفاری نزد رسول اکرم صلی الله علیه وسلم آمد و گفت: یا رسول الله! من می ترسم قرآن را یاد بگیرم ولی بدان عمل نکنم؛ حضرت در جوابش فرمود: خدا آن قلبی را که قرآن در آن جای گرفته است عذاب نمی کند هم چنین فرمود: «اگر قرآن در پوستی هم باشد بدان، پوست آتش نخواهد رسید». (1)

شاید مقصود حضرت از بیان این حدیث آن باشد که به صورت طبیعی انس با قرآن زمینه ساز عمل به آن نیز هست. از همین رو حافظ قرآن برای عمل به دستورات آن مهیاتر است تا فردی که توفیق تلاوت دائمی و انس مستمر با آن را دارا نیست.

روایاتی که در فضل علم و عالم از ناحیه ی پیامبر اکرم و ائمه ی اطهار علیهم السلام وارد شده است مورد اتفاق همگان است و کفیری که برای عالم بی عمل ذکر شده است بسیار شدید است. در اصول کافی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روایت شده است که «جهنمیان از بوی بد عالم بی عمل در اذیت و ناراحتی به سر می برند و بیشترین حسرت و پشیمانی از آن کسی است که شخصی را به سوی خداوند فرا خوانده و او به واسطه ی پذیرش از او و اطاعت خداوند وارد بهشت شود، اما خودش به جهت عمل نکردن به علم و هواپرستی و آرزوهای بلند وارد جهنم گردد». (2)

ص: 70

1- (جَامِعُ الْأَخْبَارِ، عَنْ مَكْحُولٍ قَالَ جَاءَ أَبُو ذَرٍّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ أَتَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَلَا أَعْمَلَ بِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ قَلْبًا أَسْكَنَهُ الْقُرْآنَ، وَ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ قَالَ: لَوْ كَانَ الْقُرْآنُ فِي إِهَابٍ مَا مَسَّهُ النَّارُ) مستدرک الوسائل؛ ج 4، ص 233، مجمع البیان فی تفسیر القرآن؛ ج 1، ص 29.

2- سَلِيمُ بْنُ قَيْسٍ الْهَلَالِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ فِي كَلَامٍ لَهُ: (الْعُلَمَاءُ رَجُلَانِ رَجُلٌ عَالِمٌ آخِذٌ بِعِلْمِهِ فَهَذَا نَاجٍ وَعَالِمٌ تَارِكٌ لِعِلْمِهِ فَهَذَا هَالِكٌ وَإِنَّ أَهْلَ النَّارِ لَيَتَأَذُّونَ مِنْ رِيحِ الْعَالِمِ التَّارِكِ لِعِلْمِهِ وَإِنْ أَشَدَّ أَهْلُ النَّارِ نَدَامَةً وَحَسْرَةً رَجُلٌ دَعَا عَبْدًا إِلَى اللَّهِ فَاسْتَجَابَ لَهُ وَقَبِلَ مِنْهُ فَأَطَاعَ اللَّهَ فَأَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ وَ أَدْخَلَ الدَّاعِيَ النَّارَ بِتَرْكِهِ عِلْمَهُ وَ اتِّبَاعِهِ الْهَوَى وَ طُولِ الْأَمَلِ أَمَّا اتِّبَاعُ الْهَوَى فَيَصُدُّ عَنِ الْحَقِّ وَ طُولُ الْأَمَلِ يُنْسِي الْآخِرَةَ)؛ الكافي، ج 1، ص 44.

آیا هیچ گاه این مسأله کسی را از تشویق به علم آموزی بازداشته است و یا در اهمیت فراگیری علم تردیدی به وجود آمده است؟ از آن جا که عموم افراد تنها به نیت انس و عمل به قرآن اقدام به حفظ آیات نورانی آن می نمایند پس نباید هیچ هراسی را نسبت به فراموشی و ترک عمل به خود راه دهند که بی تردید این القاء شیطان است. بلکه باید با توکل و توسل و ابراز نیاز به درگاه خالق بی نیاز و عزم جدی تمام تلاش خود را برای فراگیری و عمل به قرآن به کار گیرند.

پنجم: حافظان بی عمل

در طول تاریخ همواره دیده ایم که بسیاری از افراد جنایتکار و فاسد نیز به حفظ قرآن نایل آمده اند آیا این موضوع از ارزش حفظ قرآن نمی کاهد؟

این نکته که اشخاصی همچون ابن ملجم و حجاج بن یوسف ثقفی، این ظالمان خون آشام و یا برخی دیگر از افراد غیر صالح همچون ناصبیان (دشمنان اهل بیت علیهم السلام) حافظ قرآن بوده یا هستند از اهمیت این مسأله نمی کاهد. چرا که خود قرآن کریم می فرماید:

(وَنُزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا)؛ (1)

یعنی این قرآن در عین این که برای مؤمنین رحمت است برای ظالم، نعمت و خسارت است.

یاران که در لطافت طبعش خلاف نیست *** در باغ لاله روید و در شوره زار خس

باران هر چند شدید و فراوان باشد وقتی بر مرداری بیبارد فقط بوی بد آن را افزایش می دهد. گاه ممکن است مرواریدی گران بها در دهان حیوانی درنده باشد. ضمن این که اگر تمام اعمال و مناسکی که ظالمان انجام می دهند نکوهیده باشد پس لاجرم اعمالی چون زیارت خانه ی خدا را نیز باید امر مرجوح و بی فایده ای پنداشت. یا فقط به این علت که نااهلانی در عرصه ی علم آموزی حضور

ص: 71

یافته اند صالحان از نزدیک شدن به علم خودداری کنند. واضح است که این گمان ناصواب و باطل است بلکه به یقین می توان گفت: این وظیفه ای الهی است که افراد صالح با حضور و تلاش خستگی ناپذیر خود پرچم علم آموزی را در دست گرفته تا به دست ناهلان نیفتد.

ششم: توسعه ی صنعت چاپ و ضرورت حفظ

با عنایت به توسعه ی صنعت چاپ و ابزار الکترونیک که قرآن را همه جا در دسترس قرار داده و آن را از تحریف مصون داشته، چه نیازی به حفظ قرآن وجود دارد؟

باید گفت فلسفه ی حفظ قرآن کریم در یک جهت خلاصه نمی شود بلکه دلایل ثمرات و اثرات گوناگونی دارد با این وجود در زمان فعلی نیز نقش حفظ قرآن کریم در صیانت قرآن از تحریف غیر قابل انکار است. حضرت آیت الله مکارم شیرازی حفظه الله حفظ می نگارند:

«مسأله ی محفوظ ماندن قرآن از هر گونه تغییر و تحریف و فراموشی، تنها یکی از فلسفه های حفظ قرآن است. فلسفه های مهم دیگری نیز [وجود] دارد که لزوم توجه به این موضوع را در هر عصر و زمان آشکار می سازد، زیرا حفظ قرآن علاوه بر تأثیری که در نورانیت و صفای فوق العاده روح حافظ دارد، سبب حضور قرآن در زندگی فرد در جامعه می شود. در خلوت و جلوت در سفر و حضر در همه جا و همه جا و این خود عامل مهمی برای حاکمیت قرآن در زندگی مسلمین و عمل به آن است. به علاوه حافظ قرآن و معاشران آن ها را در برابر خطر انحرافات فکری و اخلاقی، تا حد زیادی بیمه می کند».⁽¹⁾

ضمناً با تمام توسعه و پیشرفت صنعت چاپ و نشر این صنعت از خطا و

ص: 72

1- بهترین شیوه ی حفظ قرآن کریم، ص 7.

اشتباه مبرا نیست و گاه اشتباهاتی در چاپ قرآن روی داده است که با تذکر حافظان و افرادی که با قرآن مأنوس بوده اند، مرتفع گردیده است. (1)

همین طور به میزانی که امروزه این صنعت پیشرفت کرده است به همان میزان دشمنان اسلام و قرآن از تکنولوژی روز جهت تحریف این کتاب انسان ساز، بهره می گیرند که در این خصوص نیز شواهدی ارائه شده است.

استاد خلیل الحصری حافظ و قاری مشهور قرآن در سال 1390 (ه. ق) مسافرتی به کویت می کنند. قرآنی را در آن جا ملاحظه می کنند که یهودیان آن را چاپ کرده بودند پس از مطالعه معلوم می شود که اسرائیلی ها تغییراتی را در قرآن به وجود آورده اند. گاه کلماتی را حذف و در مواردی به جای کلمه ای دیگر قرار داده بودند (مانند حذف (لا) در آیات 18 و 42 سوره ی نساء و «امنوا» به جای «لعنوا» در آیه ی 64 سوره ی مائده)؛ بعد از این استاد آشفته شد و بعد از تفحص و تحقیق معلوم شد که این قرآن توسط اسرائیل تحریف شده و به چاپ رسیده است. از همین رو با دقت و حسن توجه یک حافظ قرآن، این توطئه خنثی شد. (2)

ضمن این که بحث تحریف فقط در جانب الفاظ مطرح نیست، بلکه مواردی همچون نیاوردن صدر و ذیل آیه و یا عدم عنایت به کل آیات یک باب، گاه مصداق تحریف معنوی قرآن خواهد بود که حافظ قرآن به واسطه ی انس بیشتر با آیات الاهی مصونیت بیشتری از این گونه لغزش ها دارد.

به هر حال در پاسخ به این سؤال این نکته بس که در تمام روایاتی که در

ص: 73

1- حجت الاسلام والمسلمین قرائتی نقل می کند جمعی از زائران خانه خدا از چاپخانه ی بسیار بزرگی در عربستان بازدید می کردند مسئول چاپخانه توضیح می داد که در این جا چاپ قرآن بسیار دقیق انجام می گیرد و غلط ها با اشعه تصحیح می شود و ... یکی از بازدیدکنندگان آیت الله خزعلی حافظ کل قرآن و نهج البلاغه بود. ایشان قرآنی را برداشت و شروع کردند به غلط گیری و از جدول تکرار کلمات قرآن آن اشکالی گرفت. آن گاه رو کرد به یکی از بزرگان آن ها و گفت شما هم دیروز در نماز صبح فلان آیه را غلط خواندید خاطرات حجت الاسلام قرائتی، ج 2، ص 36.

2- زندگی نامه ی قاریان مشهور، ص 64.

مورد مطلوبیت حفظ قرآن از ائمه علیهم السلام صادر شده است هیچ گاه دلیل حفظ قرآن، صرف صیانت از تحریف مطرح نشده است و آثار و فواید بسیاری که برای حفظ قرآن شمرده شده است حجت را بر منصفان و طالبان حقیقت تمام کرده است.

هفتم: اولویت پرداختن به مفاهیم

آیا بهتر نیست وقتی را که قرار است صرف حفظ قرآن کنیم، صرف مطالعه ی ترجمه، تفسیر و تدبر در آیات نماییم؟!

یکی از اساسی ترین حکمت هایی که در مورد حفظ قرآن وجود دارد، همین است که اتفاقاً اگر کسی بخواهد در زمینه ی تفسیر و فهم قرآن فعالیت نماید نیازمند یک تسلط عمیق به آیات قرآن است که اوج چنین تسلطی، حفظ قرآن است. اگر چه برخی از حافظان قرآن هم هستند که متأسفانه به علت شیوه ی اشتباه در حفظ قرآن، قادر به بهره برداری از آیات نیستند؛ اما تأثیر حفظ قرآن در فهم و تفسیر قرآن مسلّم است.

حضرت آیت الله خزعلی حافظ کل قرآن و نهج البلاغه و مفسر قرآن کریم می فرماید:

«یکی از چیزهایی که در تفسیر قرآن خیلی لازم است حفظ قرآن است؛ زیرا احاطه به قرآن در تفسیر آن اثر دارد؛ انسان در اثر حفظ قرآن به مطالبی دست می یابد که هنوز در تفسیرها نیامده است؛ حفظ و تسلط بر آیات قرآن این توجه را به انسان می دهد که این عام، مخصص دارد و مثلاً مخصص آن در کدام سوره است».⁽¹⁾

برخی از اساتید تفسیر برآنند که موفقیت حافظ قرآن کریم در تفسیر قرآن، نسبت به کسانی که حافظ قرآن نیستند قابل مقایسه نیست؛ به عنوان مثال اگر

ص: 74

حافظ قرآن دو سال تفسیر کار کند این دو سال او برابر است با چند سال کسی که در زمینه ی تفسیر فعالیت نموده ولی از حفظ قرآن بی بهره است. در دیداری که به همراه چند تن از حافظان قرآن با حضرت آیت الله مصباح یزدی داشتیم، نسبت به می شد.

یکی از تفاسیر بسیار موفق و ممتاز معاصر می فرمودند اگر نویسنده ی این تفسیر حافظ کل قرآن می بودند این تفسیر پر بارتر از این نگاشته مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی امام خامنه ای حفظ الله در بیان این فایده ی مهم می فرمایند:

«انسان وقتی در مسائل قرآنی وارد می شود و کار می کند، آن وقت احساس می کند که چقدر نقش تسلط به حفظ قرآن و تسلط بر قرآن زیاد است؛ چنان که بنده خودم در سنین بزرگی که دیگر حفظ قرآن برایم آسان نبود، بارها افسوس می خوردم که چرا در کودکی قرآن را حفظ نکردم ... کسانی که بخشی از قرآن یا همه ی قرآن را حفظ دارند این را قدر بدانند که نعمت بسیار بزرگی است و هیچ نعمتی جای این را نمی گیرد چون نعمت حفظ قرآن - وسیله ای برای تقرّب به خدا و فهم کلام خداست، بنابراین نگذارند که قرآن از یادشان برود».

(1)

«عزیزان من قدم اول آشنایی با متن قرآن است؛ از این باید عبور کنید. قدم بعدی عبارت از مأنوس شدن با قرآن یعنی خواندن قرآن است. البته اگر کسی بتواند در این خلال قرآن را حفظ کند چند قدم جلو می آید و بقیه ی کارها برای او آسان می شود ... و من احساس می کنم اگر کسی قرآن را حفظ داشته باشد و مأنوس با قرآن باشد، به فهم معارف اسلامی به مراتب، نزدیک تر خواهد بود از کسی که این انس را ندارد».

(2)

از روایات مختلفی استفاده می شود که آیاتی از قرآن آیات دیگر آن را تفسیر می نمایند. امیرالمؤمنین علی علیه السلام در خطبه ی 133 نهج البلاغه می فرماید: (كِتَابُ اللَّهِ

ص: 75

1- کودک جوان و نوجوان از دیدگاه مقام معظم رهبری، ص 44 و 45.

2- جوان از دیدگاه مقام معظم رهبری ص 89

تُبْصِرُونَ بِهِ وَتَنْطِقُونَ بِهِ وَتَسْمَعُونَ بِهِ وَيَنْطِقُ بَعْضُهُ بِبَعْضٍ وَيَشْهَدُ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ).

تسلط حافظ قرآن او را یاری می نماید تا در بسیاری اوقات از تلاوت آیه ای به معنای آیه ی دیگر پی ببرد و برخی از حفاظ که تسلط بسیاری بر آیات دارند، استفاده هایی از آیات می کنند که حتی گاهی در تفاسیر نیز به آن اشاره نشده است.

برای بهره مندی کامل از آیات نورانی قرآن کریم آشنایی با تفسیر، ضروری است. فرد حافظ قدرت تفسیری فوق العاده ای پیدا می کند، زیرا ربط آیات کریمه ی الهی به یکدیگر را می داند و از مجموعه ی آیات مختلف در رابطه با یک بحث آگاه است آری ره آورد حفظ قلبی با صفا نشاطی زایدالوصف و گامی بلند در پیشرفت علمی و معنوی فرد حافظ می باشد.

خودآزمایی:

1. دلیل تأکید فراوان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام نسبت به حفظ قرآن چه بوده است؟
2. با توجه به روایاتی که قرائت قرآن از روی مصحف را بافضیلت تر از کاری صحیح قرائت از حفظ می داند آیا پرداختن به حفظ قرآن باز هم کاری است؟ چرا؟
3. با توجه به روایاتی که فراموشی آیات را ناپسند شمرده و برای آن عقوبت هایی ذکر می کند آیا بهتر نیست برای دوری از این عذاب ها حفظ را ترک کنیم؟
4. در تاریخ افراد جنایت کاری را سراغ داریم که نقل شده آنان حافظ قرآن بوده اند آیا این امر باعث کم ارزشی حفظ نمی گردد؟ چرا؟
5. با وجود توسعه ی صنعت چاپ آیا باز هم ضرورت دارد به حفظ قرآن پرداخته شود؟ چرا؟

یکم: توفیق تدبر

یکی از مهم ترین اهداف نزول قرآن تدبر در آیات آن به بوده است؛

(كَتَبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ) (1)

تدبر در آیات با یک بار و دو بار خواندن حاصل نمی شود و نیاز به انس دائمی با قرآن دارد از بهترین شیوه های انس با قرآن حفظ آیات کریمه ی آن می باشد پس حفظ قرآن یکی از مقدمات تدبر در قرآن می باشد چرا که حافظ برای تسلط بر محفوظات خویش توفیق می یابد به صورت دائمی، روزانه آیات فراوانی از قرآن را تلاوت کند و این به معنای فرصتی مناسب برای تدبر و فهم است.

دوم: تسلط بر دستورالعمل هدایت و بندگی

این تعبیر از بزرگان نقل شده است که امروزه هر تجهیزاتی که به دست بشر به بازار عرضه می شود در کنارش دفترچه ای به عنوان راهنمای استفاده از آن قرار

ص: 77

داده می شود. پس آیا ممکن است که پیچیده ترین موجود این عالم خاکی با این ابعاد مختلف وجودی دارای دستورالعمل و دفترچه راهنما نباشد؟! البته که ممکن نیست حکیم ترین خالق برای پیچیده ترین مخلوق خود کتاب هدایت قرار ندهد. پس در صورتی انسان توان عمل به مقتضای این کتاب هدایت را خواهد داشت که از تک تک دستورات مفاهیم و جایگاه آیات اطلاع داشته باشد.

مرحوم آیت الله بهجت هدف از حفظ قرآن را این گونه ترسیم می فرمودند:

«قرآن را حفظ کنیم تا همیشه با ما باشد و ما با او باشیم به قرآن تحصّن بکنیم و آن را وسیله ی حفظمان در فتن و شداید دنیا قرار بدهیم».

(1)

کسی که طالب عمل به قانون الاهی است باید به تک تک قوانین اشراف تسلط کامل داشته باشد و اصولاً بهترین وکیل کسی است که کتاب قانون را از بر داشته باشد. قرآن نیز قانون زندگی است و کسی که خواهان عمل به آیات قرآن است باید در این حد با آن آشنا و مأنوس باشد.

سوم: عشق به محبوب

قرآن حکم نامه ی محبوب برای محب را دارد. عاشق و محب با نامه ی محبوب و معشوق چه می کند؟ بی تردید آن را بارها مطالعه می کند. آن را بر چشم خود می گذارد و هیچ گاه خواندن آن برایش تکراری و ملال آور نمی گردد آری مُرید آن قدر نامه ی مراد خود را می خواند تا تمام آن را از بر شود و در تنهایی ها و سختی ها با آن نجوا کرده و درمان درد خویش می سازد.

در روایتی از مولا علی علیه السلام آمده است که آمده است که (الذِّكْرُ مِفْتَاحُ الْأَنْسِ)؛ (2) یاد کردن، کلید برقراری انس با محبوب است قرآن خود برترین ذکر الاهی است. آنان که در پی برقراری انس و الفت با محبوب خویشند در راه ذکر و یاد پی در پی محبوب، سر از پای نمی شناسند و با مداومت بر تلاوت قرآن کلید برقراری انس

ص: 78

1- به سوی محبوب، ص 71

2- غرر الحکم؛ ص 189 ح 3648

با او را به دست می آورند؛ این افتخار و فرصتی است برای حاملان قرآن که از این برکت نیز بهره جویند.

چهارم: توفیق عمل

یکی از فواید بسیار مشهود حفظ قرآن کریم توفیق عمل به آیات الاهی است. یکی از آثار و برکات انس با قرآن اثر تربیتی و سازنده ی انس با این کتاب شریف است. مولای متقیان و امیر مؤمنان علی علیه السلام در وصف قرآن کریم می فرمایند: ... بدانید که قرآن مشاور است که خیانت نمی ورزد و راهنمایی است که گمراه نمی کند و گوینده ای است که دروغ نمی گوید هیچ کس با این قرآن نشست مگر این که با افزایش یا کاهشی از نزد آن برخاست افزایش در هدایت یا کاهش در کوری و گمراهی». (1)

آری حافظ قرآن با انس مستمر با گزاره های انسان ساز قرآن، تأمل و تدبر در آیات زمینه ی مناسب تری برای عمل به دستورات قرآن کریم دارد. در هر حادثه و واقعه ای ناخودآگاه قرآن به عنوان مشاور راستین که همواره همراه حافظ و صاحب خویش است نقش هدایت بخش خود را ایفا نموده و آیه ای نورانی را به عنوان دستورالعمل در ذهن حافظ تداعی و یادآوری می نماید. مطابق فرمایش مولای، صرف نشست و برخاست با قرآن، زمینه ساز هدایت و عمل به آیات و رفع نقصان ها و افزایش در هدایت و صلاح است.

پنجم: افتخار آفرینی برای تشیع

بسیاری از فرق مسلمین فراگیر نبودن حفظ قرآن در میان شیعه را بهانه و دست آویزی جهت تضعیف و تخریب شیعه قرار داده اند و همواره در کتاب ها

ص: 79

و رسانه های خود به آن دامن می زنند تا جایی که بعضی از مفسران این فرقه ها و دیگر نویسندگان آنان از انواع تهمت ها و افتراهای واهی مبنی بر عدم توجه به قرآن و اعتقاد به تحریف آن در حق شیعه دریغ نکرده اند. اگر چه ظهور چهره های قرآنی و حفاظ قرآن از خردسال و نوجوان و جوان در میان شیعه، به برکت انقلاب اسلامی تا حد زیادی این شبهات را پاسخ گفته است؛ اما این مقدار کافی نبوده و اهتمام همگان را می طلبد در خاطرات یکی از اساتید برجسته ی حفظ قرآن (1) که خود از عالمان فرهیخته ی شیعه نیز می باشد آمده است:

«زمانی که در سفر حج برای زیارت نبی اکرم صلی الله علیه و آله، از محل اقامت در مدینه، عازم مسجد النبی صلی الله علیه و آله، شدم، در مسیر با چند جوان وهابی برخورد نمودم که متوجه شدند، بنده ایرانی و از طلاب علوم دینی و شیعه می باشم. به محض مواجهه، شروع به بیان برخی تهمت های ناروا نسبت به ساحت پاک تشیع نمودند. پاسخ سؤالات و شبهات مختلف آن ها را بیان نمودم تا این که یکی از آن ها گفت: شما شیعیان قرآن را قبول ندارید و قائل به تحریف آن هستید و قرآن شما با قرآن ما متفاوت است!!! بنده که با توفیقات الاهی خود از حافظان بسیار مسلط قرآن بودم از او درخواست کردم که از هر جای قرآن دوست دارد سؤالاتی را مطرح کند تا از حفظ پاسخ گوی او و دوستانش باشم پس از طرح سؤالات مختلف و پاسخ گویی خوب بنده رضایت داد که این اتهامی است نسبت به شیعیان و از گفتار بی اساس خود دست برداشت».

ششم: پاسخ گویی به شبهات

غالب شبهاتی که نسبت به عقاید شیعه مطرح می گردد با آیات قرآنی، قابل پاسخ گویی است. چرا که تنها مرجع معرفتی که در میان مسلمانان در اصل آن اختلافی نیست و برای منصفان مورد قبول است قرآن کریم است. البته این امر

ص: 80

نیاز به تسلط و آشنایی با تک تک آیات قرآن و مفاهیم آن دارد تا شخص بتواند در موارد نیاز از آن بهره گیرد. حافظان قرآن از این نعمت الاهی برخوردار بوده و به خوبی قادرند پاسخ گوی شبهات و مدافع ساحت پاک تشیع باشند.

در خاطرات یکی از علما آمده است که در یکی از سفرهای حج در کنار آرامگاه نبوی صلی الله علیه و آله مشغول زیارت و عبادت بودم یکی از زائران ایرانی بر پیامبر خدا صلی الله علیه وسلم درود و سلام فرستاد. فردی از مأموران وهابی، با صدای بلند فریاد زد سلام شما به مردگان بی فایده است. او که صدایت را نمی شنود. چرا سلام می کنی؟ ناگهان فردی که حافظ قرآن بود پاسخ داد: گفتار شما کاملاً بی اساس و با منطق قرآن سازگار نیست مأمور وهابی که حیرت زده شده بود، گفت: به چه دلیلی این حرف را می گویی؟ او پاسخ داد به خاطر این که اولین کسی که به افرادی که در قید حیات دنیوی نیستند سلام کرده است خدای تعالی است؛ چرا که مکرر در قرآن بر پیامبران خویش سلام نموده است؛ از جمله:

(سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ)، (1) (سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ)، (2) (سَلَامٌ عَلَى مُوسَى وَ هَارُونَ) (3) و ...

در برابر این پاسخ بسیار روشن و متین آن فرد خجل و ساکت گشت.

ص: 81

1- صفات / 79

2- همان / 109

3- همان / 120

خودآزمایی:

1. یکی از فواید حفظ، قرآن توفیق تدبیر در آیات است. به صورت مختصر توضیح دهید چگونه حافظ قرآن توفیق می یابد در آیات قرآن تدبیر و اندیشه کند؟
2. با ذکر مثالی توضیح دهید چگونه می توان با تسلط بر آیات قرآن، شبهات دینی را پاسخ گفت؟
3. چهار نمونه از فواید حفظ قرآن را نام ببرید.
4. یکی از فواید حفظ قرآن را نام برده و سپس تبیین کنید.
5. آیا حفظ قرآن در حوزه ی عمل به قرآن هم تأثیر گذار است؟ به صورت مختصر توضیح دهید.

ص: 82

بخش دوم: چگونه قرآن را حفظ کنیم؟

اشاره

ص: 83

یکم: نیت و انگیزه

اولین امری که برای آغاز هر کاری باید مورد توجه قرار گیرد، نیت و انگیزه ی انجام آن کار است. چرا که آن چه در طول ادامه ی کار می تواند، راه گشای فرد بوده و در صورت بروز مشکلات در پیمودن راه دستگیر او باشد، نیت و انگیزه ای است که عامل آغاز آن کار است. امام صادق علیه السلام در فرمایش زیبایی در این باره فرموده اند:

(مَا ضَعُفَ بَدَنٌ عَمَّا قَرِيتَ عَلَيْهِ النَّيَّةُ)؛ ⁽¹⁾ «هرگز بدن از آن چه نیت و انگیزه، نسبت به آن قوی باشد ضعیف و ناتوان نمی شود»

یکی از شرط های پذیرفته شدن همه اعمال عبادی اخلاص است. بدین معنا که فرد آن عمل عبادی را با قصد تقرب به خدای تعالی و برای رضایت و خشنودی او انجام دهد. در حدیثی گران مایه امام علی علیه السلام فرموده اند: «اخلاص معیار قبولی در عبادت است». ⁽²⁾ در قرآن شریف، به این اصل مهم این چنین اشاره شده است:

(إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ)؛ ⁽³⁾

ص: 84

-
- 1- وسائل الشیعة، ج 1، ص 53، ح 106
 - 2- (مَلَائِكُ الْعَمَلِ الْإِخْلَاصُ فِيهِ)؛ غرر الحکم، ح 2910.
 - 3- مائده / 27

یعنی خدای سبحان اعمال نیک و عبادت ها را فقط از انسان های با تقوا می پذیرد اخلاص یکی از شرایط بهره مندی از تقوا است.

مولا- علی علیه السلام در یکی از فرمایشات نورانی خویش به فردی به نام ایاس بن عامر فرمود: «... اگر زنده بمانی خواهی دید که قرآن خوانان سه گروه اند: گروهی برای خدای عز و جل می خوانند گروهی برای دنیا و گروهی برای ستیزه کردن؛ تو اگر توانستی از کسانی باشی که برای خدای عز و جل قرآن می خوانند، چنین باش.» (1)

حافظ قرآن همواره باید مراقب باشد که هدف و انگیزه ی اصلی او رضایت پروردگار خود و تقرب و جلب محبت او باشد و هر انگیزه ی غیر الهی را از خود دور بدارد البته باید مراقب بود شیطان از همین راه انسان را به زمین نزند چرا که او فقط از راه های زشت و ناپسند انسان را گمراه نمی کند در بسیاری ممکن است از همین راه وارد شده و فرد را از انجام کار نیک و دست یافتن به برکات آن عمل و در نتیجه سعادت ابدی منصرف سازد. قرآن کریم، معیار انجام همه ی اعمال عبادی را اخلاص و خدا محوری می داند. البته بهره مندی از دنیا را نیز نفی نکرده بلکه کنار توجه به آخرت توجه به دنیا را نیز لازم می داند. پروردگار متعال در قرآن کریم فرموده است: «در آن چه خداوند به تو داده است، سرای آخرت را جستجو نما و (در عین حال) بهره ات را نیز از این دنیا فراموش مکن»؛ (2)

بنابراین در فرهنگ قرآن، توجه به سرای آخرت و رعایت مصالح آن، امری اصیل بوده و در عین حال توجه به دنیا به اندازه ی نیاز و بهره مندی برای اطاعت و عبادت نیز نفی نگشته است. در آموزه های معصومین علیهم السلام هم به مواردی دست می یابیم که این فرهنگ را تأیید و تقویت می نماید. امام صادق علیه السلام به یاران

ص: 85

1- میزان الحکمه با ترجمه ی فارسی، حدیث 16559 ص 4833

2- (وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا...؛ قصص / 77).

خویش می آموخت که این گونه از خدای خویش طلب کنند: (... وَ لَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمًّا...)؛ (1) «هم» در لغت عرب به معنای «حزن و اندوه و آن چه برای آن به حزن و اندوه دچار می شوند» به کار رفته است. (2) بدین ترتیب معنای دعا این است: «خدایا رسیدن به دنیا را بزرگ ترین دغدغه ای که باعث اندوه من است قرار مده». به عبارت دیگر مرا یاری نما تا مهمترین دغدغه ی خاطری که مرا مشغول داشته و موجب توجه دایمی و اندوه من است امری باشد که به حیات ابدی من و آخرتم مرتبط است. بپیش و بصیرت مرا آن قدر وسعت ببخش که به زندگی گذرای دنیا دل نبندم و مقصدهای دنیا مهمترین دل مشغولی من نگردد.

روان شناسان بر این باورند امری را که انسان می آموزد اگر مورد نیاز او باشد آسان تر یاد می گیرد و زودتر به خاطر می آورد کسی که احتیاج دارد مطلبی را بیاموزد، دقت او در مورد فرا گرفتن آن بیشتر جلب می شود و علاقمندتر است که آن را درست و کامل به خاطر بسپارد احساس نیازمندی به قرآن و حفظ آیات آن در حافظه می تواند همین خاصیت را در داشته باشد.

برای تقویت انگیزه می توان سخنان نورانی اهل بیت علیهم السلام در رابطه با حفظ قرآن و فواید و آثار و برکات آن را مطالعه نمود هم چنین بررسی بیانات علماء دین در این باره مطالعه ی تجارب حافظان برجسته ی قرآن و خاطرات مربوط به حفظ آنان بسیار سودمند است که در بخش چرایی حفظ قرآن گذشت.

دوم: تصمیم و اراده ی قوی

پس از نیت و انگیزه تصمیم و عزم و اراده ی جدی برای حفظ بسیار حائز اهمیت است. قدرت اراده بیش از قدرت حافظه و استعدادهای شخصی می تواند مؤثر و کارگشا باشد. ممکن است افرادی از استعداد و حافظه ی بسیار قوی برخوردار باشند ولی دچار ضعف اراده باشند، اما در دسته ی مقابل افرادی هستند

ص: 86

1- التهذیب، ج 3، ص 92

2- لسان العرب، ج 12، ص 619 ذیل واژه هم

که از استعداد و حافظه ی متوسطی برخوردار بوده ولی با اراده ی قوی و جدیت در انجام کارها همواره در کارهای بزرگ توفیق افزون تری دارند. این گونه افراد، احتمال توفیق بیشتری در حفظ خواهند داشت.

سوم: نظم

تصمیم جدی و تلاش بدون نظم کارساز نیست یکی از شرط های اصلی موفقیت در حفظ قرآن نظم در انجام برنامه های حفظ و به یادسپاری آیات و نظم در تکرار محفوظات است.

بنابراین پس از تصمیم جدی و برنامه ریزی برای حفظ، فرد باید با همه ی توان بکوشد در هر موقعیتی به طور منظم طبق برنامه عمل کند و هیچ چیز مانع او نشود. (1)

چهارم: دعا و توسل

دعا از عبادت های ویژه ای است که خدای تعالی آن را برای سعادت بندگان و تقرب به خویش قرار داده است. دعا می تواند زمینه ی جلب توفیقات و برکات معنوی را برای انسان فراهم نموده و ادامه ی راه حفظ را آسان تر سازد. خدای تعالی به حضرت آدم علیه السلام وحی فرمود که «وظیفه ی تو دعا و درخواست از من است و وظیفه ی واجبی که من بر عهده ی خویش نهاده ام اجابت دعای توست». (2)

در روایات ما نمازها و دعاهای مخصوصی برای حفظ قرآن یا فراموش نکردن آیات آن وارد شده که همگی دلالت بر اهمیت دعا و دست گیری و طلب توفیق از پروردگار بی همتا در این امر دارد.

توسل نیز یکی از باب های رحمت الاهی است که برای بندگان خویش گشوده است. با توسل و یاری جستن از اولیای پاک الاهی انبیاء و اهل بیت علیهم السلام، می توان به واسطه ی آنان از خدای سبحان توفیق تلاش و استمرار در طریق حفظ و انس

ص: 87

1- کلید حفظ قرآن؛ ص 39

2- (... فَعَلَيْكَ الدُّعَاءُ وَعَلَى الْإِجَابَةِ...)؛ الکافی، ج 2، ص 146.

با قرآن را درخواست نمود. ابوذر غفاری - یکی از اصحاب پاک رسول خدا صلی الله علیه و آله - نقل می کند که پیامبر صلی الله علیه و آله به مولا علی صلی الله علیه و آله فرمود: ای علی! هر کس به واسطه ی محبت شما اهل بیت متوسل به خدای تعالی شود خدا [بر خود] واجب کرده که او را رد نکند»⁽¹⁾.

یکی از کارهای بسیار مؤثر مجرب و زیبا در جلب محبت اهل بیت علیهم السلام و کسب توفیقات بیشتر در راه نورانی حفظ قرآن آن است که ثواب اعمال مستحبی خود از جمله تلاوت های قرآن را به روح پاک آن عزیزان تقدیم نماییم. با قطع و یقین می توان گفت که آنان با دعای خود توفیقات و ثواب های چند برابر را برای ما به ارمغان خواهند آورد چرا که معصومان علیهم السلام مظهر غیرت و رحمت الاهی هستند. بر این اساس هیچ گاه نیازمند اعمال ناچیز ما نبوده و به گفته ی برخی بزرگان مدیون ما نخواهند ماند.

پنجم: ایجاد فراغت و فرصت کافی و مناسب

برای آغاز نمودن حفظ لازم است برنامه های علمی، تحصیلی و شغلی را بررسی نموده و فرصت و فراغت کافی را ایجاد نمود برخی گمان می کنند قادرند با وجود برنامه های متعدد و فقط با استفاده از زمان های تلف شده به حفظ کل قرآن پردازند ولی این باور درست نیست چرا که در این صورت حفظ قرآن با مشقت بیشتر و پایداری کمتری همراه خواهد بود.

افزون بر آن برای حفظ آیات الاهی که برترین و با فضیلت ترین کلام است، لازم است بهترین زمان ها اختصاص یابد.

توفیق کامل در حفظ قرآن نیازمند فرصت و فراغت کافی و حذف برنامه های متعدد زائد و هم عرض است.

ص: 88

1- (... يَا عَلِيُّ مَنْ تَوَسَّلَ إِلَى اللَّهِ بِحُبِّكُمْ فَحَقَّ عَلَى اللَّهِ أَنْ لَا يَرُدَّهُ...) بحار الأنوار، ج 36، ص 301 و 302.

توصیه می گردد، علاقمندان به حفظ برنامه های مختلف خویش را اولویت بندی

نموده و مطابق اهمیت و ضرورت هر یک برنامه ریزی مناسبی انجام دهند. برای مثال اگر حفظ قرآن و تحصیل و آموختن زبان عربی جزء برنامه های مهم علمی فرد است و فقط توانایی اجرای همزمان دو مورد از این موضوعات را دارد مطابق اولویت بندی یکی را حذف و پس از اتمام یکی از موضوعات به امر سوم بپردازد.

ششم: انتخاب هم بحث و همراه

یکی از رموز پیروزی و موفقیت حافظ داشتن یک دوست و همراه در این طریق است بخش هایی از مسیر حفظ نیازمند همراهی فردی است که مانند شما حافظ قرآن بوده و با نکاتی که در صفحات بعد خواهد آمد، شما را در انجام برنامه ها یاری رساند. این فرد را به اصطلاح «هم بحث» می نامیم. مهم ترین ویژگی های یک هم بحث خوب موارد زیر است:

1. از لحاظ روحیات اخلاقی و شرایط سنی فاصله ی چندانی با شما نداشته باشد.
2. منظم جدی و با همت باشد.
3. علاقمند به مباحثه ی حفظ قرآن باشد.
4. تا جای ممکن میزان حفظ او به شما نزدیک باشد.
5. تا جای ممکن کیفیت محفوظات او همانند شما باشد.
6. دقیق و با حوصله بوده و هنگام استماع محفوظات شما، قادر به تشخیص اشکالات شما باشد.

هفتم: انتخاب استاد و راهنما

مقدمه ی مهم دیگر آن است که انسان بتواند از راهنمایی های یک استاد و راهنما که خود حفظ قرآن را به خوبی به پایان برده و بر محفوظاتش مسلط است بهره گیرد. نکات و ظرافت هایی در این راه است که فقط افرادی که با موفقیت این طریق را پیموده اند نسبت به آن آگاهند به همین منظور استاد در جاهای مختلف می تواند با تذکرات و ارائه راهکارها و شیوه های مناسب شما را در پیمودن درست راه یاری رساند.

مؤثرترین شیوه ی بهره مندی از استاد آن است که شخص در قالب یک کلاس آموزشی که همه ی شاگردانش اشتغال به حفظ دارند حضور یافته و هر روز محفوظات خویش را برای استاد تلاوت کند.

حضور در کلاس به صورت منظم باعث تقویت محفوظات و زمینه ساز موفقیت شما تا پایان حفظ کل است.

هشتم: انتخاب مصحف مناسب حفظ

اشاره

یکی از مسائلی که همواره مورد توجه حافظان قرار دارد مصحف حفظ و ویژگی های آن است توجه به چند نکته در این زمینه و رعایت آن شخص حافظ را در پیمودن مسیر حفظ یاری نموده و از بروز مشکلات احتمالی جلوگیری می کند.

1- رسم الخط مصحف

در انتخاب مصحف، مهم ترین نکته آن است که رسم الخط انتخاب شده از دقت کافی در رسم و ضبط و علامت گذاری برخوردار باشد. علایم به صورت دقیق و واضح در جای مناسب قرار گرفته باشد خط آن چشم نواز و زیبا باشد. در عین

ص: 90

حال در نوشتن کلمات از پیچیدگی های بسیار استفاده نشده باشد؛ تا حافظ بتواند به راحتی به صورت صحیح کلمات را تشخیص داده و تلاوت کند. داده و تلاوت کند هم اکنون بهترین و ضابطه مندترین رسم الخط در جهان اسلام رسم الخط مصری است که توسط خطاط معروف سوری جناب آقای عثمان طه، نگاشته شده است.

از نکات بسیار ضروری این است که انسان در طول مدت زمان حفظ از قرآن های با خط و صفحه بندی یکسان بهره گیرد چرا که حفظ کارآمد، حفظی است که با بهره کافی از حافظه ی تصویری تصویر دقیق آیات در ذهن ثبت گردد. اگر شما در هر روز از یک مصحف متفاوت با روز قبل استفاده کنید تصویرهایی که در ذهن ثبت می کنید ناهمگون و نامنظم است. از همین رو هنگام دسترسی و به یاد آوردن آن دچار مشکل خواهید شد.

هنگامی که شما آیاتی را از روی مصحف حفظ می کنید، ناخودآگاه جایگاه آیات و کلمات در حافظه ی شما ثبت می گردد این امری جالب و در عین حال در هنگام به یاد آوردن آیات شما را یاری می رساند در صورتی که شما از یک مصحف یکسان بهره نگیرید طبیعی است که از این امتیاز بی بهره خواهید ماند.

2- ساده بودن

مقصود از ساده بودن، مصحف عاری بودن از نقش و نگارهایی است که گاهی برای تزیین قرآن در آن به کار می رود هر قدر قرآن حفظ ساده تر باشد امکان تمرکز بر آیات بیشتر خواهد بود.

3- رنگ مناسب زمینه ی صفحه

رنگ زمینه ی صفحات مصحف به سلیقه ی هر شخص، بستگی دارد. اما باید از رنگ هایی استفاده کرد که چشم را زود خسته نمی کند و هنگام نگاه کردن به صفحات، انسان دوست می دارد آیات بیشتری از آن مصحف تلاوت نماید.

رنگ زمینه ی سفید چشم را خسته می کند و رنگ هایی همچون آبی آسمانی و

کرم کمرنگ در میان حافظان بیشتر مورد استفاده است.

4- قطع و اندازه‌ی مناسب

مناسب است قرآنی که برای حفظ انتخاب می شود، در قطع بزرگ مانند وزیری باشد؛ برای این که در هنگام قرائت آیات برای حفظ، برخی حرکات و علائم از دید انسان پنهان نماند و فرد بتواند آیات را درست و متقن حفظ نماید. اما برای مرور می توان از قرآن هایی با قطع های کوچک تر استفاده نمود. البته روشن است که خط به کار رفته در قرآن حفظ با قرآن مرور باید یکی باشد تا حافظه‌ی تصویری با مشکل مواجه نگردد.

استفاده از قرآن هایی که تقطیع شده و به سی بخش مجزا و یا کمتر تقسیم شده است نیز برای مرور مانعی ندارد. در این صورت حافظ می تواند هر روز اجزایی از آن قرآن سی سی جزیی را که می خواهد مرور کند همراه داشته باشد تا در مواقع نیاز به آن مراجعه نماید.

5- مصحف ترجمه دار آری یا خیر؟

اگر چه مطالعه‌ی ترجمه برای حفظ لازم است؛ اما مصحفی که آیات از روی آن حفظ می شود بهتر است دارای ترجمه نباشد. نه از نوع ترجمه‌ی زیرنویس و نه از نوع ترجمه‌ی صفحه‌ی مقابل.

برای خواندن ترجمه توصیه می شود حفاظ گرامی علاوه بر قرآنی که برای حفظ استفاده می کنند قرآن ترجمه دار دیگری در اختیار داشته باشند که از ترجمه‌ی آن بهره گیرند.

ذکر این نکته خالی از لطف نیست که لازم است برای حافظان قرآنی که دارای ویژگی های خاصی باشد فراهم گردد قرآنی که محتوای هر صفحه‌ی آن یک مقطع و یا دو مقطع معنایی مستقل بوده و در حاشیه‌ی آن آیات مشابه درج گردد؛

موارد وقف و ابتدای صحیح آن گونه که مورد نیاز حافظ است ذکر شود. (1)

نهم: انتخاب ترجمه ی مناسب

ترجمه ی مورد استفاده ی حافظ باید از ویژگی هایی برخوردار باشد که او را در فهم بهتر آیات و ارتباط ساختاری و معنایی جملات آیه و سوره، یاری رساند. از همین رو ترجمه هایی مفیدتر به نظر می رسند که با کمک بیان تفسیر مختصر در خلال ترجمه مقصود اجمالی برخی آیات و عبارات - که برای فهم آن نیازمند مراجعه به تفسیر هستیم - را واضح نموده تا حافظ بتواند با برقراری ارتباط مفهومی به خوبی آن را در ذهن ثبت نماید.

هم اکنون بهترین ترجمه هایی که می توان با این خصوصیات نام برد، عبارتند از ترجمه ی مرحوم آیت الله مشکینی رحمه الله و ترجمه ی آیت الله العظمی مکارم شیرازی مد ظله العالی.

دهم: انتخاب تلاوت ترتیل مناسب

اشاره

یکی از امور مؤثر در کار حفظ بهره مندی از یک تلاوت ترتیل مناسب است. این تلاوت ترتیل در هنگام حفظ و نیز مرور آیات مورد استفاده قرار می گیرد. در مباحث روش حفظ خواهید خواند که یکی از مراحل حفظ، استماع، تلاوت، ترتیل است. همان طور که یکی از روش های مرور محفوظات نیز بهره بردن از ترتیل اساتید برتر قرائت قرآن است.

اگر چه استفاده از ترتیل در حفظ قرآن ضروری است، اما نحوه ی استفاده از ترتیل دارای اصول و ظرافت هایی است؛ از جمله این که وابسته شدن کامل به

ص: 93

1- این مؤده به همه ی حافظان قرآن داده می شود که چنین مصحفی در مؤسسه ی قرآنی نورالثقلین وزیر نظر اساتید مجرب قرآن در حال تدوین است.

ترتیل خاص مناسب نیست وابستگی به، ترتیل بدین معنی است که شخص جز با نغمه ای که استاد آیات را خوانده است نمی تواند تلاوت کند و چنان چه بخواهد بدون آهنگ و یا با نغمه ی دیگری بخواند و یا سرعت خود را کمی کند و یا تند نماید دچار مشکل می گردد. البته در مورد خردسالان و کودکان که روش حفظ آن ها از طریق استماع زیاد تلاوت ترتیل و با اتکاء بر حافظه ی شنیداری است، این امر اجتناب ناپذیر است.

اما در مورد بزرگ سالان بهتر آن است که از ترتیل برای تصحیح تلاوت و فراگیری وقف و ابتداء صحیح و نیز یادگیری نغمات به صورت کلی استفاده گردد، بدون آن که وابستگی به ترتیل به معنایی که گفته شد برای انسان ایجاد شود.

بنابراین وابستگی تام به تلاوت ترتیل خاص نامناسب است و لازم است حافظ بتواند آیات حفظ شده را با هر نغمه و لحنی که بخواهد و با هر سرعتی که لازم باشد تلاوت نماید اما ذکر این نکته نیز خالی از لطف نیست که جهت یادگیری الحان و نغمات قرآنی توسط نوجوانان یا افرادی که با قرائت قرآن آشنایی چندانی ندارند نیکوست بخشی هایی از ترتیل را آن گونه که یک استاد قرائت تلاوت کرده است فرا گرفته تا بتوانند همانند او آیات را قرائت نمایند. بنابراین تقلید از تلاوت یکی از اساتید برجسته در حدود یک و یا دو جزء می تواند در رسیدن به این هدف مؤثر باشد.

ویژگی های ترتیل مناسب

1- اتقان در فصاحت و تجوید

یکی از شاخصه های مهم ترتیل که در روایات (1) نیز بدان اشاره شده است

ص: 94

1- در کتاب بحار الانوار جلد 82 صفحه 6 در تعریف ترتیل آمده است: «وَعَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (أَنَّهُ حَفِظَ الْوُقُوفَ وَأَدَاءَ الْحُرُوفِ) «ترتیل رعایت مواضع وقف و درست ادا کردن حروف است».

تلفظ درست و دقیق حروف است متکفل بیان این امر دانش تجوید است. در علم تجوید علاوه بر یادگیری مخارج حروف به صفات حروف و احکام حروف پرداخته می شود چنان چه در تلاوت ترتیلی این مهم رعایت نشده باشد، ناخودآگاه در اثر انس با آن تلاوت در نحوه ی تلفظ حافظ نیز تأثیر گذار خواهد بود. از سوی دیگر فصاحت و تجوید مطلوب قاری در ارتقاء تلاوت حافظ تأثیر به سزایی دارد.

2- رعایت مواضع صحیح وقف و ابتداء

در روایات یکی از شاخصه های ترتیل حفظ مواضع وقف دانسته شده است. اذکر این نکته بسیار ضروری است که عدم رعایت مواضع صحیح وقف و ابتداء آگاهی منجر به تداعی معانی شرک آمیز و کفر آلود می گردد. همچنان که دانستن مواضع وقف و ابتداء و رعایت آن به تلاوت شخص لطافت می بخشد و حتی گاهی موجب القاء معانی جدید و متنوعی می گردد که نشانه ی علم و آگاهی خواننده از محتوای آن چه می خواند نیز خواهد بود.

3- تنوع و زیبایی نغمات

یکی دیگر از ویژگی های ترتیل مناسب بر خوداری از تنوع در ارائه ی نغمات و پرهیز از یک نواختی و در عین حال زیبایی نغمات است. همان گونه که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده اند: قرآن با صدای زیبا آراسته می گردد. (1)

برای دست یافتن به این امر لازم است از ترتیلی استفاده کنیم که خواننده ی آن استاد قرائت قرآن بوده با ظرائف و دقائق فنون تلاوت آشنا و دارای صدای زیبایی باشد. زیبایی صوت قاری موجب لذت بخش شدن کار حفظ و نشاط افزوتر حافظ برای ادامه راه می باشد.

ص: 95

1- (لِكُلِّ شَيْءٍ حِلْيَةٌ وَ حِلْيَةُ الْقُرْآنِ الصَّوْتُ الْحَسَنُ)؛ الکافی، ج 2، ص 615.

اشاره

ترتیلی که بیش از حد تند و یا کند باشد برای حافظ مفید نخواهد بود و بهره‌ی آموزشی لازم را نمی‌توان از آن برد شاید بتوان حد استاندارد را برای این منظور مشخص کرد از این رو ترتیلی که یک جزء را در حدود 50 دقیقه تا یک ساعت بخواند مناسب است و بیش از این مقدار و یا کمتر از آن چندان مناسب نخواهد بود.

به نظر می‌رسد در مقایسه‌ی ترتیل‌های موجود ترتیل‌های قاریان مصری در مقایسه با قاریان سعودی برتری قابل ملاحظه‌ای دارد و در رتبه‌ی بعد از قاریان مصری قاریان ایرانی قرار دارند. در میان قاریان مصری بهترین و جامع‌ترین ترتیل ترتیل استاد «محمد صدیق منشاوی» است که در کنار اتقان و زیبایی و تنوع الحان و نغمات و رعایت اصول و قواعد تجوید و نیز رعایت نیکوی موارد وقف و ابتداء از سرعت مناسب هم برخوردار می‌باشد. در میان قاریان ایرانی نیز ترتیل «استاد شهریار پرهیزکار» از سایر ترتیل‌های موجود مناسب تر به نظر می‌رسد.

خودآزمایی:

1. با ذکر حدیثی اهمیت نیت و انگیزه در پیشبرد حفظ قرآن را تبیین نمایید.
2. ویژگی‌های مصحف مناسب برای حفظ قرآن را بیان کنید.
3. چهار مورد از مقدمات حفظ را نام ببرید.
4. با مشورت استاد حفظ یا دوستان حافظ خود آسیب‌های احتمالی استفاده از مصحف ترجمه دار برای حفظ آیات را بررسی نمایید.
5. ویژگی‌های ترتیل مناسب را بیان نمایید.

اشاره

حفظ قرآن همانند همه ی فعالیت های دیگر دارای پیش نیازهایی است؛ از همین رو برای موفقیت در این مسیر لازم است حافظ با علوم و مهارت های مختلفی که در ادامه بدان اشاره می کنیم آشنایی داشته و پس از آن حفظ را آغاز نماید.

یکم: قرائت صحیح و روان

نخستین و مهمترین پیش نیاز حفظ قرآن تسلط بر صحیح خوانی و روان خوانی آیات است فردی که به این مهارت دست نیافته است، در روند حفظ با مشکلات بسیاری مواجه خواهد شد. حفظ برای این گونه افراد، فرسایشی و طاقت فرسا بوده و به گندی پیش خواهد رفت.

مهم تر آن که خطاهای او در حفظ فراوان بوده و کیفیت نامطلوبی را به دنبال خواهد داشت. در حالی که مطلوب در حفظ آن است که آیات، صحیح و بدون

هر گونه خطایی در ذهن ثبت گردد متأسفانه افراد بسیاری با اصرار بر حفظ پیش از کسب این مهارت پس از مدتی دچار خستگی شده و انگیزه ی خویش برای ادامه ی کار را از دست داده و حفظ را رها می نمایند. این گونه افراد آیات را با خطاهای بسیار حفظ می نمایند در حالی که از این خطاهای بی اطلاعی حتی در مواردی که به آنان تذکر داده می شود به راحتی قادر به اصلاح خطاها نیستند؛ چرا که بارها این خطا را تکرار کرده و در ذهن آنان نقش بسته است.

آنان که پیش از حفظ با متن قرآن انس بیشتری داشته اند به راحتی می توانند قرآن را حفظ نمایند البته روان خوانی دارای مراتبی است و هر قدر تسلط شخص بر خواندن آیات قرآن بیشتر باشد کار حفظ برای او با سهولت بیشتری همراه است اما آن چه برای حفظ قرآن ضروری به نظر می رسد این است که شخص بتواند یک صفحه ی قرآن را بدون خطا حداکثر در مدت سه دقیقه بخواند.

برای تسلط بر صحیح خوانی و روان خوانی توصیه می گردد، عزیزان در دوره های آموزش روخوانی و روان خوانی حضور یافته و پس از آموختن قواعد به تمرین و تلاوت قرآن بپردازند. هر چه انس با قرآن افزایش یابد، مهارت فرد در این بخش افزون تر می گردد. البته همزمان می توان از تلاوت های ترتیل اساتید برجسته ی قرائت نیز استفاده کرد و هنگام استماع از روی مصحف آیات را مشاهده و به اصطلاح خط ببریم راه کار مهم دیگر تلاوت برای افرادی است که یا در این فن جزء اساتید هستند و یا خود این مهارت را به خوبی کسب کرده و توانایی تشخیص اشکالات را دارا هستند. بدین صورت که هر روز، چند صفحه تلاوت گردیده و اشکالات توسط او تذکر داده می شود. پس از آن، شخص به اصلاح قرائت خویش می پردازد. این کار آن قدر ادامه می یابد تا فرد بتواند بدون هیچ اشکالی آیات قرآن را قرائت نماید.

مهارت مهم دیگر برای آغاز نمودن حفظ قرآن تسلط بر تجوید عملی است. تجوید علمی است که ما را با تلاوت قرآن با لهجه ی فصیح عربی آشنا می نماید. این علم دارای دو بخش نظری و عملی است. آن چه مطلوب است این است که فرد علاوه بر تسلط بر قواعد نظری بتواند آن را به صورت عملی در قرائت به کار گیرد. فایده ی تجوید علاوه بر زیبا کردن تلاوت این است که در حُسن حفظ هم نقش به سزایی را ایفا می کند برای نمونه کلماتی مانند «تألمون و تعلمون»، «سعید و صعید»، «اسم و اثم» و موارد بسیار دیگر افزون بر آن که معانی متفاوتی را دارا هستند، در صورتی که بدون رعایت تلفظ صحیح عربی به ذهن سپرده شوند، پس از مدتی ممکن است حافظ نتواند به خوبی تشخیص دهد کلمه ای را که حفظ نموده کدام یک از آن هاست. البته فایده های تجوید بسیار فراتر است و فقط آنان که این مهارت را دارا هستند قادرند تأثیر کامل آن در حفظ را تصور و درک کنند چه بسا آیاتی که اگر بدون مراعات تجوید خوانده شوند، موجب مشابَهت با آیات دیگر و بروز اشتباه می شود؛ اما اگر همین آیات با توجه به نکات تجویدی به حافظه سپرده شوند از بروز اشتباه جلوگیری خواهد شد.

به عنوان مثال در دو آیه ی زیر

(سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا) (انعام/ 148)

(وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا) (نحل/ 35)

یکی از نکاتی که باعث تمایز دو آیه می شود وجود مد منفصل در آیه ی اول است و این نکته ما را در یاد سپاری تفاوت دو آیه کمک می نماید.

از سوی دیگر اگر کسی بدون آشنایی با تجوید وارد حفظ قرآن بشود و آیات را بدون ملاحظه ی قواعد تجویدی حفظ کند، بعدها برای تصحیح این غلط ها

دچار مشکلات بسیاری خواهد شد.

هر قدر تسلط فرد بر اجرای قواعد تجوید بیشتر باشد توفیق او در حفظ نیز افزون تر است؛ اما حداقل آن چه برای حفظ قرآن لازم است، تجوید مقدماتی در حد آشنایی با مخارج حروف صفات مهم و نیز احکام حروف است اگرچه حافظ در ادامه و به مرور زمان با تلاش های مستمر می تواند با دقایق و ظرائف علم تجوید آشنا شده و با دقت در تلاوت اساتید مبرز این فن به صورت تجربی به سطوح بالاتر تجوید نیز دست یابد.

سوم: صرف و نحو

علم صرف به ساختار کلمات پرداخته و قواعد کلی حاکم بر آن را به انسان می آموزد دانستن علم صرف در فراگیری و حفظ سریع تر کلمات، قرآن تأثیر به سزایی دارد چرا که علم صرف ما را با ساختار حاکم بر کلمات و روح زبان عربی آشنا می سازد. بسیاری از کلمات عربی که تلفظ آن ها به ظاهر مشکل است با دانستن علم صرف و قدرت بر تجزیه و تحلیل ساختار کلمه به آسانی قابل یادگیری بوده و در ذهن نقش می بندد. افزون بر این نکته در موارد متعددی آشنایی با ساختار کلمات انسان را از خطای در محفوظات باز می دارد.

به دو آیه ی زیر توجه کنید:

(إِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ) (62/ عود)

(إِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ) (9/ ابراهیم)

در آیه ی نخست، فعل «تدعونا» با فعل «تدعوننا» در آیه ی دوم مشابهت دارد. اما توجه به یک نکته ی صرفی ما را از اشتباه می رهاند و آن نکته این است که فعل تدعونا صیغه ی هفتم و مفرد مذکر مخاطب است و در جایی به کار می رود

که مخاطب یک مرد باشد در حالی که فعل «تدعوننا» صیغه ی نهم و جمع مذکر مخاطب است و مربوط به جایی است که مخاطب ما جمعی از مردان باشند حال با توجه به این نکته که آیه ی اول خطاب به حضرت هود است و آیه ی دوم خطاب به جمعی از انبیاء الاهی علت تفاوت این دو کلمه واضح می گردد.

علم نحو نیز به ترکیب کلمات با یکدیگر و به عبارت دیگر ساختار جملات عربی می پردازد. آشنایی با این علم راه حفظ را تا حد زیادی هموار می نماید. بسیاری از حرکات آخر کلمات و جمله ها با دانستن علم نحو برای انسان واضح می گردد؛ در نتیجه نیازی نیست برای حفظ آن ها زحمت زیادی متحمل شد و از بروز بسیاری خطاها در این موارد جلوگیری می شود.

به عنوان مثال در آیه ی (وَوَاعَدْنَاكُمْ جَنَّاتٍ الْطُّورِ الْأَيْمَنِ)، علم نحو برای ما روشن می کند که چرا کلمه ی (الایمن) منصوب است و حرف آخرش با فتحه آمده است. علت نصب آن است که این کلمه صفت برای «جانب» است نه برای الطور بنابراین کسی که با علم نحو آشنا است ممکن نیست در این مورد دچار خطا شود.

علم نحو برای جلوگیری از اشتباه آیات مشابه نیز مؤثر است. به دو آیه ی زیر توجه کنید

(فَصَلَّنُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) (52/ اعراف)

(وَفِي نُسَخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةً لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ) (154/ اعراف)

علم نحو به ما می آموزد که کلمه ی (رحمة) در آیه ی نخست، حال است؛ از همین رو منصوب گشته و با تنوین فتحه (رحمة) آمده است و در آیه ی دوم مبتدا است؛ به همین جهت مرفوع و با تنوین ضمه (رحمة) آمده است. توجه به این نکته ما را از خطا و اشتباه می رهااند.

مهمتر از آن چه بدان اشاره شد این است که دانستن علم صرف و نحو، موجب فهم اجمالی بسیاری از آیات قرآن می گردد و این نکته در زمینه سازی برای تسلط بیشتر بر محفوظات و بهره بردن از بهترین شیوه ی حفظ قرآن یعنی حفظ محتوا محور که در ادامه بدان اشاره خواهیم کرد بسیار مؤثر خواهد بود.

چهارم: ترجمه و مفاهیم آیات

یکی از پیش نیازهای مهم که در حفظ قرآن کریم تأثیر بسیار فراوانی دارد، دانستن ترجمه و مفاهیم آیات قرآن کریم است افرادی که این مهارت را آموخته و می توانند همزمان با قرائت، مفهوم کلی آیات را درک کنند، در حفظ بسیار موفق ترند. از همین رو برادران عرب زبان در حفظ قرآن از دیگران چابک تر عمل می کنند چرا که با درک مفاهیم و معانی ارتباط بهتری با آیات برقرار نموده و بهتر در ذهن آنان جای می گیرد از سوی دیگر آیاتی که ذهن، ارتباط مفهومی بیشتری با آن برقرار نموده است ماندگارتر در ذهن نقش بسته و دارای ثبات و استقرار بیشتری در حافظه خواهد بود.

برای افرادی که احساس نیاز به دانش افزایی در این حوزه می نمایند توصیه می گردد، در برخی دوره های کوتاه مدت آموزش ترجمه و مفاهیم، حضور یافته و به یادگیری این مهارت بپردازند. (1)

پنجم: آشنایی با اصول و روش های حفظ قرآن

اساسی ترین نکته ای که برای شروع حفظ بر آن تأکید می گردد، دانستن روش ها

ص: 102

1- خوش بختانه در سال های اخیر کتاب های آموزشی قابل قبولی در این موضوع نگاشته شده است. از جمله ی این متون می توان موارد زیر را نام برد. الف) آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن کریم (سه جلد)، تألیف اساتید معظم؛ محدث، صفار هرنندی، علامی ب فهم قرآن برای همه (سه جلد)، تألیف حجت الاسلام والمسلمین استاد سید محمد مهدی طباطبایی

و اصول حفظ قرآن کریم است با الطاف الاهی خوش بختانه امروزه با تلاش اساتید و پیشکسوتان حفظ قرآن کریم بسیاری از تجربیات موفق این حوزه در اختیار علاقمندان حفظ کلام الله مجید، قرار گرفته است.

دانستن این اصول از آن جهت دارای اهمیت است که با بهره مندی از آن می توان راه حفظ را سریع تر آسان تر و با آسیب ها و چالش های کمتری پیمود. بسیاری افراد که به سبب عدم آشنایی با اصول حفظ بخشی از راه را ناگاهانه پیموده و در میانه راه متوجه کاستی های زیادی در محفوظات خویش گشته اند و از سر ناچاری بار دیگر مسیر پیموده شده را بازگشته و به ترمیم مراحل حفظ و رفع اشکالات پرداخته اند.

اما با اطلاع از تجارب اساتید مبرز و موفق این فن که خود به خوبی این مسیر را طی کرده و سال های متمادی با تربیت حافظانی شایسته، با همه ی چالش ها و مشکلات راه و راه کارهای مناسب آن آشنایند می توان با اطمینان خاطر افزون تری در این راه گام برداشت و با یاری خداوند متعال این کار مهم را به سرانجام رساند.

مباحثی که در این نوشتار از نظر خوانندگان محترم می گذرد، با همین هدف تدوین گشته و امید است مورد استفاده ی شما عزیزان قرار گیرد.

خودآزمایی

1. علوم و مهارت های پیش نیاز حفظ قرآن را نام ببرید.
2. با ذکر مثالی میزان تأثیر گذاری تجوید در کیفیت حفظ را تبیین نمایید.
3. علم صرف چه تأثیری در حفظ قرآن کریم دارد؟ با مثالی توضیح دهید.
4. رسالت علم نحو چیست؟ میزان تأثیر آن در محفوظات را بیان کنید.
4. یکی از پیش نیازهای حفظ، آشنایی با ترجمه و مفاهیم است. رابطه ی این امر با حفظ محتوا محور را توضیح دهید.

نخستین سؤالی که همواره با آن روبرو هستیم این است که بهترین سنین برای آغاز حفظ چه سنینی است؟ آیا افرادی که در سنین بالا هم قرار گرفته اند، قادرند به حفظ قرآن دست یابند؟ به صورت کلی بهترین سن برای حفظ، چه سنی است؟

حفظ قرآن در هر سنی امکان پذیر است و نمی توان هیچ سنی را یافت که حفظ قرآن در آن مقدور نباشد. نمونه هایی از کسانی که در سن کهنولت قرآن را حفظ کرده اند در کشور ما و سایر کشورهای اسلامی وجود دارد.

در حالات آیت الله خویی رحمه الله مرجع بزرگ عالم تشیع، نقل شده است که در اواخر حیات شریفشان تصمیم به حفظ قرآن گرفته و توفیق یافتند بیشتر آن را حفظ نمایند. اما سخن آن است که بهترین و مناسب ترین سن برای حفظ قرآن چه سنی است؟!

آیا به صلاح فرزندان هست که در سنین خردسالی و کودکی آنان را به حفظ کل قرآن بگماریم؟!

به نظر می رسد حفظ کل قرآن به صورت رسمی و الزام آور در مورد خردسالان و کودکان مناسب نبوده و حتی احتمال می رود خدای ناکرده موجب انزجار آنان از قرآن گردد. البته ممکن است کسانی پیدا شوند که در سنین کودکی بتوانند، کل قرآن را حفظ کنند؛ اما نباید فراموش کرد که موارد نادر را نمی توان به صورت یک قاعده ی عمومی درآورد خردسالان و کودکان نوعاً توانایی حفظ کل قرآن را ندارند.

در تعالیم حیات بخش و متعالی اهل بیت علیهم السلام نیز این امر مورد تأکید است که آموزش های رسمی رسمی نباید پیش از هفت سال اول زندگی کودک آغاز شود. اما این بدان معنا نیست که در این سنین هیچ کاری برای حفظ قرآن انجام نگیرد. بلکه بسترسازی مناسب برای حفظ در سنین بالاتر باید از سنین طفولیت انجام گیرد. برای این منظور لازم است، والدین فرزندان خود را از سن 4 سالگی آرام آرام با سوره های کوچک قرآن آشنا کنند حفظ موضوعی برخی از آیات کوتاه و پر معنای قرآن که مشتمل بر مضامین اخلاقی و اجتماعی هستند نیز در این سنین بسیار مناسب به نظر می رسد.

به عنوان مثال عباراتی همچون: (وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا) و (وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا) که در عین کوتاهی بسیار پر محتوا و پر کاربرد می باشد برای این مقطع بسیار نیکو است.

آن چه در فرهنگ دینی ما مورد تأکید است این است که تربیت فرزندان باید بر اساس آموزه های قرآن و اهل بیت علیهم السلام باشد. اساسی ترین نکته برای ایجاد زمینه ی مناسب جهت تربیت قرآنی و سوق دادن فرزندان به سوی حفظ و انس

و فهم و عمل به قرآن آن است که والدین به عنوان الگوهای اصلی شخصیت کودک، قرآنی بوده و خود اهل تلاوت و انس با قرآن باشند. در نتیجه فرزندان به صورت مستمر، شاهد تلاوت و انس والدین با قرآن بوده و با این خصلت خو می گیرند. البته آثار این انس نیز باید به صورت الگوهای رفتاری در اعمال روزمره ی آنان مشهود باشد.

بسیار مناسب است که در این سنین فضای منزل به عطر قرآن معطر باشد و صدای تلاوت قرآن در اوقات مختلف خصوصاً هنگام اذان در خانه طنین انداز باشد. انس با نغمات روح بخش قرآن در فضای منزل شرکت در جلسات قرآنی مناسب سن کودک و اموری از این، دست تأثیر به سزایی در گرایش کودک به قرآن و آمادگی وی برای برنامه های تخصصی قرآنی در سنین بالاتر را داراست.

کودکان باید پس از ورود به مدرسه و قدرت بر خواندن و نوشتن با روخوانی و روان خوانی قرآن آشنا شده و تجوید قرآن را نیز فرا گیرند و به مرور زمان سوره های جزء سی ام را حفظ نمایند.

پس از طی مراحل آماده سازی اولیه و علاقمندی خود کودک، آهسته آهسته، او از سنین نوجوانی آمادگی لازم برای حفظ کل قرآن را پیدا می نماید.

این یکی از افتخارات پدر و مادر است که برای تربیت دینی فرزند خویش تلاش نموده و آن را در زندگی اصل قرار دهند چنان که یکی از آموزه های اهل بیت علیهم السلام در تربیت فرزندان، بر آموزش قرآن به آنان است. امام علی علیه السلام می فرماید: «حق فرزند بر پدر آن است که نام نیک برای او برگزیند و خوب تربیتش کند و قرآن را به او بیاموزد».(1)

همچنین از امیر المؤمنین علیه السلام نقل شده است که فرمودند: (الْعِلْمُ مِنَ الصِّغَرِ كَالْتَّقَشِ فِي الْحَجَرِ) (2)

ص: 106

1- (وَحَقُّ الْوَلَدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُحَسِّنَ اسْمَهُ وَيُحَسِّنَ آدَبَهُ وَيُعَلِّمَهُ الْقُرْآنَ)؛ نهج البلاغه، ص 546

2- بحار الانوار، ج 1، ص 224

ترجمه ی دقیق روایت این است که «علمی که از سنین کودکی آغاز شود مانند نقش بر روی سنگ [پایدار و ماندگار] است».

شاید مقصود حضرت همان زمینه سازی مناسب از سنین کودکی برای دریافت و درک مطالب معرفتی و علمی در سنین نوجوانی و بالاتر باشد.

حفظ قرآن در دوران جنینی!!!

این عنوان اگر چه عجیب به نظر می رسد؛ اما عده ای آن را در کشور تبلیغ می کنند. درباره ی این مطلب باید گفت که اگر مقصود مروجان این شیوه حفظ قرآن به معنای رایج آن باشد، غیر قابل پذیرش است. اما اگر مقصود، ایجاد انس با آیات قرآن و زمینه سازی برای سهولت حفظ در آینده باشد، فی الجمله می توان آن را پذیرفت. در این صورت می توان گفت استماع و تلاوت آیات قرآن، توسط مادر و انس وی با این کتاب آسمانی قطعاً زمینه ساز سهولت در فراگیری قرآن برای فرزندی است که در رحم دارد زیرا طبق بررسی های علمی فرزندی که در رحم است صداهای اطراف را می شنود و به آن واکنش نشان می دهد. پس چه بهتر که از همین دوران با نوای ملکوتی قرآن مأنوس گردد.

تأکید می گردد جلوگیری از شنیدن برخی نواها و صداهایی که در شرع مقدس اسلام نسبت به آن نهی شده نیز تأثیر به سزایی در این تربیت قرآنی دارد. همچنین رزق حلال طهارت روحی والدین و مقید بودن آنان به مسائل دینی و شرعی از امور مورد تأکید دین مبین اسلام است که نباید از آن غفلت نمود.

البته گاهی مشاهده می گردد برخی افراد در ساعات استراحت نوزاد از طریق ضبط صوت نزدیک گوش او صدای قرآن را پخش می نمایند. درستی یا نادرستی این کار نیاز به بررسی های علمی و اظهار نظر کارشناسان دارد اما آن چه که با دیده ی اولیه می توان بیان نمود این است که بهتر آن است که در زمان های بیداری

و نشاط نوزاد آوای ملکوتی قرآن توسط والدین و یا از طریق ضبط صوت به گوش او برسد نه در ساعات استراحت و خواب او که نیازمند آرامش است.

بهترین سنین

سنین نوجوانی بهترین سنین برای حفظ کل قرآن است که می توان در این دوره با صرف انرژی کمتری بیشترین بهره برداری را نمود. غالب افرادی که قرآن را در این سنین حفظ نموده اند حفظ پایدارتری دارند.

بر همین اساس و با تکیه بر تجارب متعدد به نظر می رسد، بهترین سن برای حفظ قرآن سنین نوجوانی یعنی از سن 12 تا 18 سالگی است.

بنابراین هر چه فرد به سن نوجوانی نزدیک تر باشد شادابی و طراوت ذهنی، قدرت حافظه و میل به یادگیری در او افزون تر است همچنین اشتغالات ذهنی کمتر، وظایف و مسئولیت های اندک حافظه ی جوان تر و بکرتر عواملی است که احتمال موفقیت در یادگیری را افزایش می دهد.

اولویت بعدی سنین 19 تا 25 سالگی است افرادی که تا سنین 18 سالگی توفیق حفظ کل قرآن را نیافته اند تا 25 سالگی فرصت بعدی آنان است.

روشن است در سنین بالاتر از 25 سالگی هم حفظ قرآن ممکن است اما هر چه سن فرد افزایش یابد میزان تلاش او و زمانی که برای حفظ صرف می کند نیز باید افزون تر باشد تا به موفقیت لازم دست یابد.

مدت زمان حفظ کل

پرسش مهم دیگر آن است که حفظ کل قرآن باید در چه مدتی انجام پذیرد؟ یک سال دو سال سه سال یا بیشتر؟ چه مدتی مناسب تر است؟

ص: 108

در پاسخ این سؤال باید گفت که فرصت ها و استعداد های افراد متفاوت است. برای همگان نمی توان یک نسخه را تجویز کرد تعیین مدت زمان حفظ به اموری وابسته است؛ مهم ترین آن موارد زیر است:

1. سن فرد

2. میزان اشتغالات و فعالیت های روزمره ی او و میزان فراغت او برای انجام برنامه های حفظ و مرور

3. وضعیت تحصیلی او

4. وضعیت تأهل

5. سطح استعداد، هوش و حافظه ی او

6. میزان انس قبلی او با قرآن

7. میزان آشنایی او با ترجمه و مفاهیم قرآن

8. میزان علاقه و انگیزه ی فرد برای حفظ

با توجه به موارد یاد شده و تحلیل آن می توان به فرد پیشنهاد داد که مدت زمان مناسب برای حفظ شما چقدر است؟

آن چه در روایات اهل بیت علیهم السلام مورد تأکید قرار گرفته این است که انسان برای انجام فعالیت های مستحبی نباید بیش از توان خود باری را به دوش بکشد؛ بلکه درست آن است که به اندازه ای که انجام اعمال مستحبی با نشاط همراه باشد، اقدام به انجام آن نمود.

امروزه روان شناسان نیز بدین نکته دست یافته اند که در انجام فعالیت های ذهنی و روحی نباید به افراط پرداخت بلکه اگر استعداد فردی به فرض در حد 50 امتیاز است نباید بیش از 40 امتیاز بر جسم و روح خود فشار وارد کند. همچنین لازم است 10 امتیاز باقی مانده را نیز برای حفظ نشاط و انگیزه باقی گذاشته و از تمام ظرفیت بهره نگیرد.

ص: 109

بنابراین هر سرعتی که برای انجام حفظ انتخاب می گردد، مشروط به وجود نشاط و شادابی در اجرای آن باید ادامه یابد از همین رو در صورتی که شرایط فرد، تغییر یافت و یا احساس خستگی روحی نمود باید با مشورت اهل فن از میزان برنامه ها بکاهد تا دوباره به وضعیت مطلوب باز گردد.

متأسفانه آن چه در سال های اخیر رواج یافته حفظ قرآن با سرعت بسیار بالا و کیفیت نامطلوب است. این امر آسیب هایی را به همراه داشته که بر خود لازم می دانیم به اهل فن و علاقمندان به حفظ نکات لازم را گوشزد نماییم.

مطلوب آن است که حافظ با سرعت مناسب به همراه علاقه انگیزه و نشاط روحی و احساس لذت به انجام حفظ قرآن بپردازد اگر سرعت زیاد، موجب بروز خستگی های روحی و دل زدگی نسبت به ساحت مقدس قرآن و کیفیت نازل محفوظات گردد به گونه ای که فرد حافظ قرآن شده ولی پس از اتمام حفظ دیگر علاقه ای به مرور و انس دائمی نداشته باشد و یا محفوظات را به خوبی به یاد نیاورد، ما به موفقیت دست نیافته ایم از این رو هنر ما تربیت حافظانی است که عاشق قرآن و علاقمند به انس دائمی فهم آیات و عمل به آن باشند. حافظانی که خود را نیازمند به قرآن دانسته و همواره از تلاوتش لذت برده و در پی تعمیق فهم خود از قرآن و دست یابی به معارف بیکرانیش باشند.

ما منکر آن نیستیم که افراد بسیار محدودی ممکن است توانایی و ظرفیت حفظ تمامی قرآن کریم را در مدت زمان کوتاهی مانند یک سال دارا باشند، اما این نمی تواند مجوز ما برای همگانی کردن این گونه دوره ها و توصیه ی به دیگران باشد.

برنامه ریزی برای کار حفظ قرآن بر اساس تعداد صفحات قرآن در طول هفته است. مقدار متعارف و متوسطی که برای افراد کم سن و سال یا اشخاصی که اشتغالات فراوانی دارند قابل توصیه می باشد این است که روزانه حدود پنج سطر

از قرآن را به خاطر بسپارند؛ در صورت استمرار این کار، در هر هفته حدود دو صفحه از قرآن حفظ می گردد و در نهایت فرد می تواند در طول مدت شش سال به حفظ کل قرآن دست یابد. توصیه می گردد روزهای جمعه نیز به استراحت ذهنی و مرور محفوظات هفته اختصاص یابد.

اما برای افرادی که فرصت بیشتری در اختیار داشته و از آمادگی بالاتری برخوردارند، توصیه می شود روزانه نیم صفحه از قرآن را حفظ نمایند. با انجام دقیق این برنامه، هر فرد قادر است، هر هفته، 3 صفحه از قرآن و پس از 4 سال کل قرآن را به خاطر بسپارد.

حال اگر فردی همت نماید و با اشتیاق در هر روز حدود ده سطر از قرآن را حفظ نماید می تواند در مدت 3 سال این کار را به سرانجام برساند و چنانچه این مقدار تا روزانه یک صفحه از قرآن افزایش یابد مدت حفظ کل قرآن به 2 سال کاهش می یابد.

عکس

طول دوره ی حفظ	۶ سال	۴ سال	۳ سال	۲ سال
مقدار حفظ روزانه	پنج سطر	نیم صفحه	ده سطر	یک صفحه
مقدار حفظ در یک هفته	دو صفحه	سه صفحه	چهار صفحه	شش صفحه
مقدار حفظ در یک سال	پنج جزء	هفت و نیم جزء	ده جزء	پانزده جزء

به عقیده ی استادان مجرب حفظ کل قرآن در مدت 3 تا 4 سال، بهترین و مناسب ترین سرعت برای حفظ می باشد. از همین رو به نوجوانان و جوانان عزیزی که علاقمند به حفظ قرآن، هستند توصیه می کنیم در صورت داشتن فرصت کافی در کنار پرداختن به تحصیل این سرعت را برای حفظ برگزینند.

شایان توجه است اگر چه مقدار معین برای هر هفته بر اساس صفحات تنظیم شده است؛ اما توجه به محتوای آیات نیز نباید از نظر حافظ پنهان بماند و لازم است که حفظ او بر اساس مقاطع معنایی شکل بگیرد.

افزون بر آن میزان حفظ روزانه بهتر است پلکانی باشد. یعنی در مراحل آغازین کار کم باشد و به مرور که تجربه ی حفظ بیشتر می شود، این مقدار افزایش می یابد.

همچنین نباید این نکته را فراموش کرد که حفظ قرآن اصولاً آسان ولی تثبیت آن زمان بر است؛ بنابراین نباید توقع داشت که این امر مقدس در مدت کوتاهی پایان پذیرد برای مثال اگر کسی کل قرآن را در مدت یک سال با شتاب و عجله حفظ کند باید دو سال دیگر بر تکرار محفوظات خود مداومت جدی داشته باشد تا به حد مطلوبی از تسلط دست یابد و چه بسا مجبور به حفظ مجدد آیات شود.

با توجه به نکات یادشده به هیچ وجه توصیه ای به حفظ یک ساله نمی شود و اولویت در حفظ با حفظ سه تا چهار ساله است.

مدت زمان پیشنهادی در دیگر کشورها نیز حد متعارف و استاندارد برای حفظ به شمار می رود علاوه بر این که در طول سپری شدن این مدت قرآن به تدریج در حافظه وارد شده و با گوشت و خون انسان عجین می شود. به خصوص برای کسی که در طول این دوره با معارف قرآن نیز آشنا گشته و از دریای بیکرانش بهره مند می گردد.

زمان مناسب برای حفظ

اشاره

برای انجام نیک هر امر ارزشمندی نیازمند فرصت زمانی مناسب و شایسته

هستیم. درباره ی زمان حفظ، نکاتی را متذکر می شویم:

الف) انتخاب بهترین زمان برای حفظ

بسیاری دوست دارند که ساعت معینی برای حفظ قرآن به آن ها توصیه شود؛ به صورت کلی می توان توصیه کرد زمان هایی برای حفظ انتخاب گردد که روح و جسم انسان خسته نیست و قدرت تمرکز ذهنی بالا است این زمان معمولاً اوقاتی است که انسان پیش از آن به استراحت پرداخته است.

روشن است که پس از انجام چندین ساعت فعالیت جسمی سنگین روزانه، یا پس از چند ساعت کار فکری طاقت فرسا یا پس از مشاهده ی یک فیلم سینمایی چند ساعته که ذهن و خاطر ما را به خود مشغول ساخته و یا پس از صرف یک ناهار مفصل میان روز و زمان هایی از این دست نمی تواند وقت خوبی برای حفظ باشد.

افراد، سلیقه ها و عادت های متفاوتی دارند ممکن است بعضی در اوّل صبح، و عده ای هم عصرها پس از یک استراحت کوتاه تمایل بیشتری به حفظ داشته باشند.

شب ها پیش از خواب و استراحت شبانه نیز از نظر روان شناسان برای کار حفظ مناسب است؛ مشروط به آن که خستگی مانع تمرکز نباشد.

بهره از وقت هایی همانند بین الطلوعین که روح انسان از لطافت طراوت نشاط و معنویت خاصی برخوردار است نیز باعث برکات معنوی فراوان و توفیق در حفظ خواهد بود و شاعر چه زیبا سروده است:

خواب نوشین بامداد رحیل *** باز دارد پیاده را ز سیل

ب) ثابت بودن زمان حفظ

زمان حفظ باید تا جای ممکن ثابت باشد؛ برای مثال اگر بعد از نماز صبح و یا عصرها به حفظ قرآن می پردازید سعی کنید که این ساعت را تغییر ندهید عادت کردن به حفظ در یک ساعت از روز این فایده را دارد که وقتی آن ساعت فرا می رسد شخص احساس می کند که گمشده ای دارد و به طور طبیعی از نظر ذهنی آمادگی او برای حفظ بیشتر می شود دقیقاً همان طور که همه ی ما عادت کرده ایم وقتی ظهر فرا می رسد، آماده ی خوردن ناهار شویم و حتی اگر گرسنه نباشیم نیاز به غذا خوردن را حس می کنیم.

ج) آرامش و سکوت در زمان حفظ

از آن جا که حفظ قرآن نیازمند تمرکز حواس و دقت کافی است، بسیار مناسب است در ساعاتی از شبانه روز که سکوت و آرامش حکم فرماست، انسان به کار حفظ پردازد. از این نظر نیز حفظ در بین الطلوعین و یا اوقاتی مانند آن مناسب تر به نظر می رسد.

مکان مناسب برای حفظ

اشاره

امام صادق علیه السلام فرمود: قاری (و حافظ) قرآن به سه چیز نیازمند است؛ [شرایط روحی مناسب و] قلب خاشع شرایط جسمی مناسب و مکانی خلوت. (1)

در مورد مکان حفظ، نکاتی را یادآور می شویم:

الف) استفاده از مکان های مقدس

بسیار خوب است که حافظ قرآن حفظ خود را در اماکن معنوی همانند

ص: 114

1- (فَقَارِئُ الْقُرْآنِ يَحْتَاجُ إِلَى ثَلَاثَةِ أَشْيَاءَ: قَلْبٍ خَاشِعٍ، وَبَدَنٍ فَارِغٍ، وَمَوْضِعٍ خَالٍ) مستدرک الوسائل، ج 4، ص 241.

مساجد و یا حرم های مطهر امامان و امام زادگان انجام دهد. مشروط به آن که بتواند در این مکان ها گوشه ی آرام و خلوتی را بیابد. در این صورت علاوه بر ایجاد معنویت، حافظ می تواند با استمداد از ارواح مقدس امامان و اولیاء و همجواری با آنان با موفقیت بیشتری همراه گردد.

(ب) ثابت بودن مکان حفظ

توصیه می شود حافظ قرآن تا جای ممکن مکان حفظ خود را همانند زمان آن تغییر ندهد و سعی کند در یک مکان ثابت به حفظ قرآن بپردازد. بنابراین از حفظ قرآن در اماکن عمومی و جاهایی که محل رفت و آمد و تردد است بپرهیزد؛ چون در این صورت نمی توانید تسلط خوبی بر محفوظات داشته باشید و احتمال خطا در حفظ افزایش می یابد.

هم چنین انجام حفظ در حال حرکت همانند حفظ در اتومبیل یا اتوبوس و مانند آن توصیه نمی شود زیرا معمولاً انسان در این حال از تمرکز لازم برخوردار نمی باشد.

البته چنان چه شخصی بخواهد از اوقات خود بیشتر و بهتر بهره گیرد، مانعی ندارد اما بهتر است در این موارد محفوظات خود را برای تقویت بیشتر مرور نماید و یا ذهن خود را برای حفظ آیات آماده نماید تا بتواند در هنگام حفظ با سرعت و کیفیت بالاتری حفظ را انجام دهد.

(ج) سادگی مکان

مکان حفظ باید ساده و بی آرایش و بدون تزئینات نامتعارف باشد تا توجه انسان به اطراف جلب نشده و همه ی هوش و حواسش متوجه حفظ آیات باشد. با همه ی اوصاف یاد شده نباید برای زمان و مکان حفظ نقش تعیین کننده ای

قائل بود و به مجرد تغییر مکان و یا عدم امکان حفظ در زمان مقرر کار حفظ را به تأخیر انداخت زمان و مکان اگر چه مهم است اما نقش کلیدی ندارد و حافظ قرآن باید خود را برای شرایط خاص نیز آماده کند و به هر بهانه ای از زیر کار حفظ شانه خالی ننماید.

خودآزمایی

1. بهترین سن برای حفظ قرآن کریم چه سنی است؟ چرا؟

2. آیا اجبار به حفظ کل قرآن کریم در سنین کودکی صحیح است؟ چرا؟

3. مدت زمان حفظ کل قرآن با توجه به چه عواملی باید تعیین گردد؟

4. درباره ی زمان حفظ توجه به چه نکاتی ضروری است؟

5. مهمترین ویژگی های مکان مناسب حفظ را بیان فرمایید.

ص: 116

فصل چهارم: آشنایی با گونه ها و روش های حفظ قرآن

آشنایی با گونه های حفظ قرآن

اشاره

همه ی ما می دانیم فرصت ها و استعدادهای افراد با هم متفاوت است؛ به همین علت دو رویکرد کلی در حفظ قرآن پیش روی علاقمندان است؛

یکم: حفظ کل قرآن

دوم: حفظ بخشی از قرآن

آنان که توانایی و فرصت کافی برای حفظ کل قرآن را دارند، چه نیکوست که تمامی آیات وحی را در سینه ی خود جای داده و به این افتخار نایل آیند.

اما برخی به علت فرصت اندک قصد دارند بخشی از قرآن را که در توانشان هست، به ذهن بسپارند این هم در جای خود ارزشمند است که هر شخص، به تناسب فرصت و استعداد خویش آن چه از قرآن در توانش هست، در سینه ی خویش جای دهد.

ص: 117

با عنایت به رویکردهای یاد شده گونه های حفظ از این قرار است:

یکم: حفظ ترتیبی

افرادی که همت گمارده و قصد حفظ کل قرآن را می نمایند به صورت ترتیبی و پیوسته به حفظ سُور می پردازند. برای آغاز بهتر است ابتدا از جزء سی ام - که سهولت بیشتری دارد - شروع کنیم و پس از پایان آن از ابتدای قرآن حفظ سوره ی بقره را آغاز نماییم. البته پیشنهاد می شود با توجه به مضامین اجزاء آخر قرآن که برای همه ی سنین مناسب است نوجوانان بعد از حفظ جزء سیم جزء بیست و نهم و نیز جزء بیست و هشتم را حفظ نموده و بعد از آن به حفظ سوره ی بقره تا آخر پردازند.

خوب است که حافظ قرآن همت خود را به حفظ کل قرآن معطوف دارد؛ چرا که بر اساس روایات تعداد درجات بهشت به اندازه ی تعداد آیات قرآن است؛ چنان که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «تعداد درجات بهشت به اندازه ی تعداد آیات قرآن است هنگامی که یکی از اهل قرآن وارد بهشت می شود به او گفته می شود بخوان و بالا- برو به ازای هر آیه ای درجه ای است پس برتر از حافظ قرآن درجه ای یافت نمی شود».⁽¹⁾

دوم: حفظ موضوعی

برای افرادی که توان یا فرصت کافی برای حفظ کل قرآن را دارا نیستند توصیه می شود به حفظ موضوعی آیات پردازند در حفظ موضوعی با انتخاب موضوعاتی خاص و حفظ آیاتی متناسب با آن بخش هایی از قرآن را به خاطر

ص: 118

1- (عَدَدُ دُرَجِ الْجَنَّةِ عَدَدُ آيِ الْقُرْآنِ فَإِذَا دَخَلَ صَاحِبُ الْقُرْآنِ الْجَنَّةَ قِيلَ لَهُ أَقْرَأْ وَازِقْ لِكُلِّ آيَةٍ دَرَجَةٌ فَلَا تَكُونُ فَوْقَ حَافِظِ الْقُرْآنِ دَرَجَةً)؛

مستدرک الوسائل، ج 4، ص 231

سپاریم. البته انتخاب موضوعات و آیات مربوط به هر موضوع باید بسیار هوشمندانه و توسط کسانی که به موضوعات قرآن احاطه کامل دارند انجام بگیرد.

انتخاب موضوع می تواند بر اساس فراوانی موضوعات در قرآن و یا بر اساس موضوعات مورد نیاز حافظ شکل بگیرد در شیوه ی اول، ملاک انتخاب آیات برای حفظ خود قرآن و فراوانی موضوعات آن است در این روش هر موضوعی که بیشتر در قرآن تکرار شده است مورد توجه افزون تر قرار می گیرد. ولی در شیوه ی دوم سؤالات مخاطبان و نیازهای آنان است که به متن حفظ موضوعی شکل می دهد. در فرض اول یک جزوه برای همه ی مخاطبان با هر سن و تحصیلاتی فراهم می گردد اما در فرض دوم می توان جزوه ای برای بانوان و یا جوانان و یا متناسب با نیاز جامعه جزوه ی اخلاقی و یا عقیدتی و مانند آن فراهم نمود روشن است که حفظ موضوعی به شیوه ی دوم مفیدتر و دارای کاربرد بیشتری خواهد بود.

ناگفته نماند که بهترین راه برای تسلط بر موضوعات قرآن، آن است که در خلال حفظ ترتیبی آیات به مفاهیم آن و موضوعات قرآن نیز توجه لازم مبذول شود. در این صورت قرآن را هم به صورت ترتیبی و هم به صورت موضوعی حفظ نموده ایم. البته تسلط بر موضوعات قرآنی نیازمند ممارست فراوان است.

سوم: حفظ سوره های منتخب

پیشنهاد دیگری که می توان برای افرادی که توان حفظ کل را دارا نیستند مطرح نمود، حفظ سوره هایی منتخب از قرآن کریم است.

در حفظ سُور منتخب حافظ صرفاً برخی از سوره هایی را که بیشتر مورد استفاده ی اوست مورد توجه و حفظ خود قرار می دهد. سوره های واقعه،

الرحمان، یس، سُورَ مُسَبِّحات (1) و سُور جزء سی ام قرآن کریم از این قبیل هستند.

آب دریا را اگر نتوان کشید *** هم به قدر تشنگی باید چشید

آشنایی با روش های رایج حفظ قرآن

اشاره

*آشنایی با روش های رایج حفظ قرآن (2)

در یک تقسیم بندی کلی، که بر اساس روش های رایج حفظ و اصول حاکم بر آن مطرح می شود می توان حفظ را به سه گونه تقسیم کرد:

یکم: حفظ سطر محور

در این شیوه حافظ با برنامه ریزی مشخصی روزانه چند سطر از قرآن را به حافظه می سپارد عامل تعیین کننده برای انتخاب میزان حفظ روزمره تعداد سطرهای مشخص شده است. به عبارت دیگر اگر حافظ قصد دارد کل قرآن را در سه سال حفظ نماید تلاش می کند روزانه ده سطر از قرآن را حفظ نماید چندان اهمیتی ندارد که این ده سطر از کجا آغاز گشته و به چه آیه ای ختم می شود. از ابتدای یک موضوع یا وسط آن شروع گشته است. در انتهای ده سطر، موضوع مورد بحث هم پایان می یابد یا خیر؟ آن چه اهمیت دارد این است که هر روز ده سطر حفظ شود.

در این شیوه یک مصحف خاص همانند مصحف آقای عثمان طه - خطاط سوری مبنای شمارش سطرها قرار گرفته و سهمیه هر روز از روی آن حفظ می گردد. مقادیر حفظ بر همین اساس تعیین می گردد و به جایگاه آیات در صفحه توجه ویژه ای مبذول می گردد برای جلوگیری از اشتباه در آیاتی که با هم

ص: 120

- 1- سور مسبحات سوره هایی است که با تسبیح شروع می شود و آن ها عبارتند از سوره های حدید، حشر، صف، جمعه، تغابن.
- 2- شایان توجه است که این تقسیم بندی بر اساس روش های رایج صورت گرفته است؛ نه تقسیم منطقی که مستلزم حصر انواع باشد از این رو ممکن است گونه های یاد شده، قسیم یکدیگر نباشند.

مشابهت دارند نیز بیش از هر چیز به خط و شیوه ی نگارش آن توجه می شود.

این رویکرد دارای کاستی هایی می باشد که در صورت بی توجهی به آن حافظ در آینده با چالش ها و مشکلاتی روبرو می گردد با بررسی شیوه هایی که در ادامه می آید، می توان به برخی از آن آسیب ها، پی برد.

دوم: حفظ لحن محور

در این رویکرد لحن تلاوت یک استاد خاص محور قرار گرفته و حافظ تلاش می کند آیات را بر اساس شیوه ی تلاوت او به ذهن بسپارد. تک تک آیات و کلمات باید مطابق تلاوت مبنا حفظ گردد. این شیوه بیشتر برای خردسالان که توانایی خواندن قرآن از روی مصحف را ندارند - یا افراد نابینا که قادر به خواندن از روی مصحف نیستند - مناسب به نظر می رسد؛ در صورت افراط در این شیوه احتمال شرطی شدن حافظه وجود دارد بدین گونه که در صورت تداعی لحن تلاوت آن، استاد، آیات هم به یاد حافظ می آید. در غیر این صورت به محض فراموشی، لحن آیات نیز با فراموشی مواجه می گردد.

سوم: حفظ محتوا محور

از نظر ما برترین شیوه حفظ محتوا محور است. در این شیوه تکیه ی حافظ بیشتر بر محتوای آیات است و بر همین اساس مقاطع مشخص شده برای هر روز را با توجه به معانی قرآن انتخاب می کند. در حفظ محتوا محور دیگر سخن از حفظ نیم صفحه یا یک صفحه نیست بلکه سخن از حفظ یک مقطع یا دو مقطع است؛ مانند رکوعات قرآن که تقسیماتی است که بر اساس معانی قرآن شکل گرفته و هر مقطع محتوایی یک رکوع دانسته شده است که می تواند در نمازهای

مستحبی در یک رکعت بعد از حمد و قبل از رکوع تلاوت گردد. این مقاطع در برخی قرآن‌ها با قرار دادن حرف عین در پایان هر مقطع معین می‌گردد.

با تأمل در خود قرآن امر به تدبر در آیات متعددی به چشم می‌خورد. از جمله این آیه که می‌فرماید:

(أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا) (1)

«آیا در قرآن تدبر نمی‌کنند و یا این که بر دل هایشان مهر زده شده است؟».

مولا امیرالمؤمنین علی علیه السلام نیز فرموده اند: «در قرآن تدبر نموده از آن عبرت بگیرید؛ چراکه قرآن رساترین عبرت‌ها است». (2)

از همین رو یکی از مزایای حفظ محتوا محور این است که حافظ آیات را در قالب موضوعات در ذهن دسته‌بندی و ثبت می‌نماید در این حالت یادسپاری آیات با سرعت بیشتری انجام گرفته و در ذهن پایدارتر خواهد ماند. چرا که آیات به صورت مفهومی در یک ارتباط زنجیروار حفظ می‌گردد. در صورت همراه کردن الفاظ با مفاهیم و معانی می‌توان پیوستگی آن‌ها را به خوبی آموخت؛ در نتیجه هنگام مرور در پایان هر آیه به خوبی آیه بعدی در ذهن حافظ تداعی می‌شود. با اجرای این شیوه اشکالات حفظ به حداقل رسیده و اتقان محفوظات افزایش می‌یابد.

توجه شود که لازم نیست در حفظ محتوا محور هر مقطع در یک روز حفظ شود؛ بلکه آن چه مهم است دسته‌بندی آیات مربوط به هم در ذهن است. از همین رو ممکن است حفظ یک مقطع چند روز زمان نیاز داشته باشد.

از روایات وارد شده در باب فضیلت حفظ قرآن نیز این گونه استفاده می‌گردد که هدف اصلی از حفظ قرآن زمینه‌سازی برای فهم و توجه به معانی آن است.

ص: 122

1- محمد/ 24

2- (تَذَكَّرُوا آيَاتِ الْقُرْآنِ وَاعْتَبِرُوا بِهِ، فَإِنَّهُ أَلْبَغُ الْعِبَرِ)؛ غرر الحکم، ص 111، ح 1985.

شایان توجه است که در دو شیوه ی دیگر تدبیر منتفی نیست و حفظ می تواند با توجه به معنا صورت گیرد لیکن امتیاز حفظ محتوا محور در دسته بندی آیات مرتبط با هم در ذهن است که کمک بزرگی به حافظ قرآن می نماید.

از همین رو بهترین شیوه برای حفظ قرآن کریم حفظ محتوا محور است و ما در این نوشتار - به خواست خداوند - بر اساس همین شیوه اصول حفظ را تبیین خواهیم نمود.

اکنون نمونه ای از دسته بندی محتوایی آیات ابتدایی سوره ی بقره را در قالب نمودارهایی (1) ملاحظه می فرمایید.

ص: 123

1- برگرفته از تفسیر هر روز با قرآن (یک دوره تفسیر ساختاری قرآن کریم در 365 دفتر).

سوره ی بقره

آیین اسلام، تنها راه سعادت
جامعه بشری

سوره ی بقره

اسلام، تنها راه سعادت جامعه بشری

بخش اول: اهمیت ایمان به آیین اسلام

گفتار اول: انسان ها و ایمان به خدا و معارف قرآن

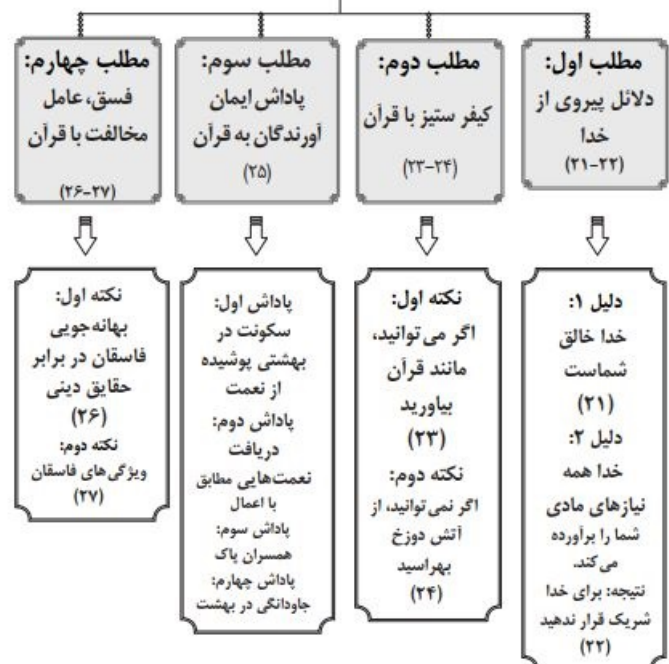

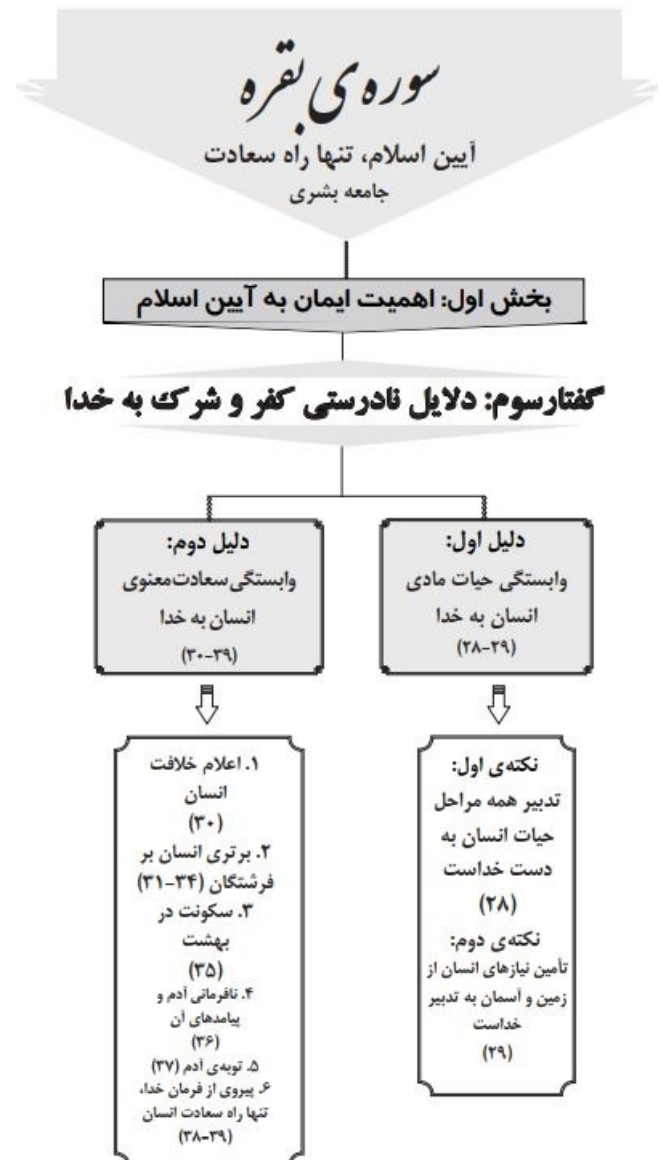
سوره ی بقره

آیین اسلام، تنها راه سعادت
جامعه بشری

بخش اول: اهمیت ایمان به آیین اسلام

گفتار دوم: دعوت انسان ها به خدا و معارف قرآن

خودآزمایی:

1. گونه های مختلف حفظ را نام ببرید.
2. مهم ترین روش های حفظ قرآن را نام برده و با ذکر دلیل بفرمایید برترین روش کدام است؟
3. بهترین شیوه ی حفظ موضوعی آیات قرآن را بیان کنید.
4. حفظ لحن محور چه آسیب هایی را ممکن است به دنبال داشته باشد؟
5. مهمترین فایده های حفظ محتوا محور را نام ببرید.

ص: 128

پس از فراهم نمودن مقدمات یادشده، فرد علاقمند به حفظ برای به ذهن سپردن آیات جدید مهیا گشته است آیات قرآن کریم با انجام مراحل زیر به حافظه سپرده می شود.

مراحل هشت گانه ی حفظ

مرحله ی یکم: گوش دادن

در این مرحله حافظ آیات مربوط به این روز را چند بار استماع می کند برای این که از مزایای همه ی روش های حفظ بهره گرفته و از همه ی ابعاد حافظه حتی شنیداری نیز بهره مند شویم استماع تلاوت ترتیل آیات ضروری به نظر د. این کار فایده های بسیاری دارد از جمله ی آن فواید رفع اشتباهات احتمالی در قرائت، تقویت، تجوید، فصاحت و لحن عربی و شیوه ی ترتیل خوانی و آشنایی با محل های صحیح وقف و ابتدا می باشد.

هم زمان با استماع تلاوت حافظ با دقت آیات را از روی مصحف، مشاهده کرده و پی می گیرد مکان های وقف و ابتدا را با علامتی در مصحف خود، مشخص می نماید و در هنگام حفظ آیات تلاش می کند با توجه و رعایت وقف و ابتدا آیات را در ذهن جای دهد.

در این مرحله می توان با دو یا سه بار گوش دادن آیات به نتیجه ی مطلوب دست یافت. البته بهتر است نخستین بار فقط به دقت آیات را استماع کرده و در مراتب بعد همراه قاری زمزمه کند.

مرحله ی دوم: خواندن

در این مرحله آیاتی که برای حفظ یک روز در نظر گرفته ایم را چند بار با صدای متوسط و به شیوه ی ترتیل از روی قرآن قرائت می کنیم تعداد دفعات خواندن به اندازه ای است که تصویری اجمالی از همه ی آیاتی که در این زمان حفظ می شود در ذهن شکل بگیرد؛ به گونه ای که بعد از شنیدن یک کلمه شخص بتواند یک یا دو کلمه بعد آن را بر زبان آورد رسیدن به این حد از تسلط معمولاً با چند مرتبه خواندن با دقت حاصل می گردد.

مرحله ی سوم: ترجمه و درک معنا

در این مرحله لازم است ترجمه و مفاهیم آیات مورد نظر مطالعه گردد. البته مطلوب ترین حالت آن است که تفسیر مختصر آیات مطالعه گشته تا حافظ درک مناسبی از مفاهیم آیات دریافت نموده و با ساختار آیات نیز آشنا گردد. ساختار آیات به این معناست که هندسه و چارچوب کلی این دسته از آیات را دریافته و بداند اصل موضوع که در این مقطع موضوعی از آن سخن گفته می شود،

چیست؟ هم چنین سیر معنایی آیات روشن گشته و ترتیب آیات و چرایی اجمالی این ترتیب مشخص شود.

در این مرحله ترجمه ی هر آیه با خود آیه و الفاظ نورانی آن تطبیق داده می شود به گونه ای که حافظ ترجمه ی تک تک مفردات آیه را بیاموزد.

انجام حفظ با این شیوه علاوه بر لذت بخش بودن برای حافظ برکاتی را به دنبال دارد نخست آن که حفظ قرآن با تدبیر و تأمل همراه گشته و حافظ از اثرات معنوی و تربیتی قرآن بهره مند می گردد. از سوی دیگر سرعت به یادسپاری آیات افزایش یافته و در عین حال ماندگاری آیات در ذهن بسیار بالا می رود. چرا که با همراه بودن مفاهیم و معانی الفاظ قرآن بهتر در حافظه نقش بسته و پایدارتر نیز خواهد بود.

مرحله ی چهارم: تقطیع و تکرار

در این مرحله که مهمترین مرحله است حافظ با تقطیع یک آیه ی بلند به بخش های کوچک تر و قابل حفظ و سپس تکرار هر بخش به صورت مجزا آن را به خاطر می سپارد پس از آن بخش دوم آیه را حفظ کرده و آن گاه این دو بخش را با تکرار زیاد به یکدیگر پیوند می دهد.

روشن است که این مرحله در مورد آیات کوتاهی که هر یک از آن ها خود یک مقطع قابل حفظ به حساب می آید لازم نیست مقاطع و جملاتی که برای این کار در نظر گرفته می شود با توجه به آشنایی و انس قبلی حافظ با قرآن متفاوت خواهد بود.

به عنوان مثال ممکن است کسی که با قرآن انس کمتری دارد این آیه ی شریفه را به سه بخش تقسیم کند:

(الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ) (1)

بخش یکم: (الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ)

بخش دوم: (طُوبَى لَهُمْ)

بخش سوم: (وَحُسْنُ مَآبٍ)

اما ممکن است همین آیه برای کسانی که انس بیشتری دارند در یک بخش قابل حفظ باشد. البته نباید تقسیم بندی آیه به جملات کوتاه را یک مورد منفی تلقی کرد. بلکه اصولاً هر چه واحد حفظ کوچک تر باشد؛ مشروط به برقراری پیوند میان جملات آیه منجر به یک حفظ قوی و پایدار می گردد.

برای حفظ هر جمله نخست باید دست کم سه تا پنج بار آن جمله را به قصد حفظ کردن از روی مصحف بخوانیم؛ پس از آن بدون نگاه به مصحف، چند بار آن جمله را از حفظ تکرار می نماییم. در صورت استحکام و اتقان کافی اجازه داریم به حفظ جمله ی دوم مبادرت ورزیم.

تأکید می شود، در این مرحله نگاه دقیق به کلمات و جملات و قرائت از روی مصحف از اهمیت والایی برخوردار است چرا که در این شیوه به یادسپاری آیات از طریق حافظه ی دیداری صورت می گیرد از همین رو تصویری که از آیات به ذهن منتقل گشته و ثبت می گردد باید با کیفیتی مطلوب و مناسب باشد تا در حافظه پایدار و ماندگار باشد.

ذکر این نکته ضروری است که پایه ریزی حفظ قوی و بدون هرگونه اشکال و فراموشی از همین مرحله آغاز می گردد. از همین رو افرادی که با بی حوصلگی، شتاب زدگی و بدون دقت کافی این مرحله را طی می نمایند، به ندرت به موفقیت کامل و چشم گیر دست می یابند. این گونه افراد ناچارند هر از چند گاهی بازگشته

ص: 132

و مراحل نخستین را بار دیگر تکرار نموده و به حفظ دوباره دست زنند.

مرحله ی پنجم: پیوند محفوظات

الف) برقراری پیوند میان جملات هر آیه

برای این که حافظ بتواند آیات را پس از حفظ به صورت سلسله وار و پیوسته از حفظ قرائت نماید لازم است بعد از حفظ هر جمله بین مقاطع و جملاتی که حفظ کرده است پیوند برقرار نماید برای مثال برای حفظ آیه ی:

(الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ)

حافظ پر پس از حفظ عبارت نخست (الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) جمله ی (طُوبَى لَهُمْ) را به ذهن می سپارد. پس از پایان یافتن حفظ این جمله، جمله ی نخست و جمله ی دوم (الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ) به صورت پیوسته چند بار از حفظ تکرار می گردد.

پس از اطمینان از حفظ صحیح و متقن جمله ی پایانی آیه (وَحُسْنُ مَآبٍ) حفظ می گردد. پس از پایان یافتن حفظ این جمله، نیز هر سه جمله به صورت پیوسته چند بار از حفظ تکرار می گردد. در صورت اطمینان از کیفیت بالای حفظ، می توان به حفظ آیه ی بعد، مبادرت ورزید.

ب) برقراری پیوند میان آیات

بعد از حفظ هر آیه برقراری پیوند میان هر آیه با آیات قبلی، نیز لازم است. به این صورت که پس از حفظ آیه ی نخست آیه ی دوم را حفظ می نماییم پس از آن هر دو آیه را به صورت پیوسته از حفظ تلاوت می کنیم. این کار باعث می شود، ترتیب آیات در ذهن ما جای بگیرد.

همچنین لازم است حافظ قرآن بلافاصله بعد از پایان حفظ محدوده ی روز

برای حصول اطمینان از صحت و کیفیت حفظ و ترتیب آیات محدوده ی حفظ شده را سه تا پنج مرتبه از حفظ بخواند.

باید بدانیم همان طور که باید کلمات و آیه ها در ذهن حافظ به یکدیگر پیوند بخورند صفحات و سوره ها نیز باید به یکدیگر پیوند بخورند. به گونه ای که حافظ بتواند پس از حفظ یک سوره با تسلط تمام سوره را یک جا از حفظ بخواند توجه به آیات ابتدای صفحه و نیز نام سوره ها و حفظ آن ها از این جهت لازم به نظر می رسد.

مرحله ی ششم: تحکیم و تکمیل حفظ

بعد از گذشتن چند ساعت از حفظ اولیه معمولاً بخشی از محفوظات انسان دچار آسیب شده و در ذهن کمرنگ می گردد. چرا که آیات حفظ شده ابتدا در حافظه ی کوتاه مدت ذخیره گشته است. برای تجدید حفظ و ترمیم این بخش از محفوظات لازم است حافظ در طول روز چند بار محفوظات خود را تکرار نماید تا کلماتی که در این فاصله فراموش شده اند، بازیابی گردد.

پیشنهاد می شود یک بار پس از گذشت دو ساعت از حفظ و مرتبه ی دیگر پس از گذشت شش ساعت و در مرتبه ی آخر، پس از 12 ساعت از حفظ اولیه محفوظات تکرار گشته و در صورت بروز اشکال یا فراموشی، محفوظات ترمیم و بازسازی گردد.

مرحله ی هفتم: تکرار محفوظات جدید

برای آن که محفوظات انسان به محفوظات ماندگار تبدیل شده و ملکه ی ذهن گردد، لازم است تا چند روز پس از حفظ اولیه همه روزه تکرار شود. تعداد روزها

متناسب با حافظه ی اشخاص قابل افزایش یا کاهش است. مقدار میانگین برای این منظور تکرار ده روزه است. بدین منظور لازم است حافظ قرآن همه ی آن چه را حفظ کرده است به مدت حداقل ده روز متوالی تکرار کند. این مقدار می تواند تا 40 روز نیز ادامه پیدا کند در این صورت لازم است در حفظ چهار ساله حافظ هر روز 20 صفحه ی از محفوظات جدید خود را تکرار نماید. پس از گذشت این مقدار از زمان و مرور منظم محفوظات جدید است که می توان اطمینان یافت محفوظات برای شخص به حالت تثبیت در آمده و از حافظه ی کوتاه مدت به حافظه ی دراز مدت انتقال یافته است.

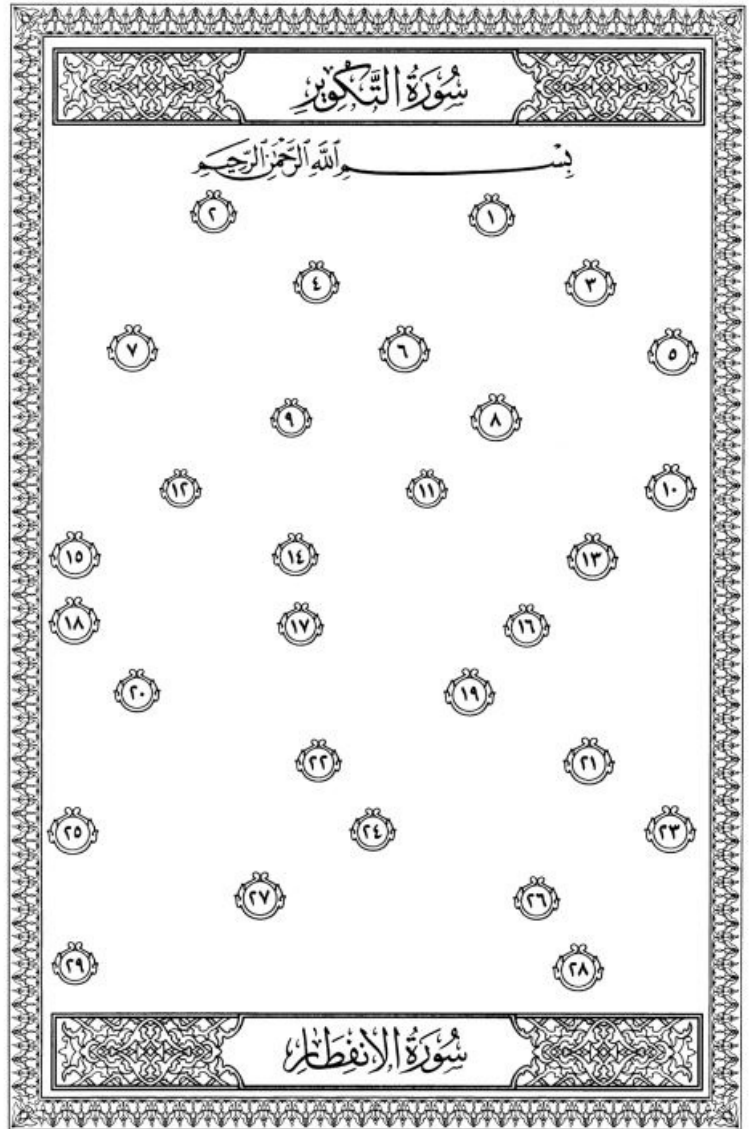
البته بعد از آن نیز حافظ باید طبق برنامه ی مشخص، در فاصله های زمانی مناسب به مرور محفوظات پردازد به خواست خداوند در مباحث آینده نکات مهمی را در این مورد یادآور خواهیم شد.

مرحله ی هشتم: نوشتن محفوظات

یکی از مراحل کار حفظ که در برخی از کشورها به عنوان اصلی ترین مرحله برای حفظ به کار می رود نوشتن محفوظات است. نوشتن نقش به سزایی در تثبیت محفوظات در ذهن حافظ دارد. البته بهتر است به جایگاه آیات در صفحه نیز توجه شده و در نوشتن سعی کنیم مطابق جایگاه اصلی کلمات در مصحف آیات را بنویسیم در برخی مراکز تخصصی دفاتری برای این منظور به نام «مشق نور» آماده شده است که در ادامه تصویری از این دفاتر را می آوریم.

سُورَةُ التَّكْوِيْنِ

الْمِزَانِ

مراحل حفظ برای خردسالان

در مورد خردسالانی که توانایی خواندن و نوشتن ندارند، اندکی متفاوت عمل می شود رایج ترین شیوه آن است که این عزیزان با استماع زیاد، آیات آن ها را به ذهن می سپارند حفظ برای این گونه مخاطبان باید به صورت حضوری و کار در کلاس، با حضور مربی انجام گیرد بنابراین مراحل حفظ خردسالان از این قرار است:

1. گوش دادن
2. تقطیع و تکرار توسط مربی
3. پیوند محفوظات با کمک مربی
4. تکمیل و تحکیم توسط مربی و والدین
5. تکرار محفوظات جدید تا حداقل ده روز

راه های بهسازی حافظه هنگام حفظ آیات جدید

اشاره

برای انجام بهتر فعالیت حفظ نیازمند رعایت مواردی هستیم که با عنوان «بهسازی حافظه» از آن یاد می شود. اقدامات زیر برخی از مواردی است که ما را در این امر یاری نموده و موجب ارتقاء کیفیت حفظ جدید خواهد شد.

یکم: دسته بندی مناسب محفوظات

یکی از راه های بهسازی حافظه دسته بندی کردن محفوظات است. برای این کار بسیار مناسب است ساختار صفحه ای را که قصد حفظ آن را داریم در نظر بگیریم و عبارات و آیات مورد نظر را با توجه به تناسبی که در محتوا با یکدیگر

دارند، به چند بخش تقسیم کنیم و هر بخش را به بخش های کوچک تر، تا کار حفظ آسان تر به انجام رسد.

به عنوان مثال می توان با تکیه بر این نکته که در سوره ی بقره، 5 آیه ی نخست مربوط به مؤمنان و آیه ی 6 و 7 مربوط به کافران و از آیه ی 8 تا 20 مربوط به منافقان است به این آیات احاطه ی بیشتری پیدا کرد. آن گاه هر یک از این بخش ها خود به بخش های کوچک تری تقسیم شود و سپس کار حفظ انجام بگیرد. این نکته برگرفته از یافته های علم روان شناسی است که همواره یادگیری از کل به جزء است. در این صورت مکانیزم یادگیری با موفقیت بیشتری همراه خواهد بود.

دوم: تمرکز بر آیات مورد نظر

پیش از شروع حفظ باید حافظ با تمرکز بر آیه به این نکات توجه نماید که چه مقدار از این آیات آشنا و چه مقدار ناآشناست کدام یک را در گذشته شنیده و یا حفظ کرده است و کدام را حفظ ندارد و سپس بر روی کلمات و عبارت هایی که تصور می کند سخت تر و حفظ آن دشوارتر است توجه بیشتری نموده و با تمرکز کافی به حفظ آن دست زند. البته نباید آیات آشنا را دست کم گرفته یا سست حفظ نموده و یا سریع از آن ها عبور نماییم.

سوم: تقطیع مناسب

همان طور که گذشت مرحله چهارم از مراحل حفظ همان تقطیع و تکرار است از آن جایی که روان شناسان میزان میانگین حفظ، توسط حافظه ی کوتاه مدت را 7 واحد می دانند انتخاب مناسب واحدها می تواند در استفاده ی بهینه از حافظه کمک کند به عنوان مثال اگر بخواهیم یک شماره تلفن همراه که 11 رقم است را به خاطر بسپاریم نباید یک رقم یک رقم این کار را انجام دهیم.

ص: 138

بلکه باید با تقطیع آن به بخش های مختلف به راحتی آن را حفظ کنیم. مثلاً بگوییم: 12-12-112-0912.

در حالی که اگر همین شماره را بخواهیم به 11 بخش تقسیم کنیم نمی توانیم آن را به راحتی به خاطر بسپاریم.

برای انتخاب واحد مناسب تر باید با تکیه بر معانی و نیز انس زیاد با قرآن بهترین واحد را انتخاب کرد.

به عنوان مثال می توان آیه ی زیر را به دو و یا چهار بخش تقسیم نمود:

(هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ، ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ) (1)

1. (هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ)

2. (ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا)

3. (وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ)

4. (ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ)

همچنین می توان بخش یکم و دوم همچنین بخش سوم و چهارم را در یک بخش قرار داد.

اما تقطیع نادرست آن است که آیه ی فوق را به بیش از چهار بخش تقسیم کنیم و یا مقاطعی متفاوت با آن چه گفته شد انتخاب نماییم.

در خور درنگ است که تلاوت زیاد قرآن در انتخاب واحدهای بزرگ تر و طبعاً تسهیل در کار حفظ بسیار مؤثر است.

چهارم: ارتباط دادن آیات به خاطرات شخصی

یکی از راه های بهسازی حافظه، مرتبط کردن آن چه حفظ می شود با زندگی و

ص: 139

خاطرات شخصی است. البته این مورد چون کاملاً شخصی است، نمی توان برای آن مثال مشترکی ارائه کرد هر کس در زندگی خود خاطراتی دارد که می تواند بین آیاتی که می خواند با خاطرات گذشته ی خود پیوندی برقرار کرده از این راه زمینه را برای تثبیت محفوظات فراهم نماید.

به عنوان مثال کسی که آیات خاصی را در حضور یکی از بزرگان و یا در یک محفل با شکوه مانند یک مسابقه ی بین المللی تلاوت نموده است، می تواند آن آیات را با این خاطره ی شیرین پیوند زده هنگام تلاوت آیات آن خاطره را نیز تداعی کند. در این صورت احتمال فراموشی این آیات کمتر خواهد بود.

شایان توجه است که این نکته در مورد همه ی آیات مصداق ندارد و لازم نیست در تمام آیات اجرا شود. بلکه مقصود آن است که در برخی از آیات که می توان از این نکته بهرهمند شد از آن استفاده کنیم.

پنجم: استفاده از تداعی های تجسمی

در بسیاری از آیات قرآن این امکان وجود دارد که شخص از مضمون آیات تصویر سازی کرده و از آن ها فیلم نامه ای بسازد تا راحت تر آیه را حفظ نماید استفاده از این شگرد موجب می شود آیات بهتر در ذهن نقش بسته و ماندگارتر شود به عنوان مثال می تواند سوره فیل را در قالب یک داستان جذاب به خاطر بسپارد. همچنین داستان ذوالقرنین و یا اصحاب کهف و یا موسی و خضر.

این نکته نیز مانند نکته ی پیشین در مورد همه ی آیات، صادق نیست و بیشتر در مورد آیاتی که داستانی است می توان از آن بهره جست. گفتنی است که اگر در هنگام حفظ به محتوای آیات توجه شود خود ذهن نیز به صورت خودکار این کار را انجام می دهد و تأکید ما از این جهت است که حافظ اهتمام بیشتری به محتوای آیات داشته باشد.

ششم: استراحت دادن به ذهن بعد از حفظ

ذهن انسان دارای حرکت ناخودآگاهی است که معمولاً بعد از یک کار ذهنی سخت این حرکت برای تثبیت اطلاعات جدید و بازیابی توان ذهنی خود به خود اتفاق می افتد. گاهی انسان احساس می کند نمی تواند یک عبارت سخت را به خاطر بسپارد. اما بعد از استراحتی مختصر این کار به آسانی انجام می شود. این به خاطر همان فعالیت ناخودآگاه ذهن است که در زمان های استراحت رخ می دهد. بنابراین برای حفظ آیات مشابه و یا عباراتی که حفظ آن دشوار می نماید، باید از استراحت ذهنی مدد گرفت تا حافظه پس از تثبیت موارد پیشین و بازیابی توان خود دوباره آماده پذیرش مطالب و اطلاعات نو گردد.

از همین رو حفظ در لحظات پایانی شب مفید و مؤثر به نظر می آید چرا که وقتی شخص به استراحت می پردازد ذهن او مشغول تمرین محفوظات است.

بر این اساس توصیه می شود جهت بهره بردن از این ویژگی ذهنی، دست شب ها مقداری از مراحل حفظ از قبیل خواندن ترجمه و استماع ترتیل را انجام داده و مراحل بعدی را صبحگاهان پس از استراحت کافی شبانه به پایان ببرید.

خود آزمایی:

1. مراحل هشت گانه ی حفظ جدید را نام ببرید.
2. چهار مورد از راه های به سازی حافظه هنگام حفظ جدید را نام ببرید.
3. از مراحل حفظ جدید پیوند محفوظات است. به صورت مختصر توضیح دهید مقصود از این عنوان چیست؟
4. نقش «تقطیع» مناسب آیات در حفظ را با ذکر یک مثال تبیین فرمایید.
5. آیاتی که به تازگی حفظ شده است تا چند روز باید تکرار گردد؟

فصل ششم: روش حفظ شماره ی آیات

یکی از موضوعات مورد توجه حافظان قرآن ضرورت یا عدم ضرورت حفظ شماره ی آیات است. در این زمینه می توان به چند نکته اشاره کرد:

فواید حفظ شماره ی آیات

یکم: استحکام و تسلط بیشتر بر محفوظات

حفظ شماره ی آیات اگر به خوبی انجام گیرد دارای فایده های فراوانی است کسانی که شماره ی آیات را در ذهن دارند معمولاً محفوظات شان از استحکام خوبی برخوردار است زیرا با حفظ شماره ها محفوظات به نوعی در ذهن دسته بندی شده و کمتر دچار آسیب می گردد. بدون تردید حفظ خوب شماره ی آیات تسلط بیشتر را به ارمغان می آورد؛ چرا که با حفظ شماره، شاکله ی محفوظات مستحکم تر شکل می گیرد.

ص: 142

دوم: سرعت انتقال و دست رسی به محفوظات

با حفظ خوب شماره ها دست رسی به محفوظات و استفاده از آن در موقعیت های مختلف نیز بسیار آسان تر و سریع تر انجام می گیرد. این گونه افراد برای یافتن آیه ای از قرآن کریم با مشکلی مواجه نیستند. به عنوان مثال هنگام استشهاد به آیات برای دادن نشانی آیه نیازی به مراجعه ی به مصحف ندارند. آنان به خوبی از جایگاه هر آیه که در کجای سوره قرار گرفته، تسلط دارند. هنگام یادآوری آیات قبل و بعد بسیار راحت و سریع انتقال یافته و به پاسخ دست می یابند.

با حفظ شماره ی آیات شاکله ی محفوظات بهتر شکل گرفته و پایداری و استواری افزون تری در ذهن خواهد داشت.

آسیب های احتمالی حفظ شماره ی آیات

اشاره

حفظ شماره ها در کنار فوایدی که دارد، اگر به خوبی انجام نگرفته و دچار ضعف گردد دارای آسیب هایی نیز هست. از جمله:

یکم: وابستگی به شماره

یکی از مشکلاتی که در حفظ شماره آیات پیش می آید وابسته کردن محفوظات به شماره هاست حفظ شماره ها اگر چه مهم است اما نباید این نکته سبب گردد که حافظ برای خواندن آیات همواره نیازمند به یاد آوردن شماره ی آن ها باشد و به محض فراموش کردن یکی از شماره ها ترتیب آیات در قرائت او دچار اشکال گردد. برخی افراد این گونه ذهن خود را وابسته و شرطی کرده اند که همواره اگر شماره ی آیه را بدانند می توانند به تلاوت از حفظ ادامه دهند. اما به محض

فراموشی دیگر قادر به ادامه ی تلاوت نیستند از این رو به نظر می رسد حافظ باید تمهیداتی بیاندیشد تا به این آسیب ها مبتلا نگردد.

دوم: حفظ نامطلوب شماره

مهم ترین نکته ای که آسیب هایی را به دنبال دارد حفظ ضعیف شماره ی آیات است. این ضعف به آیات نیز سرایت می کند. چرا که شماره هم به عنوان بخشی از آیه به ذهن سپرده شده است بنابراین در صورتی که قصد داریم شماره ها را حفظ کرده و از فوایدش بهره مند گردیم باید با جدیت کامل و کیفیت مطلوب، آن را انجام دهیم. در غیر این صورت، ضعف در شماره ها به ضعف محفوظات نیز منجر خواهد شد.

سوم: نداشتن رویه ی یکسان

اشتباه دیگر آن است که حافظ در برخی سوره ها به حفظ شماره ی آیه پردازد و در برخی دیگر آن را رها کند در نتیجه ذهن و حافظه در حفظ و یادآوری محفوظات دچار نوعی سردرگمی می گردد چرا که در برخی آیات باید آن ها را به همراه شماره حفظ نموده و در مواقع لازم به یاد بیاورد و در آیات دیگر، بدون همراهی شماره این عامل موجب بروز ضعف در محفوظات می گردد.

چهارم: افراط در حفظ آمار و ارقام

یکی از مشکلاتی که گریبان گیر برخی حافظان است، پرداختن بیش از حد به جنبه های صوری و نمایشی حفظ از جمله حفظ شماره صفحه ها و یا تعداد کلمات و ... است؛ ذکر این نکته لازم است که پرکردن ذهن از این گونه امور و

پرداختن به حفظ مواردی که هیچ نفعی جز برانگیختن اعجاب دیگران و جنبه های نمایشی در آن نیست حافظ را از هدف اصلی حفظ که بهره بردن از دریای معانی قرآن است دور می کند. وظیفه ی اصلی ما پرداختن به انس و فهم و عمل به قرآن است. پس با فرصت های اندکی که در اختیار است باید سراغ اولویت ها رفت.

روش حفظ شماره ی آیات

بهترین روش برای حفظ شماره ی آیات این است که آیات را به صورت متوالی حفظ کرده و پس از پایان حفظ یک مقطع به حفظ شماره ی آیات پردازیم. برای این منظور می توان ابتدای آیات یک صفحه را به ترتیب در زیر یکدیگر نوشت و شماره ی آیات را هم در مقابل آن ثبت نمود بعد از چند مرتبه مرور، همانند حفظ ترجمه ی لغات می توان به راحتی شماره های یک مقطع را به خاطر سپرد. اگر بعد از حفظ آیات چند مرتبه شماره ها نیز توسط فرد دیگری مورد پرسش قرار بگیرد، تسلط بر شماره ها افزایش پیدا خواهد نمود.

نمونه ای برای حفظ شماره های صفحه ی اول سوره ی بقره

(الم) (1)

(ذَلِكَ الْكِتَابُ) (2)

(الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ) (3)

(وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا) (4)

(أَوَّلُكَ عَلَى هُدًى) (5)

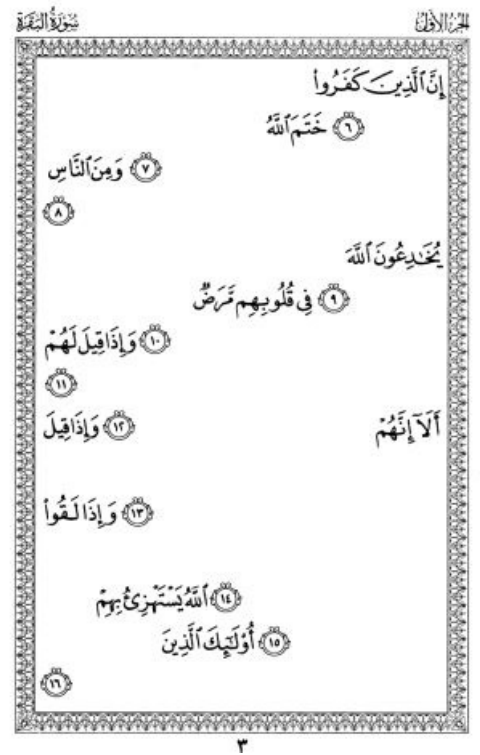
برخی برای حفظ شماره ی آیات، شماره را جزئی از آیه به حساب آورده و هم

زمان با حفظ خود آیه شماره ی آن را نیز به ذهن می سپارد. البته ممکن است این شیوه وابستگی افزون تری ایجاد نماید.

شیوه ی دیگر آن است که فقط شماره ی آیاتی که مضرب پنج یا ده است، حفظ گردد یعنی حافظ فقط شماره ی آیات (5، 10، 15، 20، 25، 30، ...) یا (10، 20، 30، ...) را حفظ نموده و در اثر مرور زمان اندک اندک شماره های دیگر را با استفاده از شیوه هایی هم چون پرسش و پاسخ و ... به اندوخته ی خویش اضافه نماید. این شیوه برای سوره هایی که آیات بیشتر و کوتاه تری دارد نیز می تواند مورد استفاده قرار گیرد.

در پایان به این نکته اشاره می گردد که اگر شماره ها را در دفتری یادداشت می نمایید باید سعی کنید شماره ی آیات صفحات سمت راست را سمت راست دفتر و آیات سمت چپ را در سمت چپ دفتر یادداشت نمایید. در این صورت در ضمن حفظ شماره ی آیات به تقویت جایگاه آیات در صفحه نیز پرداخته ایم. البته کتابچه ی مخصوصی نیز می توان تهیه نمود که در آن خود صفحه ی قرآن برای حفظ شماره ی، آیه استفاده گردد نمونه ای از آن را در ادامه، ملاحظه بفرمایید.

ص: 146

اشاره

در قرآن کریم آیات فراوانی وجود دارد که به دلیل شباهت با یکدیگر، کار حفظ را اندکی با دشواری مواجه می سازد. حافظ موفق و برتر کسی است که بتواند این آیات مشابه را با دقت تمام و بدون اشتباه تلاوت کند. توجه به نکات ذیل کار حفظ آیات مشابه را آسان می کند.

یکم: تکرار زیاد بهترین راه جلوگیری از اشتباه

یکی از بهترین راه ها برای جلوگیری از اشتباه در آیات مشابه تکرار زیاد محفوظات و یا تکرار زیاد موارد مشابه است. اگر کسی برای اولین بار به شهری وارد شود ممکن است به هنگام تردد در شهر نتواند خیابان ها و کوچه ها را تشخیص بدهد و در نگاه خود کوچه ها و خیابان ها را مانند هم ببیند. اما به مرور

زمان و در اثر تکرار رفت و آمد خود به خود تفاوت کوچه ها را حس می کند؛ در نتیجه دیگر خیابان ها و کوچه ها را مانند هم نمی پندارد همین مطلب در مورد حفظ قرآن نیز صادق است و چنان چه حافظ قرآن با تکرار زیاد بر آیات مسلط شود خود به خود در کوچه و پس کوچه های آیات راه را گم نکرده دچار اشتباه نمی شود. بر این اساس می توان مرور اندک و کمی تسلط بر محفوظات را، مهمترین عامل بروز اشتباه در آیات مشابه ارزیابی نمود.

دوم: دقت در تفاوت آیات مشابه

بعد از راه کار یاد شده بهترین راه جلوگیری از اشتباه این است که آیات مشابه را در کنار هم یادداشت کنید و با دقت در تفاوت های آن ها راهی را برای جلوگیری از اشتباه برای خودتان برگزینید؛ همان گونه که اگر دو برادر دو قلو را در کنار هم قرار ندهید و در تفاوت های آن ها دقت نکنید همیشه در تشخیص این دو از یکدیگر اشتباه خواهید کرد؛ برای مثال اگر به این نکته پی بردید که یکی از این دو برادر قدی کوتاه تر از دیگری دارد و نام او حسین و دیگری حسن نام دارد در این صورت هرگاه این دو برادر را با هم ببینید بلافاصله پی می برید که کدام یک حسین و کدام حسن است. در مثال گذشته نیز می توانید برای جلوگیری از اشتباه در شناسایی خیابان های یک شهر با استفاده از علامتی از قبیل تابلو مغازه ها و یا دیگر ویژگی های منحصر به فرد آن خیابان راه و مسیر مورد نظر خود را به خاطر بسپارید.

آیات مشابه نیز همین گونه است؛ باید آن ها را در کنار هم ثبت کنید و با دقت در ویژگی ها و تفاوت هایشان آن ها را از یکدیگر تمیز دهید. برای این منظور می توان از کتاب هایی همچون «المعجم المفهرس» که آیات را با توجه به کلمات مشترک در کنار هم قرار داده است استفاده نمود. البته می توان موارد مشابه را در

البته لازم نیست که وقتی به یک آیه ی مشابه بر می خوریم، تمام موارد مشابه آن را چه در محدوده ی آیاتی که حفظ کرده ایم و چه در محدوده ی آیاتی که هنوز حفظ نکرده، ایم مورد توجه قرار دهیم زیرا این کار موجب تشویش ذهن و دشواری کار حفظ می گردد بلکه مهم آن است که به موارد مشابه آیه، در محدوده ی محفوظات گذشته توجه نموده و برای آن چاره اندیشی کنیم.

سوم: بهره گیری از تجربیات اساتید حفظ

استادان با تجربه ی حفظ در اثر انس زیاد با قرآن و مرور مستمر محفوظات خویش، معمولاً تجربه ها و راه کارهای خوبی در مورد آیات مشابه سراغ دارند. خودتان در مورد خاصی به راهکار مناسبی دست نیافتید، سعی کنید با استفاده از تجربه ی استاد خویش و مشورت با او راه مناسبی را بیابید.

چهارم: علامت گذاری قسمت های مهم

استفاده از این روش یکی از شایع ترین راه هایی است که اغلب دانش آموزان دانشجویان در تحصیل از آن استفاده می کنند ما نیز می توانیم هنگام حفظ با استفاده از یک مداد و یا قلم فسفری رنگ عبارت ها و آیه ها و مطالب مهم و کلماتی که حفظ آن ها مشکل تر است و یا مشابه سایر آیات است را علامت گذاری نماییم. خط کشیدن زیر مطالب مهم باعث برقراری تمرکز حواس و جلوگیری از حواس پرتی می شود و به هنگام مرور هم موجب توجه بیشتر به آیات مشابه خواهد شد.

در مباحث مربوط به علوم و مهارت های مورد نیاز حفظ به این نکته اشاره کردیم که یکی از دانش های مؤثر در حفظ علم صرف و نحو است و گفتیم که از فواید این دو علم جلوگیری از اشتباه در آیات مشابه است. در این مورد به ذکر مثالی بسنده می کنیم.

(وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ) (1)

(وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ) (2)

با توجه به قواعد علم نحو در می یابیم که کلمه ی (لکبیره) در آیه ی نخست، خبر برای (إِنَّ) بوده و از این رو مرفوع و در آیه ی دوم خبر برای (كانت) می باشد؛ از همین رو منصوب است.

ششم: رمز گردانی

اشاره

برای ثبت اطلاعات در ذهن لازم است ذهن انسان آن ها را رمز گردانی کند و در مواقع نیاز به کمک این رمزها اطلاعات ثبت شده را بازیابی نماید مانند زمانی که قصد داریم کاغذی را بر روی تابلوی اعلانات نصب کنیم و برای تثبیت و استقرار خوب آن از سوزن ته گرد استفاده می نماییم ذهن انسان نیز برای تثبیت معلومات نیازمند اموری است که به کمک آن ها این معلومات را در خود ثبت نماید. از این رو هر چه در ثبت اطلاعات به نکات جانبی که همزمان با حفظ آیات اتفاق می افتد و پیوند محفوظات با ذهن را بیشتر می کند توجه بیشتری شود حفظ انسان از کیفیت بالاتری برخوردار خواهد بود. به این امور جانبی که محفوظات را به ذهن پیوند می دهد رمز و به بهره بردن از این امور جانبی

ص: 151

1- بقره /45

2- بقره /143.

«رمز گردانی» گفته می شود. رمز گردانی که نقش مهمی در اتقان محفوظات دارد شیوه های گوناگونی دارد که به برخی از آن ها اشاره می کنیم.

1. رمز گردانی محتوایی

یکی از بهترین شیوه های رمز گردانی رمز گردانی محتوایی است. بدین صورت که شخص محتوای آیات را به صورت دقیق درک کرده و توالی و پی در پی بودن آیات را بر این اساس در ذهن خود ثبت نماید روان شناسان معتقدند در حافظه ی دراز مدت معمولاً اطلاعات بر حسب معنی، رمز گردانی می شود. اگر شخص بتواند پیوند بین آیات را با افزودن روابط معناداری برقرار کند می تواند حافظه و اطلاعات ثبت شده را بهبود بخشد. توجه به این نکته به خصوص در آیات داستانی قرآن مانند سوره ی مبارک یوسف علیه السلام کمک زیادی به حفظ می نماید.

حافظ قرآن، باید با توجه به معنای آیات الهی به سر اختلاف این آیات پی ببرد. اگر کسی با توجه به معنا، آیات را حفظ کند به طور طبیعی اشتباهات او در آیات مشابه نیز بسیار کاهش می یابد.

یکی از دانشمندان علوم قرآنی نقل می کند که در بیابانی به عرب بادیه نشینی رسیدم و آیه ی 38 از سوره ی مائده را برای او تلاوت کردم:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)؛ یعنی دست های مرد و زن سارق را قطع کنید این دانشمند می گوید انتهای آیه را من به اشتباه این گونه تلاوت کردم (وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ). عرب بادیه نشین گفت: من با قرآن آشنا نیستم اما فکر می کنم این قسمت از آیه را اشتباه خواندید؛ چون این دستور الهی، یعنی دستور به قطع دست دزد، با صفت غفران و رحمت الهی سازگاری ندارد. مرد دانشمند می گوید: وقتی که دقت کردم، متوجه شدم که آیه این گونه پایان یافته (وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)؛ یعنی خدای متعال با عزت و شکست

از این داستان می توان این گونه نتیجه گرفت که با دقت در مضمون آیات می توان پی برد که در انتهای آیه چه جمله ای مناسبت تر است و می توان بین بخش های مختلف آیه پیوند برقرار کرد و آیه را راحت تر به خاطر سپرد.

به عنوان مثال در سوره ی مبارک انعام در انتهای آیات 151، 152، 153 سه جمله وجود دارد که کاملاً به یکدیگر شباهت دارند این جملات عبارتند از:

((...ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ الله (151))

((... ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (152))

((... ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (153))

این سه عبارت فقط در کلمه ی پایانی با یکدیگر متفاوتند؛ یعنی کلمه های:

(نَعْقِلُونَ)، (تَذَكَّرُونَ)، (تَتَّقُونَ)

اگر به معنای این سه عبارت دقت کنیم می بینیم ارتباطی معنوی معقول و منطقی میان آن ها برقرار است؛ عبارت اول تعقل و تفکر (لَعَلَّكُمْ نَعْقِلُونَ)؛ عبارت دوم: تذکر و یادآوری و پند گرفتن (لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ)؛ عبارت سوم: تقوا و پرهیزکاری (لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ).

این سه جمله سه مرحله از مراحل رشد انسان را بیان می کنند؛ مرحله ی نخست تعقل است که انسان باید ذهن و فکر خود را به کار بیندازد و در حقایق عالم هستی اندیشه کند مرحله ی دوم تذکر و یادآوری و پند گیری است؛ یعنی بعد از این که به واقعیت هایی دست پیدا کرد این واقعیت ها را برای خود و به خود تلقین کند در نهایت مرحله ی سوم که نتیجه ی دو مرحله ی پیشین است رسیدن به آن صفت عالی و نورانی تقوا است. بر این اساس با توجه به معنای این سه

ص: 153

آیه ارتباط بسیار روشنی بین آن ها وجود دارد که از اشتباه جلوگیری خواهد کرد.

مثال دیگر:

(فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ) (1)

در این آیه ی شریفه به یاد سپاری جمله پایانی آیه کمی دشوار است. اما توجه به یک نکته که در تفاسیر ذکر شده کار را آسان می نماید. مرحوم علامه ی طباطبایی رحمه الله فرموده است با توجه به این که آیه ی شریفه درباره ی «صید» است و این انحراف در باب صید وجود دارد که ممکن است برخی انسان ها در صید افراط و زیاده روی کنند خدای متعال به آن ها هشدار داده و آن ها را از زیاده روی در صید بر حذر می دارد و با تکیه بر این که خدا زود به حساب شما رسیدگی کرده و شما را مجازات می کند انسان ها را از صید بی جهت و به قصد تفریح باز می دارد. توجه به این نکته در به یاد سپاری جمله ی آخر آیه کمک شایانی می نماید.

2. رمزگردانی بصری

تا جای ممکن باید از ابتدای زمان حفظ تا آخر حفظ بلکه تا آخر عمر از یک خط ثابت استفاده شود؛ چون حافظ موفق کسی است که علاوه بر حفظ آیات جای کتابت آیات را هم در صفحه، به ذهن خود سپرده باشد. حافظان قرآن، اگر چه قرآن را از حفظ تلاوت می کنند و اگر چه قرآن پیش روی آن ها بسته است، اما هنگام مرور در ذهن خود صفحات قرآن را یکی پس از دیگری ورق می زنند. بدین جهت حافظ مسلط آن است که وقتی آیه ای را می خواند، بداند این آیه در ابتدای صفحه است یا در انتهای آن و یا در جای دیگر صفحه به این ترتیب می تواند تسلسل و ارتباط محفوظات خود را به خوبی حفظ کند.

البته می توانید هر خطی را که مورد علاقه خودتان است برای این کار

ص: 154

انتخاب کنید؛ پیشنهاد ما این است که از قرآنی استفاده کنید که خط آن رواج بیشتری داشته باشد تغییر ندادن خط موجب کمک به تمرکز حواس و کاهش اشکالات نیز می گردد.

این شیوه را با مثالی توضیح می دهیم در چهار آیه ی قرآن، این تعبیر به کار رفته است (مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ....) و در آیات دیگر این جمله به این صورت آمده است: (مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...) با مراجعه به تمام آیاتی که در آن ها کلمه «مَنْ» دوبار تکرار شده متوجه می شویم که تمام این آیات در صفحات سمت چپ قرآن نوشته شده اند. این آیات عبارتند از:

سوره ی یونس آیه ی 66:

(أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ...)

سوره ی حج، آیه ی 18:

(أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ، مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ...)

سوره ی نمل آیه ی 87:

(وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ...)

سوره ی زمر، آیه ی 68:

(وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ...)

توجه به این نکته ما را از اشتباه در این آیات باز می دارد.

3. رمز گردانی صوتی

این راه برای کسانی مفید است که آیات را با تکیه بر الحان و نغمات قرآنی به ذهن سپرده اند. در این صورت می توان با اختلاف نغمه ها در آیات مختلف که به طور طبیعی اتفاق می افتد از اشتباه در آن ها جلوگیری نمود.

اگر شما هم به کمک نوار ترتیل آیات را به خاطر می سپارید، سعی کنید که از یک ترتیل ثابت استفاده نمایید؛ زیرا کسی که مطلبی را با لحن و نغمه‌ی خاصی حفظ می کند چنان چه این نغمه و این لحن را تغییر بدهد در یادآوری آن دچار مشکل می شود.

4. رمز گردانی از الفاظ آیه

اگر نتوانستیم با توجه به معانی یا موارد دیگر علامتی را برای جلوگیری از اشتباه مشخص کنیم می توانیم از الفاظ آیه استفاده کنیم و به عنوان مثال از هر مل یک حرف را به عنوان علامت انتخاب کنیم و از کنار هم قرار دادن آن ها کلمه ای را به عنوان رمز بسازیم و آن را در ذهن خودمان ثبت کنیم تا هر وقت به این مجموعه ی آیات رسیدیم، این کلمه را در ذهن تداعی کنیم و از اشتباه مصون بمانیم؛ مثلاً در همان سه آیه ی سوره ی انعام می توانیم از کلمه ی «تعقلون» حرف «ع» ، از کلمه ی تذکرون، حرف ذ و از کلمه ی «تتقون»، حرف «ت» کلمه ی «عُذْتُ» (یعنی به خدا پناه بردم) را بسازیم. این کلمه می تواند رمزی برای یادسپاری ترتیب این کلمات باشد.

مثال دیگر: در سوره ی مبارک بقره آیه ی 136 آمده است:

(قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا...)

و در سوره ی مبارک آل عمران نیز آیه ی 84 مشابه آن است:

(قُلْ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا...)

تفاوت مهم این دو در کلمه های «الینا» و «علینا» است برای انتخاب رمز، می توانیم حرف «ع» را برای آیه ی سوره ی آل عمران برگزینیم؛ چون حرف «ع» هم جزء حروف «علینا» است و هم یکی از حروف کلمه «آل عمران» است.

ص: 156

5. رمزگردانی از طریق مجموعه سازی

اگر در آیات مشابه دقت کنیم، گاهی متوجه نکاتی می شویم که توجه به آن ها به ما کمک فراوانی می کند. برخی اوقات می بینید که یکی از دو آیه ی مشابه، در یک سوره ی، خاص تکرار شده و آیه ی دیگر در سوره ای دیگر؛

برای مثال تعبیر (عَلِيمٌ حَكِيمٌ) و تعبیر (حَكِيمٌ عَلِيمٌ) هر دو در قرآن به کار رفته است. با دقت در آیات قرآن در می یابیم که تعبیر (عَلِيمٌ حَكِيمٌ) مخصوص سوره ی یوسف است و تعبیر (حَكِيمٌ عَلِيمٌ) مخصوص سوره ی انعام. بر این اساس هرگاه به این تعبیر رسیدیم باید توجه کنیم که کدام سوره را می خوانیم؛ اگر سوره ی انعام باشد، بدون درنگ می گوئیم (حَكِيمٌ عَلِيهِ) و اگر سوره ی یوسف باشد می گوئیم (عَلِيمٌ حَكِيمٌ). بنابراین می توان با ساختن دو مجموعه ی متفاوت دو مورد مشابه را از یکدیگر متمایز نمود.

حافظان می توانند به ابتکار خود علاوه بر این شیوه ها از روش های دیگری برای جلوگیری از اشتباه در آیات مشابه بهره گیرند اما باید تا جای ممکن تلاش کنیم با کمک آیات قبل و بعد و با توجه به فضای آیه از تشابه آیات جلوگیری کنیم؛ زیرا استفاده از رموز و علامت ها اگر چه در مواقعی ضروری است، ولی این آسیب را هم به دنبال دارد که ممکن است ذهن را بیش از حد مشغول این رموز کند و بر عکس باعث کاهش تسلط انسان بر آیات حفظ شده. گردد

6. رمزگردانی با توجه به وقف و ابتداء

در آیات زیر می توان با توجه به جایگاه وقف و ابتداء در آیه از اشتباه در آن ها جلوگیری کرد.

(...وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) (نحل/78)

(...وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ) (سجده/9)

(قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ) (ملک / 23)

همان طوری که مشاهده می کنید در آیه ی نخست، بعد از کلمه ی (الْأَفْئِدَةَ) جایی برای وقف وجود ندارد اما در آیه ی دوم و سوم می توان بر روی کلمه ی فوق وقف نمود.

برای سهولت کار می توان این نکته را به خاطر سپرد که در آیه ی اول بر روی کلمه ی (الْأَفْئِدَةَ) حرف «لا» به نشانه ی عدم جواز وقف قرار گرفته است. این نکته به ما کمک می کند که در سوره ی «نحل» آیه را با تعبیر (لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) که جمله ای مستقل نیست به پایان ببریم.

خودآزمایی

1. راهکارهای حفظ آیات مشابه را بیان فرمایید.

2. بهترین راه جلوگیری از اشتباه در آیات مشابه چیست؟ چرا؟

3. با ذکر مثالی توضیح دهید چگونه می توان از دانش صرف و نحو در حفظ آیات مشابه بهره گرفت؟

4. چهارگونه از روش رمزگردانی را نام ببرید.

5. رمزگردانی محتوایی را با ذکر مثالی تبیین نمایید.

ص: 158

یکی از مسایل مهم پیرامون حفظ قرآن صیانت و نگهداری از محفوظات و شیوه های صحیح آن است.

باید دانست، اگر چه حفظ قرآن هنر بزرگی است اما این حفظ تا زمانی سودمند است که از آن محافظت شود. اگر چه حافظه ی انسان مطالب را به خوبی در خود ثبت می نماید؛ اما چنان چه این مطالب تکرار نشده و مورد استفاده قرار نگیرد، رفته رفته غبار فراموشی بر آن ها سایه می افکند. چه بسیار کسانی که با زحمت بسیار آیات قرآن را در حافظه ی خود ثبت کرده اند، اما به دلیل سهل انگاری در تکرار و مرور آیات این نعمت بزرگ را از دست داده و آیات را به فراموشی سپرده اند.

از سوی دیگر، هدف اصلی از حفظ این کتاب ارجمند انس با آیات انسان ساز آن و استفاده از برکات معنوی می باشد که این مهم جز با مرور منظم و ممارست بر آیات حفظ شده به دست نمی آید. متأسفانه برخی از حافظان صرفاً به هنگام مسابقات قرآن به مرور محفوظات خود می پردازند اما در سایر اوقات از انس و

افزون بر آن این که برخی از روایات دلالت بر مذمت و ممنوعیت فراموشی آیات حفظ شده می کنند امام صادق علیه السلام فرمودند: «هر کس سوره ای از قرآن را فراموش نماید آن سوره در یک صورت زیبا و درجه ای بلند برایش مجسم گردد. هنگامی که آن صورت تمثیل یافته را می بیند، می گوید تو چه زیبا هستی! ای کاش از آن من بودی آن صورت می گوید: مرا نمی شناسی؟ من فلان سوره هستم و اگر تو مرا فراموش نمی کردی تو را به این مقام والای معنوی می رساندم» (1).

اصول کارآمدی و اثر بخشی مرور

اشاره

برای مرور قرآن کریم اصولی وجود دارد که حافظ با رعایت آن ها می تواند زمینه ی استفاده ی بهتر از زحمات خود و به یادسپاری محفوظاتش را فراهم کند در ادامه به مهم ترین ها اشاره می کنیم.

یکم: نظم و استمرار

حافظ قرآن باید در تکرار و مرور آیات همواره نظم را در نظر داشته باشد و با جدیت آن را دنبال کند در مقایسه ی مرور نامنظم ولی زیاد از طرفی و مرور منظم ولی کمتر از طرف دیگر با قاطعیت می توان گفت: اگر کسی کاری را به صورت مستمر پیگیری نماید هر چند اندک باشد نتیجه بخش تر خواهد بود.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در توصیه ای به حافظان قرآن فرمود اگر حافظ قرآن در نگه داری محفوظاتش جدیت به خرج دهد و قرآن را شب و روز به طور مستمر تلاوت کند

ص: 160

1- (مَنْ نَسِيَ سُورَةً مِنَ الْقُرْآنِ مُثِّلَتْ لَهُ فِي صُورِهِ حَسَنَةٌ وَدَرَجَةٌ رَفِيعَةٌ فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا رَأَاهَا قَالَ مَنْ أَنْتَ مَا أَحْسَنَكَ لَيْتَكَ لِي فَتَقُولُ أَمَا تَعْرِفُنِي أَنَا سُورَةٌ كَذَا وَكَذَا لَوْ لَمْ تَنْسِنِي لَرَفَعْتُكَ إِلَى هَذَا)؛ اصول کافی، ج 2، ص 608

آن را از یاد نمی برد ولی در غیر این صورت آن را از یاد خواهد برد. (1)

دوم: مرور از حفظ

مرور آیات حتماً باید از حفظ انجام گیرد، نه از روی قرآن برخی از حافظان، برای تکرار محفوظات خود به قرآن نگاه می کنند و بعد از مدتی متوجه می شوند که محفوظات آن ها ضعیف گشته است؛ علت این مطلب آن است که آن ها آیات را از حفظ تکرار نکرده اند.

سوم: استفاده از حافظه ی بصری

هر چند باید تکرار محفوظات از حفظ باشد اما این بدان معنا نیست که خواندن قرآن از روی مصحف را ترک کنیم؛ بلکه لازم است که حافظ قرآن هر از چند گاهی به خطوط و آیات قرآن نظر بیفکند؛ تا هم از فضیلت نگاه به آیات قرآن بهره گیرد و هم گیرد و هم مکان و موقعیت آیه در صفحه در ذهنش تثبیت گردد. در برخی روایات نیز بر قرائت حافظان از روی مصحف تأکید شده است.

چهارم: توجه به معانی آیات

لازم است که انسان در هنگام مرور به معانی آیات توجه داشته باشد؛ تا بتواند بهترین بهره را از مرور خود ببرد توجه به معانی موجب می شود انسان از مرور آیات احساس معنوی خوبی پیدا کرده و فرایند مرور برایش لذت بخش باشد. در عین حال در روایات ما بر این نکته بسیار تأکید شده که قرائت قرآن باید با تدبیر و تأمل و توجه به معانی باشد. فضیلت قرائت با تأمل و تدبیر بسیار والاتر است از

ص: 161

1- کلید حفظ قرآن، ص 68 به نقل از صحیح مسلم، ج 1، ص 544، ح 227.

تلاوت معمولی. روشن است که با رعایت این نکته ثواب و پاداش معنوی تلاوت نیز افزایش می یابد فراموش نگردد که بسیاری برکات معنوی و اثرات تربیتی قرائت قرآن با تدبر و تأمل محقق می گردد توجه به معانی، موجب نشاط حافظ در مرور محفوظات و در نتیجه اثر بخشی افزون تر آن در تقویت حفظ می گردد.

پنجم: مدیریت رفع خطاها

یکی از نکات مهم در بهره وری از مرور این است که بعد از هر بار مرور، حافظ باید موارد اشتباه خود را ثبت کرده و در آن تأمل نماید. یکی از اهداف تکرار آیات این است که حافظ نقاط ضعف و خطاهای خود را شناسایی نموده و برای رفع آن برنامه ریزی نماید.

باید دانست، کسانی که یک متن را به خاطر می سپارند، معمولاً خطاهای معین و مشخصی دارند. در نتیجه اگر بتوانند آن خطاها را شناسایی کرده و در پی برطرف کردنش باشند می توانند در مدت کوتاهی به حد مطلوبی از تسلط- به گونه ای که آیات را بدون هیچ گونه اشتباهی تلاوت کنند - دست یابند.

چنان چه خطاهای حافظ ناشی از ضعف حفظ باشد، باید آن ها را ترمیم نمود؛ ولی چنان چه ناشی از مشابهت با آیاتی باشد که در گذشته حفظ نموده است، برای جلوگیری از اشتباه آن ها همان گونه که در مباحث پیشین گذشت به مقایسه ی این آیات با یکدیگر پرداخته و با توجه به نکات تمایز دهنده ی آیات با یکدیگر، از اشتباه جلوگیری نماید.

برای سهولت این کار پیشنهاد می شود حافظ در صفحات قرآن و در زیر کلمات و یا جملاتی که در آن ها دچار خطا گردیده علامتی گذاشته و یا آن ها را با مازیک فسفری رنگی نماید.

در مرتبه ی دوم پیش از آغاز مرور آیات به تمامی مواردی که در دوره ی قبل

علامت گذاری شده است توجه نماید و سپس آیات را بخواند.

لازم به ذکر است که این کار را باید قبل از آغاز مرور انجام داد؛ نه این که در هنگام مرور ابتدا خطاهای هر صفحه را مشاهده و سپس آیات را بخواند. چنانچه حافظ در این مرتبه نیز بار دیگر با خطاهای گذشته مواجه شد، می تواند با قرار دادن علامتی دیگر این نکته را برای خود ثبت کند که در این کلمه یا جمله دو بار دچار اشتباه شده است در این صورت پیش از شروع دور سوم می داند که در چه مواردی دو بار و در چه مواردی یک بار اشتباه کرده است. قبل از شروع دور سوم مرورها یک بار مواردی را که دو بار در آن ها دچار خطا شده را مرور می نماید و سپس مرور دور سوم را آغاز می نماید این کار سبب می شود تا حافظ به تدریج به ترتیب اولویت نسبت به مواردی که بیشتر نیازمند توجه است آگاه شود در نتیجه بتواند در مدت زمان کوتاهی با مرور خطاهای خود به حد بالایی از تسلط دست یابد.

ممکن است این نکته به ذهن برسد که حاشیه خوردن قرآن موجب حواس پرتی می شود. برای حل این مشکل حافظ می تواند بعد از آن که از تسلط خود، اطمینان حاصل نمود موارد ثبت شده را پاک نماید و یا قرآن خود را عوض کند و از قرآن دیگری برای مرور بهره بگیرد البته نا گفته نماند نگهداری موارد خطا از جهاتی مفید به نظر می آید چرا که ممکن است پس از مدتی دوباره به آن خطاها مبتلا گردد. به همین منظور آگاهی از خطاهای پیشین برای جلوگیری از این گونه مشکلات مفید خواهد بود.

ششم: اولویت بندی محفوظات در مرور

با توجه بدان چه اشاره شد می توان به یکی دیگر از مهارت های مرور قرآن

اشاره کرد که عبارت از اولویت بندی محفوظات هنگام مرور است. می توان در یک تقسیم بندی محفوظات را بر اساس مقاطع حفظ به چهار بخش تقسیم نمود. خیلی، آسان آسان، معمولی، سخت.

شاید نتوان برای این اقسام مواردی را که مورد توافق همه ی حفاظ باشد ارائه نمود. اما غالب حافظان بسته به عوامل مختلف می توانند محفوظات خود را در یکی از این چهار بخش دسته بندی کنند.

حال می توان با یک برنامه ریزی درست در مدت کوتاهی به سطح مطلوبی از تسلط دست یافت روشن است که ضرورت ندارد همه ی صفحات به یک اندازه مرور گردد بلکه صحیح آن است که صفحات دشوارتر که نیازمند دقت بیشتری، است در فاصله های کوتاه تری تکرار و مرور شود.

به صورت ساده برای انجام این امر باید دو مرحله را پیمود:

مرحله ی نخست: حافظ برای هر صفحه از محفوظات خود، اولییتی را بر اساس تقسیم چهارگانه ی بالا در نظر می گیرد به عنوان مثال به هنگام مرور روزانه ی خود زیر صفحه های خیلی آسان یعنی صفحاتی که در آن ها خطایی ندارد و یا خطای کمی دارد عدد چهار را که نشانه ی اولویت چهار است بنویسد همچنین زیر صفحه های آسان یعنی صفحاتی که در آن ها از دو تا چهار خطا دارد عدد سه و زیر صفحه های معمولی، یعنی صفحاتی که در آن ها بین پنج تا هشت خطا داشته است عدد دو و زیر صفحه های سخت یعنی صفحاتی که در آن ها بیش از هشت خطا داشته عدد یک را می نویسد.

مرحله ی دوم: بعد از شناسایی صفحات خیلی آسان آسان، معمولی و سخت، اکنون نوبت به برنامه ریزی برای مرور آن ها بر اساس اولویت است.

برای این منظور حافظ می تواند برای دوره های بعدی مرور خود، ابتدا صفحاتی را که از اولویت یک (صفحات سخت) برخوردارند یک بار مرور نماید و پس

از آن صفحاتی که از اولویت یک (صفحات سخت) و دو (صفحات معمولی) برخوردارند را مرور نمایید و بعد از آن اولویت یک (صفحات سخت) و دو (صفحات معمولی) و سه (صفحات آسان) را مرور کرده و در مرتبه ی چهارم تمام صفحات را مرور کند.

در این صورت بعد از پایان چهار مرحله ی بالا صفحات سخت را چهار بار و (صفحات معمولی) را سه بار و (صفحات آسان) را دو بار و صفحات خیلی آسان را یک بار مرور کرده و بدین ترتیب با توزیع صحیح وقت خود، به سطح خوبی از تسلط دست خواهد یافت برای توضیح بیشتر به جدول زیر توجه نمایید:

عکس

دوره	اول	دوم	سوم	چهارم
محدوده ی مرور	اولویت یک	اولویت یک و دو	اولویت یک تا سه	تمام صفحات

همان طور که مشاهده می کنید اولویت یک یعنی آیاتی که از نظر حافظ، سخت به شمار می آیند در تمام دورها مرور می شود اما به عنوان مثال، اولویت چهارم یعنی آیات آسان در هر چهار دور محفوظات، فقط یک بار خوانده می شود. بدین ترتیب وقت بیشتری برای مرور آیاتی که از نظر حافظ سخت هستند اختصاص داده خواهد شد.

شایسته است بدانیم این شیوه در مورد آیات گذشته کارایی دارد ولی در مورد آیات جدیدی که تازه حفظ شده است و نیز ده درس گذشته، لازم است همه ی آن همه روزه تکرار شود.

این شیوه ی آموزش که امروزه برای حفظ لغات و ترجمه ی کلمات، کاربرد بسیاری دارد، گاهی با عنوان جعبه جی پنج و عناوین مشابه آن مطرح می گردد

ص: 165

و آن چه در بالا بدان اشاره شد شیوه ی ساده ی همین روش آموزشی است که می تواند در بهره وری و استفاده ی بهینه از وقت و کسب تسلط بالا در همه ی محفوظات بسیار مؤثر باشد.

هفتم: کنترل خیال هنگام مرور

در هنگام مرور قوه ی خیال خود را کنترل کنید برای این منظور می توانید با قرار دادن یک برگه ی کاغذ در کنار خود هر فکر مزاحمی را در آن برگه ی کاغذ یادداشت نمایید و به خود وعده بدهید که در اولین فرصت به بررسی آن خواهیم پرداخت این نکته موجب می شود با فراغت ذهن و تمرکز افزون تر به کار مرور ادامه دهید.

هشتم: مرور با پرده ی صوتی پایین

در هنگام مرور از پرده ی صوتی پایین استفاده کنید تا فشار و آسیبی به حنجره ی شما وارد نیامده و کمتر احساس خستگی به شما دست دهد. البته برای تنوع و رفع خستگی خوب است گاهی با صدای توسط و با شیوه ی ترتیل مرور شود.

نهم: تجسم تصویر آیات

برای تمرکز بیشتر هنگام مرور به نام سوره و جای قرار گرفتن آیه در صفحه دقت کنید و همزمان با خواندن محفوظات صفحه ی قرآن را در ذهن خود مجسم نمایید.

دهم: مرور در وقت نشاط

از مرور کردن در وقت خستگی و یا حواس پرتی اجتناب کنید و سعی کنید در هنگام نشاط و شادابی محفوظات خود را مرور نمایید.

یازدهم: مرور با محوریت سوره

در مرور خود گاهی یک سوره را محور قرار دهید و از ابتدا تا انتهای آن بخوانید تا ساختار سوره نیز در ذهن شما شکل بگیرد؛ نه این که صرفاً بر محور جزء و یا حزب تکرار کنید و ذهن خود را فقط معطوف اجزاء و احزاب قرآن نمایید

دوازدهم: استراحت ذهنی

در میانه ی مرور چند دقیقه استراحت کنید تا بتوانید با تجدید قوا، مقدار بیشتری از محفوظات را با تمرکز در مدت باقی مانده بخوانید برای مثال اگر باید هر روز دو جزء را مرور کنید همه را یک جا و پشت سر هم نخوانید بلکه پس از مرور هر نیم جزء، چند دقیقه استراحت کنید و پس از آن به ادامه ی مرور بپردازید.

سیزدهم: رعایت آداب تلاوت

به هنگام مرور با وضو بوده و رو به قبله بنشینید و آداب تلاوت قرآن را رعایت کنید؛ از مرور در حالات نامناسب خودداری کنید.

چهاردهم: تقدیم ثواب تلاوت به معصومان و اولیاء

ثواب تلاوت خود را به روح امامان و اولیاء علیهم السلام تقدیم کنید، تا عنایات غیبی و

توجهات آنان شامل حال شما گردد و در بهبود حفظ شما مؤثر واقع شود.

پانزدهم: تمرکز هنگام مرور

یکی از اصول مهم در مرور محفوظات داشتن تمرکز کافی است. مرورهایی که با تمرکز انجام می گیرد اثر بخشی بیشتری در ذهن دارند.

امام سجاد علیه السلام در روایتی فرمودند حق علم آن است که قلبت را برایش خالی کنی و حضور ذهن برایش مهیا نمایی و گوشت را برایش شنوا نموده، توجهت را به سوی آن جلب نمایی. (1)

حافظ قرآن به قدرت و قوت ذهنی و حواس متمرکز نیازمند است تا بتواند مجموعه ای از آیات را در ذهن خود ثبت و ضبط کند.

در حقیقت تمرکز حواس به معنی از بین بردن و یا به حداقل رساندن عوامل حواس پرتی است هر چه عوامل مزاحم و مخل تمرکز بیشتر باشد، توانایی حفظ و تمرکز حواس، کمتر خواهد بود.

در فصل بعد راه کارهای مناسبی جهت تقویت تمرکز حواس بیان خواهد شد.

گونه های مرور محفوظات

اشاره

برای مرور محفوظات شیوه های گوناگونی وجود دارد هر یک از روش ها دارای مزایا و اثرات متفاوتی است برخی از این شیوه ها ممکن است در کنار اثرات مثبت آسیب هایی را نیز به دنبال داشته باشد در ادامه گونه های مختلف به همراه تحلیلی از آن ارائه می گردد.

ص: 168

1- (حَقُّ الْعِلْمِ أَنْ تَقْرَعَ لَهُ قَلْبَكَ وَ حَضَرَ ذِهْنَكَ وَ تَذَكَّرَ لَهُ سَمْعَكَ وَ تَسْتَحِذَّ لَهُ فُطْنَتَكَ)؛ احقاق الحق، ج 12، ص 117.

بهترین شیوه برای مرور محفوظات روش مباحثه و تکرار آیات به کمک یک حافظ دیگر است؛ به این صورت که دو حافظ قرآن آیات را برای یکدیگر تلاوت می کنند ابتدا یکی از آن ها از صفحه ی اول جزء یا سوره شروع به خواندن می کند و در همان زمان نفر دوم از روی قرآن خط می برد. بعد از پایان تلاوت او، نفر دوم صفحه ی بعد را از حفظ می خواند و نفر اول آیات را مشاهده می کند و خط و می برد به همین ترتیب تمامی محدوده ی مورد نظر را صفحه به صفحه تلاوت می کنند. اجرای این شیوه فواید زیر را در پی خواهد داشت:

فایده ی نخست این است که چون شما با شخص دیگری برنامه ی مباحثه ی روزانه دارید ناچار خواهید بود تا برای برنامه خود در موعد مقرر حاضر شوید و نظم و انضباط بیشتری پیدا کنید. این احساس مسئولیت موجب می شود تا این کار با وقفه مواجه نشده از نظم و انضباط بیشتری برخوردار باشد.

فایده ی دوم این است که آیات را به راحتی و با اطمینان خاطر از حفظ می خوانید و تکرار می کنید. چرا که مطمئنید دوست شما با دقت کافی قرائت را ارزیابی می نماید.

فایده ی سوم این است که شما علاوه بر این که آیات را از حفظ می خوانید، معادل همان مقدار که خوانده اید را هنگام استماع تلاوت دوست خود، از روی قرآن مشاهده می کنید این کار در تثبیت موقعیت آیه در ذهن انسان بسیار مؤثر است.

فایده ی چهارم این است که چون شما آیات را برای شخص دیگری تلاوت می کنید او اشتباهات شما را تذکر می دهد و احتمال تکرار خطاها به حداقل می رسد.

فایده ی پنجم این است که وقتی دو نفر به صورت متناوب آیات را تلاوت

کنند از یک نواختی کار جلوگیری شده و آن ها کمتر احساس خستگی می نمایند. در این شیوه به راحتی می توان دو تا سه جزء قرآن را در یک جلسه تلاوت نمود.

دوم: مرور انفرادی

یکی از روش های مرسوم مرور انفرادی است؛ به این شیوه که حافظ برگه ی کاغذی را بر روی صفحه قرآن قرار می دهد و شروع به خواندن آیات می کند و بعد از خواندن یک سطر کاغذ را یک سطر پایین تر می برد و همزمان با قرائت سطر بعدی به سطر اول نگاه می کند تا مطمئن شود که درست تلاوت کرده است. البته ذکر این نکته نیز لازم است که هر قدر اتکاء حافظ به مصحف کمتر و اعتماد او بر حافظه اش بیشتر باشد اثر بخشی مرور افزون تر است. به همین منظور بعد از آن که حافظ بر محفوظات خود تسلط نسبی پیدا کرد مناسب است چنان چه از روش مرور انفرادی استفاده می کند قرآن را بسته و یک جزء را به صورت کامل بخواند و جز در مواردی که نمی تواند از حفظ آیات را ادامه بدهد به مصحف نگاه نکند البته باید مواردی را که در آن تردید دارد یادداشت نموده و پس از پایان تلاوت آن موارد را مورد بررسی قرار داده و از صحت حفظ خود مطمئن گردد. از مزایای این روش آن است که اجرائش بسیار ساده است و در هر شرایطی قابل اجرا است نه نیازمند شخص دیگری برای خط بردن و نه نیازمند ضبط صوتی برای پخش کردن بلکه با یک قرآن و یک برگه کاغذ این کار انجام می پذیرد.

اما از معایبش این است که گاه انسان کلمه و یا عبارتی را غلط می خواند و بعد از آن که برگه ی کاغذ را جا به جا کرد هم متوجه اشتباه خود نمی شود. در شکل متکامل تر آن نیز که محفوظات به طور کامل از حفظ و با مصحف بسته خوانده

می شود نیز ممکن است مواردی باشد که شخص کلماتی را اشتباه حفظ کرده و هیچ گاه متوجه اشتباه خود نشود.

به نظر می رسد این شیوه برای کسانی که نتوانند بصورت مباحثه مرور نمایند شیوه ی مناسبی باشد.

سوم: استفاده از ترتیل اساتید برجسته

در این شیوه حافظ، قرآن ترتیل آیاتی را که می خواهد تکرار کند، گوش می کند و در حال استماع خود او هم زیر لب آیات را زمزمه می کند. اما او همواره باید تلاش کند که چند ثانیه قبل از رسیدن قاری به آن آیه یا کلمه آن را تلاوت کند و یا در ذهن تداعی کند هر جا که آیه را به یاد، نیاورد بلافاصله تلاوت را متوقف ساخته و فکر کند؛ اگر ادامه اش را به خاطر نیاورد آن گاه ادامه ی آیات را بشنود.

از مزایای این شیوه تقویت تجوید و وقف و ابتدا است که توسط قاری رعایت شده است. هم چنین در این شیوه، لحن حافظ به لحن عربی نزدیک شده و سبک های تلاوت نیز در ذهنش تداعی می شود از سوی دیگر اطمینان انسان از صحت محفوظات نیز افزایش می یابد.

در شیوه ی مباحثه ممکن است انسان مواردی را به خطا تلاوت کند و فرد دوم هم متوجه نشود؛ اما این احتمال در مورد تکرار با نوار کمتر است.

اما این اسلوب در کنار همه ی مزایای یادشده از معایب قابل توجهی هم برخوردار است.

مهم تر از همه این که مهارت خواندن محفوظات با اتکاء بر حافظه که مهم ترین رکن در ارائه ی درست محفوظات است ضعیف می گردد.

به عبارت دیگر با این شیوه ممکن است انسان محفوظات خود را مرور نماید اما این احتمال وجود دارد که به هنگام ارائه محفوظات به استاد یا دیگران با

مشکل مواجه شود چون ارائه محفوظات نیازمند تمرین و ممارست فراوان است. ساز و کار انتقال محفوظات از صفحه ی ذهن به دستگاه تکلم، ساز و کار خاصی است که نیازمند تمرین همیشگی است.

از دیگر معایب این شیوه نبودن الزام برای ادامه ی کار است؛ چنان که در شیوه ی قبل نیز بدان اشاره شد.

چهارم: مرور ذهنی

در این شیوه بدون حرکت لب ها بلکه فقط در ذهن خود آیات را مرور می کنید. ویژگی این شیوه آن است که می توانید با سرعت بالایی حجم بسیار زیادی از محفوظات را در مدت کوتاهی تکرار کنید اما معایبی هم در این شیوه وجود دارد؛ از جمله این که تسلط انسان بر خواندن محفوظات کم می شود و همان طور که در اسلوب پیشین اشاره شد مهارت انتقال محفوظات از ذهن به دستگاه تکلم نیازمند تمرین و ممارست است که آن مهم با مرور ذهنی تأمین نمی گردد. هم چنین این شیوه موجب محرومیت انسان از ثواب قرائت قرآن گشته اثر ماندگاری کمتری در ذهن نیز خواهد داشت مرور ذهنی برای مواقعی خاص که حافظ باید در مدت کوتاهی حجم وسیعی از محفوظات را مرور نماید، مفید خواهد بود همانند مواقعی که برای یک مسابقه آماده می شود و فرصت زیادی برای مرور ندارد اما در مواقع عادی استفاده از سایر شیوه ها مفیدتر خواهد بود.

پنجم: چشم خوانی

در این شیوه شخص حافظ با مطالعه ی آیات و یادآوری سریع آن ها از طریق نگاه به خط قرآن و بدون تلاوت آیات با سرعتی نسبتاً زیاد محفوظات خود را

مرور می نماید.

از مزایای این شیوه تقویت حافظه ی بصری و تثبیت موقعیت آیه در ذهن است که برای ماندگاری محفوظات ضروری است استفاده ی بهینه از وقت و مرور حجم زیادی از محفوظات در مدت کوتاه از مزایای این شیوه است.

البته در کنار مزایای فوق معایبی نیز وجود دارد که می توان به کم شدن اتکاء به حافظه و وابستگی به مصحف و نیز ضعیف شدن مهارت انتقال محفوظات از ذهن به دستگاه تکلم و نیز محرومیت از ثواب تلاوت آیات، همانند شیوه ی قبل اشاره کرد.

ششم: کتابت

این شیوه نیز در مواردی خاص می تواند برای تقویت محفوظات مؤثر واقع شود؛ به خصوص در زمانی که هنوز زمان زیادی از حفظ آیات نگذشته است می توان با بهره گیری از این شیوه در جهت تثبیت محفوظات بهره جست برای این منظور می توان با استفاده از شیوه های متنوع دفاتری را برای این کار آماده کرد تا حافظ با پر کردن جاهای خالی و مانند آن به تقویت محفوظات خود پردازد.

این شیوه همان طور که اشاره شد برای موارد خاص مناسب است و با توجه به وقتی که از حافظ می گیرد نمی تواند یک شیوه ی دائمی برای مرور محفوظات باشد.

همان گونه که در بالا اشاره شد بهترین شیوه برای مرور شیوه ی مباحثه است که از مزایای متعددی برخوردار است و سایر شیوه ها با وجود برخوردار بودن از مزایای خاص با معایبی نیز همراهند به همین خاطر نمی توان آن ها را به عنوان شیوه ی اصلی مرور توصیه کرد.

ص: 173

اشاره

مقدار مرور بستگی به عوامل مختلفی از جمله قدرت حافظه و نیز سرعت حفظ دارد. کسانی که در مدت زمان کوتاه تری کل قرآن را حفظ می کنند باید برای مرور محفوظات بیشتر از دیگران وقت بگذارند آن چه در این بخش بیان گردد مربوط به حافظانی است که دارای حافظه ی متوسط بوده و برنامه ی حفظ آن ها برنامه سه و یا چهارساله باشد.

حافظ باید برای مرور سه برنامه داشته باشد.

الف) آیات روز گذشته

همان طور که در بخش روش حفظ گفته شد پس از چند ساعت از حفظ آیات ممکن است بخشی از محفوظات انسان دچار آسیب گردد. بر همین اساس، لازم است در ساعاتی پس از حفظ محفوظات، انسان دوباره مورد دقت قرار گرفته و مرور شود. پس از گذشت یک روز از حفظ احتمال آسیب محفوظات بسیار زیاد است چرا که به گفته ی روان شناسان اولین حمله فراموشی به حافظ 24 تا 48 ساعت پس از حفظ اطلاعات است از همین رو پس از گذشت یک روز از حفظ آیات جدید به صورت ویژه آن را مرور کرده و اشکالات احتمالی را رفع نمایید.

ب) محفوظات جدید (ده درس قبل)

این بخش مربوط به آیاتی است که حافظ در خلال ده روز گذشته حفظ کرده است. اگر به یاد داشته باشید گفتیم هر آیه ای که حفظ می کنید، حداقل تا ده روز باید آن را تکرار کنید البته هر قدر این مقدار افزایش پیدا کند در تسلط یافتن بر

محفوظات مؤثرتر خواهد بود. حتی ممکن است کسی در این بخش، آیات بیست و یا حتی چهل روز گذشته ی خود را همه روزه تکرار نماید. بنابراین تکرار ده روز در این بخش حداقل مقداری است که حافظ باید به آن اهتمام داشته باشد.

(ج) محفوظات گذشته

این بخش مربوط به آیاتی است که از بخش قبلی یعنی مرور همه روز خارج گشته است حافظ برای این بخش نیز باید برنامه ی مستقل و ویژه تدارک کند؛ به گونه ای که در طول مدت سه تا حداکثر ده روز کل محفوظات گذشته ی خود را یک بار مرور کند.

بر این اساس اگر کسی ده جزء قرآن را حفظ کرده و اکنون آغاز جزء یازدهم است باید هر روز ابتدا آیاتی را که روز قبل به حافظه سپرده تکرار نماید، سپس هر مقداری را که در ده روز گذشته حفظ کرده تکرار کند؛ برای مثال اگر این فرد هر روز نیم صفحه را حفظ می کند باید هر روز بعد از تکرار نیم صفحه ی آخر پنج صفحه از صفحات گذشته را هم تکرار نموده و علاوه بر این پنج صفحه، از ده جز گذشته هم هر روز یک جزء را تکرار کند تا بتواند بعد از ده روز، کل محفوظات خود را یک دور مرور نماید.

همچنین اگر کسی حافظ بیست جزء است لازم است که هر روز حداقل 2 جزء از محفوظات خود را تکرار کند.

بر همین اساس میزان لازم برای مرور در مورد حافظان کل سه جزء است.

البته تصور نفرمایید که تکرار سه جزء کار مشکلی است، بلکه کار بسیار ساده و آسانی است؛ به خصوص اگر حافظ از تسلط خوبی برخوردار باشد، می تواند این مقدار را در کمتر از یک و نیم ساعت با شیوه ی مباحثه تکرار کند.

در جدول زیر مقدار مرور برای کسی که هر روز نیم صفحه از قرآن را حفظ شده است:

عکس

مقدار حفظ	مرور آیات روز گذشته	مرور ده درس گذشته	مرور کل محفوظات
حافظ ده جزء	نیم صفحه آخر	۵ صفحه	یک جزء
حافظ بیست جزء	نیم صفحه آخر	۵ صفحه	دو جزء
حافظ کل	---	---	سه جزء

در پایان این بخش بار دیگر این نکته را یادآوری می کنیم که بها ندادن به مرور قرآن موجب می شود تا از زحمتی که برای حفظ قرآن متحمل شده ایم، لذت کافی نبرده و به دلیل عدم تکرار از تسلط کافی بر محفوظات خویش برخوردار شویم. این نکته خود موجب کم شدن انگیزه و در نهایت رها کردن کار حفظ خواهد شد.

در حالات امام رضا علیه السلام وارد شده است که قرآن را در هر سه روز یک بار ختم می کردند و می فرمودند: «اگر می خواستم در کمتر از سه روز ختم کنم می توانستم؛ اما من به هر آیه ای می رسم درباره ی آن فکر می کنم که در چه موردی نازل شده و در چه وقتی فرود آمده است و به همین خاطر در هر سه روز یک بار قرآن را ختم می کنم».⁽¹⁾

مرور آهنگین یا ساده

می توان در یک دسته بندی مرور را به دو قسم آهنگین و غیر آهنگین تقسیم

ص: 176

1- (وَكَانَ يَخْتِمُهُ فِي كُلِّ ثَلَاثٍ وَيَقُولُ لَوْ أَرَدْتُ أَنْ أَخْتِمَهُ فِي أَقْرَبَ مِنْ ثَلَاثٍ لَخَتَمْتُ وَلَكِنِّي مَا مَرَزْتُ بِآيَةٍ قَطُّ إِلَّا فَكَّرْتُ فِيهَا وَفِي أَيِّ شَيْءٍ أُنْزِلَتْ وَفِي أَيِّ وَقْتٍ فَلِذَلِكَ صِرْتُ أُخْتِمُ فِي كُلِّ ثَلَاثَةٍ ...) وسائل الشيعة، ج 6، ص 217.

کرد. در قسم اول حافظ با تکیه به الحان و نغمات آیات را به شیوه ی ترتیل مرور می نماید و در قسم دوم همانند خواندن یک مقاله و یا متن محفوظات خود را تکرار می کند. در مقایسه ی این دو شیوه می توان گفت که بهره بردن از هر دو شیوه برای حفظ لازم است زیرا گاهی انسان قصد دارد محفوظات خود را به صورت آهنگین تلاوت کند مثل این که در یک محفل قرآنی و یا مسابقه ی قرآنی آیات را بخواند و گاهی نیاز به این دارد که آیات را به صورت غیر آهنگین بخواند همانند جایی که شخصی برای استناد به آیه ای در مقام وعظ و خطابه و یا برای استدلال به آیه ای در مقام بحث و مناظره می خواهد آیه ای را از حفظ بخواند. حال اگر در هنگام مرور صرفاً به یکی از این دو روش عادت کرده، باشد اگر بخواند به شیوه ی دیگر از محفوظاتش استفاده کند احتمال دارد دچار خطا و اشتباه شود برای این که انسان در هر دو حالت توانایی خوبی در ارائه ی محفوظات داشته باشد لازم است به هنگام مرور از هر دو شیوه بهره گیرد.

سرعت تلاوت هنگام مرور

یکی از مسایلی که مورد توجه حافظان قرار می گیرد، سرعت تلاوت هنگام مرور محفوظات است این سؤال همواره در این باره مطرح است که آیا باید به هنگام مرور مرور به قواعد تجویدی و اصول تلاوت قرآن نیز پایبند بود یا خیر؟ به عبارت دیگر از شیوه ی ترتیل پیروی کرد و یا می توان با سرعت بیشتر و بهره بردن از شیوه ی تحدیر و عدم تقید به برخی از قواعد تجویدی همانند مدها و غنه ها در مدت زمان کوتاه تری حجم بیشتری از محفوظات را مرور نمود؟

در پاسخ باید گفت از آن جا که حافظ قرآن هم نیازمند مرور زیاد در مدت زمان کوتاه و هم نیازمند مهارت در ارائه ی محفوظات خود به شکل زیبا و متقن است می تواند با ترکیبی از دو شیوه ی ترتیل و تحدیر به این دو مهم دست یابد.

از سویی با استفاده از شیوه ی تحدیر در مدت کوتاهی حجم زیادی از محفوظات را مرور نماید و از سوی دیگر با تلاوت به شیوه ی ، ترتیل مهارت ارائه ی زیبا و متقن محفوظات را در خود تقویت نماید برای این منظور لازم است به ازاء هر دو بار دور کردن محفوظات به شیوه ی تحدیر یک بار هم به شیوه ی ترتیل مرور نماید تا از مزایای این شیوه نیز بهره مند گردد. اگر حافظ مسلط بخواهد به شیوه ی تحدیر یک جزء را مرور کند می تواند آن را در مدت زمان نیم ساعت به انجام رساند. این مدت برای شیوه ی ترتیل به حدود 45 دقیقه افزایش می یابد.

خودآزمایی:

1. چهار مورد از اصول کارآمدی و اثر بخشی مرور محفوظات را نام ببرید.
2. شیوه های مختلف مرور آیات را نام برده و برترین شیوه را با ذکر دلیل تبیین نمایید.
3. در مورد سرعت تلاوت هنگام مرور آیات چه نکاتی را باید مد نظر قرار داد؟
4. یکی از اصول در مرور اولویت بندی محفوظات در مرور است به صورت مختصر این عنوان را توضیح دهید.
5. استفاده از ترتیل اساتید برجسته برای مرور محفوظات از چه محاسن و معایبی برخوردار است؟

ص: 178

یکم: تقویت انگیزه

مهم ترین عامل برای تمرکز حواس و موفقیت در کار حفظ و بلکه در هر کاری تقویت انگیزه است. از آن جا که حفظ قرآن در ابتدا سخت به نظر می آید برای موفقیت در آن لازم است انسان انگیزه ی خود را تا حد ممکن بالا ببرد. برای تحقق این امر مطالعه روایاتی که در فضیلت حفظ وارد شده است بسیار اهمیت دارد همچنین مطالعه ی نظرات بزرگان دین در این باره بسیار مفید و انگیزه بخش است. مطالعه ی مجدد بخش اول کتاب که مشتمل بر آیات، روایات و سخن بزرگان دین درباره ی حفظ قرآن است بسیار راه گشاست.

از باب تیمن و تبرک روایتی را در این بخش تقدیم می کنیم. امام صادق علیه السلام فرمودند:

«حافظ قرآن که اهل عمل بدان نیز باشد با سفیران وحی الاهی (فرشتگان) که عالی مقام و نیکوکار هستند (هم درجه) خواهد بود».⁽¹⁾

از این روایت نورانی اهمیت مقام حافظان قرآن و نیز توقعی که از آنان وجود

ص: 179

1- (الحَافِظُ لِلْقُرْآنِ الْعَامِلُ بِهِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ)؛ کافی، ج 2، ص 604.

دارد، روشن می گردد. از آنان انتظار می رود همانند فرشتگان که در مواقع نیاز بشر برای بیرون آمدن از ظلمات جهل به اذن الاهی آیاتی را برای هدایت آن ها نازل می کردند، حافظ قرآن نیز در موارد مناسب با بیان آیات الاهی و تبلیغ آن، همان نقش را ایفا کند چنین حافظی است که هم نشین فرشتگان و هم درجه ی آنان خواهد بود.

دوم: آمادگی جسمی و روانی

تردیدی نیست که برخی از بیماری های جسمی چون زخم معده و میگرن و سردرد و مانند آن مانع تمرکز حواس هستند. همچنین برخی حالات خاص روانی همانند عصبانیت شدید و یا ناراحتی مفرط و مشغولیت های شدید فکری مانع تمرکز در فرایند حفظ می شوند بر همین اساس لازم است حفظ در سنین جوانی و نوجوانی که فشارهای جسمی و عصبی کمتری متوجه انسان است اتفاق بیافتد.

از حفظ کردن در حالات خاص مانند غم شدید و یا شادی شدید، پرهیز شود. زیرا در این حال امکان تثبیت محفوظات بسیار کم خواهد بود البته مرور محفوظات را در هیچ حالی نباید ترک کرد حتی در زمان هایی که امکان حفظ به دلایل مختلف وجود ندارد باید مرور محفوظات ادامه یافته تا از تسلط حافظ کاسته نشود.

سوم: زمان و مکان مناسب

حفظ کردن در زمان و مکان آرام و ثابت موجب تمرکز حواس انسان می شود.

چهارم: نظم و انضباط در کار

حافظ قرآن باید بکوشد که نظم را در کار خود حفظ کند؛ حتی اگر در طول

روز فقط می تواند مقدار کمی از آیات را حفظ نماید نباید در کار حفظ وقفه ایجاد نماید.

اگر به طور مرتب و هر روز بر اساس برنامه ی از پیش تعیین شده آیات قرآن را حفظ کرده و در آن وقفه ای ایجاد ننمایید احتمال موفقیت بیشتر خواهد بود. زیرا در این صورت هر روز احساس می کنید باری بر دوش دارید که باید به مقصد برسانید به دنبال این حالت کار حفظ برای شما آسان تر خواهد شد و حافظه ی شما برای این کار با ظرفیت بالایی مهیا خواهد شد.

طبق فرموده ی امام علی علیه السلام: «کار کمی که مداوم باشد بهتر از کار زیادی است که مقطعی و موقتی باشد».(1)

رهرو آن نیست که گه تند و گهی خسته رود *** رهرو آن است که آهسته و پیوسته رود

لحظاتی که زمان انجام برنامه های حفظ شماست اما دوستان شما درخواست می کنند که در جمع آنان حضور یافته و به گفتگو بپردازید هنر گفتن «نه» را داشته باشید و آن را در خود تقویت کنید؛ چرا که نخستین بی نظمی، مقدمه ای است برای بی نظمی های بعدی.

پنجم: محیط اجتماعی مناسب

اشاره

از عوامل مهم موفقیت در کار حفظ که به تمرکز حواس انسان کمک به سزایی می کند، قرار گرفتن در یک محیط اجتماعی مناسب برای کار حفظ است. هم نشینی با اهل قرآن و بهره جستن از کار گروهی برای تسلط بر محفوظات در این راستا ضروری می نماید. احتمال موفقیت کسانی که کار حفظ را به صورت فردی آغاز کنند، نسبت به اشخاصی که به صورت گروهی به آن دست می زنند، کمتر

ص: 181

1- (قَلِيلٌ يَدُومُ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ مُنْقَطِعٍ)؛ غرر الحکم/481.

است زیرا حضور در یک جلسه یا محفل قرآنی باعث تقویت انگیزه ی انسان گشته و کمک زیادی به تمرکز حواس او می نماید.

مولا علی علیه السلام در بیانی نورانی اهمیت بهره از محیط مناسب را این گونه تبیین می فرمایند: «همنشینی با اهل باطل و بیهوده گویان، باعث فراموشی قرآن می گردد» (1).

اکنون نمونه هایی از محیط اجتماعی مناسب را ذکر می کنیم:

1. جلسات حفظ و قرائت

اگر می توانید در محل سکونت خود در جلسات قرآن به خصوص جلسات حفظ قرآن حضور یافته و از اساتید بخواهید که محفوظات شما را مورد سؤال قرار دهند. همین که شخصی محفوظات خود را در معرض امتحان قرار دهد، گام بلندی در تسلط بر محفوظات برداشته است؛ چرا که نقاط ضعف خود را شناسایی کرده و می تواند در پی جبران کردن آن ها برآید. همچنین می توانید با بعضی از دوستانی که همراه شما کار حفظ را آغاز کرده اند مجمعی قرآنی را تشکیل داده و از میان خود سرپرست جلسه را نیز تعیین کنید تا او آیات حفظ شده را بپرسد.

2. مسابقات قرآن

حضور در مسابقات قرآن نیز در همین راستا ارزیابی می شود. به حافظانی که درباره حضور در مسابقات قرآن تردید دارند توصیه می شود که حتماً در مسابقات شرکت کنند؛ این کار نقش به سزایی در بالا رفتن سطح تسلط حافظ دارد. چرا که برای شرکت در مسابقه و موفقیت در آن به تلاش بیشتر دست زده و بر تسلط خود می افزاید افزون بر آن با حضور در مسابقه اعتماد به نفس بیشتری نسبت به محفوظات خود پیدا می کنید.

ص: 182

1- (مُجَالَسَةُ أَهْلِ اللَّغْوِ يُنْسِي الْقُرْآنَ)؛ تحف العقول، خطبته المعروفة بالديباج، ص 149.

3. خانواده ی قرآنی

در این بخش نیز خطاب به والدین گرامی که علاقمند هستند فرزندان شان حافظ قرآن شوند این توصیه را می نماییم که مهمترین عامل برای موفقیت فرزندان حفظ فراهم کردن محیط قرآنی برای فرزندان است اگر پدر و مادر خود از قرآن بیگانه باشند و زندگی آنان رنگ و بوی قرآنی نداشته باشد، توقع قرآنی بودن فرزند آنان انتظاری نابجا است.

4. فضای فرهنگی کشور

یکی از عوامل مؤثر در گرایش اقشار مختلف مردم، خصوصاً نسل نو به حفظ قرآن، فضای فرهنگی حاکم بر جامعه است نظام ارزش گذاری فرهنگی به هر سمتی تمایل یابد قطعاً جوان و نوجوان نیز به همان سو گرایش پیدا می. کند اگر در کشوری فرهنگ حاکم و نظام ارزش گذاری به سوی موسیقی، فیلم و سینما و ورزش قهرمانی و ترویج آن سوق پیدا نماید قطعاً اغلب جامعه به همان سمت و سو می گروند. اما اگر ارزش واقعی در گرو انس با قرآن و ترویج فرهنگ انسان ساز آن در جامعه باشد به یقین غالب مردم نیز به آن تمایل می یابند.

تمریناتی برای تمرکز حواس

اشاره

پیش از پرداختن به تمرینات عملی برای تقویت تمرکز به این نکته اشاره کنیم که با وضو بودن به هنگام حفظ قرآن و نیز تفکر و تأمل قبل از آغاز حفظ و نماز خواندن و توسل جستن به خدا از اموری است که برای به دست آوردن حضور قلب بسیار مؤثر می باشد همچنین خواندن دعاهایی که توصیه گشته پیش از شروع حفظ خوانده شود و نیز دعاهای تقویت حافظه در ایجاد تمرکز تأثیر فراوانی دارد.

اکنون با تمریناتی برای متمرکز کردن حواس خود و جلوگیری از افکار مزاحم آشنا می شوید.

یکم: شمارش کلمات

صفحه و یا آیه ای از قرآن را انتخاب کنید و تعداد کلمات موجود در آن را بشمارید یک بار دیگر این کار را تکرار کنید تا مطمئن شوید که شمارش را درست انجام داده اید. در ابتدای کار با یک آیه شروع کنید و هنگامی که این تمرین برای شما آسان تر شد تمام کلمات یک صفحه را بشمارید شمارش را به طور ذهنی و با حرکات چشم هایتان انجام دهید.

دوم: خواندن بدون ترتیب

یک صفحه از صفحاتی که قبلاً حفظ کرده اید را انتخاب کرده و ابتدای آیات آن را یک به یک از آخر به اول بخوانید و یا از اول تا آخر، دو تا دو تا بخوانید. این کار موجب توجه بیشتر شما به آیات و کلمات قرآن می گردد.

سوم: عکس برداری از صفحه

یک صفحه ی قرآن را مقابل خود باز کنید و از همه ی جهات به آن نگاه کنید. تمام حواس خود را بر روی آن متمرکز کنید و به چیز دیگری غیر از آن صفحه فکر نکنید و سعی کنید تصویر صفحه را در ذهن خود مجسم نمایید. وقتی به صفحه نگاه می کنید به هیچ چیز جز خود آن صفحه فکر نکنید.

چهارم: یادآوری تصویر ذهنی

همانند تمرین قبل عمل کنید با این تفاوت که این بار به تصویر ذهنی خود توجه کنید در ابتدا تمرین شماره ی 3 را به مدت 5 دقیقه تکرار کنید و سپس به انجام این تمرین بپردازید قرآن را بسته و سعی کنید خط و شکل آیه و یا صفحه را و نیز ابتدا و انتهای آن را در ذهن خود شفاف تر کنید اگر نتوانستید این کار را انجام دهید، قرآن را باز کنید، بار دیگر صفحه را نگاه کنید و سپس تمرین را

تکرار نمایید.

پنجم: تخلیه ی ذهنی

سعی کنید حداقل برای مدت 5 دقیقه به هیچ چیز فکر نکنید تخلیه ی ذهن از همه ی افکار و خاطرات به این وسیله به دست می آید در این حالت سعی کنید فقط به صدای قلب خود توجه کنید و به هیچ چیز دیگر توجه ننمایید. این کار باعث استراحت و آمادگی قوای ذهنی برای هر نوع فعالیت فکری می شود.

ششم: مرور ذهنی

سعی کنید آیات را در ذهن خود مجسم کرده به صورت ذهنی و بدون حرکت لب ها و یا تارهای صوتی آیات را تلاوت کنید مرور ذهنی یکی از شیوه های مرور است که در مباحث مربوط به مرور بدان خواهیم پرداخت و یکی از فواید، آن تقویت تمرکز حواس است.

خودآزمایی

1. چهار مورد از عوامل تقویت تمرکز حواس را نام ببرید

2. چند نمونه از محیط های اجتماعی مناسب برای حفظ قرآن را بیان فرمایید.

3. یک نمونه از تمرین های عملی برای تمرکز حواس را بیان کنید.

ص: 185

اشاره

همان گونه که در مباحث قبل بیان شد تکرار محفوظات از خود حفظ ضروری تر بوده و از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ چنان چه حافظ بعد از حفظ قرآن به تکرار محفوظات نپردازد دچار فراموشی گشته نعمت بزرگ حفظ قرآن را از دست می دهد.

بر این اساس، حافظ قرآن باید برنامه ی مرتبی برای مرور محفوظات خود داشته باشد در بررسی شیوه های مرور گفته شد که یکی از بهترین شیوه های تکرار و مرور، قرآن تکرار دو نفری و یا به عبارتی «مباحثه ی محفوظات» است. [\(1\)](#)

فواید مباحث

همان طور که در مباحث پیشین گذشت در مباحثه ی قرآن دو نفر که هر

ص: 186

1- البته کلمه ی «مقابله ی محفوظات» نیز برای این منظور مناسب است.

دو حافظ قرآن هستند آیات را برای یکدیگر قرائت می کنند و هنگام قرائت هر نفر، شخص دیگر به تلاوت او گوش داده و همزمان از روی قرآن خط برده و خطاهای احتمالی را به او تذکر می دهد پس از پایان تلاوت نفر اول شخصی که در مرتبه ی اول در حال قرائت بود گوش می دهد و شخصی که گوش می داد، آیات را می خواند و بدین ترتیب هر دو نفر هم مقداری از آیات را خوانده و هم مقداری از آیات را از روی قرآن خط برده و استماع نموده است.

می دانیم که قرائت از روی قرآن هم ثواب بیشتری دارد و هم باعث تثبیت جایگاه آیات در ذهن حافظ می گردد. از طرفی روشن است که حافظ قرآن نباید همیشه از روی قرآن بخواند؛ چرا که در این صورت آیات را فراموش خواهد کرد. از همین رو در مباحثه تأکید می شود حتماً کسی که می خواند از حفظ آیات را قرائت نماید.

روش مباحثه بهترین روش است؛ چرا که هم آیات را از حفظ می خوانیم و هم برخی از آیات را هنگام تلاوت نفر مقابل از روی قرآن می بینیم و به ثواب دیدن خط قرآن هم نائل شده ایم.

علاوه بر این اگر خطاهای احتمالی خود را نیز متوجه نشده باشیم از تکرار اشتباه در آیاتی که چه بسا اشتباه حفظ کرده ایم، جلوگیری می کنیم.

مباحثه علاوه بر موارد فوق انگیزه ساز بوده به دلیل اشتغال بر یک رقابت سالم موجب جذابیت مرور و شادابی حافظ می گردد. در سایه ی مباحثه محفوظات شخص روان تر شده و از اتقان بالاتری برخوردار خواهد شد. در نتیجه حافظ از اعتماد به نفس بالاتری برخوردار خواهد گشت.

لازم به ذکر است که کار تکرار قرآن به صورت مباحثه، با توجه به تنوع جذابیتی که دارد سبب نشاط بیشتر به هنگام مرور محفوظات و کم شدن خستگی در اثر تکرار آیات خواهد شد با این شیوه به راحتی می توان در هر روز حداقل

دو تا سه جزء قرآن را بدون احساس خستگی مرور کرد.

این بخش را به روایتی از رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله مزین می نماییم:

«پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود: هیچ گروهی در خانه ای از خانه های خدا، برای تلاوت قرآن و ممارست با آن در عرصه ی تعلیم و تعلم جمع نشدند مگر این که سکونت و آرامش بر آن ها نازل گردیده و رحمت شامل حال آن ها شده و ملائکه گرداگرد آن ها را فرا گرفته و خدای سبحان در نزد ملکوتیان از آن ها یاد می نماید» (1).

شیوه های مباحثه

اشاره

در مباحثه حداقل باید دو نفر حضور داشته باشند و حتی المقدور تعداد افراد بیش از این نباشد؛ اگر چه مباحثه ی بیش از دو نفر برای موارد خاص ایرادی ندارد اما نباید به یک رویه ی مستمر تبدیل گردد.

در مباحثه هر یک از دو نفر بخشی از محفوظات را می خوانند و دیگری خط می برد و به نوبت این کار را انجام می دهند می توان برای مباحثه ی محفوظات روش های مختلفی را پیشنهاد کرد.

یکم: آیه به آیه

در این روش هر کدام از دو نفر یک آیه می خوانند و به همین ترتیب پیش می روند تا مقدار مقرر برای یک روز خاتمه پیدا کند. این شیوه بسیار متنوع است و کمتر احساس خستگی به شخص دست می دهد. اما اشکالش این است که

ص: 188

1- (مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ وَحَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ)؛ میزان الحکمة، ج 10، ح 4822.

تسلط بر پی در پی خواندن محفوظات و به عبارتی تسلسل آیات در ذهن حافظ کمرنگ می گردد.

اشکال دیگر آن است که اگر حافظ بخواهد هنگام تلاوت دوست خود، از روی قرآن خط ببرد نگاهش به آیه ی بعدی که خودش می خواهد بخواند می افتد و طبیعی است مرور او کم اثر می گردد و اگر به مصحف نگاه نکند از یکی از فایده های مباحثه که بهره بردن از حافظه ی دیداری در کنار خواندن آیات است بی بهره می شود.

از این شیوه می توان به صورت مقطعی در زمان های مشخصی مانند مسافرت یا در وسایط نقلیه که شرایط مباحثه کامل فراهم نیست استفاده کرد.

دوم: صفحه به صفحه

در این روش هر نفر یک صفحه ی کامل قرائت کرده و بعد از پایان، صفحه شخص دیگر صفحه ی دوم را قرائت می نماید این شیوه از امتیاز تسلط بر قرائت آیات به صورت متوالی برخوردار است.

اما اشکالی که در این شیوه وجود دارد این است که ذهن حافظ بر اساس صفحات شکل گرفته ممکن است در انتقال از یک صفحه به صفحه ی دیگر دچار مشکل گردد فراوان دیده شده که وقتی از حافظ سؤال شود می تواند به خوبی آیات را تلاوت نماید؛ اما هنگامی که به آخر صفحه می رسد قادر نیست ابتدای صفحه ی بعد را به یاد آورد برای حل این مشکل پیشنهاد می شود هر نفر تلاوت خود را به پایان صفحه ختم نکند بلکه آیه ی اول صفحه ی بعد را نیز بخواند.

در این روش هر نفر دو صفحه از محفوظات را تلاوت کرده و بعد از پایان تلاوت، نفر دوم، دو صفحه بعد را قرائت می نماید در این شیوه با حفظ مزایای شیوه های قبل از معایب آن نیز دوری گزیده ایم. زیرا هم تسلط بر پی در پی خواندن آیات و هم تسلط انتقال از یک صفحه به صفحه ی دیگر در هنگام مباحثه، مورد توجه قرار گرفته و مهارت های حافظ تکمیل می گردد.

تنها اشکالی که باقی می ماند این است که حافظ ممکن است به تلاوت از ابتدای صفحه عادت کرده و دیگر نتواند از وسط یک صفحه شروع به خواندن کند که برای این منظور لازم است هر از چند گاهی از وسط و یا انتهای یک صفحه هم مورد سؤال قرار بگیرد تا در این زمینه نیز از تسلط کافی برخوردار باشد. همچنین می تواند در برخی از دورها شروع تلاوت و پایان آن را اواسط صفحه قرار دهد.

چهارم: مقطع به مقطع

در این روش دو حافظ یک مقطع و یا دو مقطع معنایی را به نوبت می خوانند. همان طور که گفته شد بهترین شیوه ی حفظ، حفظ محتوا محور است که حافظ بر اساس تکیه بر محتوا و مفهوم آیات را در ذهن خود ثبت نموده و دسته بندی می نماید. چنان چه به هنگام مرور هم تمرکز اصلی حافظ بر روی مقاطع محتوایی باشد، علاوه بر مرور آیات به مرور محتوایی نیز پرداخته است.

پنجم: تکمیلی

ر این شیوه از مباحثه هر یک از دو نفر بخشی از محفوظات خوانده شده

توسط نفر قبل را خوانده و مقداری نیز از آیات دیگر می خواند به این صورت که نفر اول، صفحه ی نخست را تلاوت نموده و طرف مقابل استماع و هم زمان از روی مصحف خط می برد.

پس از آن نفر دوم، صفحه ی 1 و 2 را می خواند و طرف مقابل، هم زمان خط می برد. سپس فرد مقابل صفحه ی 2 و 3 را قرائت می نماید به همین ترتیب ادامه داده تا محدوده ی مباحثه به پایان می رسد با بهره مندی از این شیوه در پایان مباحثه هر دو نفر تمام جزء را هم خوانده و هم شنیده و دیده اند این شیوه را می توان به عنوان بهترین شیوه ی مباحثه معرفی نمود.

ششم: زمانی

در این شیوه زمان مباحثه را به دو بخش مساوی تقسیم کرده هر کدام در زمان خود به تلاوت پرداخته و آیات مورد نظر خود را می خوانند. این شیوه از مباحثه برای کسانی مفید است که در محفوظات خود با طرف مقابل مشترک نبوده و یا هر یک به تمرین در محدوده ی خاصی از محفوظات تمایل داشته باشند.

هفتم: مسابقه ای

در این شیوه یک نفر تلاوت را آغاز می کند و تا زمانی که دچار اشکال و ایراد نگشته است می تواند به تلاوت خود ادامه دهد. هر گاه کوچک ترین اشتباه رخ دهد، تلاوت او متوقف گشته و فرد دوم تلاوت را آغاز می نماید و تا زمانی که دچار ایراد و اشکالی نگشته به تلاوت ادامه می دهد.

این شیوه باعث ایجاد رقابت و افزایش انگیزه برای تلاوت بهتر و تمرکز بالاتر

در هنگام قرائت می گردد. اما چند اشکال نیز دارد؛ از جمله آن که در صورتی مفید است که دو هم بحث در کیفیت محفوظات هم طراز و هم سطح یا نزدیک به هم باشند. اما اگر یکی از آن ها خیلی قوی تر از دیگری باشد، بیشتر آیات را تلاوت نموده و رفته رفته فرد ضعیف انگیزه ی ادامه ی مباحثه را از دست می دهد. دیگر آن که، بهره از حافظه ی بصری در این شیوه منتفی است چرا که فردی که در حال گوش دادن است باید از حفظ گوش دهد و در صورت بروز اشکال بلافاصله ادامه دهد. گاهی خیلی سریع خواننده و مستمع جایشان عوض می شود. از این شیوه، می توان گاهی جهت ایجاد انگیزه و تنوع در مباحثه، استفاده کرد.

مهارت ها و آداب مباحثه

اشاره

برای بهتر شدن مباحثه و بهره وری بیشتر از آن آداب و مهارت هایی وجود دارد که در ادامه به توضیح آن ها خواهیم پرداخت.

یکم: برنامه ریزی صحیح

در مباحثه باید به گونه ای برنامه ریزی شود که بعد از پایان دو دور مباحثه هر دو نفر کل محفوظات را هم خوانده باشند و هم شنیده و خط برده باشند. به عنوان مثال در شیوه ی صفحه به صفحه چنان چه شخص اول از ابتدای جزء و صفحه ی نخست آن می خواند به یاد داشته باشد تا در دور دوم او شروع کننده نباشد بلکه دیگری شروع کند و او صفحه ی دوم را بخواند بدین ترتیب بعد از دو دور مرور، هر دو نفر یک بار کل محفوظات را مرور کرده و یک بار شنیده و خط خط برده اند.

ص: 192

برای تمرکز حواس بیشتر و جلوگیری از حواس پرتی اشخاص می توانند مسابقه ای هم برگزار کنند به این صورت که هر کس در مجموع تلاوت خود، تعداد خطای کمتری داشته باشد برنده باشد و طرف مقابل به او هدیه یا جایزه ای تقدیم کند. این کار باعث می شود که دو طرف تمام سعی و تلاش خود را برای کم کردن تعداد خطاها به کار بندند البته لازم نیست هدیه گران قیمت باشد؛ بلکه می توان یک هدیه ی معنوی برای این مسابقه ی مقدس در نظر گرفت بدین صورت که هر کس خطای تلاوتش کمتر باشد دیگری ثواب قرائت خود را به او هدیه نماید و مانند آن.

یکی دیگر از کارهایی که موجب تمرکز حواس در این باب می گردد نمره دادن به هم مباحثه است. اگر دو نفر برای تلاوت هر صفحه به یکدیگر نمره بدهند و در دفتری ثبت شود موجب دقت بیشتر به هنگام تلاوت آیات خواهد شد.

سوم: آمادگی قبل از مباحثه

یکی از نکاتی که در بهره وری بیشتر از مباحثه مفید به نظر می رسد این است که دو نفر قبل از شروع مباحثه آیات را مرور کرده و به آن آیات نظری بیفکنند. به خصوص موارد اشتباه خود را که در دوره های قبل ثبت و علامت گذاری نموده اند مورد توجه قرار دهند.

این کار علاوه بر آن که به کیفیت مباحثه می افزاید موجب افزایش نشاط و انگیزه ی شما و هم بحثتان در مباحثه می گردد.

از سوی دیگر رعایت حق طرف مقابل و ضایع نکردن وقت و فرصت او هم جزء وظایفی است که باید بدان توجه نمود.

چهارم: پرسش و پاسخ

از آن جا که تا محفوظات ما مورد سؤال قرار نگیرد به نقاط ضعف خود واقف نمی شویم، می توانیم در هر جلسه ی مباحثه با پرسش و پاسخ از یکدیگر، به ارتقاء سطح محفوظات یکدیگر کمک شایانی بنماییم.

همچنین مناسب است چنان چه حافظ شماره ی آیات را از حفظ داشته باشد در زمینه ی شماره ها نیز مورد سؤال قرار گیرد زیرا این سؤالات به تثبیت آن کمک به سزایی می نماید.

افزون بر آن سؤال از ابتدای صفحه و انتهای آن نیز در تسلط بیشتر بر محفوظات بسیار مؤثر خواهد بود.

همچنین سزاوار است که در هنگام رسیدن به آیات مشابه دو نفر که با هم مباحثه می کنند از موارد مشابه نیز یکدیگر را مورد ارزیابی قرار دهند.

پنجم: ثبت سابقه ی مباحثه

بسیار نیکوست که هر حافظی دفترچه ای برای مباحثه داشته باشد و در آن نوبت تلاوت و نیز موارد خطای خود را یادداشت نماید. البته پیش از این گفتیم که می توان این موارد را در خود قرآن ثبت نمود؛ اما به هنگام مباحثه چون شخصی که مشغول خواندن است نمی تواند خطاهای خود را ثبت کند لازم است کسی که گوش فرا می دهد خطاهای او را در دفترچه اش ثبت نماید.

ششم: توجه به آداب تلاوت

یکی از مسائل مهم در باب مباحثه و به طور کلی در حفظ قرآن، توجه به آداب تلاوت قرآن است به همین منظور توصیه می شود که از شتاب زدگی به هنگام مباحثه پرهیز شود و آیات قرآن همان گونه که مورد تأکید خدای متعال قرار

گرفته به صورت «ترتیل» خوانده شود مراعات دیگر آداب تلاوت همچون با وضوء بودن و رو به قبله نشستن و ... نیز در اثر بخشی مباحثه مؤثر خواهد بود.

هفتم: مراعات حال هم مباحثه

مراعات حال هم بحث و مدارا کردن با وی نیز یکی از آداب مباحثه است. اگر او در هنگام خواندن دچار خطا شد به او فرصت تصحیح بدهیم و از این طریق به او کمک نماییم. برخوردهای نامناسب در صورت ضعف فرد مقابل ممکن است به ناراحتی یا ناامیدی وی منجر شده و موجب ناخرسندی خداوند متعال گردد در صورتی که هم بحث ها در مسیر حفظ یکدیگر را همراهی نمایند، می توانند در ثواب معنوی حفظ یکدیگر شریک شده و این گونه محبت الهی را نسبت به خویش جلب نمایند.

خود آزمایی

1. فواید مباحثه را بیان کنید.

2. چهار مورد از شیوه های مباحثه را نام ببرید.

3. شیوه ی مباحثه ی تکمیلی را توضیح دهید.

4. چهار مورد از آداب مباحثه را نام ببرید.

5. روش مباحثه ی آیه به آیه را توضیح داده و آسیب های آن را ذکر نمایید.

ص: 195

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله به یاران خویش توصیه می فرمود: «از حفظ قرآن با کرار و یادآوری [مداوم] محافظت کنید». (1) ایشان فراموشی آیات حفظ شده را امری زشت و ناپسند قلمداد می کردند و به اصحاب خویش تأکید می فرمودند: «زشت است برای یکی از شما که بگوید قرآن را فراموش کردم. در واقع توفیق از حفظ داشتن قرآن از او گرفته شده است». (2)

یکی از مراحل حفظ قرآن و شاید مهمترین مرحله ی آن، تثبیت محفوظات در ذهن است. این مرحله جزء مراحل و حلقه های مفقوده ای است که متأسفانه معمولاً توجه کافی بدان مبذول نمی گردد؛ نه در مؤسسات قرآنی و نه در میان حافظان قرآن در نتیجه بسیاری از افراد با تلاش فراوان قرآن را حفظ می کنند ولی پس از اتمام حفظ در اثر بی توجهی به مرور کافی آن را فراموش می کنند.

ص: 196

1- (تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ بِالتَّذَكُّرَةِ)؛ کلید حفظ قرآن ص 67 به نقل از اسد الغابه، ج 3، ص 537.

2- (بِسْمَا لَا حَذِکُمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَ كَيْتَ بَلْ هُوَ نُسِّي....) همان ص 69 به نقل از کنز العمال، ج 1، ص 617، ح 2849

تثبیت محفوظات به معنی ملکه شدن محفوظات برای انسان است به گونه ای که در به یاد آوردن آن هیچ مشکلی نداشته و هرگز آن ها را فراموش نکند مانند سوره ی مبارک «حمد» که آن قدر تکرار گشته که هیچ کس تصور نمی کند، روزی از یادش برود حافظ باید در محفوظات خویش به مرحله ای برسد که هیچ گاه آیات را فراموش نکند.

راه کارهای تثبیت

اشاره

برای تثبیت و ملکه نمودن محفوظات راه کارهای مختلفی وجود دارد که مهم ترین آن ها را به محضر خوانندگان عزیز تقدیم می نمایم:

یکم: گذشت زمان

مرحله ی تثبیت با توجه به طول مدت حفظ متفاوت خواهد بود؛ به عنوان مثال کسی که مدت حفظ او چهار سال بوده است باید حداقل دو سال تمرین مداوم داشته باشد به طور کلی می توان مدت دو سال بعد از پایان حفظ را برای کسانی که با توجه به اصول و ضوابط حفظ نموده اند را مدت مناسبی دانست.

دوم: تکرار محفوظات

بهترین راه تثبیت محفوظات، تکرار روزمره ی آیات است. حداقل خواندن روزی دو تا سه جزء برای حافظان کل تا مدت دو سال ضروری به نظر می رسد البته پس از آن نیز تا آخر عمر حداقل روزی یک جزء باید خوانده شود.

ص: 197

تدریس قرآن در زمینه های مختلف خصوصاً دایر کردن جلسه ی حفظ از بهترین و مفیدترین راه ها برای تثبیت محفوظات است.

تدریس قرآن از فضیلت فراوانی نزد اهل بیت علیهم السلام برخوردار است. در روایتی از حضرت صادق علیه السلام نقل شده است که همه ی موجودات حتی ماهیان دریا برای معلم و متعلم قرآن استغفار می کنند.

اکنون که شما از مقام متعلم و آموزنده ی قرآن در زمینه ی حفظ فارغ شده اید، باید به مقام آموزگاری حفظ قرآن نایل شوید تا هم از فیض فراوان آن بهره مند شوید و هم در سایه ی ارتباط مستمر با نوآموزان به تکرار محفوظات و تثبیت آن پردازید.

چهارم: خواندن سوره ها در زمان های سفارش شده

آشنایی با فضایل سوره ها و آیات قرآنی و برنامه ریزی برای خواندن آن ها خصوصاً در ایام خاص، مانند ماه مبارک رمضان در تثبیت آیات بسیار مؤثر است. به عنوان مثال خواندن سوره ی واقعه در هر شب تأکید شده و سبب افزایش روزی است. خواندن سوره های اسراء و کهف در شب جمعه سفارش گشته و روایت است که هر کس سوره اسراء را در هر شب جمعه بخواند نمیرد تا حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را دریابد.

پنجم: خواندن قرآن در نماز

یکی از اهداف حفظ قرآن که در روایات هم بدان اشاره شده است، بهره بردن از محفوظات در حال نماز است. امام صادق علیه السلام کسانی را که قرآن را برای خواندن در نماز حفظ می کنند مورد ستایش قرار داده و فرموده اند: «برخی از

حافظان، قرآن را می خوانند تا از آن در نماز خود و شب و روز خود بهره گیرند [اینان هستند که حفظ قرآن برایشان سودمند است]». (1)

حضرت علی علیه السلام نیز در توصیف متقین فرموده اند: «متقین شب ها به پا خواسته (در حال نماز) آیات قرآن را تلاوت می نمایند».

(2)

در شب های ماه مبارک رمضان خواندن هزار رکعت نماز به شیوه ای خاص که در مفاتیح الجنان شرح داده شده فضیلت فراوانی دارد و اگر کسی در حال نماز قرآن بخواند ثواب مضاعفی می برد. چقدر خوب است که در هر رکعت از این هزار رکعت بخشی از محفوظات خود را بخوانیم و بدین وسیله کل قرآن را در نماز ختم کنیم همان گونه که برادران اهل سنت هم به این عمل با فضیلت پایبند هستند.

البته نمازهای شب های ماه رمضان در عین این که فضیلت فراوانی دارد باید به صورت فرادا خوانده شود و به جماعت خواندن این نمازها سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نبوده و از نظر فقه های شیعه جایز نمی باشد.

این نکته را نیز در این بخش اضافه می کنیم که به فتوای فقه های شیعه، خواندن یک سوره ی کامل پس از حمد در نمازهای مستحبی لازم نیست بنابراین حافظ قرآن می تواند در هر رکعت نماز مستحبی خود یک صفحه و یا کمتر و بیشتر از قرآن را بخواند.

افزون بر آن در نماز واجب نیز می توان بعد از خواندن سوره ی حمد و یک سوره ی کامل بخش هایی از سوره های دیگر را تلاوت نمود و از فضیلت تلاوت قرآن در حال نماز - که بر اساس روایات بیشتر از تلاوت در غیر حال نماز است - بهره مند گردید.

ص: 199

1- (وَمِنْهُمْ مَنْ يقرأُ الْقُرْآنَ لِيَنْتَفِعَ بِهِ فِي صَلَاتِهِ وَ لَيْلِهِ وَ نَهَارِهِ)؛ کافی، ج 2، ص 607.

2- (أَمَّا اللَّيْلُ فَصَافُونَ أَقْدَامَهُمْ، تَالِينَ لِأَجْزَاءِ الْقُرْآنِ يُرْتَلُّونَهَا تَرْتِيلاً)؛ نهج البلاغه، خطبه ی 193 (خطبه ی متقین).

بهره بردن از آیات در زندگی روزمره برای تفهیم بسیاری از مقاصد، یکی از راه‌های خوب تثبیت محفوظات است. همان‌گونه که می‌دانید عده‌ای از حفاظ از این توانایی برخوردار هستند که بسیاری از خواسته‌های خود را با آیات قرآن بیان کنند این مهارت بدون تمرین به دست نمی‌آید و حافظان قرآن می‌توانند با توجه به معانی آیات و استفاده از آن‌ها در محاورات خود علاوه بر کسب فیض و نورانیت به تکرار و ترویج آیات در جامعه و تثبیت محفوظات پردازند؛ همان‌گونه که «فضه» خادمه‌ی حضرت زهرا مدت‌ها جز با قرآن سخن نگفت و در آخر عمر نیز با خواندن آیه‌ی شریفه‌ی (لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ) جان به جان آفرین تسلیم نمود.

باید دقت نمود در این زمینه از افراط و استفاده‌های نابجا از آیات که در برخی از حفاظ مشاهده می‌شود خودداری شود. مقصود ما این نیست که اگر از حافظ پرسیده شد اهل کدام شهری بگوید: (قُرْفَانْدِرُ) و یا (مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ) تا بفهماند اهل قم یا مشهد است. به نظر می‌رسد این گونه استفاده‌ها از قرآن، وهن قرآن به شمار می‌رود.

بلکه مقصود آن است که به عنوان مثال اگر می‌خواهد شخصی را نصیحت کند از آیات قرآن بهره بگیرد. در مقابل غیبت از آیه‌ی (وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا) و در مقابل خُلف وعده از آیه‌ی (وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ) استفاده نماید. در مقابل شبهات مطرح شده در جامعه بتواند با استناد به آیات به آن شبهات پاسخ دهد. همان‌گونه که سیره‌ی اهل بیت علیهم السلام این گونه بوده است و در جای جای سخنان خود با استشهاد به آیات قرآن به نورانیت کلام خود می‌افزودند. با مروری به سخنان امام حسین علیه السلام از مدینه تا کربلا متوجه می‌شویم که آن حضرت در سخنان مختلف

خود به ده ها آیه ی قرآن استشهاد نموده اند (1) و فقط در روز عاشورا ده مورد استناد به آیات قرآن در سخنان ایشان نقل شده است.

به عنوان مثال به هنگام شهادت حضرت علی اکبر علیه السلام و بر بالین ایشان حضرت سیدالشهداء علیه السلام آیات زیر را تلاوت فرمودند: (2)

(إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَ نُوحًا وَ ءَالَ إِبْرَاهِيمَ وَ ءَالَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ)

(ذُرِّيَّةَ بَعْضِهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) (3)

خداوند متعال در این دو آیه به برتری خاندان ابراهیم بر دیگران اشاره می نماید و یکی از مصادیق خاندان ابراهیم علیه السلام نیز سید الشهداء علیه السلام و فرزندشان حضرت علی اکبر علیه السلام می باشند.

هفتم: مرور آیات به تناسب شرایط

یکی دیگر از راه های مؤثر در تثبیت قرآن که موجب بهره ی بیشتر از قرآن است این است که حافظ علاوه بر مرور مطابق برنامه هرگاه به تناسب موقعیتی که با آن مواجه است به یاد آیه یا آیاتی از قرآن افتاد آن آیات را در آن موقعیت تکرار کند این کار سبب می شود که آن آیات به عمق جان وی بنشینند به یاد دارم که در سفر مصر و در جریان بازدید از موزه ی قاهره به هنگامی که با جنازه ی مومیایی شده ی فرعون مواجه شدم مشغول مرور آیات مربوط به فرعون در سوره ی طه و نیز سوره ی یونس شده بهره ی وافی از این آیات بردم. (4)

به عنوان مثال هر گاه برای تفریح به دامن طبیعت رفتیم آیات سوره ی نمل را

ص: 201

1- ر.ک. موسوعة کلمات الامام الحسین علیه السلام، صص 450 - 470

2- موسوعة کلمات الامام الحسین علیه السلام، ص 461

3- آل عمران/33 و 34.

4- استاد حاج ابوالقاسم.

مرور کنیم. آن جا که می فرماید:

(أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَبَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِلَهُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ (60) أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيًا وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ) (61)

[آیا آن چه شریک می پندارند بهتر است] یا آن کس که آسمان ها و زمین را خلق کرد و برای شما آبی از آسمان فرود آورد، پس به وسیله ی آن، باغ های بهجت انگیز رویانیدیم. کار شما نبود که درختانش را برویانید. آیا معبودی با خداست؟ [نه] بلکه آنان قومی منحرفند. (60)

[آیا شریکانی که می پندارند بهتر است] یا آن کس که زمین را قرارگاهی ساخت و در آن رودها پدید آورد و برای آن کوه ها را [مانند لنگر] قرار داد و میان دو دریا برزخی گذاشت؟ آیا معبودی با خداست؟ [نه] بلکه بیشترشان نمی دانند. (61)

در این صورت علاوه بر تثبیت محفوظات تفریح خود را نیز به عبادت تبدیل کرده و تسلط ما بر معانی قرآن نیز افزایش می یابد.

هشتم: تأمل و تدبر در آیات

یکی از بهترین راه ها برای تثبیت محفوظات تأمل و تدبر در معنای آیات و موارد کاربرد آن است حافظ می تواند با تدبر در آیات قرآن به این بیاندیشد که

ص: 202

این آیه در چه موردی نازل شده است و برای او چه استفاده هایی می تواند داشته باشد. روشن است که هر کس ممکن است از آیه ای متناسب با نیاز خود بهره بگیرد. در این صورت اگر انسان حس کند که آیه پاسخ گوی نیاز اوست به آیه دل می بندد. این آیه با وجودش عجین می گردد.

امیرالمؤمنین علی علیه السلام در این باره فرموده اند: «متقین با قرآن دردهای خود را مداوا می کنند هرگاه به آیه ای می رسند که در آن تشویق است بدان وعده متمایل گشته، مشتاق آن می گردند و آن را نصب العین خود می بینند و هرگاه به آیه ای که در آن تهدید است بر می خورند با گوش دل بدان توجه کرده و حس می کنند که صدای زفیر و شهیق جهنم در گوش آن ها طنین انداز است».⁽¹⁾

اگر کسی قرآن را این گونه مرور کند قطعاً قرآن در ذهن او تثبیت شده و هرگز فراموش نخواهد شد.

برخی از بزرگان نیز توصیه می کنند که حافظ قرآن، باید دو نوع مرور داشته باشد؛ یکی برای فراموش نکردن آیات و دیگری برای تأمل و تدبر؛ بدین منظور حافظ می تواند هر روز چند آیه را با تأمل و تدبر مرور کرده و با بهره از معانی و مفاهیمش توشه هایی را برای عمل برگزیند.

نهم: فعالیت در عرصه ی پژوهش و تفسیر قرآن

این هم از نکات دیگری است که در تثبیت آیات مؤثر خواهد بود. کسانی که به کار پژوهش و تحقیق پیرامون آیات و موضوعات قرآن می پردازند، هرگز آیات را از یاد نخواهند برد. البته تفسیر و پژوهش نیازمند طی مقدماتی است که انسان را

ص: 203

1- (يَسِّرُونَ بِهِ دَوَاءَ دَائِهِمْ فَإِذَا مَرُّوا بِآيَةٍ فِيهَا تَشْوِيقٌ رَكَنُوا إِلَيْهَا طَمَعًا وَ تَطَلَّعَتْ نَفُوسُهُمْ إِلَيْهَا شَوْقًا وَظَنُّوا أَنَّهَا نَصَبٌ أَعْيُنِهِمْ، وَإِذَا مَرُّوا بِآيَةٍ فِيهَا تَخْوِيفٌ أَصْغَوْا إِلَيْهَا مَسَامِعَ قُلُوبِهِمْ وَظَنُّوا أَنَّ زَفِيرَ جَهَنَّمَ وَ شَهيقَهَا فِي أُصُولِ آذَانِهِمْ)؛ نهج البلاغه، خطبه ی متقین.

از تفسیر به رأی و انحراف در برداشت از قرآن باز می دارد. اما در مراحل ابتدایی با مطالعه ی تفاسیر فاخر مفسران بزرگ می توان کار را آغاز کرد طبیعی، است هر چه فهم ما از آیات بیشتر و عمیق تر و عالمانه تر باشد، الفاظ آن در ذهن ما ماندگاری افزون تری خواهد داشت.

خودآزمایی

1. تثبیت محفوظات به چه معناست؟
2. چهار مورد از راه کارهای تثبیت را نام ببرید.
3. بهترین راه برای تثبیت محفوظات چیست؟
4. تأثیر گذر زمان در تثبیت محفوظات را تبیین کنید.
5. فعالیت در عرصه ی پژوهش و تفسیر قرآن در تثبیت محفوظات چه تأثیری خواهد داشت؟

ص: 204

اشاره

در جریان مسابقات بین المللی حفظ و قرائت قرآن در سال 1388 که حافظانی از 40 کشور جهان برای رقابت به ایران آمده بودند مصاحبه هایی با برخی از اساتید و حافظان برتر این مسابقات صورت گرفت و روش حفظ در کشورشان از زوایای مختلف مورد بررسی قرار گرفت. در این نوشتار به تحلیل و بررسی آن روش ها خواهیم پرداخت.

سوریه

آقای العسلی از سوریه می گوید مدت حفظ در سوریه از شش ماه تا چهار سال است و حد متوسط حفظ دو سال است. در این مدت در هر روز سه تا چهار ساعت وقت صرف می شود.

شیوه ی حفظ نیز استفاده از تکرار و تلقین توسط استاد است. استاد آیات مربوط به هر روز را برای شاگرد خود می خواند و او تکرار می نماید و استاد خطاهای او را تصحیح می نماید تا جایی که بتواند به شکل صحیحی تلاوت نماید. این کار ممکن است مدت دو ساعت به طول بیانجامد. سپس در روز بعد

مجدداً آیات گذشته را از حفظ می خواند اگر حافظ بتواند به صورت صحیح قرائت کند درس جدید به او داده می شود و در غیر این صورت مراحل روز قبل دوباره برای او تکرار می گردد.

در سوریه از نرم افزارهای تلاوت ترتیل برای حفظ استفاده ی چندانی نمی شود و او معتقد است که قرآن باید سینه به سینه منتقل شود.

همچنین در این روش تکیه بر مصحف خاصی نمی شود و او معتقد است استفاده از مصحف و حفظ تصویر هر صفحه برای کسی خوب است که نمی تواند بدون این کار قرآن را حفظ نماید از نظر وی اولویت در حفظ با حفظی است که بدون اتکاء به تصویر صفحه ی قرآن انجام پذیرد.

ایشان برای مرور محفوظات نیز به تکرار یک و نیم جزء در هر روز بسنده می نماید.

الجزائر

مجداد العیسی که در مسابقات بین المللی عربستان رتبه ی اول و در مسابقات بین المللی بحرین رتبه ی سوم را کسب نموده است می گوید:

قرآن را در مدت 5 سال حفظ کرده است. اگر چه در کشورشان کسانی هستند که قرآن را در مدت یک سال حفظ می نمایند. برخی نیز دو سال برای حفظ وقت می گذارند اما او معتقد است هر قدر مدت حفظ طولانی تر باشد حفظ شخص قوی تر خواهد بود.

حفظ قرآن در مدارس شبانه روزی انجام می گیرد. شیوه ی حفظ مبتنی بر کتابت و قرائت است. در این شیوه که در کشور سودان و مغرب نیز رواج دارد آیاتی را که حافظ باید در طول یک روز حفظ نماید بر روی لوح می نویسد و سپس آن را تکرار می نماید گاهی یک لوح را چهل بار می خواند تا حفظ شود و گاهی این

کار را تا هشتاد بار افزایش می دهد. ممکن است این کار به مدت چهار ساعت و یا بیشتر به طول بیانجامد. این شیوه در عین این که سخت است، اما از استحکام و بازدهی ویژه ای برخوردار است.

مقداری که در هر روز بر روی لوح نوشته می شود با توجه به مقاطع رایج قرآن در الجزایر انتخاب می گردد در قرآن رایج در این کشور هر جزء به دو حزب تقسیم گردیده و هر حزب به هشت بخش که «ثمن» نام دارد، تقسیم گردیده و هر «ثمن» به دو به دو بخش که «مَقْرَأ» نام دارد تقسیم می شود. بنابراین هر جزء 32 «مَقْرَأ» خواهد بود.

آن ها اتکاء به خط خاصی ندارند و تصویر برداری ذهنی از صفحه در این روش منتفی است.

استفاده از نوار ترتیل نیز در این روش جایگاهی ندارد.

وی، در بخش مرور روزی دو جزء و نیم و در مدت زمان یک و نیم ساعت قرائت می کند و در مدت دوازده روز یک بار قرآن را ختم می نماید. وی آیات را از حفظ مرور می کند و البته برای اطمینان از صحت، محفوظات آن ها را نزد شیخ و استاد می خواند البته بعد از این که یک بار نزد شیخ به طور کامل قرائت کرد و از صحت محفوظات خود مطمئن شد در دفعات بعد به صورت انفرادی مرور می نماید.

او می گوید: در هر سال بیست بار قرآن را مرور می نمایم که پانزده دفعه از حفظ و پنج دفعه از روی قرآن خوانده می شود.

لیبی

بدر عبد الحفیظ الهادی از کشور لیبی که در مسابقات مصر و اردن مقام اول را به دست آورده است می گوید قرآن را در مدت یک سال حفظ کرده است؛ مدت

ص: 207

حفظ در لیبی با توجه به دوروش موجود که یکی مبتنی بر کتابت و دیگری مبتنی بر تلقین و تکرار است متفاوت خواهد بود. در روش کتابت، مدت حفظ حداقل یک سال و حداکثر تا پنج سال به طول می انجامد و در شیوه ی دوم این مدت از یک سال تا سه سال است. حفظ قرآن در مدارسسی که برای این کار تأسیس شده انجام می گیرد این مدارس غالباً در در کنار مساجد بنا شده و در هر مسجدی مکانی برای حفظ قرآن وجود دارد.

در زمستان ها سه ساعت و در تابستان ها پنج ساعت برای حفظ وقت می گذاریم و از یک صفحه تا سه صفحه در روز حفظ می نماییم. او معتقد است که باید برای حفظ از نوار استفاده کرد زیرا نوار ترتیل موجب عادت کردن گوش به قرائت صحیح است؛ از همین رو در درست خواندن انسان تأثیر به سزایی دارد.

اگر چه او جای آیات در صفحه را نیز می داند اما معتقد است که تمرکز بر آن لازم نیست.

وی هر روز سه تا شش جزء را مرور می نماید نخستین مرور بعد از حفظ در نزد استاد است. پس از آن مرور به صورت مباحثه با دیگر حافظان انجام می گیرد. ایشان در مورد آیات مشابه نیز معتقد است که بهترین روش آن است که با کثرت ممارست انسان آیات را از یکدیگر تمییز دهد و در برخی از موارد نیز باید علامت ها و رمزهایی قرار داده شود.

مصر

استاد شاذلی از مصر معتقد است که برای ، حفظ بهترین روش کتابت است. شخص آیات را می نویسد و آن چه را نوشته از حفظ برای استاد می خواند و استاد

خطایش را تصحیح می نماید. بهترین وقت برای حفظ قبل از طلوع فجر و یا بعد از آن است حفظ نیازمند تکرار و مراجعه ی دایمی است.

ایشان می گوید اگر یک روز قرآن را نخوانی یک هفته از تو دور می شود. مقدار حفظ نیز 10 سطر در روز است که در این صورت می توان در مدت دو سال کل قرآن را حفظ نمود. البته قرآن رایج آن ها 400 صفحه و هر صفحه ی آن مشتمل بر هفده سطر می باشد.

برای مرور آیات نیز معتقد است باید روزی پنج جزء خوانده شود تا آیات فراموش نگردد و به ضرب المثل مصری اشاره می کند که «مَنْ قرأَ الخمسَ لم ينس؛ یعنی هر که پنج جزء بخواند فراموش نمی کند.

وی معتقد است در هنگام حفظ بر نوار ترتیل تکیه نمی کنیم و مرور نیز باید از حفظ بوده و برای دیگران خوانده شود تا غلط های او را تذکر بدهند البته اگر کسی را نیافت خودش به تنهایی می خواند و هر جا که شک نمود به متن قرآن مراجعه می نماید.

عمان

سلیمان بن حمد الطوقی از عمان که در مسابقات متعددی شرکت جسته و در تونس مقام اول و در اردن مقام دوم و در مصر مقام هشتم را به دست آورده است، معتقد است زمان حفظ نسبت به اشخاص مختلف متفاوت خواهد بود. اما برخی معتقدند بعد از نماز صبح مفیدتر است. چون در این صورت انسان روز خود را با عبادت خدا آغاز می نماید.

بهترین شیوه ی حفظ تکرار است و گاهی لازم است یک بخش را سی و یا چهل بار تکرار نماییم هر چه تکرار بیشتر باشد حفظ بهتر خواهد بود.

مدت زمان حفظ غالباً از پنج تا شش سال است.

کار حفظ قرآن در مدارس انجام می گیرد و کار تکرار محفوظات در خانه پیگیری می شود.

برخی به نوار ترتیل نیز عنایت ویژه ای دارند.

تکیه بر خط خاص از نظر او از جهتی مثبت است؛ چرا که انسان جای آیه و موقعیت آن را نیز حفظ می کند اما از جهت دیگر و در مقایسه با شیوه ی حفظ از طریق استماع، منفی است؛ چون تجربه نشان می دهد که آیاتی که با استماع حفظ شده ماندگاری بیشتری دارد مقدار مرور نیز در هر روز دست کم یک جزء است که به آرامی خوانده می شود و حدود یک ساعت به طول می انجامد.

سودان

یعقوب محمد الحبيب الامین از کشور سودان در مدت سه سال و نیم قرآن را حفظ کرده است وی حفظ را از سن 8 سالگی آغاز نموده و تا سن 11 سالگی به پایان برده است. البته مدت زمان متوسط برای حفظ در سودان بین سه تا پنج سال است. شیوه ی رایج در سودان شیوه ی کتابت است.

حفظ قرآن در سودان در مراکزی که به نام «خلوه» معروف است، انجام می گیرد. برنامه ی «خلوات حفظ»، از یک ساعت و نیم قبل از اذان صبح آغاز می گردد. حافظ ابتدا آن چه را می خواهد حفظ کند تکرار و تمرین می نماید بعد از نماز صبح تا طلوع آفتاب آن چه را باید حفظ کند، بر روی لوح می نویسد و چندین بار تکرار می کند. سپس یک ساعت استراحت می نماید. پس از آن از ساعت 7 تا 10 صبح باید مقدار مورد نظر را نزد شیخ بخواند شیخ یکایک الواح را تصحیح نموده اشتباهات آن را برطرف می نماید. بعد از نماز ظهر تا نماز عصر وقت نهایی حفظ آیات است بعد از نماز عصر آیاتی را که باید برای فردا حفظ شود توسط استاد قرائت می گردد. آن ها نیز تکرار می کنند بعد از نماز مغرب تا نماز عشاء،

حافظ آیاتی را که حفظ کرده است برای استاد خود می خواند و اگر تأیید شد، لوح خود را پاک کرده برای حفظ مجدد آماده می شود و اگر خوب حفظ نکرده باشد نباید لوح را پاک کند و روز بعد همان لوح را حفظ می نماید.

شب ها بعد از نماز عشاء، وقت مرور است و حافظان کل قرآن را به هفت و یا شش بخش تقسیم کرده هر شب یک بخش آن را می خوانند. آن ها که حافظ کل نیستند نیز به اندازه ی خواندن آن ها یعنی حدود پنج جزء از محفوظات خود را مرور می نمایند برای مرور محفوظات نیز تا مدت 5 سال هر روز مقدار 5 جزء خوانده می شود و پس از 5 سال نیز روزی دو جزء مرور می نمایند.

البته برای اطمینان از صحت محفوظات یک دور از حفظ و دور دوم را از روی قرآن می خوانند.

تونس

احمد الی بیا از کشور تونس می گوید در این کشور شیوه ی رایج حفظ بر اساس تلقین و تکرار است. استاد طلاب را جمع کرده و چند بار برای آن ها می خواند تا حفظ شوند و آیه به آیه پیش می رود تا در ذهن شاگرد ثبت شود. هر روز دست کم سه سطر حفظ می شود و مدت حفظ ممکن است تا 8 سال به طول بیانجامد.

توجه به تصویر آیه در ذهن و جای آیه در صفحه نیز از نظری مهم است.

بهترین زمان برای حفظ از نظر او بعد از نماز صبح است و بعد از این زمان شب ها وقت مناسبی است.

در مورد مرور نیز معتقد است که باید هر روز دست کم دو جزء و نیم مرور شود و این مقدار تا 5 جزء و یا حتی 10 جزء نیز قابل افزایش است.

مرور باید از حفظ باشد و البته هر شش ماه یک بار فردی را می یابد و

محفوظات را برای او قرائت می نمایند تا از صحت محفوظات خود مطمئن گردد. وی این نکته را هم اضافه می کند که اگر چه در مدارس حفظ محوریست؛ اما این نکته نباید موجب شود که اگر کسی استاد پیدا نکرد حفظ را رها نماید.

ترکیه

محرم از کشور ترکیه قرآن را در مدت دو سال حفظ کرده و این مقدار را زمان متوسط حفظ در ترکیه می داند.

شیوه ی حفظ در ترکیه این است که طالب در مراکز شبانه روزی مستقر شده بعد از یادگیری روخوانی به صورت جدی کار حفظ را آغاز کند برنامه ی حفظ نیز بدین صورت است که طالب از بعد از نماز عصر تا نماز عشاء به کار حفظ و مباحثه ی محفوظات می پردازد و صبح روز بعد محفوظات را به استاد تحویل می دهد. استاد از یک یک آن ها سؤال می کند و این کار تا ظهر به طول می انجامد.

مقدار حفظ به طور متوسط یک صفحه در روز است و از کتابت در کار حفظ استفاده ای نمی شود از نوار ترتیل صرفاً برای مرور استفاده می شود و برای حفظ استفاده ای از نوار نمی گردد.

او معتقد است که لازم است در هر هفته یک بار کل قرآن ختم شود.

ص: 212

خلاصه مطالب فوق در جدول زیر قابل مشاهده است:

عکس

کشور عنوان	سوریه	الجزایر	لیبی	مصر	اردن	سودان	تونس	ترکیه
مدت زمان حفظ	دو سال	دو سال و نیم	دو سال و نیم	دو سال	۵ سال	۴ سال	۵ سال	۲ سال
مکان حفظ	-	مدارس شبانه روزی	مدارس تخصصی حفظ	-	مدارس تخصصی حفظ (خلوات)	مراکز حفظ	-	مراکز شبانه روزی حفظ
زمان حفظ	-	-	-	قبل از طلوع فجر	بعد از نماز صبح	قبل از اذان صبح	بعد از نماز صبح	-
میانگین ساعات روزانه	سه و نیم ساعت	چهار ساعت	چهار ساعت	-	-	-	-	-
شیوه ی حفظ	تلقین و تکرار	کتابت	کتابت و تکرار	کتابت	تکرار	کتابت	تلقین و تکرار	تکرار
نرم افزار ترمیل	استفاده نمی شود	استفاده نمی شود	استفاده نمی شود	استفاده نمی شود	استفاده می شود	-	-	-
مصحف ثابت	ندارند	ندارند	ندارند	ندارند	دارند	ندارند	دارند	-
میانگین مقدار مرور روزانه	یک و نیم جزء	دو و نیم جزء	چهار و نیم جزء	پنج جزء	یک جزء	چهار جزء	دو و نیم جزء	چهار جزء
شیوه ی مرور	-	انفرادی	مباحثه	مباحثه یا انفرادی	-	انفرادی	انفرادی	-

تحلیل روش های یاد شده

اشاره

در ادامه به تحلیل و مقایسه ی مطالب یادشده در چند محور روش حفظ، مرور و موارد دیگر خواهیم پرداخت.

روش حفظ، کتابت یا تلقین و یا تکرار

همان طور که خواندید در برخی از کشورها همچون سوریه، حفظ قرآن مبتنی بر «تلقین» استاد است. او با تکرار برای طالب زمینه را برای حفظ او مهیا می نماید در برخی دیگر از کشورها مانند الجزایر و مغرب و حتی مصر روش

حفظ مبتنی بر «کتابت» است و در برخی از کشورها همانند لیبی هر دو روش موجود است برخی از کشورها نیز همانند ترکیه و عمان محوریت حفظ با خود حافظ بوده و از شیوه ی تکرار و تمرین بهره می گیرند.

در مقایسه ی این روش ها به نظر می رسد هر یک از آن ها دارای مزایایی است که می تواند در روش منتخب مورد توجه قرار بگیرد استفاده از کتابت یکی از مهمترین موارد این مزایا است که در روش پیشنهادی ما نیز، مورد توجه قرار گرفته است. البته در روش های فوق از نوشتن برای خود حفظ استفاده می شود. اما در روش منتخب ما حفظ از راه تکرار انجام گرفته و به وسیله ی نوشتن، تقویت می شود. برتری شیوه مورد نظر ما از این جهت است که حفظ کردن مبتنی بر کتابت علاوه بر این که زمان بر است و مدت زمان زیادی از وقت حافظ را به خود اختصاص می دهد باعث می شود از حافظه ی تصویری نیز استفاده ی مناسبی صورت نگیرد و جایگاه و مکان آیات در مصحف، در ذهن حافظ ثبت نگردد. از این رو به نظر می رسد، بهتر است کتابت به عنوان مکمل حفظ و نه محور حفظ، مورد استفاده قرار بگیرد.

استفاده از روش تلقین نیز اگر چه مزایای خود را دارد اما ضرورتی برای استفاده از این روش جز در مورد خردسالان احساس نمی شود. حفظ مبتنی بر تمرین و تکرار شخصی از سرعت بالایی برخوردار است و از این رو می توان با صرف زمان کمتر بهره ی بیشتری را برد.

البته چنان چه مدارس شبانه روزی حفظ دائر شود و قرار باشد حفظ قرآن در مراکز شبانه روزی انجام پذیرد روش تلقین با توجه به مزایایی که دارد مناسب تر خواهد بود.

در بیشتر کشورهای که روش حفظ آن ها در این نوشتار جمع آوری شده است، کار حفظ در مدت دو تا پنج سال انجام می گیرد. در روش منتخب ما نیز بهترین و مناسب ترین مدت برای حفظ چهار سال خواهد بود.

پیشرفت انفرادی و یا جمعی

یکی از مسایلی که در بیشتر شیوه ها قابل توجه است این است که هر حافظی در حفظ خود به صورت انفرادی و بدون توجه به پیشرفت سایرین کار حفظ را انجام می دهد استاد با توجه به تسلط شخص آیات جدید را برای او می خواند و تکلیف جدید به او می دهد ممکن است کسی مشغول حفظ جزء دهم باشد و شخص دیگری به حفظ جزء پنجم اشتغال داشته باشد و همه در یک مرکز و در کنار هم قرآن را حفظ نمایند اما در کشور ما معمولاً مراکز حفظ در بدو امر شیوه ی آموزش هماهنگ داشته و تمامی افراد حاضر در یک کلاس پیشرفت هماهنگی دارند.

به نظر می رسد چنان چه بتوان کسانی را که از سطح استعداد یکسانی برخوردار هستند با هم هماهنگ نموده و در یک کلاس قرار داد موفقیت بیشتری به دست می آید زیرا در جریان تکرار آیات همه استفاده خواهند برد و می توان با بهره از روش هایی همانند پرسش جمعی در مدت کوتاهی از همه ی حافظان پرسش درس جدید را به عمل آورد. از سوی دیگر انگیزه ی اشخاص نیز در فرایند رقابتی، تقویت خواهد شد.

البته چنانچه اشخاصی بخواهند قرآن را حفظ کنند و همراهانی نداشته باشند، می توان با برنامه ریزی برای آن ها حفظ ایشان را به صورت انفرادی مدیریت کرد.

در بیشتر کشورها استفاده از استماع ترتیل برای حفظ جایگاهی ندارد. البته علت این نکته آن است که در این کشورها نوعاً با کمک استاد قرآن را حفظ می کنند و در نتیجه خواندن استاد به منزله ی استماع ترتیل بوده و آن ها را بی نیاز می کند. البته احتمال خطای استاد امری است که نمی توان بدان توجهی نمود در روش برگزیده ی ما که محوریت کار با خود حافظ است، استفاده از استماع ترتیل آیات اهمیت ویژه ای دارد.

مصحف یکسان

استفاده از مصحف ثابت که در کشور ما و برخی از کشورهای اسلامی به عنوان یک اصل مسلم برای حفظ مطرح است در بسیاری از کشورهای دیگر به خصوص آن ها که در حفظ قرآن بر کتابت آن بیشتر تأکید می ورزند، مورد توجه قرار نمی گیرد. روشن است که بهره بردن از همه ی ظرفیت های حافظه از جمله حافظه ی تصویری برای حفظ حائز اهمیت است به همین منظور حتماً باید حافظ قرآن از روی یک قرآن ثابت حفظ نماید.

مرور محفوظات

در تمام تجربیاتی که گذشت تأکید فراوانی بر مرور قرآن مشاهده می گردد. میانگین مقدار مرور در روش های فوق برای حافظ کل روزی دو تا سه جزء است و برخی از اساتید بر بیش از این مقدار تأکید می ورزند. به نظر می رسد مرور کمتر از این مقدار حداقل در سال های اولیه ی بعد از حفظ موجب فراموشی محفوظات خواهد گردید.

نکته ی دیگر اتفاق نظر همه ی حافظان بر ضرورت مرور از حفظ است. البته

برای اطمینان از صحت محفوظات لازم است گاهی آن‌ها را برای استاد خود بخواند. شیوه‌ی مباحثه نیز در برخی از کشورها مورد توجه قرار دارد.

خودآزمایی:

1. روش حفظ یکی از کشورهای اسلامی را به دلخواه توضیح دهید.

2. روش «تلقین» در حفظ آیات جدید را تبیین کنید.

3. روش «کتابت» در حفظ آیات جدید به کدام یک از کشورهای اسلامی اختصاص دارد؟ نکات مثبت و منفی این شیوه را بیان فرمایید.

4. با عنایت به مباحث این فصل چه اصول مشترکی را می‌توان برای حفظ و مرور ارائه نمود؟

ص: 217

یکی از مسائلی که همه ی حافظان قرآن کم و بیش با آن مواجهند وجود اشکالات و ایراداتی در محفوظات آن هاست که منجر به عدم تسلط می گردد.

عامل اصلی در ضعف محفوظات نداشتن مرور کافی و منظم است. برخی از حفاظ در اثر بی توجهی یا بی نظمی در برنامه ی مرور تا بدان جا پیش می روند که محفوظات آنان با ضعف شدید روبرو می گردد. گاهی این ضعف به اندازه ای است که حافظ تصور می کند به طور کلی آیات را فراموش کرده است.

شناسایی و برطرف نمودن اشکالات و تسلط یافتن بر محفوظات را بازسازی محفوظات» (1) می نامیم.

اهمیت این امر از آن جهت است که عدم تسلط، موجب فقدان توانایی بر استفاده از محفوظات خواهد گشت کسی که می خواهد از محفوظات خود برای

ص: 218

1- این مرحله در نزد برخی حفاظ به مرحله ی «تثبیت» معروف است. از نظر ما کلمه ی «بازسازی» برای این مرحله مناسب تر است.

هدفی کمک بگیرد در صورت فراموشی از این توانایی محروم خواهد بود و در نتیجه انگیزه‌ی خود را در ادامه‌ی مسیر از دست خواهد داد.

از سوی دیگر یکی از مهمترین عوامل موفقیت در حفظ، وجود انگیزه‌ی قوی است؛ عدم بازسازی محفوظات ممکن است منجر به رها کردن حفظ و فراموشی کل محفوظات گردد. افزون بر آن فراموشی آیاتی که به ذهن سپرده ایم، بر اساس روایات موجب پشیمانی انسان در روز قیامت خواهد بود.

ممکن است بازسازی محفوظات برای برخی مشقت داشته باشد؛ اما نباید فراموش کرد که در روایت از امام صادق علیه السلام وارد شده است که: «برای کسی که قرآن را با سختی و مشقت و کمی حافظه حفظ می کند دو برابر اجر و پاداش است».⁽¹⁾

شایان توجه است حافظانی که در حفظ خود با مشکل مواجه هستند سه دسته اند:

دسته‌ی یکم: کسانی که دارای تسلط نسبی بر محفوظات بوده و در عین این که می توانند آیات را از حفظ بخوانند اما در حفظ خود دچار اشکالاتی جزئی هستند. این دسته می توانند با برطرف کردن خطاها به تسلط کامل دست یابند.

دسته‌ی دوم: کسانی که در حفظ خود دچار ضعف شده و البته به فراموشی کامل هم سیده اند. اینان کسانی هستند که حدوداً نیمی از آن چه را حفظ کرده اند به خاطر دارند اما به عنوان مثال ابتدای آیات را به خاطر نمی آورند اما بعد از شنیدن ابتدای آیه می توانند آن را ادامه دهند و یا انتهای آیات را با آیات دیگر اشتباه می نمایند و یا انتقال زیادی به آیات دیگر دارند.

دسته‌ی سوم: کسانی که تقریباً محفوظات خود را فراموش کرده و حتی با تذکر ابتدای آیه ادامه‌ی آن را به یاد نمی آورند برای این دسته افراد، آیات بسیاری

ص: 219

1- (إِنَّ الَّذِي يُعَالِجُ الْقُرْآنَ وَيَحْفَظُهُ بِمَشَقَّةٍ مِنْهُ وَقَلَّةٍ حِفْظٍ لَهُ أَجْرَانِ)؛ اصول کافی، ج 2، ص 606.

آشنا به نظر می‌رسد. گاهی برخی آیات را به یاد دارند ولی قادر به تلاوت مستمر بخشی از آن نیستند.

بازسازی محفوظات در مورد دسته‌ی دوم و سوم یعنی کسانی که حفظ ضعیفی دارند و یا به طور کامل فراموش کرده‌اند مطرح است. اما چنانچه کسی تسلط نسبی بر آیات داشته‌اما در برخی از موارد دچار اشتباهاتی می‌گردد، باید با توجه به آن چه در مرور محفوظات گفته شد به شناسایی نقاط ضعف و برطرف نمودن آن پردازد. پس در این بخش روی سخن با کسانی است که تسلط خود را بر بخش‌هایی از محفوظات از دست داده و یا دچار فراموشی کامل گردیده‌اند.

ناگفته نماند اگر کسی در هنگام حفظ با رعایت همه جوانب و انجام مراحل لازم، اعم از مراحل حفظ و مرور کار حفظ را انجام بدهد، نیازمند بازسازی محفوظات نخواهد شد. بنابراین مطالعه‌ی این بخش برای این گونه افراد از این جهت سودمند است که با عنایت ویژه کار حفظ را دنبال نمایند و همواره با تسلط لازم خود را از انجام مراحل بازسازی بی‌نیاز نمایند.

اقدامات آغازین برای بازسازی

اشاره

برای آغاز نمودن بازسازی محفوظات نیازمند دو مرحله‌ی مقدماتی هستیم:

یکم: شناسایی

در این مرحله لازم است حافظ قرآن با مرور تمامی محفوظات خود با اتکا از حافظه به شناسایی مواردی که نیازمند بازسازی است پردازد. چنانچه حفظ او بر پایه‌ی صفحات قرآن تنظیم شده است صفحاتی را که نیازمند بازسازی است از صفحاتی که در آن‌ها تسلط نسبی دارد بازشناسی می‌نماید و چنانچه بر اساس مقاطع محتوایی حفظ نموده است نیز همین مطلب در مورد مقاطع حفظ او صادق

خواهد بود.

شناسایی موارد فوق از این جهت ضرورت دارد که شخص به توانایی خود واقف شده و چه بسا در این صورت انگیزه بالایی برای ادامه ی کار پیدا نماید. زیرا گاهی عدم شناسایی این موارد موجب می شود حافظ تصور کند هیچ تسلطی بر هیچ یک از سوره ها و اجزاء، ندارد اما بعد از این مرحله خواهد دانست که هنوز روزنه هایی برای امید هست

افزون بر آن شناسایی این موارد جهت برنامه ریزی مناسب برای بازسازی محفوظات لازم خواهد بود.

دوم: برنامه ریزی و اجرا

بعد از آن که حافظ موارد ضعف خود را شناسایی کرد، اکنون نوبت به برنامه ریزی برای بازسازی محفوظات می رسد در این مرحله حافظ متناسب با مقدار محفوظات خود برنامه ریزی می نماید و با سرعتی بیشتر از سرعت حفظ محفوظات را بازسازی می نماید.

به عنوان مثال اگر کسی حافظ ده جزء است و بعد از شناسایی محفوظات ضعیف و نیازمند بازسازی متوجه شد که دو جزء از این محدوده نیازمند بازسازی است می تواند این دو جزء را در مدت بیست روز بازسازی نماید. او می تواند هر روز دو صفحه از محفوظات خود را بازسازی نموده در نتیجه پس از گذشت ده روز یک جزء و در مدت بیست روز دو جزء را بازسازی نماید.

البته سرعت بازسازی متناسب با میزان تسلط شخص متفاوت خواهد بود و چه بسا شخصی بتواند یک جزء را در مدت چهار روز بازسازی نماید.

برای تعیین سرعت بازسازی و تنظیم برنامه لازم است با استاد حفظ مشورت نمایید.

ص: 221

اشاره

بازسازی محفوظات را می توان همان حفظ مجدد و سریع محفوظات دانست. اگر چه بازسازی محفوظات همانند حفظ آن نیازمند صرف وقت و برنامه ریزی است اما با توجه به آن چه گفته شد حفظ این مرحله با حفظ مرحله ی نخست تفاوت های زیادی دارد حافظ در این مرحله می تواند در مدت کوتاهی حجم زیادی از محفوظات خود را بازسازی نماید و به عنوان مثال نیازمند استماع تلاوت آیات نیز نخواهد بود بلکه صرفاً برخی از مراحل حفظ را انجام می دهد.

در فصل شیوه ی حفظ مراحل هشت گانه ی حفظ را بیان کردیم اما در هنگام بازسازی محفوظات صرفاً مراحل زیر انجام می گیرد:

مرحله ی یکم: تقطیع و تکرار

حافظ باید در این مرحله همانند حفظ نخستین محفوظاتی را که می خواهد بر اساس برنامه بازسازی کند تقطیع نموده و تکرار نماید. اما تقطیع در این مرحله بر اساس مقاطع بزرگتر و متناسب با مقدار تسلط شخص بر محفوظات انجام گیرد. در مورد تکرار نیز طبیعتاً با تکرار کمتری نسبت به حفظ نخستین می تواند محفوظات خود را بازسازی نماید.

مرحله ی دوم: پیوند محفوظات

در این مرحله همان طور که در روش حفظ گفته شد، لازم است حافظ میان محفوظات خود پیوند برقرار نماید و آن چه را در مقاطع مختلف به ذهن سپرده به یکدیگر متصل نماید.

مرحله ی سوم: تحکیم و تکمیل حفظ

همان گونه که در مباحث پیشین توضیح داده شد بعد از گذشتن چند ساعت از حفظ اولیه معمولاً بخشی از محفوظات انسان دچار آسیب شده و از ذهن محو می گردد. برای تجدید حفظ و ترمیم این بخش از محفوظات، لازم است حافظ در طول روز چند بار محفوظات خود را تکرار نماید تا کلماتی که در این فاصله فراموش یا کم رنگ شده اند، بازیابی گردند.

مرحله ی چهارم: تکرار محفوظات

همان گونه که در شیوه ی حفظ بیان شد برای آن که محفوظات انسان به محفوظات ماندگار تبدیل شده و از حافظه ی کوتاه مدت به حافظه ی بلند مدت انتقال یابد، لازم است تا چند روز پس از حفظ اولیه همه روزه تکرار شود. این مقدار متناسب با حافظه ی اشخاص کم یا زیاد می شود. مقدار میانگین برای این منظور تکرار ده روزه است. بدین منظور لازم است شخصی که به دنبال بازسازی محفوظات خود است به مدت حداقل ده روز متوالی محفوظات بازسازی شده را تکرار نماید این مقدار می تواند تا 40 روز نیز ادامه یابد.

البته بعد از آن نیز باید طبق برنامه ای که در بخش مرور ارائه گشت به تکرار محفوظات خود پردازد.

یادسپاری چند نکته

1. در هنگام بازسازی محفوظات از تکرار اجزائی که قبلاً حفظ کرده و بدان مسلط هستید، غافل نشوید زیرا ممکن است بعد از مدتی تسلط شما بر آن اجزاء نیز کم شده و حاصل زحمات شما از دست برود.

2. بازسازی محفوظات تا جایی لازم است که حافظ بتواند یک صفحه را بدون خطا و بی تپق تلاوت نماید.

3. بعد از بازسازی محفوظات آن ها را برای استاد و یا هم بحث خود بخوانید و موارد خطا را شناسایی کرده در جهت رفع آن تلاش کنید. اگر کسی برای استماع آیات نیافتید می توانید صدای خود را ضبط کرده و سپس استماع نمایید.

4. می توانید با ایجاد رقابت در کار بازسازی محفوظات از فرصت خود بهترین استفاده را ببرید برای این منظور می توانید به صورت مباحثه ای و با حضور یکی از حافظان هم سطح خود کار بازسازی محفوظات را انجام دهید. بدین صورت که برای هر صفحه وقت معینی را تعیین کرده و هر یک سعی کنید در این مدت به عنوان مثال یک صفحه را مسلط نموده و برای دیگری تلاوت کنید.

خودآزمایی:

1. بازسازی محفوظات به چه معناست؟

2. مهم ترین اقدامات آغازین برای بازسازی محفوظات را بیان کنید.

3. شیوه ی بازسازی محفوظات را توضیح دهید.

4. شیوه ی بازسازی محفوظات به صورت مباحثه ای را به اختصار توضیح دهید.

5. با رعایت چه نکاتی می توانیم خود را از بازسازی محفوظات بی نیاز کنیم.

فصل چهاردهم: مهارت های شرکت در مسابقات قرآنی

هدف از شرکت در مسابقات قرآن

اشاره

برخی از حافظان از شرکت در مسابقات قرآن امتناع می ورزند و شاید گمان می کنند شرکت در مسابقه با اخلاص منافات دارد؛ اما به نظر می رسد، حضور در مسابقات قرآن با توجه به اهدافی که گفته خواهد شد، بسیار مهم و ضروری است و نه تنها هیچ منافاتی با اخلاص ندارد بلکه می تواند با یک نیت خالص و به قصد عبادت پروردگار انجام پذیرد.

اهداف نیکی که می تواند به عنوان انگیزه ی شرکت در مسابقات مطرح باشد از این قرار است:

یکم: رونق بخشیدن به فعالیت های قرآنی

اولین هدف از حضور در یک مسابقه قرآن رونق بخشیدن به فعالیت های قرآنی است. اگر بتوانیم محفل قرآنی و اجتماع قرآنی جوانان و نوجوانان را با حضور خود گرم کنیم یقیناً در تشویق آن ها و ترویج قرآن، نقش مؤثری را ایفا

ص: 225

کرده ایم. برخی از اساتید با اخلاص، معتقدند حتی اگر انسان بداند که در یک مسابقه رتبه نمی آورد مناسب است با انگیزه ی یاد شده یعنی پر رنگ کردن و نشاط بخشیدن به فضای مسابقه در آن شرکت نماید.

دوم: تسلط بر محفوظات

هدف دیگر یافتن نقاط ضعف و افزایش تسلط بر محفوظات است. شما می توانید با حضور در مسابقه و محک زدن خودتان در حضور حافظان قاریان و استادان مجرب قرآن به میزان تسلط و حُسن حفظ خویش پی ببرید. بر همین اساس مناسب است که مجریان مسابقات کارنامه ای را که مشتمل بر نقاط قوت و ضعف شرکت کنندگان است در پایان مسابقه در اختیار آنان قرار دهند.

هم چنین شایسته است در کنار برخی از مسابقات مکانی برای بیان نقاط ضعف و قوت یک حافظ و یا قاری و راهنمایی حضوری وی فراهم آید و هر فرد بعد از ارائه ی برنامه ی خود با شرکت در آن مکان از توصیه های استادان بهره مند گردد. در مسابقات بین المللی ایران به همین منظور از برخی اساتید دعوت می شود تا در کنار هیئت داوران بدون آن که در داوری نقشی داشته باشند به تحلیل حفظ و قرائت حافظ و یا قاری به صورت حضوری بپردازند.

سوم: دفاع از کیان مکتب اهل بیت علیهم السلام

هدف سوم، که بیشتر در مسابقات بین المللی مطرح است، دفاع از کیان مکتب اهل بیت علیهم السلام در کشورهایی است که تهمت های ناروایی را به شیعه نسبت می دهند و این گونه وانمود می کنند که پیروان مذهب اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام با قرآن بیگانه اند این وظیفه ی یکایک شیعیان است که با حضور در این

عرصه ها از کیان اهل بیت علیهم السلام دفاع نموده و غبار تهمت و افترا را از چهره ی پاک تشیع بزدایند.

بر همین اساس مسابقات استانی منطقه ای و کشوری هم می تواند به عنوان مقدمه ای برای تحقق این هدف مطرح شود چرا که برای رسیدن به سطحی که بتوان در مسابقات بین المللی درخشید لازم است به صورت مستمر در مسابقات کوچک تر حضور یافته و تجربه هایی را کسب نمود.

مهم ترین مسابقات حفظ قرآن

در کشورهای اسلامی مسابقات گوناگونی برگزار می شود. مسابقات بین المللی عربستان سعودی از مهمترین آن هاست که همه ساله با حضور حدود 70 کشور انجام می پذیرد. مسابقات کشورهای امارات و مصر نیز از مسابقات مهم حفظ قرآن کریم است که در حدود 50 کشور در این مسابقات حضور می یابند. همچنین مسابقاتی در کشورهای اردن و لیبی و الجزایر و تونس و ترکیه و بحرین برگزار می شود برخی مسابقات بین المللی مانند مالزی نیز صرفاً در رشته ی قرائت می باشد.

همچنین مسابقات بین المللی کشور عزیزمان جمهوری اسلامی ایران که همه ساله در سالن اجلاس سران کشورهای اسلامی برگزار می شود از ابهت و شکوه بی نظیری در میان مسابقات دیگر برخوردار است این مسابقات همه ساله با حضور ریاست جمهور افتتاح شده و با شرف یابی شرکت کنندگان به محضر رهبر معظم انقلاب پایان می پذیرد این مسابقه توسط سازمان اوقاف و امور خیریه اجرا می شود مسابقات در بخش حفظ معمولاً در مراحل شهرستانی و استانی در 3 رشته ی 10 جزء، 20 جزء و کل قرآن کریم برگزار می گردد. داوری این مسابقات

را اساتید مجرب و مسلط حفظ و قرائت قرآن کریم بر عهده دارند. اهمیت این مسابقه از آن جهت است که به هیچ صنف و گروهی اختصاص نداشته و هر کسی می تواند در آن حضور یابد. سابقه ی این مسابقه نیز اهمیت آن را دوچندان می نماید.

چگونه احتمال موفقیت در مسابقات را بالا ببریم؟

یکم: حافظانی که می خواهند در مسابقات قرآن چه در داخل و چه در خارج کشور حضور یابند لازم است برای کسب رتبه های ممتاز، حداقل سه ماه قبل از آغاز مسابقه برنامه ریزی ویژه ای را برای خود آغاز کنند. البته روشن است که پیش از این نیز حافظ قرآن باید در طول مدت حفظ و بعد از حفظ خود، هر روز به صورت مرتب تمرین کرده باشد؛ به عبارت دیگر علاوه بر برنامه ی روزانه ای که حافظ قرآن در طول روزها و ماه های سال آن برنامه را اجراء می کرده لازم است سه ماه قبل از شروع مسابقه برنامه ی تمرین ویژه ی مسابقات را آغاز کند.

بدین منظور اگر فردی قصد دارد در رشته حفظ 10 جزء شرکت کند، حداقل روزی دو تا سه جزء و اگر در حفظ 20 جزء یا کل قرآن شرکت می کند حداقل روزی سه تا پنج جزء را از حفظ بخواند یک ماه قبل از آغاز مسابقه این مقدار را باید افزایش دهد. کسانی که در حفظ 10 جزء شرکت می کنند حداقل روزی چهار جزء و حافظان 20 جزء روزی پنج جزء و حافظان کل هم باید حداقل روزی هفت جزء قرآن را تکرار کنند و مسلط بشوند.

دوم: هنگامی که برای مسابقات قرآن آیات را تکرار می کنید هر اشتباهی را که در طول تمرین رخ داد به صورت ویژه برای مسابقه یادداشت کنید. اشکال ندارد که در همان صفحه ی، قرآن با مداد زیر کلمه یا آیه ای که اشتباه خوانده اید،

علامتی بگذارید تا بدانید که این آیه یک بار اشتباه خوانده شده است.

پس از دور اول و پیش از شروع دور دوم یک مرتبه تمامی خطاهایی را که در طول دور اول پیش آمده مرور کنید و بکوشید که آن اشتباهات را برطرف سازید. بعد از رفع خطاها و اشتباهات دور دوم را آغاز کنید. در این دور دقت کنید آیا غلط‌هایی که در مرتبه ی پیش علامت زده شده بود، برطرف شده اند یا دوباره تکرار می شوند اگر خطاها دوباره تکرار شد علامت دیگری کنار علامت اول بگذارید. علامت دوم نشانه ی این است که حفظ شما در آن آیه دچار مشکل شده و حتما باید عنایت ویژه و اهتمام خاصی به آن آیه داشته باشید. دور دوم و سوم به همین ترتیب سپری می شود و در هر دور باید توجه کنید آیا غلط‌ها و خطاها کاهش یافته است یا نه؟! سعی کنید با نوشتن غلط‌ها پی ببرید که بیشتر مشکلات در کدام آیات و در کدام صفحات قرآن است و با برنامه ی ویژه ای این صفحات را بیشتر تکرار کنید.

سوم: مرور حتماً باید با سرعت مناسب انجام گیرد. تأکید می گردد از مرور با سرعت زیاد پرهیز نمایید؛ چرا که وقتی بر سکوی مسابقه قرار می گیرید باید به ترتیل تلاوت کنید و اگر به خواندن با سرعت بالا عادت کرده باشید، این امر باعث می شود که تسلط شما کاهش یابد باید همان گونه ای تمرین کنید که می خواهید در صحنه ی مسابقه بخوانید پس اگر می گوییم روزانه باید 2 یا 4 یا 5 جزء تلاوت بشود منظورمان تلاوت با آرامش و تأنی است.

چهارم: در روزهای برگزاری مسابقه چون فرصتی برای تکرار وجود ندارد، شما می توانید فقط با مرور خطاها و علامت‌هایی که در صفحات قرآن زده اید، بر تسلط خودتان بیفزایید دیگر لازم نیست از ابتدای قرآن، صفحه به صفحه بخوانید؛ فقط صفحاتی را تکرار می کنید که علامت‌های زیادی دارد و احساس

می کنید نیاز به تمرین بیشتری دارد به این ترتیب می توانید از وقت کم، بهترین استفاده را ببرید.

پنجم: یکی از بهترین کارها برای آماده شدن برای حضور در مسابقه، پاسخ گویی به سؤالات است. برای این منظور از دیگران بخواهید تا محفوظاتتان را مورد سؤال قرار دهند صفحاتی را که مورد سؤال قرار گرفته است مشخص کنید تا در دفعات بعد از صفحاتی که تاکنون مورد سؤال واقع نشده، از شما سؤال کنند.

ششم: 24 ساعت قبل از مسابقه دیگر تکرار را کنار گذاشته به ذهن خود استراحت دهید. استراحت قبل از مسابقه آمادگی شخص را برای پاسخ گویی بالاتر خواهد برد.

هفتم: قبل از مسابقه با خواندن نماز و توجه به خدای متعال به خود آرامش دهید و بکوشید که اضطراب را از خود دور کنید؛ چرا که اضطراب باعث می شود تمرکز حواس کاهش یابد.

هشتم: هنگام پاسخ دادن به سؤالات داوران حتماً حواس خود را کنترل کنید و به اطراف نگاه نکنید نگاه خود را به نقطه ی مقابل خود خیره سازید و تمام حواستان را متوجه پاسخگویی به سؤال مطرح شده کنید.

نهم: در خواندن آیات و پاسخ به سؤالاتی که مطرح می شود، شک نکنید و تا داور به شما تذکر نداده همان آیه ای را که به ذهن شما آمده، تلاوت کنید. تردید و شک را از خود دور سازید؛ چرا که شک و تردید باعث تزلزل در خواندن آیات می شود و حتی ارائه ی آیاتی را که خوب حفظ کرده، اید مشکل می گرداند.

دهم: دیگر شرکت کنندگان در مسابقه را رقیب خود ندانیم؛ بلکه آن ها را

دوست و برادر خود تلقی کنیم که پیروزی او در مسابقه را پیروزی خود می دانیم این نکته که از نظر اخلاقی دارای اهمیت فراوانی است از نظر روانی نیز موجب آرامش روحی انسان و در نتیجه موفقیت بیشتر در ارائه ی محفوظات خواهد گردید.

یازدهم: هیئت داوران مسابقه را اساتید دلسوزی بدانیم که برای اعتلای قرآن تلاش می کنند و غرض ورزی شخصی با کسی نداشته و نمره ی واقعی هر کسی را طبق تخصص و تشخیص خود مشخص می کنند این نکته که از نکات مهم اخلاقی است در کم شدن اعتراضات در مسابقه تأثیر فراوانی دارد. افزون بر آن به آرامش روحی حافظ و اعتماد و انس او به هیئت داوران منجر شده، باعث می گردد فرد با تسلط بیشتر محفوظات خود را ارائه نماید.

شیوه ی داوری مسابقات حفظ

اشاره

برای قضاوت در مسابقات حفظ و انتخاب برترین حافظ، قرائت او را در بخش های حسن حفظ، تجوید، صوت و لحن و وقف و ابتدا مورد ارزیابی قرار می دهند. در داوری مسابقات نکاتی توسط داوران مسابقه مد نظر قرار می گیرد که آشنایی با آن ها می تواند در ارتقاء سطح حفظ حفاظ محترم قرآن مؤثر باشد. در این بخش معیارهای داوری به همراه میزان اهمیت هر بخش و شیوه ی امتیاز دهی آن، مطرح می گردد.

یکم: حسن حفظ

مهمترین بخش در مسابقات حفظ قرآن کریم در مورد یک حافظ تسلط او بر

ارائه ی محفوظات .است هر مقدار حافظ در این زمینه توانمندتر و بر محفوظات خویش مسلط تر ،باشد امتیاز بیشتری به وی تعلق خواهد گرفت.

در مسابقات برای تشخیص حافظ برتر در زمینه ی حسن حفظ از کل محفوظات او، دو و یا سه سؤال پرسیده می شود به گونه ای که از هر ده جزء قرآن حداقل یک سؤال مطرح شود و البته میزان سؤال در هر مسابقه متناسب با سطح آن نظر داوران متفاوت خواهد بود به عنوان مثال در مسابقات استانی در هر سؤال ده سطر و در مسابقات منطقه یک صفحه و در مسابقات کشوری یک و نیم صفحه پرسیده می شود. البته در مسابقات بین المللی این مطلب تابع قوانین همان مسابقات خواهد بود به عنوان نمونه در عربستان پنج سؤال از حافظان کل پرسیده می شود که سؤال نخست دو صفحه و سایر سؤالات یک و نیم و یا یک صفحه می باشد.

برای امتیاز دادن در این بخش تمامی خطاهای حافظ در حین تلاوت؛ از کل نمره ی حسن حفظ که بر اساس آیین نامه ی داوری فعلی دارای 100 امتیاز می باشد، کسر می گردد و نمره ی نهایی نمره ی حسن حفظ خواهد بود و در نهایت با سایر نمرات جمع می شود.

برای اطمینان بیشتر از نمره ی داده شده معمولاً دو داور که هر دو حافظ هستند، این کار را بر عهده می گیرند و میانگین نمره ی آن ها نمره ی نهایی حافظ خواهد بود.

شیوه ی کسر نمرات که در جدول معینی در اختیار داوران قرار می گیرد مسابقات ،مختلف متفاوت است.

نمونه ای از این فرم در ادامه ی این فصل خواهد آمد.

ص: 232

دوم: تجوید

پس از حسن حفظ مهمترین بخش در داوری مسابقات، بخش تجوید است که داوران نمرات حافظ در این زمینه را ثبت می نمایند اداء درست حروف با تکیه بر مخارج آن و مراعات صفات حروف مانند استعلاء و استفال و ... و نیز احکام حروف مانند ادغام و اخفاء و ... از نکاتی است که در این زمینه مد نظر قرار می گیرد.

تجوید دارای 35 امتیاز است که بعد از کسر نمرات منفی نمره ی نهایی حافظ در این زمینه مشخص می گردد.

برای ارتقاء تجوید باید ابتدا قواعد تجویدی به خوبی فرا گرفته شود و سپس با تمرین ملکه ی انسان گردد شایسته است گاه گاهی آیاتی نزد اساتید تجوید خوانده شود تا اشکالات خود را شناسایی نموده و با تمرین مستمر آن را برطرف سازید.

سوم: صوت و لحن

یکی از شاخص های مهم برای تعیین حافظ برتر صوت و لحن است که حداکثر امتیاز آن 50 نمره است. بر این اساس 20 نمره به صوت و 30 نمره به لحن اختصاص می یابد داوران بخش صوت و لحن هر یک نمره ی خود را به صورت جداگانه اعلام کرده و با سایر نمرات جمع می نمایند.

رابطه ی صوت و لحن رابطه ی محتوا و قالب است و صوت به منزله ی خمیری است که با لحن به آن شکل داده و ترکیب زیبایی پدید می آید. البته بخش زیادی از صوت هر فردی خدادادی است که با تمرین قابل ارتقاء است. اما لحن نیاز به تمرین و کسب مهارت دارد و باید قواعد مربوط به آن فرا گرفته شود.

ص: 233

به معنی مراعات دقیق موارد وقف و موارد ابتدای تلاوت می باشد. این بخش در مجموع 15 نمره دارد و داوران از مجموع این نمره نمرات منفی را کسر نموده و نمره ی نهایی اعلام می شود.

پس از آن که نمرات یادشده اعم از حسن حفظ (100)، تجوید (35)، صوت و لحن (50)، وقف و ابتداء (15) - که مجموع آن ها 200 نمره است - به دست آمد، این نمره تقسیم بر عدد دو می گردد و در نهایت نمره ی حافظ از مجموع 100 امتیاز به دست می آید. بدین ترتیب نیمی از نمره اختصاص به حسن حفظ و نیم دیگر اختصاص به موارد مربوط به حسن قرائت خواهد داشت.

به صورت کلی نحوه ی تقسیم امتیازات در مسابقات مختلف متناسب با سطح آن متفاوت خواهد بود. این نوع از تقسیم امتیازات با هدف ارتقاء بخش قرائت حافظان طراحی شده است و چنان چه در مسابقه ای به بخش حسن حفظ عنایت بیشتری شود می توان این ترکیب را تغییر داد و به عنوان مثال 70 نمره برای حسن حفظ و 30 نمره برای بخش قرائت اختصاص داد تجوید، 15، صوت و لحن: 10 وقف و ابتداء (5).

در ادامه تصویر نمونه ای از جدول صورت امتیازات بخش های مختلف مسابقه تقدیم می گردد.

شایان توجه است که فرم های داوری در مسابقات گوناگون ممکن است متفاوت باشد.

فرم ثبت ریز نمرات بخش صحت حفظ

رشته حفظ قرآن کریم - 100 امتیاز

عکس

فرم ثبت ریز نمرات بخش صحت حفظ

رشته حفظ قرآن کریم - ۱۰۰ امتیاز

نام و نام خانوادگی: _____ حفظ جزء

موارد کسر امتیاز	اشتباه حرکات و حروف کم، زیاد و جابه جایی حرکات	اشتباه در کلمه			اشتباه در کلمات کم، زیاد و جابجایی جمله یا قسمی از آیه			عدم رعایت ترتیب آیات و جابجایی آنها در تفسیر			توضیحات
		فوری	یا تذکر	توسط	فوری	یا تذکر	توسط	فوری	یا تذکر	توسط	
		۱	۲	۳	۱	۲	۳	۱	۲	۳	
سوال اول	سورده										
آیه:											
مفسر:											
سوال دوم	سورده										
آیه:											
مفسر:											
سوال سوم	سورده										
آیه:											
مفسر:											
جمع هر مورد امتیازات منفی											جمع امتیازات منفی

نمره نهایی صحت حفظ: _____ به حروف: _____
نام و نام خانوادگی داو: _____ تاریخ: _____
امضاء: _____

فرم ثبت ریز نمرات بخش صوت

رشته حفظ قرآن کریم * 20 امتیاز

عکس

فرم ثبت ریز نمرات بخش صوت

رشته حفظ قرآن کریم * ۲۰ امتیاز

نام و نام خانوادگی:		سوره:		آیات:					
ر	موارد	نمره	ضعیف	متوسط	قابل قبول	خوب	ممتاز	کامل	توضیحات
۱	طنین	۵	۱	۲	۲/۵	۳	۴	۵	
۲	انعطاف	۴	۰/۸	۱/۶	۲	۲/۴	۳/۲	۴	
۳	مساحت	۵	۱	۲	۲/۵	۳	۴	۵	
۴	شدت (قوت)	۲	۰/۴	۰/۸	۱	۱/۲	۱/۶	۲	
۵	تحریر	۲	۰/۴	۰/۸	۱	۱/۲	۱/۶	۲	
۶	استفاده مطلوب و هنرمندانه از صوت	۲	۰/۴	۰/۸	۱	۱/۲	۱/۶	۲	
مجموع امتیازات مثبت:		هر مورد ۰/۵ تا ۱ نمره منفی							
مجموع نمرات کسر شده:		موارد کسر امتیاز: شامل اضطراب، لرزش، خشن، گرفتگی، رگه دار شدن دالعی و مقطعی، خلط، قطع صدا ناشی از سرفه، عطسه، سکنجه، جمع شدن آب در گلو، جیغ، خروسی شدن، پرش یا ناله در هنگام وقف							

نمره نهایی صوت:	نمره به حروف:
نام و نام خانوادگی داوور:	تاریخ:
	امضاء:

ص: 237

فرم ثبت ریز نمرات بخش لحن

رشته حفظ قرآن کریم * 30 امتیاز

عکس

فرم ثبت ریز نمرات بخش لحن

رشته حفظ قرآن کریم * 30 امتیاز

نام و نام خانوادگی:		حفظ جزء									
ردیف	الف) ضوابط و معیارها	نمره	ضعیف قبول	متوسطه قبول	خوب	ممتاز	کامل	ب) موارد کسر امتیاز	نمره منفی	توضیحات	
1	انتخاب سرعت مناسب	2	0/4	0/8	1	1/2	1/6	2	حداکثر 1		
2	میزان تأیید بر مستمعین	2/5	0/5	1	1/25	1/5	2	2/5	251	خروج از مقام و انتقال نامرگونی	
	حزن، جاذبه استفاده از ردیف‌های	2/5	0/5	1	1/25	1/5	2	2/5	حداکثر 3	استفاده از نمدات غیر متعارف	
	و زیبایی جذاب	2/5	0/5	1	1/25	1/5	2	2/5	0/25	خروج از ردیف صداها	
	تغذات و بکارگیری تحریر	2/5	0/5	1	1/25	1/5	2	2/5	0/25	نامتقرب بودن تحریرها	
	پرده ها های فنی	2/5	0/5	1	1/25	1/5	2	2/5	حداکثر 1	تکلف و فشار در اجرای نمدات	
	جاذبه پرده‌های مورد استفاده	2/5	0/5	1	1/25	1/5	2	2/5	0/25	عدم رعایت عرفی مکتب بین آیات	
	رعایت تکیه های صوتی	4	0/8	1/6	2	2/4	3/2	4	0/25	0/25	تکراری بودن مرده و ملال آزر ردیفها
	تنوع ردیف های لحن و پرده‌ها	4	0/8	1/6	2	2/4	3/2	4	2/5	0/25	شروع تلاوت در پرده غیر متعارف
	تنظیم و توزیع آهنگ‌ها بر متن	4	0/8	1/6	2	2/4	3/2	4	251	عدم انتخاب پرده مناسب	
	قدرت تنهیم	6	1	2	3	4	5	6			
نام و نام خانوادگی داوود:		تاریخ:		امضاء:							

ص: 238

فرم ثبت ریز نمرات بخش وقف و ابتدا

رشته حفظ قرآن کریم * 15 امتیاز

عکس

فرم ثبت ریز نمرات بخش وقف و ابتدا

رشته حفظ قرآن کریم * ۱۵ امتیاز

نام و نام خانوادگی:	رشته حفظ جزء قرآن کریم
---------------------	------------------------------

ردیف	موارد کسر امتیاز	نمره	سؤال اول	سؤال دوم	سؤال سوم
			سوره: آیات:	سوره: آیات:	سوره: آیات:
۱	عبور از وقف لازم	۱/۵			
۲	عبور از اولویت های وقف	۱-۰/۵			
۳	عبور از وقف بیان حسن	۱-۰/۵			
۴	ترک اولویت وقف یا وصل	۰/۵			
۵	نفس کشیدن در خلال تلاوت	۳			
۶	عذول در وقف	۱-۰/۵			
۷	وقف یا ابتدای قبح ناقص عبور از فواصل آیات موجب معنای نامناسب	۱			
۸	وقف یا ابتدای مغیر معنا عبور از فواصل آیات مغیر معنا	۲			
۹	وقف یا ابتدای قبیح عبور از فواصل آیات موجب معنای کفر آمیز	۳			
	جمع امتیازات کسر شده هر سؤال				
	امتیاز نهایی هر سؤال				

نمره نهایی وقف وابتدا:	نمره به حروف:
نام و نام خانوادگی داور:	تاریخ:
	امضاء:

ص: 239

1. مهم ترین اهداف شرکت در مسابقات را بیان نمایید
2. مهم ترین مسابقات بین المللی حفظ در چه کشورهایی برگزار می گردد؟
3. معیارهایی که در مسابقات حفظ برای تعیین نفرات برتر مورد ارزیابی قرار می گیرد را بیان کنید.
4. چهار مورد از مواردی که احتمال موفقیت در مسابقات را افزایش می دهد نام ببرید.

از مباحث پیشین روشن گشت که حفظ قرآن کریم یکی از فضائل و زینت های مؤمنان و مسلمانان است و از عصر نزول قرآن تاکنون همواره از جایگاه والایی در فرهنگ، دینی برخوردار بوده است. به همین سبب حافظان و حاملان قرآن در جامعه ی دینی افرادی الگو و مورد توجه مسلمین بوده اند. چرا که آنان در اثر انس بسیار با این کتاب، هدایت از گزاره های انسان ساز آن باخبر بوده و در صورت صلاح کردار و تربیت نفوس خویش در عین بهره مندی از اثرات تربیتی آن، مروج فرهنگ قرآنی و مبلغان آن به حساب می آمدند.

به برکت پیروزی انقلاب اسلامی به دست بنیانگذار الهیـش امام خمینی رحمه الله در میهن عزیز ما نیز در کنار توجه به بسیاری از دستورات و تعلیمات هدایتگر دینی، حفظ قرآن کریم نیز مورد توجه جامعه ی ما قرار گرفت و تا حدودی ارزش و جایگاه خود را باز یافت.

سپس با رهنمودها، حمایت ها و هدایت های ولی امر مسلمین، حضرت آیت

الله العظمی امام خامنه ای حفظ الله رواج و شتاب بیشتری به خود گرفت؛ تا بدان جا که هم اکنون حفظ قرآن در سطوح مختلف آموزشی از سال های پیش از دبستان تا تحصیلات عالی مورد توجه مسئولان و مربیان این حوزه هاست. در سال های اخیر نیز مؤسساتی به صورت تخصصی در این عرصه وارد شده و به آموزش و راهبری علاقمندان در این زمینه می پردازند.

در این میان نقش تعلیم گران و مربیان آموزش حفظ قرآن کریم نیز، خطیر و قابل توجه است. افرادی که عهده دار تعلیم و آموزش حفظ قرآن کریم می گردند، در صورت داشتن دانش کافی در این عرصه و شناخت صحیح وظایف بایدها و نبایدهای آموزش حفظ، بی تردید توانایی بیشتری در نقش آفرینی شایسته خواهند داشت.

در این بخش به خواست خداوند به اختصار اصول کلاس داری وظایف بایدها و نبایدهای مربی حفظ قرآن کریم را بررسی می نماییم.

در ابتدا باید مقصود از مربی حفظ قرآن روشن گشته و سپس بر این بر اساس آن تعریف به بیان ویژگی های وی پردازیم.

«مربی حفظ قرآن فردی است با مهارت های خاص که توانایی تربیت حافظان قرآن کریم را داراست».

با توجه به تعریف ارائه شده رسالت اصلی مربی حفظ تربیت حافظان قرآن کریم است برای تحقق این امر مربی باید از یک سری دانش ها و مهارت ها برخوردار باشد به یاری خداوند در ادامه فهرستی از این دانش ها و مهارت ها را تقدیم می نماییم.

یکم: بهره مندی از حفظ قرآن کریم

اولین و مهمترین شرط برای فردی که قصد دارد در عرصه ی آموزش حفظ قدم نهد، بهره مندی از حفظ قرآن کریم است در شرایط ایده آل می توان شرط

حفظ کل قرآن را برای مربی حفظ مطرح نمود چرا که «ذات نیافته از هستی بخش، کی تواند که شود هستی بخش؟!»: از کسی که هنوز خود به فضیلت حفظ قرآن کریم دست نیافته است چگونه می توان انتظار داشت، شاگردان خویش را در این راه یاری نماید؟ آیا او با اصول این کار چالش ها، مشکلات آن و راه کارهای متناسب آشناست؟ به یقین می توان گفت: خیر. بنابراین لازم است. مربی حفظ قرآن در ابتدا خود از این نعمت الاهی برخوردار بوده و سپس وارد عرصه ی تعلیم و آموزش آن به دیگران شود.

از سوی دیگر مربی همواره به عنوان الگو و اسوه ی شاگردان مورد توجه آنان است. در صورتی که از حفظ قوی برخوردار باشد شاگردان در می یابند که حفظ خوب، متقن و مستحکم شدنی و دست یافتنی است و رفته رفته این عقیده جزء باورهای آنان می گردد؛ در نتیجه برای دست یافتن به این هدف تلاش می کنند.

نکته ی مهم دیگر این است که شاگردان به رهنمودها و راه کارهای مربی توانمندی که خود به گفته هایش عمل کرده و به موفقیت دست یافته و قادر است آیات را با اتکاء به حافظه متقن و بدون اشکال و فراموشی قرائت کند، اعتماد بیشتری دارند تا به استادی که برای صدق ادعاها و نتیجه بخش بودن راه کارها و شیوه هایش، نه تنها شاهد محکمی در دست نیست بلکه عدم تسلط او این پیام را به شاگردان می رساند که «چندان هم معلوم نیست استاد ما درست بگوید و برنامه اش نتیجه بخش باشد».

با این همه شرط حفظ کل قرآن برای مربی حفظ را می توان در شرایط ایده آل و فراوانی مریان کارآمد این حوزه مطرح نمود اما در شرایط کنونی که متأسفانه با کمبود جدی در این عرصه مواجه هستیم، می توان برای تدریس در هر سطح از حفظ به مریانی که حداقل چند جزء از شاگردان خود جلوتر هستند به شرط تسلط بر همان مقدار رضایت داد.

دوم: آشنایی با مبانی حفظ قرآن کریم

ویژگی مهم دیگر برای یک مربی توانمند حفظ آشنایی با مبانی حفظ قرآن کریم است منظور از مبانی چرایی حفظ قرآن فواید آن جایگاه حفظ قرآن در فرهنگ دینی بایدها و نبایدهای قرائت و حفظ قرآن - از نظرگاه قرآن و معصومان علیهم السلام- و اموری از این دست است.

مربی با دانستن این مبانی رویکردهای خویش را با آن هماهنگ نموده و در جاهای لازم به دست گیری شاگردان پرداخته و آنان را یاری می دهد.

سوم: تسلط بر اصول حفظ قرآن کریم

ویژگی مهم دیگر دانستن اصول حفظ قرآن کریم است اصول حفظ همان شیوه های حفظ، مرور، یادآوری صیانت و نگهداری از آیات حفظ شده می باشد.

مربی توانا فردی است که خود حفظ قرآن را تجربه کرده و از شیوه های مطلوب و نامطلوب در حفظ آیات جدید مرور آیات مباحثه ی آیات، تثبیت آن در ذهن و موارد دیگر مطلع است.

در عین حال به تجربه فردی خویش بسنده ننموده بلکه با بررسی تجربه ی حافظان و استادان برتر این حوزه دانش خویش را وسعت بخشیده و تکمیل می نماید.

در ابتدا تلاش می کند رویکردهای خویش را به عنوان یک مربی با آن هماهنگ نموده سپس شاگردان را یاری کرده تا با توجه و به کارگیری بهترین شیوه ها به حفظ قرآن بپردازند و در جای جای حفظ برای چالش های به وجود آمده در محفوظات، راه کارهای علمی مجرب و کارآمد را مطرح نموده و آنان را یاری می رساند.

چهارم: توانایی برنامه ریزی و مدیریت حفظ شاگردان

خصوصیت بارز و مهم دیگر توان برنامه ریزی برای حفظ شاگردان تنظیم میزان حفظ و مرور آیات و کیفیت و الگوی مناسب آن و به صورت کلی، مدیریت حفظ آنان می باشد. چرا که افرادی که تازه در میدان حفظ قدم نهاده اند، به تنهایی قادر نیستند برای حفظ خود برنامه ریزی نموده و راه را بپویند. چه آن که آنان از فراز و نشیب های حفظ آگاه نیستند نمی دانند با چه سرعتی راه را بپیمایند برای ماندگاری محفوظات باید به چه اندازه مرور نمایند کدام بخش از محفوظات خود را بیشتر مرور کنند در چه محدوده ی زمانی به مرور کل محفوظات پردازند و ...

مربی توانا با اطلاع کامل از جزئیات همه ی موارد یاد شده و هم چنین شناخت یادشده ویژگی ها، فرصت ها و امکانات و توانایی های شاگرد خویش به مدیریت فعالیت های او در این عرصه می پردازد.

از سوی دیگر گاه شاگردان با این که به انجام تکلیف های حفظ می پردازند، باز هم دچار اشکالاتی در ارائه ی محفوظات می گردند مربی توانمند در این لحظه نیز مشاور و یاریگر شاگردان خویش بوده و با شناسایی دقیق نقاط قوت و ضعف و ارائه ی راه حل های مناسب به کمک آنان می. شتابد

پنجم: حسن استماع و دقت در تذکر اشکالات شاگردان

از ویژگی های بارز مربی و استاد حفظ قرآن توانایی خوب گوش دادن و استماع دقیق تلاوت های شاگردان در کلاس است. او باید از تمرکز بالایی برخوردار بوده و لغزش های شاگرد خویش در تلاوت را تشخیص داده و به آنان گوشزد نماید تا حفظ آن ها بدون خطا و اشکال و با اتقان به انجام رسد.

مربیانی که در این بخش از توانایی لازم برخوردار نیستند، معمولاً شاگردانی ضعیف دارند که آیات را با غلط‌های فراوانی حفظ می‌نمایند. پر واضح است که هدف از تشکیل کلاس حفظ آیات قرآن به صورت صحیح و درست است نه با غلط‌های گوناگون؛ اگر مربی نتواند در این زمینه به خوبی نقش خود را ایفا نماید در واقع یکی از مهمترین وظایف مربی را به انجام نرسانده است.

از سوی دیگر این گونه مربیان مورد اعتماد شاگردان نبوده و همواره به عنوان مربیانی ناتوان در ذهن آنان جای می‌گیرند چرا که در موارد بسیار شاگردان کلاس متوجه اشکال دوست خود می‌شوند و حال آن که مربی از آن غافل مانده است. روشن است که ضعف مربی در این مورد نشانگر عدم صلاحیت او برای تربیت شاگردان خود در زمینه ی حفظ قرآن کریم است.

ششم: تسلط بر اصول و فنون عمومی کلاس داری و تدریس

خصوصیت مهم، دیگر تسلط مربی بر فنون عمومی کلاس داری و تدریس است. مقصود از اصول و فنون عمومی کلاس داری اصول و مهارت‌هایی است که هر مربی و استادی که با مقوله ی کلاس و تدریس سر و کار دارد بدان نیازمند بوده و باید از آن مطلع و در اجرایش مهارت داشته باشد.

این مهم را می‌توان در سه بخش «آشنایی با ویژگی‌های فردی یک مربی موفق»، «آشنایی با وظایف و بایدهای مربی» و آشنایی با نقاط ضعف و نبایدهای مربی در کلاس» عنوان نمود؛ به خواست خداوند به زودی مطالب مفیدی در موضوع اصول عمومی کلاس داری بیان می‌گردد.

هفتم: تسلط بر اصول و فنون اختصاصی کلاس داری و تدریس حفظ قرآن

توانایی دیگری که مربی کارآمد حفظ قرآن باید از آن مطلع و در اجرای آن دارای مهارت کافی باشد اصول و فنون اختصاصی کلاس های حفظ قرآن کریم است.

کاربرد این اصول در کلاس های حفظ بوده و در کلاس های دیگر چندان مورد استفاده نیست ان شاء الله در ادامه ی مباحث به ذکر مطالبی در این بخش خواهیم پرداخت.

هشتم: آشنایی با اصول تعلیم و تربیت اسلامی

آگاهی از نظام تعلیم و تربیت اسلامی برای همه ی مربیانی که با مقوله ی تربیت سر و کار دارند امری ضروری است گزاره های هدایت بخش دین اسلام در این عرصه نیز مانند دیگر عرصه ها راه گشاست.

مربی باید اطلاعات قابل قبولی از مقوله ی تربیت دینی اصول حاکم بر نظام تربیتی، اسلام طرح و بنای شخصیتی کودک نوجوان و جوان، چگونگی پایه ریزی شخصیت اخلاقی، آنان میزان تأثیر مسایل عاطفی در یادگیری راه های ایجاد عادت های مطلوب تربیت و مراحل رشد ویژگی های دوران بلوغ، چگونگی پیدایش انحرافات روش های برقراری ارتباط با کودک نوجوان و جوان و اموری از این دست داشته باشد تا با تنظیم درست نحوه ی ارتباط و تعامل خویش با شاگردان علاوه بر موفقیت در مقوله ی، تعلیم در تربیت نیز کارآمد عمل نموده و در اثر عدم اطلاع از این اصول مهم شاگردان را با آسیب های غیر قابل جبران مواجه نسازد. (1)

ص: 248

1- کتاب های فراوانی در این موضوعات نگاشته شده است؛ از جمله ی آن کتاب «والدین و مربیان مسئول» است که توسط آقای رضا فرهادیان نگاشته شده است.

دانش دیگری که مربی حفظ قرآن باید از آن مطلع و در اجرای آن مهارت کافی داشته باشد علم تجوید است. مربی با تسلط با تسلط بر قاعده های تجویدی، خطاهای شاگردان در تلاوت را به آنان گوشزد نموده و راه کارهای مناسب را برای اصلاح ارائه می کند. اهمیت این دانش تا بدان جاست که حتی می توان گفت فهم برخی اشکالات صحیح خوانی آیات نیز مبتنی بر دانستن تجوید است.

البته در حد مطلوب و ایده آل تسلط بر تجوید سطح دو برای مربی حفظ قرآن از امور لازم و ضروری است اما در صورت کمبود مربیان کارآمد، می توان به تجوید سطح یک رضایت داد. مشروط بر آن که فرد، علاوه بر تسلط بر تجوید نظری در اجرای عملی آن نیز تسلط و مهارت کافی داشته باشد.

دهم: بهره مندی از تلاوت نیکو و ترتیل زیبا

عامل مثبت دیگر که در کارآمدی مربی نقشی به سزا و مهم ایفا می کند، بهره مندی از تلاوت نیکو و ترتیل زیباست.

عوامل متعددی در این امر تأثیر گذار است صوت نیکو، اطلاع از الحان اصیل عربی که در قرائت قرآن به کار رفته و باعث ظهور زیبایی و حلاوت آیات قرآن می گردد تسلط بر تجوید و موارد دیگر از اموری است که در تلاوت نیکوی ترتیل مؤثر است.

مربی حفظ در صورت برخورداری از این نعمت و استفاده از آن در مقام تدریس، شخصیتی مقبول تر نزد شاگردان داشته و می تواند در این زمینه نیز الگوی مناسبی برای آنان باشد

دانستن مواضع مناسب وقف و ابتداء در تلاوت قرآن بسیار پراهمیت است. برخی از خطاهایی که حافظان با آن مواجهند در اثر بی توجهی به وقف و ابتداء به خصوص در زمان حفظ آیات جدید و ثبت ساختار آن در ذهن است.

برخی در اثر عدم توجه به حفظ محتوا محور تقطیع های بسیاری در آیات ایجاد نموده و بدون توجه به ارتباط معنوی فقرات هر آیه آن ها را به فرازهای کوچک که در ارتباط تنگاتنگ با فرازهای بعدی است به ذهن می سپارند. هنگام تحویل محفوظات نیز هر آن گونه که اطلاعات در حافظه ثبت گردیده، می توان آن را ارائه نمود.

این یک اصل مهم است که اگر حافظ در حفظ خویش، تقطیع های بیشتری ایجاد کند هنگام یادآوری نیز به تلاش و دقت بیشتری در پیوسته خواندن فقرات آیه احتیاج دارد برای مثال اگر فردی یک آیه ی نسبتا بلند را به چهار فراز محتوایی تقسیم و حفظ نماید سپس همه ی فرازها را به هم مرتبط سازد، نتیجه ی حفظ او به مراتب بهتر است از فردی که همین آیه را به هشت قسمت کوتاه تر که به لحاظ محتوایی توجهی به فرازبندی آن نشده تقسیم و حفظ نموده است.

وقف و ابتداء مهمترین عاملی است که در این بخش یاریگر حافظ است چرا که ارتباط تنگاتنگی با مفهوم و معنای آیه دارد به همین علت هنگام حفظ جدید، حافظ موظف است با استفاده از دانش وقف و ابتداء یا علایم درج شده در قرآن و یا با استماع تلاوت قاریان برتر جایگاه مناسب وقف در هر آیه و مواضع ابتداء نمودن پس از وقف را در مصحف خود علامت گذاری نموده و فرازبندی و حفظ را مطابق آن انجام دهد.

اهمیت این موضوع تا بدان جاست که شایسته است برای ایجاد انگیزه و فرهنگ سازی مناسب، اشکال های وقف و ابتداء در امتیاز دهی کلاس حفظ لحاظ

شده و بخشی از امتیاز تلاوت به آن اختصاص یابد.

دوازدهم: آشنایی با ترجمه و تفسیر

یکی از عوامل اساسی در حفظ قرآن - به خصوص برترین رویکرد که حفظ محتوا محور باشد - توجه به معانی و مفاهیم آیات است. مربی محترم حفظ قرآن علاوه بر سوق دادن شاگردان به سوی شیوه ی برتر، حفظ خود نیز باید با ترجمه مفاهیم و معانی آیات آشنا باشد تا بتواند در این بخش نیز راهنمای شاگردان و پاسخ گوی پرسش های احتمالی آنان باشد.

او با تسلط بر این امر شاگردان را در دسته بندی موضوعی و محتوایی آیات و حفظ سلسله وار آیات مربوط به یک موضوع، یاری می رساند. تجربه نشان داده مربیانی که در این بخش از توانایی بالایی برخوردارند، نزد شاگردان شخصیت محبوب تر و موجه تری دارند. جالب است بدانید که شاگردان با انگیزه و علاقه ی بیشتری در کلاس این گونه مربیان حضور یافته و صد البته بازدهی و کارآمدی آنان نیز افزون تر خواهد بود.

یکی از برکات حفظ قرآن کریم فراهم شدن مقدماتی برای فهم عمیق و بهره مندی از دریای بیکران معارف آن است بنابراین نباید فقط در مرحله ی اول که آشنایی با الفاظ است برای همیشه متوقف ماند.

البته روشن است که تلاوت دایمی و انس همیشگی با الفاظ، هیچ گاه متوقف نشده و بسیار ضروری و راه گشاست. اما آن چه نادرست و ناپسند است، این است که برای رسیدن به مرحله ی فهم و تدبر و تعقل در آیات، هیچ گاه تلاشی صورت نپذیرفته و برای همیشه در گام نخست بمانیم.

آیات فراوانی هدف نزول قرآن بر پیامبر را تدبر، فهم و پندپذیری از آیات انسان

ساز خود، معرفی می نماید. از آن جمله این آیه ی شریف است که می فرماید:

(كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ) (1)

(این قرآن) کتابی پر خیر و برکت است که بر توفرو فرستادیم تا آیات آن را تأمل و پی پیگیری کنند (و به معارف عمیق آن برسند) و برای آن که صاحبان خردها (ی ناب) متذکر شوند».

در این آیه خدای تعالی قرآن را کتابی دارای خیر و برکت معرفی می نماید و هدف از نزول آن را تدبر و تفکر و تعمق در آیات و پندگیری می داند.

به عبارتی دیگر بهره مندی کامل از قرآن و برکات معنوی و هدایت گری آن منوط به تفکر و تأمل در مفاهیم والا و ژرف و دل سپردن به معارف الاهیست. بنابراین حاملان قرآن به ویژه آنان که در عرصه ی تدریس قدم نهاده اند، نباید به ظاهر الفاظ بسنده کرده و تا پایان عمر خویش فقط به آن جنبه اکتفا نمایند.

سیزدهم: داشتن اطلاعات به روز در زمینه ی مهارت های یادشده

مربی موفق حفظ قرآن پس از دانستن و تسلط بر موارد یادشده، هیچ گاه در به دست آوردن شیوه های جدید و یافته های نو در این زمینه خود را بی نیاز نمی داند و همیشه در پی توسعه ی دانسته های خویش و بهره مندی از تجربه ی اساتید دیگر حفظ قرآن می باشد.

از جمله راه های مناسبی که می توان برای دست یابی به این هدف توصیه کرد مشاوره، گفت و گو و هم اندیشی با مربیان دیگر است. در فرصت های مناسب چالش هایی را که در تدریس با آن مواجهید با مربیان دیگر در میان بگذارید و نظر آنان را جویا شوید.

افزون بر آن مشاهده ی نمونه ی تدریس اساتید برتر حفظ هم کمک زیادی در

ص: 252

ارتقاء دانش شما خواهد داشت.

آخرین توصیه، مطالعه ی کتاب های جدید و مجلات سودمند در موضوع اصول و مبانی حفظ و شیوه های کلاس داری آن است.

خودآزمایی:

1. تعریفی از مربی حفظ ارائه نمایید.
2. ویژگی های مربی توانمند حفظ قرآن را بیان کنید.
3. آیا فردی که حافظ قرآن نیست، قادر به تربیت حافظان قرآن کریم هست یا خیر؟ چرا؟
4. ضرورت آشنایی مربی حفظ با علم وقف و ابتدا را تبیین فرمایید.
5. اهمیت مهارت استاد در تذکر اشکالات شاگردان را تبیین نمایید.

ص: 253

*فصل دوم: آشنایی با اصول عمومی کلاس داری (1)

در مباحث پیشین گفته شد که اصول عمومی کلاس داری آن دسته از اطلاعات و مهارت هایی است که هر معلم و مربی که با مقوله ی کلاس و شاگرد و تدریس، سر و کار دارد باید از آن مطلع بوده و در اجرایش مهارت کافی را دارا باشد.

در این مجال اندک، نمی توان همه ی مسائل مربوط به این حوزه را بیان نمود. اما برای آن که ذهن خوانندگان عزیز به محتوای این دانش و سرفصل های مطرح شده در آن اندکی نزدیک گردد به اختصار مواردی را بیان می نماییم. (2)

الف) آشنایی با ویژگی های شخصیتی مربی موفق

برخورداری مربی از ویژگی های شخصیتی مثبت، باعث محبوبیت او نزد شاگردان گشته و شخصیتی مطلوب و قابل پذیرش را به دنبال دارد.

ص: 254

-
- 1- در نگارش این بخش از کتاب «روش کلاس داری» تألیف آقای احمد طهماسبی، بهره برده ایم.
 - 2- با توجه به اهمیت این امر لازم است مربیان عزیز به مطالعه ی کتاب های سودمند در این زمینه پرداخته و در کارگاه های عملی آموزش کلاس داری که در دوره های تربیت مربی اجرا می شود شرکت نموده و به تمرین و ارتقاء مهارت های خود در زمینه ی کلاس داری بپردازند.

مربی با دانستن این خصوصیات تلاش می کند آن را در خود ایجاد و یا تقویت نماید اکنون برخی از مهمترین این خصوصیات را بر می شمیریم.

1. تقوی و پرهیزکاری

2. اخلاص

3. تواضع و فروتنی

4. ادب

5. مهربانی و صمیمیت با شاگردان

6. هماهنگی گفتار و عمل

7. خوش خلقی

8. وفای به عهد

9. عشق به تدریس

10. سعه ی صدر و مدارا

11. شادابی و نشاط

12. بیان جذاب و نیکو

13. صدای واضح و رسا

14. اسوه و الگو بودن برای شاگردان

15. متانت در رفتار و گفتار

16. وقت شناسی

17. پوشش آراسته و مناسب

18. خوش بو و معطر بودن

19. خنده رو و متبسم بودن

20. برخورداری از اعتماد به نفس بالا و نداشتن اضطراب شدید

هر چه این گونه ویژگی های مثبت در مربی افزایش یابد، شخصیتی که در

ص: 255

ذهن مخاطبان و شاگردان تبلور می یابد مطلوب تر و محبوب تر خواهد بود. این خصوصیات باعث می گردد جایگاه مربی نزد شاگردان قابل قبول تر جلوه کند شاگردان او را به عنوان مربی کارآمد، بپذیرند.

(ب) آشنایی با وظایف و بایدهای مربی در کلاس

مربی در جایگاه معلمی و تدریس دارای وظایفی است. اطلاع از این وظایف و تلاش در انجام آن به صورت مستقیم یا غیر مستقیم در کارکرد مربی مؤثر است. بدون تردید کیفیت مطلوب و بازدهی مناسب در تدریس ارتباط تنگاتنگی با میزان توجه استاد به این موارد دارد اینک با برخی از مهمترین وظایف مربی در کلاس آشنا می گردیم.

1. آگاهی از برخی ویژگی های فردی و شخصیتی شاگردان همچون سن، تحصیلات، رشته تحصیلی، دین و مذهب، محل تولد، معدل درسی، شغل والدین و ...

2. توجه به، نور هوا و دمای کلاس

3. انتخاب نماینده برای کلاس

4. تقد از احوال شاگردان غایب در هر جلسه

5. گشاده رویی با شاگردان جدید

6. مصونیت از عوارض مخلّ مزاجی و روحی هنگام حضور در کلاس

7. مدیریت چگونگی آرایش صندلی ها و نحوه ی نشستن شاگردان

8. ارزیابی کار خود با روش های مناسب

9. انتقادپذیری و واکنش صحیح نسبت به نظرات شاگردان

10. دقت در مواضع سیاسی

11. حساسیت نسبت به حضور به موقع شاگردان و عدم غیبت آنان در جلسه ی درس

ص: 256

12. انگیزه بخشی به شاگردان برای فراگیری و تمرین بیشتر

13. تشویق به جا و مناسب

14. دلسوزی نسبت به یادگیری شاگردان

15. رعایت عدالت در محبت و صمیمیت نسبت به شاگردان

16. برخورد احترام آمیز با شاگردان

17. یادگرفتن اسامی شاگردان و مورد خطاب قرار دادن آنان با نام کوچک برای ایجاد صمیمیت

18. تقسیم نگاه میان شاگردان در طول اداره ی کلاس

19. ایجاد تنوع در تدریس و کلاس با شگردهای مناسب

20. جلب توجه شاگردان در مواقع لازم با استفاده ی به جا و مناسب از مواردی همچون: لبخند زدن، اخم نمودن، سکوت کردن، بالا بردن ابرو، تکان دادن سر و دست، قرار دادن انگشت جلوی دهان به نشانه ی سکوت، قرار دادن دست روی گوش به نشانه ی توجه و گوش دادن، قیافه ی متفکرانه گرفتن، اشاره با چشم، زیر چشمی نگاه کردن، سؤال های به موقع از شاگردان کم تمرکز یا شلوغ، بالا بردن صدا به علامت سؤال و ...

21. تسلط بر کلاس و شاگردان

22. جلب مشارکت شاگردان در تدریس

23. تحرک و حضور گاه به گاه در نقاط مختلف کلاس به خصوص انتهای کلاس

24. مدیریت سؤالات شاگردان

25. ثبت امتیازات مثبت و منفی

26. برگزاری آزمون های دوره ای برای ایجاد انگیزه ی فراگیری و ارزیابی روند آموزش

27. اعتماد به شاگردان
28. ایجاد رقابت مثبت میان شاگردان
29. همراز و مشاور بودن برای شاگردان و افشا نکردن رازهای آنان
30. استفاده از حرکات دست سر و صورت در تفهیم
31. تناسب حرکات اعضای بدن با سخنان و جملاتی که می گوید
32. مشورت با اساتید دیگر و بهره از تجارب آنان
33. مشورت گاه به گاه با شاگردان در امور مربوط به آنان
34. استفاده از شگردهایی برای خنداندن شاگردان با توجه به شأن کلاس
35. یادداشت نمودن مواردی که به شاگردان محول می کند یا روزهایی که برای آزمون اعلام می کند
36. همکاری با اولیاء شاگردان جهت ارتقاء وضعیت آموزشی و تربیتی آنان
37. قدرت بیان بالا
38. بیان ساده و رسای مطالب
39. گزیده گویی و پرهیز از اطاله ی کلام (بیان کوتاه و رسا)
40. دسته بندی و بیان سلسله وار مطالب (ترتیب منطقی دادن به مباحث)
41. استفاده از الفاظ مثبت
42. استفاده از تمثیل های مناسب و به جا در تفهیم مطالب
43. بهره مندی از هنر برقراری ارتباط
44. آمادگی قبل از تدریس
45. ارج نهادن به تلاش فراگیران
46. خلاق و متفکرانه عمل کردن در شیوه ی تدریس
47. گاهی برگزاری کلاس در هوای آزاد یا فضای سبز (در صورت امکان)

48. گاهی حضور در جمع های صمیمی شاگردان؛ مانند شرکت در اردوهای

ص: 258

تفریحی به همراه آن ها یا شرکت در برنامه های ورزشی آنان و...

ج) آشنایی با نقاط ضعف و نبایدهای مربی در کلاس

مقصود از نبایدها، آن دسته از خصوصیات و ویژگی هایی است که به عنوان امری منفی موجب تضعیف جایگاه و شخصیت مربی نزد شاگردان و در نتیجه عدم کارآمدی و شکست او در فرایند آموزش می گردد. اکنون برخی از مهمترین این موارد را یادآور می شویم.

1. داشتن تکیه کلام

2. شکسته نفسی های بی جا

3. گفتن جملاتی که اعتبار کلام او را سست می کند

4. صحبت با سرعت کند یا خیلی تند

5. یک نواختی در لحن بیانی و عدم تفاوت میان جملات پرسشی، خبری، تعجبی، امری

6. یک نواختی آهنگ و تُن صدا

7. خودستایی های بی جا

8. تنبیه بدنی

9. خنده ی بی مورد و بیش از حد

10. عادت های ناپسند؛ مانند جویدن ناخن خمیازه و صاف کردن مکرر گلو، بازی با عینک، گچ، ماژیک، تسبیح، دسته کلید، چادر، مقنعه و ...

11. انجام مواردی که تمرکز شاگردان را نسبت به درس از بین می برد؛ مانند داشتن جوراب سوراخ، لباس با دکمه ی افتاده، انگشترهای با نگین بزرگ داشتن، الگوهای زیاد برای خانم ها و

12. کثیف کردن لباس هنگام نوشتن روی تابلو

ص: 259

13. ایستاده و سرپا نگاه داشتن شاگرد برای مدت طولانی هنگام پاسخ گویی

14. ایجاد نظم و سکوت با گفتن مکرر کلماتی مانند ساکت، هیس، و یا زدن ضربه بر روی میز و

15. قرار دادن مقررات سخت و خشک و افراطی

16. حرکات زیاد دست و پا و بدن

17. ورود به مباحث خارج از موضوع و اتلاف وقت کلاس

18. بی احترامی و بدگویی نسبت به اساتید دیگر

19. بدگویی و بازگو نمودن عیب شاگردان غایب

20. تضعیف متن آموزشی در حال تدریس

انجام اموری از این دست نشانه‌ی ناآگاهی مربی نسبت به اصول و فنون کلاس داری یا عدم مهارت او در اداره‌ی کلاس است. بی شک، پرهیز از این موارد موجب افزایش بازدهی آموزش و موفقیت افزون تر مربی می گردد.

خودآزمایی:

1. شش مورد از ویژگی های شخصیتی مربی موفق را نام برده و به دلخواه تأثیر یک مورد را در تدریس و کلاس داری تبیین نمایید.

2. شش مورد از وظایف و بایدهای مربی در کلاس را نام برده و تأثیر یک مورد در کلاس و تدریس را توضیح دهید.

3. شش مورد از نقاط ضعف مربی در کلاس را نام برده و تأثیر یک مورد را در تدریس و کلاس تشریح کنید.

4. تکیه کلام به چه معناست و چه تأثیراتی در کلاس خواهد داشت؟

5. چند نمونه از عادات ناپسند که جزء نقاط ضعف مربی محسوب می شود را نام ببرید.

ص: 260

آشنایی با روند کلی آموزش حفظ در کشور

دورویکرد کلی در دوره های آموزش حفظ قرآن کریم در میان مؤسسات آموزشی میهن اسلامی ما رایج است: نخست؛ آموزش حفظ در دوره های بلند مدت که حدود سه تا شش سال به طول می انجامد و، دیگر حفظ در دوره های کوتاه مدت که حدود یک تا دو سال به درازا می کشد.

با عنایت به هر یک از این رویکردها لازم است نکات و اصولی در اجرای دوره های آموزشی مورد توجه قرار گیرد دانستن این موارد برای مربی حفظ، ضروری است. در ادامه به بررسی این موضوع خواهیم پرداخت.

ص: 261

اشاره

فراگیران در این گونه دوره ها به صورت معمول در مدت زمان سه تا شش سال به حفظ کل قرآن می پردازند این افراد به فراخور حال خود، روزانه حدود پنج تا ده سطر قرآن را به ذهن می سپارند برای انجام تکالیف به صورت میانگین، افراد باید روزانه از دو تا چهار ساعت زمان مفید در اختیار داشته باشند.

کلاس هایی که برای دوره های بلند مدت طراحی و اجرا می گردد معمولاً در کلاس هایی قالب طرح های سه ساله چهار ساله و شش ساله در زمان بندی های کوتاهی از یک تا دو ساعت در هر جلسه می باشد در صورت وجود شرایط لازم، مناسب است کلاس ها هر روز برگزار گردد اما در صورت مهیا نبودن شرایط می توان به سه جلسه در هفته رضایت داد.

با توجه به زمان اختصاص یافته برای هر جلسه ی آموزشی، بخش های زیر در کلاس قابل اجرا است:

1. ارزیابی و پرسش محفوظات

اشاره

مهمترین بخش هر کلاس حفظ، ارزیابی و پرسش از محفوظات است. در این مرحله چند بخش مهم مورد ارزیابی قرار می گیرد:

الف) پرسش از حفظ روزانه

متناسب با سرعت حفظ در طرح های بلند مدت حافظ در هر روز پنج تا ده سطر از قرآن را به ذهن می سپارد این محدوده توسط شاگردان در هر جلسه قرائت گشته و استاد ضمن ارزیابی اشکالات و نکات لازم را به آنان یادآور می شود.

ب) پرسش از یک درس قبل

یکی از بخش های مهم کلاس حفظ، توجه به درس گذشته ای است که حافظ

در جلسه ی قبل به حافظه سپرده است. چرا که در بررسی های انجام شده، روشن گشته که اولین حمله ی فراموشی به حافظه، 24 تا 48 ساعت حافظه، 24 تا 48 ساعت پس از به یادسپاری مطالب جدید است مربی محترم با گوشزد نمودن این مهم، در هر جلسه همه یا بخشی از درس گذشته را مورد پرسش قرار می دهد.

با اجرای این امر شاگردان انگیزه ی بیشتری برای تلاش ویژه و صیانت از این بخش از محفوظات می یابند و پیش از حضور در کلاس اشکالات احتمالی این محدوده را بر طرف نموده و با تسلط و تمرین، کافی وارد کلاس می شوند.

(ج) پرسش از محفوظات جدید

مقصود از محفوظات جدید، محدوده ی ده درس آخر محفوظات که در چند روز اخیر به حافظه سپرده شده است می باشد در مباحث پیشین اهمیت و جایگاه این بخش به خوبی روشن گشت.

در صورت داشتن فرصت کافی بهترین شیوه آن است که تمام محدوده ی ده درس آخر در هر جلسه ی درس با مدیریت و راهبری استاد، توسط شاگردان تلاوت گردد. این کار در تسلط بیشتر و برطرف نمودن اشکالات احتمالی بسیار مؤثر است. در غیر این صورت از هر نفر یک یا چند سوال پرسیده می شود.

(د) پرسش از محفوظات گذشته

منظور از محفوظات گذشته، همه ی سوره ها و اجزایی است که از ابتدای حفظ تاکنون به ذهن سپرده شده است؛ البته غیر از آن محدوده ای که در ده درس آخر، مورد پرسش قرار می گیرد.

این محدوده به علت گذشت زمان، تمرین و مرور بیشتر به حافظه ی بلند مدت منتقل گشته است نتیجه ی همه ی تلاش های پیشین در این بخش ظاهر می گردد استاد با پرسش از این محدوده، میزان موفقیت و تلاش های حافظ را مورد ارزیابی قرار می دهد.

2. پرسش از ترجمه و مفاهیم

مهم ترین نکته در حفظ محتوا محور، توجه و اهتمام به ترجمه و مفاهیم آیات در روند به یادسپاری و حفظ است. از همین رو برای ایجاد انگیزه در این زمینه مربی کلاس حفظ موظف است در هر جلسه سؤالاتی از ترجمه و مفاهیم محدوده ی حفظ جدید مطرح نماید.

3. پرسش هایی برای تقویت محفوظات

در صورت وجود فرصت کافی در جلسه ی درس پرسش از شماره ی آیات ابتدا و انتهای آیات، ابتدا و انتهای صفحات آیات مشابه و سؤالاتی از این دست در تسلط و تقویت محفوظات بسیار مؤثر است.

4. فعالیت های تکمیلی

انگیزه بخشی ایجاد تنوع در کلاس با استفاده ی به جا از صلوات ها و شعارهای قرآنی، ارائه ی مشاوره و راه کارهای مناسب به شاگردان از جمله مواردی است که در فعالیت های تکمیلی مورد توجه قرار می گیرد.

5. مرحله ی پایانی کلاس

در این مرحله استاد کیفیت انجام تکالیف را بررسی و تکالیف جلسه ی بعد را ابلاغ می نماید. پس از آن محدوده ی حفظ جلسه ی بعد، قرائت گشته و ترجمه ی آن بیان می گردد. توصیه های لازم، تشویق شاگردان ممتاز، از نکات شایسته ای است که در مرحله ی پایانی مورد توجه قرار می گیرد.

به صورت متوسط برای طرح های بلند مدت سرانه ی هر یک از فراگیران در هر جلسه ی درس، حدود 10 تا 15 دقیقه می باشد، همان گونه که اشاره شد کلاس ها با توجه به تعداد شاگردان در یک ساعت به صورت هر روز یا دو ساعت به صورت یک روز در میان تشکیل می شود.

زمان بندی کلاس حفظ در دوره های بلند مدت

این برنامه به عنوان نمونه برای کلاس طرح چهار ساله با تعداد 8 نفر شاگرد که به صورت یک روز در میان (سه جلسه در هفته) در کلاس حضور می یابند ارائه می گردد.

عکس

عناوین کلی	موارد	زمان (دقیقه)
مرحله ی آغازین (شروع مناسب کلاس)	شروع با نام خدا	۵
	سلام و احوال پرسى	
	برقراری ارتباط عاطفی مناسب در ابتدای کلاس	
	خواندن حدیث، آیه و...	
ارزیابی و پرسش از محفوظات	هم خوانی درس جدید با تلاوت آن توسط استاد از حفظ	۵
	پرسش درس جدید	۲۵
	پرسش از یک درس قبل	۱۰
	پرسش محفوظات جدید (ده درس آخر)	۲۵
	پرسش محفوظات گذشته	۲۵
پرسش از ترجمه و مفاهیم	طرح سؤالاتی از واژگان و عبارت های درس جدید	۵
پرسش هایی برای تقویت محفوظات	پرسش از شماره ی آیات	۵
	پرسش از ابتدا و انتهای آیات	
	پرسش از ابتدا و انتهای صفحات	
	پرسش از آیات مشابه	
	پرسش از موضوعات و مفاهیم آیات	
فعالیت های تکمیلی	ایجاد تنوع در کلاس با استفاده به جا از صلوات های قرآنی	۵
	انگیزه بخشی در راستای حفظ قرآن	
	ارائه ی مشاوره و راه کارهای مناسب به حفاظ	
مرحله ی پایانی کلاس	قرائت محدوده درس آینده و بیان ترجمه	۱۰
	پرسش از کیفیت انجام تکالیف	
	تشویق برترین های کلاس	
	یاد آوری تکالیف جلسه بعد	
	توصیه های لازم به شاگردان	
جمع کل زمان کلاس		۱۲۰

اشاره

افرادی که شایستگی حضور در دوره های کوتاه مدت حفظ قرآن کریم را دارا هستند بسیار انگشت شمارند؛ چرا که باید دارای آمادگی ذهنی بالا، هوش و حافظه ی بسیار قوی و فراغت و انگیزه ی والایی باشند.

فراگیران در این دوره ها در مدت زمان یک تا دو سال به حفظ کل قرآن می پردازند. حافظ به صورت میانگین روزانه یک تا دو صفحه از قرآن را حفظ می نماید و برای انجام تکالیف لازم است از 7 تا 12 ساعت زمان مفید در اختیار داشته باشد.

همچنین برای موفقیت در این گونه دوره ها تغذیه ی مناسب، تفریح و ورزش کافی برای فراگیران از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

به دلیل سرعت بالای این گونه طرح ها برنامه ریزی برای آنان دارای حساسیت خاصی است بنابراین دوره ها معمولاً با حضور بیشتر فراگیران در مراکز آموزش حفظ قرآن صورت گرفته و برنامه های آموزشی افزون تری برای آنان طراحی می شود.

الف) بخش های مشترک با دوره های بلند مدت

علاوه بر سر فصل های یادشده در طرح های بلند مدت از جمله ارزیابی و پرسش محفوظات در بخش های حفظ روزانه، یک درس قبل، محفوظات جدید و گذشته، پرسش هایی برای تقویت محفوظات و ... عناوین زیر نیز در برنامه ریزی کلاس های حفظ مورد توجه قرار می گیرد.

ب) مباحثه ی محفوظات

یکی از برنامه های بسیار مفید و کارآمد در این گونه دوره ها، مباحثه ی قرآن است؛ در این بخش حافظان در همان مرکز آموزشی در قالب گروه های دو نفری

مشغول مباحثه و قرائت محفوظات برای یکدیگر می شوند.

(ج) کلاس ترجمه و تفسیر

برنامه ی مهم دیگر در طرح های کوتاه مدت بیان ترجمه، مفاهیم و تفسیر مختصر حدود یک تا دو صفحه از قرآن است که باید در جلسه ی بعد به عنوان حفظ جدید به حافظه سپرده شود.

(د) کلاس های حفظ حضوری

در طرح های کوتاه مدت که سرعت به یادسپاری و حفظ سوره ها بالاتر است معمولاً در مراکز آموزشی، بخشی از کلاس های آموزشی را به حفظ حضوری آیات جدید اختصاص می دهند در این بخش همه ی شاگردان در کلاس حاضر گشته و با راهبری استاد به حفظ آیات به صورت جمعی می پردازند.

برای اجرای این کلاس، چند الگو می توان ارائه داد الگوی نخست این است که همه ی شاگردان به صورت دسته جمعی در برابر استاد قرار گرفته و همه ی مراحل حفظ جدید را با اجرای مربی به صورت گروهی انجام می دهند از این الگو می توان برای جلسات ابتدایی که شاگردان با شیوه های حفظ به صورت کامل آشنا نیستند استفاده نمود اما احتمال عدم توانایی در تمرکز برای برخی شاگردان سرعت اندک در حفظ عدم تساوی توان ذهنی همه ی شاگردان و کمی استقبال آنان، می تواند: عنوان اشکالات آن مطرح باشد.

الگوی دیگر آن که شاگردان در گروه های دو نفری مشغول حفظ آیات می گردند. در این شیوه، هر صفحه ی قرآن به دو یا سه بخش تقسیم می گردد. پس از حفظ هر بخش هر یک از آن ها آیات را برای هم بحث خود قرائت می کند؛

این الگو دارای امتیازاتی است؛ از جمله این که نسبت به الگوی پیشین در مدت زمان کوتاه تری قابل اجراست. رقابت میان دو هم بحث ایجاد شده و هر

دو سعی می کنند از تمام ظرفیت ذهنی خود بهره برده و با تمرکز کامل زودتر به حفظ آیات دست یابند.

امتیاز دیگر پایین آمدن احتمال خطا در حفظ است. چرا که هر یک باید پس از حفظ آیه را برای دیگری بخواند از همین رو تلاش می کند خطا در حفظ راه نیابد؛ در صورت خطا هم به او تذکر داده خواهد شد.

دوره های آزمایشی و توان سنجی در آغاز

در گذشته معمولاً انتخاب سرعت مناسب برای حفظ به عهده ی فراگیران و با ثبت نام در یکی از دوره های کوتاه مدت یا دراز مدت حفظ صورت می گرفت. نقش اساتید و مراکز آموزشی حفظ نیز، در حد ارائه مشاوره خلاصه می شد اما بررسی ها نشان می دهد که این رویکرد اشتباه و دارای اشکالات اساسی است. یکی از عوامل مهم ریزش در کلاس های حفظ قرآن عدم تناسب استعداد، آمادگی و فراغت شرکت کنندگان با طرحی است که در آن شرکت نموده اند.

بهترین شیوه آن است که در ابتدا پس از ارزیابی پیش نیازهای حفظ قرآن، همه ی افرادی که تازه پا به عرصه ی حفظ قرآن گذارده اند در گروه هایی سازمان دهی شده و از کمترین میزان حفظ شروع شده و در یک بازه ی زمانی کوتاه، رفته رفته به میزان حفظ روزانه بیافزاییم؛ در این میان مربیان مجرب و کارآزموده به بررسی استعداد آمادگی و صلاحیت هر فرد برای دوره های کوتاه مدت و بلند مدت حفظ می پردازند.

در این دوره ی کوتاه آزمایشی با حفظ یک تا دو جزء قرآن می توان به شناخت قابل قبولی نسبت به هر یک از فراگیران دست یافت و پس از تحلیل همه ی عوامل مؤثر طرح مناسب هر فرد را به او پیشنهاد داد.

همان گونه که در مباحث قبل اشاره شد مهمترین عوامل تعیین کننده این امور

است: توان ذهنی فراگیر و قدرت هوش و حافظه اش میزان فراغت و اشتغالات او در امور زندگی میزان انگیزه ی او برای حفظ میزان توجه اهمیت و همراهی خانواده اش میزان انس و آشنایی قبلی او با قرآن کریم میزان ظرفیت روحی و معنوی حافظ توان جسمی او میزان تسلط او بر پیش نیازهای حفظ همچون تسلط بر صحیح خوانی تجوید، ترجمه و مفاهیم آیات و

اصول برنامه ریزی برای مرور محفوظات

اشاره

یکی از وظایف مهم استاد حفظ برنامه ریزی جهت مرور محفوظات شاگردان است. نکات بسیار دقیق و ظریفی وجود دارد که در برنامه ریزی باید مورد توجه باشد. اکنون برخی از این نکات را یادآور می شویم.

یکم: توجه به هدف از مرور

اشاره

توجه به این نکته بسیار مهم است که دورویکرد متفاوت در برنامه ریزی و تکلیف دهی بخش مرور محفوظات وجود دارد هر یک از این رویکردها دارای اهداف و خاصیت های متفاوتی است.

الف) مرور برای حفظ وضعیت و کیفیت موجود

در این شیوه حافظ هنگام مرور در صورت بروز اشکال در آیه ای، فقط همان آیه را به صورت صحیح تکرار نموده و سپس به ادامه ی مرور و تلاوت خویش می پردازد.

ب) مرور برای ارتقاء کیفیت محفوظات و تسلط کامل

در این شیوه حافظ بیشتر به کیفیت مرور اهتمام داشته و هر صفحه را آن قدر تکرار می کند تا بتواند با تسلط ویژه و بدون کوچک ترین اشکال و ایرادی آن را از حفظ تلاوت نماید.

گاه در میان برخی مریبان شاهد افرادی هستیم که با توصیه به انجام مرور فقط

به شیوه ی دوم شاگردان را به خطا و اشتباه می اندازند پس از مدتی حافظ متوجه می شود با پرداختن به مرور زیاد بخشی از محفوظات و تقویت آن از اجزاء و سوره های دیگر غفلت کرده و از تسلطش در آن بخش ها کاسته شده است. البته سطح فراگیران و حافظان متفاوت بوده و مربی با رعایت تناسب آن می تواند برنامه ی خاصی را به هر یک از آن ها پیشنهاد دهد اما غالب حافظ نیازمند بهره مندی از هر دو شیوه هستند.

دوم: توجه به میزان مرور روزانه

از موارد مهم در این بخش توجه به زمان مناسب برای یک دور مرور کل محفوظات است. مدت زمان یک دور مرور کل محفوظات به امور زیر وابسته است:

1. میزان محفوظات.
 2. کیفیت محفوظات.
 3. مدت زمانی که از اتمام حفظ گذشته است.
 4. با چه سرعتی کل قرآن حفظ شده است (حفظ در دوره های کوتاه مدت یا بلند مدت انجام گرفته است).
 5. فرصت زمانی و میزان فراغت روزانه ی حافظ.
 6. استعداد و توانایی ذهنی حافظ.
 7. ظرفیت روحی و معنوی حافظ.
- بنابراین میزان مرور برای هر روز باید با رعایت عوامل یادشده، مشخص گردد.

سوم: توجه به مرور محفوظات جدید

درس های جدید که در چند روز اخیر به حافظه سپرده شده است، باید هر

روز یادآوری و مرور گردد. چون هنوز در حافظه کوتاه مدت بوده و از استقرار کافی برخوردار نیست.

معمولاً حداقل هر روز ده درس آخر محفوظات با اتکاء به حافظه مرور و یادآوری می شود. البته افزایش مرور این بخش تا چهل روز می تواند برکات و ثمرات فراوانی را به همراه داشته و به استحکام محفوظات بیانجامد.

چهارم: توجه به بازه ی زمانی مناسب برای یک دور مرور

برای باقی محفوظات بازه ی زمانی 3 تا 10 روز برای مرور یک دور محفوظات مناسب است. البته با رعایت تناسب میزان محفوظات بدین معنا که هر چه محفوظات بیشتر است تعداد روزهایی که برای یک دور مرور کل محفوظات در نظر گرفته می شود بیشتر است.

پنجم: مرور بیشتر اجزاء جدید

اجزایی که به تازگی به حافظه سپرده شده است باید در فاصله های زمانی کمتری یادآوری شود همچنین میزان تکرار اجزاء جدیدتر به تناسب اجزایی که زمان زیادی از حفظش گذشته و در ذهن به خوبی مستقر شده باید بیشتر باشد.

برای مثال یک حافظ ده جزء با توجه به این اصل می تواند بدین صورت به مرور پردازد:

دور اول مرور: 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10؛ سپس تکرار 7-8-9-10

دور دوم مرور: 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10؛ سپس تکرار 7-8-9-10

ملاحظه می فرمایید در صورتی که این فرد روزانه یک جزء از محفوظات خود را تکرار نماید، در یک فرصت زمانی دو هفته ای یک بار اجزاء 1 تا 6 و دوبار اجزاء 7 تا 10 که به تازگی به یاد سپرده را مرور نموده است.

ششم: سرعت بالاتر نیازمند مرور بیشتر

افرادی که در دوره های کوتاه مدت حفظ شرکت می نمایند لازم است میزان مرور روزانه شان بیش از فراگیران طرح های بلند مدت باشد. چرا که در سرعت بالا، حافظه فرصت کافی برای نهادینه کردن آیات در ذهن را دارا نیست و هنوز محفوظات قبل در ذهن به خوبی مستقر و مستحکم نگشته، آیات جدید به حافظه اضافه می شود برای رفع این اشکال در دوره های کوتاه مدت، مرورها بیشتر است تا آسیبی به محفوظات وارد نیاید برای روشن تر شدن مطلب به موارد بعد به خوبی دقت کنید.

هفتم: میزان مرور در طرح شش ساله

میزان مرور در زمان اشتغال به حفظ در صورت شرکت در طرح های شش ساله از این قرار است:

- حافظان 1 تا 10 جزء: حداقل روزانه نیم جزء
- حافظان 11 تا 20 جزء: حداقل روزانه یک جزء
- حافظان 21 تا 30 جزء: حداقل روزانه یک و نیم جزء

هشتم: میزان مرور در طرح سه ساله و چهار ساله

میزان مرور در زمان اشتغال به حفظ در صورت شرکت در طرح های سه ساله و چهار ساله از این قرار است:

- حافظان 1 تا 10 جزء: حداقل روزانه یک جزء
- حافظان 11 تا 20 جزء: حداقل روزانه دو جزء
- حافظان 21 تا 30 جزء: حداقل روزانه دو و نیم جزء

نهم: میزان مرور در طرح دو ساله

میزان مرور در زمان اشتغال به حفظ در صورت شرکت در طرح های دو ساله از این قرار است:

- حافظان 1 تا 10 جزء: حداقل روزانه یک و نیم جزء

- حافظان 11 تا 20 جزء: حداقل روزانه دو و نیم جزء

- حافظان 21 تا 30 جزء: حداقل روزانه سه جزء

دهم: میزان مرور در طرح یک ساله

میزان مرور در زمان اشتغال به حفظ برای طرح های یک ساله از این قرار است:

- حافظان 1 تا 10 جزء: حداقل روزانه دو جزء

- حافظان 11 تا 20 جزء: حداقل روزانه سه جزء

- حافظان 21 تا 30 جزء: روزانه چهار جزء

یازدهم: میزان مرور پس از اتمام حفظ

آخرین میزان مرور که برای ده جزء آخر حفظ ذکر شد، تا یک سال بعد از فراغت از حفظ کل قرآن نیز استمرار می یابد پس از گذشت یک سال از اتمام حفظ حافظ می تواند به تناوب از میزان مرور بکاهد و در نهایت مرور را به یک جزء در هر روز برساند.

دوازدهم: عدم غفلت از مرور کل محفوظات

در مجامع حفظ قرآن با افرادی مواجه می شویم که برای مدت طولانی بخشی از محفوظات را به دلیل تسلط بالا رها نموده و فقط به مرور اجزایی که در

آن تسلط کافی ندارند می پردازند این کار مبنای درستی ندارد چرا که حافظ پس از مدتی با مراجعه به محفوظاتی که زمانی بر آن ها تسلط داشت ولی برای مدتی طولانی آن را تکرار نکرده در می یابد که این محفوظات نیز به جرگه ی محفوظات ضعیف پیوسته و از تسلط پیشین خبری نیست. بنابراین بهترین راه مرور همه ی محفوظات و صیانت از آن است نه پرداختن به بخشی و غفلت از باقی محفوظات.

سیزدهم: انتخاب الگوی مناسب برای مرور

الگوهایی که برای مرور می توان ارائه داد با توجه به شرایط مختلف و کیفیت محفوظات حافظ متفاوت است هر یک از این الگوها دارای اثرات متفاوتی نیز خواهد بود. اکنون نمونه هایی از این الگوها را برای یک فرد که حافظ کل قرآن است و روزانه به مرور سه جزء از محفوظات می پردازد، یادآور می شویم:

1. مرور به صورت جزء به جزء و ترتیبی:

(3-2-1)، (6-5-4)، (9-8-7)، (12-11-10)، ...

2. تقسیم محفوظات به سه قسمت ده جزء اول قرآن، ده جزء وسط و ده جزء آخر و مرور یک جزء از هر بخش:

(21-11-1)، (22-12-2)، (23-13-3)، ...

3. تقسیم محفوظات به دو قسمت مساوی، نیمه ی اول و نیمه ی دوم قرآن و مرور یک جزء از نیمه ی اول و دو جزء از نیمه ی دوم:

(1-15 و 16)، (2-17 و 18)، (3-19 و 20)، (4-21 و 22)، (5-23 و 24)، (6-25 و 26)، (7-27 و 28)، (8-29 و 30)،

...

4. تقسیم محفوظات به ده جزء اول و بیست جزء آخر و مرور نیم جزء از ده

ص: 274

جزء اول و دو و نیم جزء از بیست جزء آخر:

(نیمه ی اول جزء یک، 11 و 12 و 13/1)، (نیمه ی دوم جزء یک، 13/2 و 14 و 15)، (نیمه ی اول جزء دو، 16 و 17 و 18/1)، (نیمه ی دوم جزء دو، 18/2 و 19 و 20)، (نیمه ی اول جزء سه، 21 و 22 و 23/1)، ...

5. مرور به صورت سوره ای و ترتیبی:

(حمد و بقره)، (آل عمران و نساء)، (مائده و انعام)، (اعراف و انفال)، ...

توصیه های مهم در اداره ی کلاس حفظ

اشاره

موفقیت در کلاس حفظ، مرهون اقدامات شایسته ای است که مربی باید بدان اهتمام ورزد برخی از این موارد را یادآور می شویم.

یکم: فرهنگ سازی برای اهتمام شاگردان به کیفیت حفظ جدید

حفظ جدید پایه و اساس محفوظات است. هر چه اساس حفظ از استحکام بیشتری برخوردار باشد پایداری و ماندگاری آن نیز افزون تر خواهد بود. برخی در اثر نداشتن آگاهی کافی با خود این گونه می اندیشند که اول به حفظ کل قرآن می پردازیم پس از پایان حفظ به تثبیت و استحکامش خواهیم پرداخت. در اثر این گمان نادرست با سرعت زیاد آیات و سوره ها را حفظ نموده ولی به کیفیت آن بی توجه است با داشتن ضعف های بسیار باز هم بر افزودن سوره های جدید بر محفوظات بی کیفیت، خویش اصرار می ورزند بدون تردید این رویه ی ناصحیح، مورد پذیرش کارشناسان و استادان برتر حفظ قرآن قرار نمی گیرد. بنابراین مربی حفظ، باید با فرهنگ سازی مناسب از رواج این گونه تصورات غلط جلوگیری نماید.

ص: 275

دوم: تلاوت استاد در ابتدای کلاس

مربی می تواند در آغاز کلاس، محدوده ی درس جدید را از حفظ برای شاگردان تلاوت نماید. شاگردان با استماع تلاوت متقن و خوب استاد از او الگو گرفته و اعتمادشان به مربی افزون تر می گردد همچنین در می یابند که حفظ متقن و بی اشکال، شدنی و امکان پذیر است. در نتیجه همه ی تلاش خویش را برای نیل به این هدف به کار می بندند.

البته این امر باید به خوبی و با کیفیت قابل قبول و در حد مربی و شأن او اجر شود. از همین رو اگر مربی از آمادگی لازم برخوردار نیست، یا از تلاوت نیکویی برخوردار نیست نباید بر اجرای این امر اصرار ورزد چرا که اثرات زیانباری در کلاس به جای خواهد گذاشت.

سوم: همخوانی در ابتدای کلاس

در صورت داشتن فرصت کافی، همخوانی محدوده ی حفظ جدید در ابتدای کلاس نیز به تسلط و آمادگی بیشتر شاگردان کمک می نماید.

چهارم: تلاوت حفظ جدید توسط همه ی شاگردان

به دلیل جایگاه مهم حفظ جدید در هر جلسه ی درس باید همه ی شاگردان، حفظ جدید را به صورت کامل برای استاد قرائت نمایند این امر مستلزم زمانبندی دقیق وقت کلاس و مدیریت زمان توسط استاد است.

پنجم: تلاوت پیوسته ی حفظ جدید

شیوه ی پرسش حفظ جدید نیز بسیار حائز اهمیت است. لازم است هر یک از

شاگردان، تمامی محدوده ی حفظ جدید را به صورت پیوسته و یک جا برای استاد قرائت نمایند در پاره ای کلاس ها با برخی شیوه های نادرست مواجه می گردیم که در صورت استمرار در دراز مدت ممکن است موجب ضعف فراگیران در محفوظات گردد به عنوان نمونه، پرسش حفظ جدید به صورت آیه به آیه شیوه ای نادرست است. چرا که پس از مدتی شاگردان قادر نخواهند بود با تسلط و تمرکز، محدوده های طولانی تر مانند یک یا چند صفحه را به صورت پیوسته به تنهایی و با تسلط قرائت نمایند چون ذهن آنان با این شیوه مأنوس گشته که فقط به صورت آیه به آیه قرائت نماید.

ششم: توجه به ارتباط صفحات

یکی از آسیب هایی که مریبان در کلاس های حفظ با آن مواجهند، ضعف شاگردان در ارتباط صفحات است. بدین معنا که معمولاً پس از پایان یافتن صفحه نمی توانند ابتدای صفحه بعد را قرائت کنند.

ریشه ی این مشکل عدم توجه به حفظ محتوا محور است. توصیه می گردد حافظان به حفظ ارتباط صفحات تشویق گردند. در امتیاز درس جدید هم هرگاه محدوده ی درس تا پایان صفحه می رسد ابتدای صفحه ی بعد نیز جزء محدوده ی پرسش قرار گیرد و در صورتی که حافظ زمان حفظ به ارتباط صفحات توجه نکرده و قادر به یادآوری ابتدای صفحه ی بعد نیست، از او امتیاز مشخصی کسر گردد.

هفتم: اتکاء شاگردان بر حافظه

استاد باید دقت نماید هنگام ارائه ی حفظ جدید توسط یک فرد، شاگردان دیگر

از قرآن استفاده نمایند. بلکه این قانون در کلاس حاکم باشد که از ابتدا تا انتهای زمان کلاس همه ی قرآن آموزان موظف به عدم استفاده از مصحف و اتکاء به حافظه ی خویش باشند.

عدم توجه به این اصل باعث می شود برخی شاگردان با آمادگی کامل در کلاس حضور نیابند. بلکه بخشی از فعالیت ها و برنامه ها را در کلاس انجام دهند. روشن است در بلند مدت این امر موجب ضعف آنان خواهد شد. تا جایی که هرگاه مربی به عنوان نفر نخست از آنان می خواهد حفظ جدید را برای او تلاوت نمایند همه خواستار آنند که یکی دو نفر دیگر قرائت نموده تا آن ها آمادگی بیشتری کسب کنند بی تردید این امر موجب کاسته شدن رونق نشاط و کارآمدی کلاس نیز خواهد بود.

هشتم: انتخاب نفرات آغازین

شگرد دیگری که در اداره ی مطلوب کلاس حفظ راه گشاست، این است که مربی، همیشه پرسش ها را از یک یا چند فرد مشخص که آمادگی بالاتری نسبت به دیگران دارند آغاز نکند بلکه سیاست خود را بر این اساس، پایه نهد که در هر جلسه نفرات اول برای تلاوت حفظ جدید متفاوت و با انتخاب خود مربی صورت پذیرد با رعایت این نکته همه ی شاگردان با خود این گونه می اندیشند که احتمال دارد نفر اول ما باشیم پس با آمادگی و تمرین کافی در کلاس حاضر می شویم.

نهم: تمرکز شاگردان در زمان تلاوت دوستان خود

هنگام تلاوت یکی از شاگردان، بقیه ی کلاس نیز باید با تمرکز کامل تلاوت او را پی گرفته و با استماع دقیق تلاوتش حضور فعالی در کلاس داشته باشند.

این امر باعث تسلط بیشتر آنان و استفاده ی بهینه از زمان کلاس می گردد برای عملی کردن این نکته می توان از برخی شگردها بهره جست؛ برای نمونه، هنگام تلاوت هر فرد از بقیه ی شاگردان بخواهیم آهسته با او زمزمه کنند. یا در صورت بروز اشکال اگر خود فرد نتوانست اشکال را برطرف نماید از آنان بخواهیم اصلاح نمایند.

دهم: تشویق پس از تلاوت

پس از تلاوت هر یک از شاگردان متناسب با کیفیت تلاوتش باید او را مورد تشویق قرار دهیم. بی تفاوتی نسبت به این اصل بسیار ناپسند و نشانگر عدم مهارت مربی است همیشه باید تلاش شاگردان مورد توجه استاد بوده و در صورت کیفیت مطلوب یا پیشرفت قابل توجه نسبت به جلسات قبل تلاش او مورد تحسین و تشویق قرار گیرد. این کار موجب افزایش رضایت مندی شاگردان، بهبود خودانگاره ی آنان و تقویت اعتماد به نفسشان می گردد. تشویق ها می تواند الفاظ ساده، صمیمی و اثر گذار باشد. برای نمونه چند مثال ذکر می شود:

1. آفرین از تلاوت شما لذت بردیم.
 2. احسنتم تلاوت بسیار زیبا و دلنشینی بود.
 3. آفرین بر شما که همیشه با تلاش و آمادگی کامل در کلاس حاضر می شوید.
 4. برای سلامتی ایشان یک صلوات بفرستید.
 5. آفرین، از جلسات قبل خیلی بهتر بود، به تلاشت ادامه بده.
- می توان برای تشویق از روش هایی این چنین بهره برد کسانی که بدون اشکال و با تسلط کامل تلاوت می کنند را با تشکر از تلاش آن ها و فرستادن دو صلوات و کسانی که با کیفیت خوب ولی به همراه چند اشکال کوچک تلاوت می کنند با تشکر و فرستادن یک صلوات مورد تشویق قرار داد نسبت به آن دسته از افرادی

که تلاوت خوبی ارائه نکرده و از حد مطلوب نیز پایین ترند، تشکر ساده ای از تلاش او صورت گرفته ولی صلواتی نفرستاد. در این گونه روش ها که با میزان تلاش و کیفیت تلاوت تناسب دارد، می توان شاگردان را به تلاش بیشتر و رسیدن یا ماندن در حد مطلوب ترغیب نمود.

یازدهم: فرهنگ سازی برای اهتمام شاگردان به محفوظات جدید

همان گونه که در مباحث پیشین روشن گشت، مرور آیاتی که به تازگی وارد حافظه شده بسیار پراهمیت است چرا که هنوز در حافظه ی کوتاه مدت قرار گرفته و در صورت مرور و بهره گیری حافظ از آن به صورت مستمر در چند روز به تناوب وارد بخش بلند مدت حافظه یا حافظه ی دایمی می گردد رسالت مربی در این بخش نیز بسیار حائز اهمیت است. او می تواند با سؤالات دقیق از این بخش محفوظات در هر جلسه اهمیت صیانت و نگهداری آن با استفاده از مرور را غیر مستقیم به شاگردان القاء و گوشزد نماید.

دوازدهم فرهنگ سازی برای اهتمام شاگردان به محفوظات گذشته

بخش مهم دیگر کلاس حفظ پرسش از محدوده ی محفوظات گذشته است وظیفه ی مهم مربی در این بخش فرهنگ سازی مناسب در مورد کیفیت انجام مرورها است. بدین معنا که او باید شرایط مرور مطلوب و اثر بخش را به شاگردان آموخته و دائماً یادآوری نماید.

این امر همیشه در میان اساتید برجسته حفظ قرآن مشهور بوده که حافظ، قرآن حافظ آن مقداری است که می تواند پاسخگو باشد. برای دست یافتن به این سطح از تسلط لازم است مرورها با دقت تمرکز، نظم و سرعت مناسب در تلاوت صورت پذیرد.

در صورت امکان پرسش سؤالات متعدد در کلاس بهتر است بخشی از سؤالات از محدوده ی مرور همان روز که حافظ موظف به انجامش بوده صورت گرفته و بخشی از سؤالات از کل محفوظات باشد اما در صورت نبودن فرصت کافی توجه به این نکته بسیار ضروری است که سؤال از کل محفوظات دارای رجحان و برتری است.

در صورتی که مربی محترم، همیشه سؤالات خود را از محدوده ی مرور روزانه که حافظ در همان روز تکرار نموده انجام دهد بی تردید پس از مدتی باعث ضعف شاگردان می گردد چرا که ذهن آنان به این شیوه خو گرفته و به اصطلاح شرطی می گردد که در هر روز فقط پاسخگوی محدوده ی مرور روزانه باشند، نه همه ی محفوظات.

در این حالت اگر مربی پس از مدتی از آنان بخواهد که از باقی محفوظات سؤالی را پاسخ دهند با اعتراض آنان مواجه می گردد که این سؤال در مرورهای امروز نبوده است. در حالی که آنان حافظ همه ی آن آیات هستند

در صورت استمرار این شیوه، شاگردان در هر روز فقط حافظ مسلط اجزاء مرور همان روز هستند و تسلط آنان بر کل محفوظات در مدت زمان طولانی تری اتفاق می افتد اما اگر مربی از ابتدا آنان را با این فرهنگ راهبری کند که حافظ هر روز باید تمام محفوظات خویش را آماده و پاسخگو باشد، آنان هم ناخودآگاه پذیرفته و اجرا می کنند در غیر این صورت شاگردان همیشه برای پاسخ گویی کل محفوظات درخواست فرصت زمانی چند هفته ای نموده تا با مرور یکباره و زیاد به تسلط نسبی و باور توانایی پاسخگویی دست یافته، سپس پاسخگوی مربی باشند.

چهاردهم: ریشه یابی اشکالات هنگام پرسش

در پرسش محفوظات اهداف و خواص گوناگونی نهفته است؛ اولین هدف از پرسش ارزیابی کیفیت محفوظات شاگردان و نحوه ی انجام برنامه ها و تکالیف محول شده است.

مربی با تجربه با زیرکی تمام هنگام استماع قرائت شاگرد خود هم زمان با ارزیابی، به دنبال یافتن اشکالات و کاستی ها برای یاری اوست. بنابراین پس از یافتن منشأ بروز هر اشکال به ارائه ی رهنمودهای لازم می پردازد.

توجه به این نکته حائز اهمیت است که کاستی های حافظ در ارائه ی محفوظات، گاهی در اثر عدم انجام برنامه ها و گاهی در اثر کیفیت نامطلوب در انجام برنامه ها و بهره بردن از شیوه های نادرست است. مربی با بررسی و تحلیل اطلاعاتی که از شاگرد در اختیار داشته و نحوه ی پاسخگویی او باید مشاوره های لازم را ارائه و آنان را در اصلاح شیوه های نادرست کمک نماید.

پانزدهم: تأکید بر ارائه ی محفوظات به استاد

یکی از برکات پرسش از محفوظات این است که تحویل و تلاوت حفظ برای مربی، یکی از انواع مؤثر تمرین محفوظات و باعث تثبیت و تسلط بیشتر است. چرا که حافظ همواره صفحاتی را که برای استاد خود قرائت نموده با تسلط بیشتری در حافظه اش ثبت می نماید.

دلیل این امر هم واضح است؛ چون هنگام قرائت برای استاد یا اشخاصی که دارای جایگاه والایی هستند، انسان همه ی تمرکز خویش را به کار می بندد تا بدون نقص قرائت نماید؛ طبیعی است که به هر مقدار تمرکز هنگام ارائه ی محفوظات بالاتر باشد اثر ماندگارتری در ذهن باقی می گذارد.

با توجه به نکات یادشده، مربی باید شرایطی را در کلاس فراهم نماید که همه ی شاگردان بتوانند به دور از هر گونه اضطراب محفوظات خود را ارائه نمایند.

برخوردهای ناصحیح مربی یا شاگردان دیگر هنگام بروز اشکال در تلاوت فردی خاص می تواند بسیار زیان بار بوده و تا جایی پیش رود که انگیزه و عشق او را نسبت به حفظ و انس با قرآن بکاهد برخی از برخوردهای ناصحیح و منفی از این قرار است.

1. هنگامی که شاگرد در تلاوت با اشکال مواجه می شود، مورد تمسخر مربی یا شاگردان دیگر واقع گردد.

2. شرایط حاکم بر کلاس و نوع تعامل مربی با شاگردان اضطراب زا باشد.

3. شرایط حاکم بر، کلاس همراه اکراه و تهدید یا تنبیه باشد.

4. فرهنگی را که مربی بر کلاس حاکم می کند دشوار و دست نیافتنی باشد؛ برای مثال این فرهنگ که با یک تیق کوچک، کیفیت حفظ مورد قبول مربی واقع نشده و شاگرد مورد بازخواست و توبیخ او قرار گیرد امری دشوار است و برای برخی از شاگردان غیر ممکن.

هفدهم: ثبت سابقه ی هر فرد در پرسش محفوظات

نکته ی بسیار اساسی در پرسش محفوظات جدید و گذشته این است که مربی موظف است، محدوده ی سؤالاتی را که از شاگردان پرسیده به همراه امتیاز آن در جای مناسبی ثبت کند. چرا که لازم است همه ی محفوظات شاگردان در پرسش مورد توجه استاد قرار گیرد.

برخی مربیان بدون توجه به این اصل، هیچ گاه به یاد ندارند که در جلسات قبل چه سوره و جزئی را پرسیده اند از همین رو بارها اتفاق می افتد که سؤالاتی را به صورت تکراری مطرح می نمایند تا بدان جا که برخی از شاگردان زیرک پس از مدتی انس با شیوه ی کلاس داری مربی، متوجه می شوند که او همیشه از برخی سوره های خاص سؤالات را مطرح می نماید یا غالباً از صفحات سمت راست یا چپ یا فقط از بالا یا پایین صفحه می پرسد در نتیجه ممکن است گاهی در مرور خود به صفحات دیگر کم توجهی نمایند.

برای پرهیز از این آسیب توصیه می شود مربی یک مصحف مخصوص، برای همه ی افراد کلاس داشته و پس از پرسیدن سؤال در حاشیه ی آن صفحه علامتی که نشانگر نام آن شاگرد است، یادداشت نماید.

راه کار مناسب دیگر این است که مربی هنگام پرسش از هر فرد مصحف شخصی او را در اختیار گرفته و امتیازش را در همان صفحه ای که پرسیده ثبت نماید.

دیگر این که برای هر فردی برگ های مخصوص تهیه شده که در آن همه ی شماره ی صفحات قرآن درج شده است. در صورت پرسیدن هر صفحه امتیاز آن در ذیل همان شماره ی صفحه یادداشت می شود. در ادامه نمونه ای از این فرم را ملاحظه می فرمایید.

با رعایت این نکته از سؤالات تکراری پرهیز شده و سابقه ی هر شاگرد نسبت به صفحات پرسش شده مشخص است در صورتی که در صفحه ی خاصی دچار ضعف باشد، استاد می تواند از فرد بخواهد به صورت ویژه آن صفحه را تمرین کند. هر از چند گاهی با رجوع به سابقه ی او دوباره آن صفحات را در پرسش مطرح نموده تا قوت یا ضعف آن را بررسی نماید.

فایده ی دیگر این است که مربی پس از یک دور پرسش از کل محفوظات

و ثبت امتیازات قادر است صفحات قوی و ضعیف هر یک از شاگردان را در کل محفوظات تعیین و برای تقویت آن در مرور محفوظات، برنامه ریزی لازم و اقدامات شایسته را انجام دهد.

ص: 285

شماره صفحات																				جزء
11	10	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
81	80	79	78	77	76	75	74	73	72	71	70	69	68	67	66	65	64	63	62	2
61	60	59	58	57	56	55	54	53	52	51	50	49	48	47	46	45	44	43	42	3
41	40	39	38	37	36	35	34	33	32	31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	4
1-1	1-2	48	47	46	45	44	43	42	41	40	39	38	37	36	35	34	33	32	31	5
111	110	109	108	107	106	105	104	103	102	101	100	99	98	97	96	95	94	93	92	6
191	190	189	188	187	186	185	184	183	182	181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	7
191	190	189	188	187	186	185	184	183	182	181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	8
181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	171	170	169	168	167	166	165	164	163	162	9
1-1	1-2	168	167	166	165	164	163	162	161	160	159	158	157	156	155	154	153	152	151	10
111	110	109	108	107	106	105	104	103	102	101	100	99	98	97	96	95	94	93	92	11
191	190	189	188	187	186	185	184	183	182	181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	12
191	190	189	188	187	186	185	184	183	182	181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	13
181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	171	170	169	168	167	166	165	164	163	162	14
1-1	1-2	168	167	166	165	164	163	162	161	160	159	158	157	156	155	154	153	152	151	15
111	110	109	108	107	106	105	104	103	102	101	100	99	98	97	96	95	94	93	92	16
191	190	189	188	187	186	185	184	183	182	181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	17
191	190	189	188	187	186	185	184	183	182	181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	18
181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	171	170	169	168	167	166	165	164	163	162	19
1-1	1-2	168	167	166	165	164	163	162	161	160	159	158	157	156	155	154	153	152	151	20
111	110	109	108	107	106	105	104	103	102	101	100	99	98	97	96	95	94	93	92	21
191	190	189	188	187	186	185	184	183	182	181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	22
191	190	189	188	187	186	185	184	183	182	181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	23
181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	171	170	169	168	167	166	165	164	163	162	24
1-1	1-2	168	167	166	165	164	163	162	161	160	159	158	157	156	155	154	153	152	151	25
111	110	109	108	107	106	105	104	103	102	101	100	99	98	97	96	95	94	93	92	26
191	190	189	188	187	186	185	184	183	182	181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	27
191	190	189	188	187	186	185	184	183	182	181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	28
181	180	179	178	177	176	175	174	173	172	171	170	169	168	167	166	165	164	163	162	29
1-1	1-2	168	167	166	165	164	163	162	161	160	159	158	157	156	155	154	153	152	151	30

یک نواخت نبودن شیوه ی پرسش به تنوع کلاس و شادابی و نشاط شاگردان می انجامد. مربی باید تلاش کند با بهره مندی از شیوه های گوناگون از خمودگی و ملالت شاگردان جلوگیری کند.

البته برخی شیوه های پرسش که حافظ در پاسخ آیات بیشتری را پیوسته برای مربی قرائت می کند دارای فایده و کارایی بالاتری است طبیعی است که از این گونه شیوه ها بیشتر بهره می بریم ولی برای تنوع می توان از شیوه های دیگر به میزان نیاز استفاده نمود برخی از شیوه های مناسب از این قرار است:

1. تلاوت چند آیه توسط هر شخص به صورت غیر معین به میزان 15 سطر و بیشتر.
2. پرسش به صورت تلاوت آیه به آیه، بدین ترتیب که هر نفر با انتخاب استاد یک آیه را تلاوت نماید.
3. پرسش به صورت وقفی؛ در این روش قرآن آموز هنگام تلاوت در مواضع صحیح وقف، توقف می نماید و نفر بعد یا فرد انتخاب شده توسط استاد، ادامه ی آن را تلاوت می نماید.
4. همخوانی و جمع خوانی بعضی از آیات.
5. پرسش به صورت مسابقه ای و کیفیت محور؛ بدین معنا که هر گاه فردی در تلاوت دچار اشکال شد دیگر حق ادامه ی تلاوت را ندارد، بلکه فرد دیگری به انتخاب مربی به ادامه ی تلاوت می پردازد او هم تا زمانی اجازه دارد تلاوت را ادامه دهد که در قرائت محفوظات دچار اشتباه نشده است.
6. مطرح کردن موضوعات قرآنی و تلاوت آیه ی مربوط به آن توسط شاگردان.

در برخی از کلاس ها مشاهده گشته، مربی فقط سؤالات را از بالای صفحه می پرسد به این علت هر گاه از فردی به صورت انتقالی سؤالی بپرسند، با اعتراض او روبرو می شویم چرا که حفظ آنان محتوا محور نبوده و ارتباط تنگاتنگ معنوی آیات را به خاطر نسپرده اند.

از همین رو مربی موظف است با مدیریت سؤالات، فرهنگ صحیح حفظ و مرور را در میان آنان به خوبی تبیین نماید.

بیستم: آشنایی با عوامل فراموشی حافظه ی بلند مدت

اشاره

اگر در عرصه ی تدریس حفظ حضور یافته اید حتماً با افرادی مواجه گشته اید که از ضعف یا فراموشی محفوظات خود گله می کنند گاه اینان با اندکی ضعف در ارائه ی حفظ، احساس می کنند محفوظات خویش را به طور کامل از دست داده اند. در صورتی که این گونه نیست در موارد بسیاری با مرورهای برنامه ریزی شده می توان به تسلط بر آن آیات دست یافت.

شناخت عوامل فراموشی اطلاعات در حافظه کمک شایانی به رفع این باور و نظم بخشی در مرور آیات خواهد داشت به صورت کلی اگر آیاتی از قرآن پس از طی مراحل حفظ به خوبی به ذهن سپرده شد و پس از آن حداقل تا ده روز به صورت دقیق تکرار و یادآوری شد و در برنامه های مرور نیز با تکرار به موقع از آن محافظت، گردید به این راحتی دچار فراموشی نمی شود.

عوامل فراموشی و کم رنگ شدن اطلاعات در ذهن عامل اساسی است؛

الف) عامل تغییر و پویایی ذهن

آمیخته شدن اطلاعات برای رسیدن به فهم مطالب تازه از ویژگی های مغز و حافظه است. این خصوصیت برای حفظ قرآن که باید الفاظ به صورت ثابت در

ذهن بماند، مضر است و در اثر عدم مرور محفوظات در بازه‌ی زمانی مناسب ممکن است باعث ضعف، کم‌رنگی و فراموشی در محفوظات شود.

(ب) عامل سرکوبی

ویژگی دیگر مغز و حافظه این است که در صورت استفاده نکردن از اطلاعاتی که در حافظه ثبت گشته، بر اثر گذر زمان آن را به فراموشی می‌سپرد. عدم استفاده از بخش خودآگاه مغز موجب می‌گردد که اطلاعات سرکوب گشته و به بخش ناخودآگاه منتقل شود این آیات نیز به ظاهر کاملاً فراموش گشته است ولی محض یادآوری دوباره به بخش خودآگاه بر می‌گردد؛ مانند زمانی که با ملاقات دوست قدیمی خاطرات شما با او یادآوری می‌شود.

البته در حفظ قرآن که صیانت باید هم از لفظ و هم از مفهوم صورت بگیرد، برگرداندن محفوظات به راحتی انجام نمی‌پذیرد بلکه مرور و تکرار فراوانی نیاز دارد.

(ج) فراموشی ساده

گاهی افرادی مشاهده می‌گردند که با وجود مرور به موقع محفوظات گاهی دچار فراموشی می‌گردند این نوع از یاد بردن فراموشی زودگذر و ساده است و با اندک تذکر و تکراری به یاد می‌آید.

چاره‌ی هر سه عامل فراموشی، تکرار و تمرین محفوظات است. به هر اندازه که ممارست و مرور حافظ بیشتر باشد تسلط او بر محفوظات نیز افزون تر شده و با آسیب فراموشی مواجه نخواهد شد.

بیست و یکم: اداره‌ی فعال و با نشاط کلاس

مربی باید تلاش نماید کلاس را شاداب و سرزنده اداره نماید؛ برای تحقق این امر می‌توان از شعارها و صلوات قرآنی، لطائف قرآنی به کار بردن شیوه‌های

متنوع در پرسش، برگزاری مسابقه میان قرآن آموزان و شیوه های دیگر بهره برد.

بیست و دوم: ارائه راهکارهای مناسب به حفاظ

یکی از بزرگ ترین ثمرات کلاس حفظ، بهره از تجربیات مربی و راه کارهای مناسب اوست. بنابراین لازم است مربی، توانمندی خود در این بخش را ارتقاء داده و در زمان های لازم از ذکر تجربیات و راه کارهای مناسب به اعضای کلاس دریغ نرزد.

بیست و سوم: ثبت امتیازات

امتیاز دهی از امور مهم در اداره ی کلاس حفظ است که لازم است با ملاک یکسانی با رعایت عدالت تلاوت هر یک از شاگردان ارزیابی گشته و نمره ی آن در دفتر کلاسی ثبت گردد.

مواردی که به عنوان امتیاز مثبت یا منفی لحاظ می گردد، نشانگر اهمیت آن در روند حفظ و اثر بخشی آن است بنابراین نکاتی که تاکنون از آن یاد شد و در موفقیت حافظ کارساز می باشد باید در امتیازدهی مورد توجه قرار گیرد.

برای مثال اگر مربی در امتیاز دهی به اشکالات کوچک توجهی ننماید، شاگردان در برابر بروز این نوع اشکالات، بی توجهی کرده و نسبت به آن حساسیتی نخواهند داشت. چرا که همه ی اقدامات مربی در کلاس بر ضعف یا قوت شاگردانش تأثیرگذار بوده و در مجموع فرهنگ و منش خاصی درباره ی حفظ قرآن، در باور آنان نهادینه خواهد کرد.

توجه به وقف و ابتدای صحیح، عنایت به همه ی اشکالات در ارائه ی محفوظات حتی ایرادهای کوچک، مانند تپق، حساسیت نسبت به خواندن با تسلط و به دور

از تردید اهتمام نسبت به رعایت تجوید از جمله مواردی است که باید مورد اهتمام بوده و شایسته است در امتیاز دهی آن ها را لحاظ کرد. در ادامه نمونه هایی از فرم ثبت امتیازات کلاس حفظ به همراه بارم امتیاز دهی را مشاهده می نمایید. این بارم بر مبنای اختصاص 20 نمره، جهت ارزیابی هر صفحه ی پانزده سطری، تنظیم گردیده است.

بارم امتیاز دهی کلاس حفظ

عکس

امتیازات مثبت شماره آیه و صفحه نام سوره	مکث تکرار تقی	انتقال به آیات دور یا غیر مشابه			فراموشی ابتدای آیه انتقال به آیات مشابه یا قبل و بعد			اشباه در کلمات حذف، اضافه، جایجایی، تغییر در چند کلمه، عیارت کوتاه یا بلند			اشباه در کلمه حذف، اضافه، جایجایی، تغییر			اشباه در حروف و حرکات حذف، اضافه، تغییر	
		نسخه توسط مدرس	نسخه باندک مدرس	نسخه فوری	نسخه توسط مدرس	نسخه باندک مدرس	نسخه فوری	نسخه توسط مدرس	نسخه باندک مدرس	نسخه فوری	نسخه توسط مدرس	نسخه باندک مدرس	نسخه فوری	نسخه توسط مدرس	نسخه فوری
مجموع ۰/۲۵	مجموع ۰/۲۵		۲/۵	۲	۱	۲	۱/۵	۰/۷۵	۱/۵	۱	۰/۵	۰/۷۵	۰/۵	۰/۲۵	۰/۵

ص: 291

طرح : _____ نام استاد: _____ مکان کلاس: _____ ساعت برگزاری: _____

نام و نام خانوادگی	 شماره / /						 شماره / /						 شماره / /					
	حفظ صلحه: سوره						حفظ صلحه: سوره						حفظ صلحه: سوره					
	ترجمه	دوره	دوره	دوره	دوره	دوره	ترجمه	دوره	دوره	دوره	دوره	ترجمه	دوره	دوره	دوره	دوره		
۱.																		
۲.																		
۳.																		
۴.																		
۵.																		
۶.																		
۷.																		
۸.																		
۹.																		
۱۰.																		

توضیحات: _____

امضاء استاد: _____

بیست و چهارم: هماهنگی مربی با نظام آموزشی

گاه مربی به تنهایی عهده دار امور کلاس نیست؛ بلکه به عنوان یکی از ارکان مهم فرایند آموزش و به عنوان عضوی از نظام آموزشی انجام وظیفه می نماید. مربی باید دقت کند در مواردی که سلیقه و تجربه ی او با برنامه های ابلاغ شده از سوی آن مجموعه ی آموزشی تعارضی یافت در برابر شاگردان خویش به انتقاد از آن مجموعه نپردازد بلکه تلاش کند با تعامل سازنده در زمان مناسب با مسئولان آن مؤسسه، به بررسی این گونه امور بپردازند.

بیست و پنجم: اهتمام به حفظ شماره ی آیات

همان گونه که در مباحث پیشین گفته شد حفظ شماره ی آیات دارای فواید بسیاری است. این نیاز در طرح هایی که حفظ با سرعت بیشتری انجام می گیرد، افزون تر است.

بنابراین لازم است، استاد محترم حفظ با فرهنگ سازی مناسب، پرسش مستمر از شماره ی آیات و تشویق شاگردان، انگیزه کافی برای توجه آنان به تمرین و تسلط کافی در این زمینه را فراهم نماید.

بیست و ششم: انگیزه بخشی

لازم است استاد محترم حفظ، با استفاده از شگردها و ابتکارات خاص خویش، در مواقع لازم، انگیزه و روحیه حافظان را تقویت کند. امام صادق علیه السلام در کلام زیبایی تأثیر انگیزه در انجام فعالیت های مهم را این گونه بیان می فرماید: «هرگز بدن از آن چه نیت و انگیزه نسبت به آن قوی باشد، ضعیف و ناتوان نمی شود».⁽¹⁾

ص: 294

1- (مَا ضَعُفَ بَدَنٌ عَمَّا قَوِيَتْ عَلَيْهِ النَّيَّةُ)؛ وسائل الشیعه، ج 1، ص 53، ح 106.

مواردی همچون بیان احادیث اهل بیت علیهم السلام درباره ی ارزشمندی و فضیلت حفظ قرآن سخنان علمای برجسته بیان فواید و برکات حفظ قرآن، بازگو کردن توانایی ها و استعداد های قرآن آموزان به طور جمعی و فردی بیان تجربه ی استادان برتر این حوزه می تواند شاگردان را در کار مستمر و با کیفیت یاری نماید.

بیست و هفتم: سطح انتظارات استاد از کلاس

به تجربه ثابت گشته، سطح انتظارات مربی از مجموعه ی کلاس به هر اندازه باشد، قرآن آموزان نیز خود را با آن منطبق ساخته و تلاش می کنند رضایت او را جلب نمایند. برای مثال اگر استادی به نمره ی 17 راضی شده و سطح بالاتری را طلب نکند، قرآن آموزان غالباً در همین سطح یا پایین تر از آن خواهند ماند. ولی اگر تنها با کسب امتیاز 20 به رضایت کامل برسد قرآن آموزان همیشه در تلاش و تکاپوی رسیدن به حد عالی هستند رعایت این نکته خود به تنهایی عامل مؤثری برای موفقیت رشد و نشاط کلاس و حفاظ خواهد بود.

با این همه این اصل باید حکیمانه و بسیار ظریف اجرا گردد تا موجب دلسردی شاگردان شود.

بیست و هشتم: برنامه ریزی برای تقویت محفوظات

در میان حافظان افرادی به چشم می خورند که با آن که در غالب اجزاء تسلط کافی را دارند اما در برخی اجزاء خاص دچار ضعفند مربی موظف است با فرهنگ سازی مناسب و دادن برنامه و تکلیف ویژه آنان را در تثبیت و تحکیم محفوظات یاری دهد. بی تفاوتی نسبت به ضعف شاگردان یکی از نقاط ضعف مربی به حساب می آید.

در هر جلسه استاد موظف است از شاگردان خویش در مورد انجام کامل تکلیف ها پرسش نماید و تذکرات لازم را ارائه نماید توجه به این نکته توسط مربی نشانگر اهتمام او به انجام برنامه ها و القاء آن به شاگردان است. در صورت انجام دقیق تکلیف ها، شاگردان مورد تشویق استاد قرار گرفته و در صورت عدم انجام کامل تذکرات لازم ارائه می گردد.

سی ام: انجام مباحثه در کلاس

برای بهره برداری بیشتر از زمان کلاس می توان از شیوه ی انجام مباحثه، همزمان با پرسش های استاد بهره جست. در کلاس هایی که شاگردان برای انجام تکالیف فرصت کافی در اختیار ندارند و با محفوظات بسیار در خارج از کلاس زمانی اندک در اختیار دارند می توان از این شیوه استفاده کرد.

اجرای این نکته در کلاس باعث می شود قرآن آموزان با نشاط و انگیزه ی بیشتری در کلاس حضور یافته از زمان کلاس استفاده بهینه شود. زیرا همه ی قرآن آموزان مشغول تلاوت بوده و در زمان محدود کلاس، آیات بیشتری خوانده می شود. نکات مهمی که هنگام مباحثه شاگردان در کلاس باید مورد توجه استاد باشد از این قرار است:

1. گروه های مباحثه به صورت دونفری مشغول مباحثه گردند و از تعداد بیشتر پرهیز گردد.
2. مباحثه باید دارای برنامه ای هدفمند بوده که از پیش توسط استاد مشخص شده است.
3. تا جای ممکن همه ی اعضای کلاس هنگام مباحثه در یک مکان مناسب که استاد بتواند در زمان مباحثه بر آنان اشراف کامل داشته باشد، حضور یابند.

4. استاد همزمان با پرسش بر مباحثه نظارت کرده و مراقب است فضای کلاس دچار بی نظمی نگردد.

5. در کلاس هایی که شاگردان در ابتدای راه قرار داشته و محفوظات اندکی دارند بهتر است از این شیوه استفاده نکنیم.

سی و یکم: تذکرات مهم در پایان کلاس

بسیار به جاست که مربی محترم در پایان کلاس با توجه به کیفیت ارائه ی محفوظات هر یک از شاگردان افرادی را که در وضعیت مطلوب و مناسبی قرار دارند، مورد تشویق قرار داده و از تلاش آنان قدردانی کند.

امر مهم دیگر یادآوری برنامه ها و تکالیف جلسه ی بعد و توصیه های لازم در این بخش است.

سی و دوم: استفاده از دفترچه ی تکالیف حفظ

یکی از ابزارهای کارآمد و مفید در حفظ دفترچه های مخصوصی است که مربی تکالیف هر جلسه را در آن ثبت می نماید قرآن آموز هم با توجه به آن به اجرای برنامه های استاد می پردازد در هر جلسه انجام نیک برنامه ها از طریق این دفترچه بررسی می گردد. شاگردان موظفند کیفیت انجام تکالیف را در دفترچه ثبت نمایند.

بهره مندی از این ابزار فواید فراوانی دارد؛ از جمله آن که باعث نظم بخشیدن به مرورها و تکالیف می گردد. تجربه نشانگر آن است که در کلاس هایی که از این گونه ابزارها بهره جسته اند بازدهی و کیفیت محفوظات شاگردان فزون تر بوده است.

نمونه ای از فرم ثبت تکالیف حفظ را در ادامه ملاحظه بفرمایید.

باسمه تعالی

..... ثواب تلاوت های امروز تقدیم به :

روز : تاریخ: / /

سوره: 25

۱	مطالعه ترجمه و تفسیر درس جدید	کامل	ناقص
۲	استماع نوار سه درس آینده	کامل	ناقص
۳	حفظ صفحه	کامل	ناقص
۴	مرور بیست درس آخر	کامل	ناقص
۵	مباحثه درس جدید و یک جزء آخر	کامل	ناقص
۶	مرور جزء	کامل	ناقص
۷	مرور جزء	کامل	ناقص
۸	مباحثه درس گذشته و جزء	کامل	ناقص

نمرات مباحثه (۱)

درس جدید	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰

نمرات مباحثه (۲)

درس گذشته	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰

معدل مباحثه (۱) : نام و نام خانوادگی هم بحث : امضاء :

نظر استاد:

امضاء

خلاصه ی مهمترین وظایف استاد حفظ

با توجه به مباحث پیشین می توان موارد زیر را به عنوان خلاصه ی مهمترین وظایف استاد حفظ عنوان نمود.

1. تسلط بر محفوظات خویش.
- 2 تسلط بر اصول و مبانی حفظ قرآن کریم.
3. تسلط بر اصول و فنون کلاس داری و مهارت در اجرای آن موارد.
4. تسلط بر اصول و فنون اختصاصی کلاس داری حفظ و مهارت در اجرای آن.
5. تسلط بر تجوید نظری و عملی.
6. آشنایی با دانش وقف و ابتدا.
7. برخورداری از ترتیل نیکو.
8. آموزش اصول حفظ قرآن کریم به شاگردان.
9. برنامه ریزی و مدیریت حفظ شاگردان.
10. حسن استماع و دقت در تذکر اشکالات شاگردان.
11. علامت زدن اشکالات در قرآن مخصوص هر یک از شاگردان.
- 12 ریشه یابی اشکالات شاگردان و اصلاح شیوه های نادرست در حفظ مرور.
13. اهتمام به رعایت تجوید و وقف و ابتدا توسط شاگردان
14. اهتمام به ترجمه و تفسیر و پرسش از آن.
15. اهتمام به انجام کامل تکالیف توسط شاگردان و بررسی آن در هر جلسه.
16. تهیه و تنظیم دفترچه ی مخصوص تکالیف حفظ ویژه ی شاگردان.
17. فرهنگ سازی برای رعایت اصل عدم اتکاء به مصحف.
18. فرهنگ سازی برای حساسیت شاگردان بر اتقان و استحکام حفظ خود.
19. فرهنگ سازی برای رعایت اصل پیوستگی آیات و صفحات.

20. فرهنگ سازی برای حفظ شماره ی آیات از طریق پرسش مستمر از شماره و تشویق در این زمینه.

21. اهتمام به پرسش از کل محفوظات، نه فقط اجزایی که در همان روز برگزاری کلاس مرور گشته است.

22. اهتمام به برنامه ریزی و یاری شاگردان برای بازسازی و تقویت اجزاء ضعیف.

23. اهتمام به تمرین ابتدای آیات و صفحات و ... در کلاس برای تقویت محفوظات شاگردان.

24. ارائه ی مشاوره و راه کارهای مناسب به شاگردان در زمینه ی حفظ و مرور و

25. انگیزه بخشی در زمینه حفظ در مواقع لازم.

26. ثبت منظم امتیازات در دفتر کلاسی.

27. هماهنگی با نظام آموزشی مؤسسه یا مرکزی که در آن جا اشتغال به تدریس دارد.

خودآزمایی:

1. بخش های مهم آموزشی کلاس حفظ در دوره های بلند مدت را نام ببرید.

2. نحوه ی برگزاری دوره های آزمایشی و توان سنجی و اثرات مثبت آن را تبیین نمایید.

3. شش مورد از اصول برنامه ریزی جهت مرور شاگردان را نام ببرید.

4. خلاصه ای از مهمترین وظایف استاد حفظ را بیان نمایید.

5. عوامل فراموشی حافظه ی بلند مدت را نام برده و به اختصار توضیح دهید.

ص: 300

سخن پایانی: توصیه هایی به مسئولان

اشاره

ص: 301

با بررسی اجمالی که در مباحث پیشین انجام گرفت روشن شد که حفظ قرآن امری مطلوب و دارای برکات زیادی در جامعه‌ی اسلامی است. اکنون این سؤال مورد توجه است که در میهن اسلامی ما تا چه اندازه به سنت و سیره‌ی پیامبر و ائمه‌علیهم‌السلام در مورد حفظ قرآن و اقدامات لازم جهت سوق دادن همه‌ی اقشار جامعه به این سو و بهره‌مندی از برکات آن تأسی شده است؟

خوش بختانه پس از پیروزی انقلاب اسلامی در بیانات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و جانشین برحق ایشان بارها بر اهمیت این امر تأکید شده است. تا جایی که می‌توان گفت پیش‌تاز نهضت قرآنی در کشور ما در خصوص قرائت و حفظ قرآن کریم مقام عظمای ولایت بوده‌اند که به صورت مستمر به تشویق و ترغیب به این امر می‌پرداخته‌اند ایشان در آخرین مطالبه‌ای که از جامعه‌ی قرآنی کشور و مسئولان داشته‌اند فرموده‌اند که ما باید در کشور ده میلیون حافظ قرآن داشته باشیم.

اما از باب حمایت‌هایی که دولت مردان جمهوری اسلامی باید از این امور انجام دهند، متأسفانه در سال‌های گذشته حمایت‌های عملی چندانی صورت نگرفته است. البته در سال‌های اخیر که دولت مردان رویکرد فرهنگی دینی عمیق‌تری نسبت به گذشته در عملکرد آنان به چشم می‌خورد حمایت‌ها چندین برابر شده که با گذشته قطعاً قابل مقایسه نیست اما مطمئناً در برابر آن چه باید انجام شود واقعاً ناچیز است.

افزون بر آن تمامی امور کشور دارای متولیان خاص و پیگیر بوده و هستند که با فعالیت‌های فراوان اعتبارات لازم را از دولت مجلس و بخش‌های مختلف

کسب نموده و در پیشبرد امور زیر مجموعه ی خود می.کوشند. اما متولی جدی و واقعی قرآن سال هاست که مشخص نبوده و حمایت های اساسی در باب آموزش قرآن و فرهنگ قرآن صورت پذیرفته است. برای مثال بودجه های کلانی در امر ورزش کشور صرف می شود و بخش های مختلف بر پیشبرد اهداف کوتاه مدت میان مدت و بلند مدت آن، بخش نظارت و رسیدگی می نمایند؛ حتی یکی از دغدغه های جدی همه ی مسئولان، مردم و نمایندگان آنان در مجلس شورای اسلامی گشته است این اهتمام تا جایی است که نمایندگان اقدام به تأسیس وزارتخانه ی جدیدی برای ورزش و امور جوانان می نمایند ساعت های فراوانی در رسانه های نوشتاری و صدا و سیما به آن پرداخته شده و با بحث های کارشناسی و موشکافی های بسیار دقیق به تحلیل وقایع آن می پردازند. ساعت ها بازی تیم های مختلف داخلی و خارجی از رسانه ی ملی پخش شده تا به پیشبرد ورزش کشور و همگانی کردن دغدغه ی ورزش بیانجامد. اما در باب قرآن که حیات واقعی جامعه ی اسلامی به آن بستگی دارد توجه چندانی نمی شود این از مظلومیت قرآن و دوری شدید جامعه ی ما نسبت به قرآن است که برای این که از قرآن دفاع کنیم باید چنین مقایسه ای انجام گیرد نه تنها تعداد حافظان قرآن و افراد آشنا با معارف قرآن در میان اقشار جامعه ی ما بسیار اندکند؛ بلکه غالب جامعه ی دینی ما با خواندن صحیح کتاب آسمانی خویش که عامل هدایت و سعادت آنان است بیگانه اند.

شایان توجه است در سال های اخیر اقدامات شایسته ای از سوی مرکز توسعه و ترویج فعالیت های قرآنی کشور صورت گرفته است. با آرزوی استمرار و گسترش این اقدامات امید است مسئولان و دولت مردان ما بیش از پیش به اهمیت این امر خطیر واقف گشته و برنامه ریزی های دقیق به همراه حمایت های جدی آنان از بخش قرآن و آموزش های قرآنی، شاهد فراگیر شدن عزم آشنایی با قرآن و معارف

بلند آن و ان شاء الله عمل به آن در جامعه ی جوان کشور خود باشیم.

هدف ما در ادامه ی این نوشتار ارائه ی پیشنهادهایی به دولت مردان جهت نهادینه کردن فرهنگ انسان ساز قرآن کریم در جامعه ی اسلامی از راه توسعه ی فرهنگ حفظ و انس با این کتاب عزیز است.

مقصود ما از انس با قرآن ارتباط مستمر صمیمی و تعالی بخش با قرآن کریم از طریق تلاوت، استماع، تکرار، حفظ، فهم، معنای آیات و تدبر در قرآن و بهره گیری از آموزه های آن در اندیشه، گفتار و رفتار است.

اهمیت و ضرورت توسعه ی فرهنگ حفظ قرآن

در مورد اهمیت و ضرورت این امر می توان موارد زیر را برشمرد:

1. توجه جامعه ی اسلامی به قانون اساسی مسلمانان و بهره مندی مستقیم از معارف بیکران آن از طریق توسعه ی حفظ قرآن به عنوان یک استراتژی مؤثر در این عرصه، امری ضروری است.
2. توسعه ی فرهنگ انس دائمی با قرآن و تلاوت مکرر و مستمر آیات و باز شدن افق های جدید در فهم قرآن در اثر مرور و مراجعه ی مکرر به آن امری حیاتی است.
3. تسلط و اشراف آحاد جامعه ی اسلامی بر آیات قرآن کریم و حضور دایمی گزاره های انسان سازش در ذهن تک تک آنان در همه ی لحظات از طریق حفظ آیات، ضامن سعادت آنان و امری ضروری است.
4. بهره مندی از اثرات تربیتی قرآن کریم و زنده کردن یاد خدا و دیدگاه توحیدی در باور جامعه ی اسلامی اهمیت والایی دارد که با توسعه ی فرهنگ حفظ و انس با قرآن به دنبال تحقق آنیم.
5. حاکم شدن قرآن و فرهنگ قرآنی در جامعه ی اسلامی و ارتقاء سطح دین و

دنیای آنان از طریق انس با قرآن ضرورتی غیر قابل انکار است.

موانع و محدودیت های توسعه ی فرهنگ حفظ قرآن

برای تحقق اهداف یادشده موانع و محدودیت هایی وجود دارد که به برخی اشاره می کنیم:

1. عدم تسلط غالب افراد جامعه به صحیح خوانی قرآن به عنوان مهمترین پیش نیاز حفظ قرآن.
2. باور دشواری و دست نیافتنی بودن حفظ قرآن.
3. عدم وجود مؤسسات و مراکز آموزشی کارآمد و کافی جهت آموزش حفظ.
4. کمبود نیروی انسانی کافی جهت رشد و توسعه ی حفظ در سطح مدیران قرآنی و مربیان.
5. عدم اهتمام جدی مدیران اجرایی کشور نسبت به قرآن کریم در حیطه ی تصمیم سازی و مدیریت کشور.
6. عدم توانایی مالی مؤسسات مردمی آموزش حفظ قرآن در برگزاری شایسته و توسعه ی کلاس های آموزش حفظ قرآن.
7. عدم حمایت جدی نهادهای دولتی از مؤسسات و مراکز مردمی حفظ قرآن و ناچیز بودن سهم امور قرآنی در بودجه ی کشور.
8. عمومی نبودن فرهنگ حفظ و انس با قرآن و ارزشمندی آن در فضای جامعه.
9. محدودیت و ضعف نهادهای اطلاع رسانی قرآنی در کشور.

راه کارهای پیشنهادی در حوزه ی آموزش

1. فرهنگ سازی در سطح مخاطبین نظام آموزش و پرورش از طریق کتاب های درسی.

2. گنجاندن حفظ قرآن در درس های سطوح مختلف آموزش و پرورش و آموزش عالی اعم از ابتدایی، راهنمایی دبیرستان و رشته های دانشگاهی.

3. تأسیس رشته ی حفظ و معارف قرآن در دبیرستان ها همانند رشته معارف.

4. تأسیس رشته دانشگاهی حفظ و تفسیر قرآن کریم.

5. معادل سازی حفظ قرآن جهت معاف شدن از برخی دروس اختیاری رشته های مختلف دانشگاهی.

6. به کارگیری حافظان قرآن جهت تدریس درس قرآن در نظام آموزش و پرورش.

7. حمایت از توسعه ی آموزش های غیر حضوری حفظ قرآن کریم، توسط مؤسسات و مراکز باتجربه در زمینه ی حفظ قرآن کریم.

8. حمایت از تهیه ی نرم افزارهای کارآمد در زمینه ی آموزش قرآن کریم به ویژه در بخش حفظ.

راه کارهای پیشنهادی در حوزه ی تبلیغ و ترویج

1. حمایت از توسعه ی سایت های آموزشی تبلیغی و ترویجی در زمینه ی حفظ قرآن کریم.

2. ورود حافظان کل قرآن به دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی بدون کنکور در رشته های هم خوان مانند علوم قرآن تفسیر و

3. مطرح شدن حفظ به عنوان امتیاز ویژه برای ورود به دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی در تمامی رشته ها.

4. اختصاص مقرری ماهانه به حافظان قرآن از سوی دولت یا سازمان های مرتبط.

5. مطرح شدن حفظ قرآن به عنوان امتیاز مثبت در افزایش حقوق کارمندان و

کارکنان دولت و بخش های خصوصی.

6. معافیت کامل یا بخش قابل توجهی از خدمت سربازی برای حافظان کل قرآن.

7. ترویج فرهنگ حفظ از طریق برگزاری محافل و آیین های تبلیغی، ترویجی.

8. برگزاری مسابقات حفظ قرآن در سطح عموم و تشویق و ترغیب اقشار مختلف مردم نسبت به حفظ (نه فقط تشویق حافظان حرفه ای در مسابقاتی که از سطح بالایی برخوردارند).

9. ایجاد رشته های کوچک تر و دست یافتنی تر در مسابقات قرآنی در بخش های شکوفه ها و نوجوانان، همانند رشته های نیم جزء یک جزء و ... برای تشویق نوجوانان به آغاز حفظ.

10. پرداختن بیشتر رسانه ها به این مقوله و فرهنگ سازی از طریق رسانه های جمعی به خصوص رسانه ی ملی.

11. ساختن فیلم های سینمایی از طریق رسانه های دیداری از زندگی حافظان برتر قرآن کریم.

12. تهیه ی کتاب های داستان کوتاه و رمان های جذاب از زندگی حافظان برتر قرآن کریم.

13. انتشار کتاب هایی در رابطه با خاطرات پُر جاذبه ی حافظان قرآن با محوریت خاطراتی که نشانگر اهمیت و جایگاه حفظ قرآن، کاربردها و ثمرات و فواید آن است.

14. قرار گرفتن یک بخش ویژه ی خبری در کنار خبرهای سیاسی و اجتماعی در رسانه ی ملی جهت انعکاس خبرهای قرآنی و دینی، به خصوص اخبار حافظان و قاریان قرآن و فعالیت های تبلیغی، ترویجی آنان در کشور.

15. ساختن فیلم های مستند و معرفی حافظان نخبه و برتر به جامعه و الگوسازی

از طریق رسانه های جمعی به خصوص رسانه ی ملی.

16. شرط بودن حفظ قرآن یا بخشی از آن برای ورود و استخدام مراکز دولتی و خصوصی.

17. تولید برنامه های ویژه ی حفظ آیات قرآن جهت عموم مردم از طریق رسانه ی ملی.

راه کارهای پیشنهادی در حوزه ی مدیریتی کشور

1. استفاده از مدیران قرآنی با باورهای قرآنی در عرصه ی مدیریت های فرهنگی کشور.

2. حمایت از مؤسسات قرآنی خصوصی و دولتی در تربیت حافظان کل قرآن.

3. توسعه ی مؤسسات و مراکز آموزش مردم نهاد حفظ قرآن به خصوص در شهرهای کوچک و روستاها.

4. تأسیس یک سازمان جدید با محوریت قرآن و عترت و سپردن همه ی مسئولیت های این حوزه به این سازمان.

5. کارآمد نمودن فعالیت های قرآنی وزارت ارشاد و ارتقاء مرکز توسعه و ترویج فعالیت های قرآنی کشور به معاونت قرآن و عترت.

6. حمایت از مؤسسات قرآنی معتبر و مجرب جهت تأسیس شعب در شهرها و روستاهای کشور و تربیت مربیان کارآمد در زمینه ی آموزش حفظ قرآن کریم.

1. قرآن کریم

منابع تفسیری

2. آشنایی با قرآن؛ شهید مرتضی مطهری رحمه الله، انتشارات صدرا.

3. المیزان فی تفسیر القرآن علامه طباطبایی، ترجمه ی سید محمد باقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه ی قم، چاپ پنجم، 1374 ش.

4. تفسیر نمونه؛ ناصر مکارم شیرازی و جمعی از نویسندگان، دارالکتاب الاسلامیه، 1374 ش.

5. جوامع الجامع؛ طبرسی فضل بن حسن، دانشگاه تهران و مدیریت حوزه ی علمیه ی قم، تهران، نوبت اول، 1377 ش.

6. نفحات الرحمن؛ محمد نهاوندی، بنیاد بعثت، 1387 ش.

7. تفسیر هر روز با قرآن (یک دوره تفسیر ساختاری قرآن کریم در 365 دفتر)؛ محمد خامه گر، تحقیق و پژوهش جمعی از پژوهشگران، مؤسسه ی فرهنگی قرآن و عترت نور الثقلین، قم، چاپ اول 1390.

منابع روایی

8. الکافی ثقه الاسلام کلینی 8 جلد، دار الکتب الإسلامیه تهران، 1365 ش.

9. التهذیب؛ شیخ طوسی 10 جلد دار الکتب الإسلامیه، تهران، 1365 ش.

10. الخصال؛ شیخ صدوق، دو جلد در یک مجلد، جامعه مدرسین قم، 1403 ق.

11. امالی؛ شیخ صدوق، انتشارات کتابخانه ی اسلامی، 1362 ش.

12. بحار الأنوار؛ علامه مجلسی، 110 جلد مؤسسة الوفاء بیروت - لبنان، 1404 ق.

13. تحف العقول؛ حسن بن شعبه حرانی، انتشارات جامعه مدرسين، قم، 1404ق.
 14. ثواب الاعمال؛ ابو جعفر محمد بن علی بن حسين بن بابويه قمی، انتشارات شريف رضى، قم، 1364ش.
 15. غرر الحکم و درر الکلم؛ موعظ امير مؤمنان علی عليه السلام، تأليف عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، یک جلد، انتشارات دفتر تبليغات اسلامي قم، 1366 ش.
 16. مستدرک الوسائل؛ محدث نوری، 18 جلد مؤسسه ی آل البيت عليهم السلام، قم، 1408ق.
 17. منية المرید؛ زيد الدين بن علی شهيد ثانی، اسماعيليان، 1386ش.
 18. موسوعة كلمات الامام الحسين عليه السلام، معهد تحقيقات باقر العلوم عليه السلام، منظمة الاعلام الاسلامي، دارالمعروف قم، چاپ اول، دی 1373.
 19. نهج البلاغه امام علی بن ابی طالب عليه السلام 1 جلد، انتشارات دار الهجره، قم.
 20. میزان الحکمه همراه با ترجمه فارسی؛ محمد محمدی ری شهری، با ترجمه ی حمیدرضا شیخی دارالحديث، نوبت پنجم 1384 ش.
 21. وسائل الشیعه؛ شيخ حرّ عاملی، 29، جلد مؤسسه ی آل البيت عليهم السلام، قم، 1409ق.
- منابع نرم افزاری**
22. نرم افزار جامع الاحادیث نور؛ منابع حدیثی، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور.
 23. نرم افزار جامع التفاسیر نور؛ منابع تفسیری، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور.
 24. نرم افزار جامع فقه اهل البيت عليهم السلام، کتابخانه ی تخصصی فقه، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور، 1389ش

25. البيان في تفسير القرآن؛ سيد ابوالقاسم خویی.
26. اعراب القرآن وبيانه؛ محیی الدین درویش، دارالارشاد، سوریه، نوبت چهارم، 1415 ق.
27. بهترین شیوه ی حفظ قرآن کریم محمد حسین اجرایی، انتشارات جامعه القرآن الکریم، 1385 ش.
28. به سوی محبوب؛ (رهنمودهایی از مرحوم حضرت آیت الله بهجت رحمه الله)، سید مهدی مساعی، دفتر آیت الله بهجت رحمه الله، 1386 ش.
29. پایگاه اطلاع رسانی انجمن تحقیقات طب سنتی ایران؛ دانشگاه علوم پزشکی تهران.
30. جوان از دیدگاه مقام معظم رهبری حفظ الله.
31. حوزه و روحانیت از دیدگاه مقام معظم رهبری دفتر مقام رهبری حفظه الله، سازمان تبلیغات اسلامی، 1375 ش.
32. خاطرات حجت الاسلام قرائتی؛ محسن قرائتی مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، تهران، نوبت ششم 1389 ش.
33. در محضر حضرت آیت الله بهجت رحمه الله؛ محمد حسین رخشاد، مؤسسه ی فرهنگی سماء، 1386 ش.
34. روش کلاس داری؛ احمد طهماسبی، انتشارات یاقوت، چاپ هشتم، 1388 ش.
35. فصلنامه ی بینات؛ سال 1375، ش 11.
36. قرآن کتاب هدایت؛ علیرضا مرادی، اندیشه ی ماندگار، 1385 ش.
37. کشف الفهارس ووصاف المخطوطات العربیه فی مکتبات الفارس؛ سید محمد باقر حجتی، انتشارات سروش، تهران.

38. کلید حفظ قرآن؛ محمدی ری شهری، انتشارات دار الحديث قم، نوبت سوم 1387 ش.

39. کودک جوان و نوجوان از دیدگاه مقام معظم رهبری حفظ الله.

40. گنجینه ی وصایا محمد نحوی، نشر اسلامی، 1376 ش.

41. لسان العرب جمال الدین محمد بن مکرم ابن منظور، قرن هفتم دار صادر، بیروت، نوبت سوم، 1414 ق.

42. مجله ی پیام قرآن؛ پیش شماره ی 6، شهریور 1372 ش.

43. مجله ی سبأ؛ سال سوم، ش 21.

44. معجم حفاظ القرآن عبر التاريخ؛ محمد سالم محیسینی، دار الجبل، بیروت، 1412 ق.

45. میراث ماندگار؛ محمد واعظ زاده خراسانی و علیرضا غفرانی بنیاد پژوهش های اسلامی، 1382 ش.

46. موسوعه طبقات الفقهاء؛ جعفر سبحانی، 15 جلد، مؤسسه ی امام صادق علیه السلام قم، 1418 ق.

47. والدین و مریبان مسئول؛ رضا فرهادیان، انتشارات بوستان کتاب، مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، چاپ سوم، 1387 ش.

ص: 312

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتال و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارك امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهل بیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

